

SEYYAHLARIN GÖZÜYLE ANKARA

Eylül 2017

Seyyahların Gözüyle Ankara

ISBN: 978-605-63547-1-7

Proje Yöneticisi

Arif ŞAYIK

Ankara Kalkınma Ajansı Genel Sekreteri

Hazırlayan

Ş. Nezi KULEYİN

Proje Sorumluları

Gökhan CANLI

Dr. Coşkun ŞEREFÖĞLU

Zehra YAŞIN

S. Aybars ERDEMLİ

Ecem Pınar URHAN

Yapım

Vitrin Turizm

Baskı

Altan Özyurt Matbaacılık Tic. San. Ltd. Şti
İvedik Organize Sanayi Bölgesi 1354 Cad. 138/40, Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0(312) 394 8 394

İçindekiler

1. BÖLÜM: ANKARA'DA YÜKSELEN UYGARLIKLAR VE ARKEOLOJİK İZDÜŞÜMLERİ

GİRİŞ: Strabon'la Başlayan Yolculuk.....	3
Charles Texier, 1802-1871	7

2. BÖLÜM: ANKARA TİFTİK VE SOF EKONOMİSİ, 15-17. YY.

Hans Denshwam, 1494-1568.....	33
Ogier Ghiselin de Busbecq, 1522-1592.....	43
Polonyalı Simeon/ Hrand Der Andresyan, 1584-?.....	49
Joseph Pitton De Tournefort, 1656-1708	53

3. BÖLÜM: 19 YY. VE 1. DÜNYA SAVAŞI ARASINDA ANKARA'NIN SOSYAL DOKUSU

Andreas David Mordtmann, 1811-1879.....	59
Frederic Burnaby, 1842-1885.....	63
Bela Horvarth, 1880-1930 (Tahmini).....	71

4. BÖLÜM: KURTULUŞ MÜCADELESİ VE “BÜYÜK DOĞUŞ”

Yergeyi Yergenyeviç Lansere, 1875-1946.....	81
Kadriye Hüseyin, 1888-1955	119
Clarence K. Streit, 1896-1986.....	125
Berthe G. Gaulis, 1870-1950.....	133
Semyon İvanociç Aralov, 1880-1969	147
Grace Mary Ellison, 1890-1950 (Tahmini).....	157
Jean Deny, 1879-1963.....	163

5. BÖLÜM: DÖNÜŞÜM VE MODERN ANKARA'NIN İNŞASI

Claude Farrere, 1876-1952.....	175
Nelia Pavlova, 1890-1940 (Tahmini).....	181
Paul Gentizon, 1885-1955.....	191
Ernst A. Egli, 1893-1974.....	199
Norbert Von Bischoff, 1894-1960.....	209
Ernest Mamboury, 1878-1953.....	215

1. Bölüm

ANKARA'DA YÜKSELEN
UYGARLIKLAR VE ARKEOLOJİK
İZDÜŞÜMLERİ

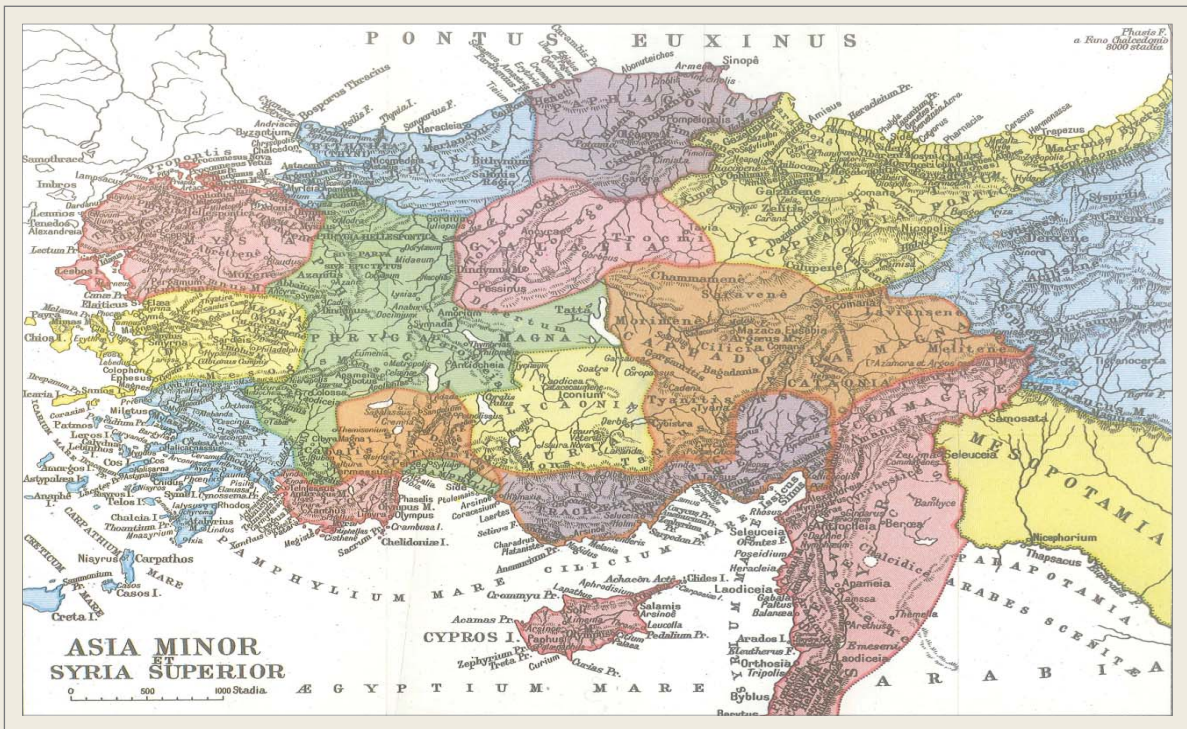

Giriş: Strabon'la Başlayan Yolculuk M.Ö 64 - MS 24

İlk kez Strabon'un aşağıdaki haritasını gördüğümde şaşkına dönmüştüm. Anadolu'nun yerleşim yerlerinin çokluğu beni şaşkına çeviren. Bir de Ankara'nın sınırları içerisinde yer aldığı savaşçı Galatların ülkesi Galatya. Strabon bu haritayı 17 ciltten oluşan *Geographica* (Coğrafya)¹ adlı muhteşem kitabının Anadolu ile ilgili bölümünün sonuna koymuştu. Ama bu haritada beni şaşırtan başka bir şey vardı sizi de şaşırtacağını düşünüyorum. Çünkü bir savaş sonucu aldıkları çapa nedeniyle çapa sözcüğünden dolayı Ankara'ya Ankira deniliyor tezine karşı bir belgeydi bu harita. Galatların merkezi olan Ankira dışında aynı adı taşıyan bir kent daha vardı Frigya ve Lidya hududunun kesiştiği köşede Mysia'nın güney sınırına yakın bölümde. Bir başka Ankira.

Demek ki Mısır donanmasından alınan çapa hikâyesinin irdelenmesi gerekiyordu. Bu merak beni Ankara üzerine yazılmış her şeyi okumaya yöneltti.

1 Strabon, 1987. *Coğrafya*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 58-59.

Daha sonraları Dr. Afif Erzen'in 1946 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan İlk Çağda Ankara kitabından öğrendim aynı adlı bir başka kent de Makedonya'da olduğunu².

Evet bu denizle ilgisi olmayan şehirlere neden çapa adı veriliyordu. Bunun nedeni dağlar ve şehirden geçen nehrin oluşturduğu çapaya benzeyen görünümdü. Ankara içinde bunun nedeni Hatip Çayı'nın kalenin bulunduğu tepe ile yarattığı görünümdü.

Strabon'un yazdığı kitabın adı Coğrafya idi ama bize aktardığı açıklamalar dönemi göz önüne alınırsa oldukça kapsamlıydı ve Ankara'yı yöneten Galatlar ve onların yönetim biçimleri hakkında ayrıntılı bilgiler aktarıyordu bize bakın nasıl anlatmış. Galatların üç ayrı kabileden oluştuğunu da ondan öğreniyoruz:

1. *Şu halde Galatyalılar, Paphlagonialıların güneyinde bulunuyorlar. Burada üç kabile vardır; bunlardan ikisi Trokmiler ve Tolistoboglar, önderlerinin ismini almışlardır, halbuki, üçüncüsü Tektosağlar Keltia'daki kabilenin ismini almıştır. Bu ülke, uzun zaman dolaşan ve Attaloslar(Pergamon Bergama Kralları) ve Bithynia krallarına tabi olan ülkeleri ele geçirerek, şimdiki Galatia ve Gallo-Graikia denen yeri, oranın sahiplerinin gönül rızası ile alan Galatyalılar tarafından kurulmuştur. Genellikle bunların Asia'daki seferlerinin Leonnorios tarafından yönetildiği kabul edilir. Her üç kabile de aynı dili konuşurlardı ve birbirlerinden hiç farklı değillerdi; her biri tetrarkhi'nin denen dört kısma ayrılırdı; her tetrarkhi'nin kendi tetrarkh'ı ve her ikisinin de tetrakh'a bağlı bir hâkimi ve askeri komutanı ve ikinci derecede iki komutanı daha vardı. On iki tetrakhlar kurulunda üç yüz kişi bulunuyordu ve bunlar Drynemeton denen yerde toplanırdı. Kurul sadece cinayet davalarına karar verirdi, halbuki tetrakhlar ve hâkimler her davaya bakardı. Çok eskiden Galatia'nın yönetimi böyle idi, fakat benim zamanımda yönetim ilk önce üç, sonra iki, sonra da bir lidere yani Deiotaros'a, daha sonra da Amyntas'a geçmiş bulunuyor. Fakat şimdi Romanlar hem bu ülkeye hem de Amyntas'a bağlı olan ülkelere sahip bulunuyor.*

2. *Pontos ve Kappadokia yakınındaki kısımlara Trokmiler sahiptir. Buralara Galatyalıların oturduklarının en tahkim edilmişidir. Bunların üç surla çevrilmış garnizonlara vardır. Tavion, memleketin o kısmında yaşayanların ticaret merkezi olup, burada Zeus'un tunçtan yapılmış anıtsal bir heykeli ve insanların sığındığı kutsal bir alanı vardı; Mithridation'u, Pompeius Pontos krallığından ayırarak Bogodiatoros'a vermişti; üçüncü olarak Danala, Pompeius'la Lucullus'un bir araya gelerek müzakere ettikleri yerd; Pompeius buraya savaşın yönetimini ele almak üzere Lucullus'un halefi olarak gelmiş ve Lucullus da yetkilerini Pompeius'a devrederek, zaferini kutlamak üzere ülkeden ayrılmıştı. Şu halde, Trokmiler bu kısımlara, Tektosağlar ise Pessinos ve Or-kaorki'nin komşusu olan Büyük Phrygia yakınlarındaki yerlere sahiptirler.*

Ankyra kalesi Tektosaglara aittir ve burası Blaudos dolayındaki Lydia’ya doğru uzanan Phryg kenti ile aynı ismi taşır. Tolistoboglar Bithynia ve Phrygia Epiktetos ile sınır komşusudur. Kaleleri Blukion ve Peion olup birincisi Deiotaros’un malikânesi ve ikincisi hazinesini koruduğu yerdir.”³

Zaman geçtikçe Ankara’yı anlatmanın o kadar kolay olmadığını fark ettim. Ankara tarihi boyunca stratejik öneme sahip bir kentti ve bunu yarattığı kültürel zenginliği ile kendisinden sonraki kuşaklara bırakmayı başarmıştı. Tarihini adına, adını da tarihe yazmış bir şehirdi araştırdığım.

Beş bin yıl önce insanların yerleşmek için tercih ettikleri güvenli, sulak dolayısıyla da verimli Ankara toprakları insan topluluklarının yerleşimi için en uygun alanlardan birisi oldu.

İki bin beş yüz yıl önce Galatlar’ın Tektosag boyuna ait olan şehrin bir süre adı bu boydan dolayı Tektosagon oldu.

Tektosaglar kenti Galatlar ülkesinin başkenti yaptılar. Ankara bundan sonra üç devlete daha başkentlik yapacaktı.

Romalıların eline geçti Augustus’un adı ile anılan tapınağın bulunduğu şehir olmasından dolayı. Adı, tapınağa bakan din adamlarının adından dolayı Neocoros oldu. İmparatorun mezarının bulunduğu yer anlamına gelen Sabaste adı verildi şehre bir dönem.

Romalılar bir dönem şehre Metropolis yani büyük kent dediler hatta Emportante Metropolis dedikleri bir dönem bile oldu.

Romalıların Galatya eyaletinin başkenti oldu; adı Ankyra idi.

Milattan sonra 4. yüzyılın sonu 5. yüzyılın başlarında Bizans İmparatorluğunun yazlık başkenti oldu.

Araplar işgal ettiler. Arapların gözünde sıra dağların ortasında bir şehirdi, kendisine Zat-ül Selasil dediler. Evliya Çelebi bu adın verilmiş olma nedenini Ankara Kalesi’nin surlarının sıra sıra yapılmış olmasına bağlıyordu.

Kendine özgü tavşanından elde edilen yünün adından dolayı Angora olarak da anıldı. Üzümlerinin ününden dolayı Farsça üzüm anlamına gelen Engür de dendi kendisine.

Angara olarak kaldı bir dönem, 1071 yılında Anadolu’ya giren Oğuz boyları geldikleri Orta Asya’daki Baykal Gölü’ne dökülen iki büyük nehrin adından öykünerek dereler kenti anlamına gelen bu sözcüğü kullandılar uzun yıllar yaşayacakları yörenin adı olarak.

Ahi devletinin merkezi oldu yaklaşık yüz yıl boyunca.

O dönemde yeryüzünde yapılmış olan en büyük savaş olarak kabul edilen Timur ile Yıldırım Bayezid arasındaki savaşın er meydanıydı.

Sonra Ankara adı yasa ile onaylandı.

Kurtuluş Savaşı’mıza ev sahipliği yaptı ve sonsuza kadar yaşayacak olan cumhuriyetimizin başkenti olarak yaşamımızın en temel parçası oldu.

Beş bin yıllık bu öyküyü Ankara'ya gelen değişik ülkelerden seyyah, büyükelçi, casus, tüccar, asker, gazeteci, grafik sanatçısı, yazar, Türkolog, mimar yirmi iki Ankara konuğu gözüyle aktarmak istedim sizlere.

Her birinin bulunma nedeni ya da niyeti farklı olsa da Ankara onlara tarihî dokusu ve misafirperverliği ile ev sahipliği yaptı. Etkilenmiş olmaları ki gördükleri ve hissettiklerini bize aktardılar.

Zevkle okuyacağınız bir kitap oluşturmaya çalıştım.

Bu düşünceme büyük bir heyecanla destek olan Ankara Kalkınma Ajansı Genel Sekreteri Sayın Arif Şayık'a, bu projenin metinlerini büyük bir dikkatle okuyan Zehra Yaşın metin denetimini yapan Belgin Aksu'ya ve teknik destekler ile birçok sorunun kolayca çözülmesini sağlayan iş arkadaşım Özge Aykurt'a sonsuz teşekkür ediyorum.

Ş.Nezih Kuleyin

Kaynakça

Strabon. 1987. *Coğrafya*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Erzen, Dr Afif. 1946. İlk Çağda Ankara. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Charles Texier

1802 - 1871

Tam olarak adı Félix Marie Charles Texier'dir. 1802 yılında Versailles'de doğdu, 1871 yılında Pariste öldü. 1833'te ve 1843'te olmak üzere Fransız Hükûmeti tarafından Anadolu'ya gönderilmiştir. Hem Hattuşuş'u hem de Yazılıkaya'yı bulan kişi olması nedeniyle arkeoloji biliminde haklı bir üne sahiptir. Anadolu'da yürüttüğü kapsamlı çalışmalar *Küçük Asya* adı ile üç ciltlik kapsamlı bir çalışma olarak yayımlamıştır. Cumhuriyet ilan edilmeden önce 1923 yılında TBMM Hükûmeti Maarif Nezareti Mustafa Kemal Atatürk'ün isteği ile *Küçük Asya* kitabını eski harflerle basmıştır. Kitap günümüz Türkçesi ile Enformasyon ve Dokümantasyon Merkezi Vakfınca 2002 tarihinde yeniden okuyuculara kazandırılmıştır. Charles Texier'in arkeoloji bilgisi yanında toplum bilimci duyarlılığı ile olaylara yaklaşmış olması ortaya çıkan kitaba ayrı bir değer katmaktadır.

Burası kadar hırsız az bir memleket yoktur. Evlerin kapıları şöylece kapanmış olduğu halde, burada uzun süre ikâmetim sırasında, bu tür olaylardan söz edildiğini hiç duymadım.

Burada sanayinin gelişmesine engel olan en büyük zorluk, memleketi yönetenlerin de idare edilenlerin de yeni bir tarzı kabulden korkmalarıdır. Şehrin etrafındaki doğal su akışı çok elverişli olduğu halde, bunu harekete geçiren güç olarak kullanıp bir fabrika kurmayı, hiç kimse düşünmemiştir. Bu şekilde burada pamuktan, yünden, çok bol olan ketenden her tür kumaş yapılabilirken, bu iş ya elle yapılır ya da bunlar, ham madde olarak ihraç edilir.¹

Ankara (Ancyre)

“Ankara şehrinin kuruluşu hakkındaki efsaneler, bu konuda bizi aydınlatacak olan tarihi olayları ayırt etmeye izin verir. Bununla beraber o efsanelerin hepsinden çıkan tarihi sonuç, bu şehrin bağımsız Frigya zamanında da ünlü bir şehir olduğudur. Pausanias'a² göre Ankara şehri Gordius'un oğlu

1 Charles Texier, 2002, *Küçük Asya*, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Yayını, s. 471.

2 Lidyalı Coğrafyacı

Midas tarafından kuruldu ve Jüpiter tapınağında görülen gemi demiri, Rum tarihçiler zamanında, bu hükümdar tarafından keşfedilmiş kabul edilirdi.

Karyalı tarihçi Apollonius, Ankara'nın gemi demirine daha eski bir köken verir. Galler Asya'ya geldikleri zaman, Ariobarzane ve Mithridate ile savaşmışlardı. Ptolemee de bunların üzerine Mısırlılardan (s.457) bir ordu göndermişti. Bu orduyu yenerek, gemilerine kadar sürmüşlerdi. O zaman Galler, gemilerin demirini bir zafer işareti olarak aldılar, getirdiler ve buna Ancyre adını vererek, şehirlerinde muhafaza ettiler; fakat daha İskender zamanında, bu şehir yine bu adla vardı. Makedonya'nın bu kralı, Gordium'dan gelerek Suriye üzerine giderken, Paflagonya milletvekili heyetini kabul etmek ve kendi hakkındaki görüşlerini anlamak için, bu şehrin önünde durmuştu.

İskender'den sonra gelenlerin, zamanında Ankara şehri, Manisa savaşında Gallerden yardımcı birlikler almış olan III. Antiochus'a bağlı olmuştu. Bu şehrin adı, ilk defa Manlius'un seferi sebebiyle Romalı tarihçilerin kayıtlarında görülür. Strabon, bundan sadece Galatların bir müstahkem noktası olarak söz eder.

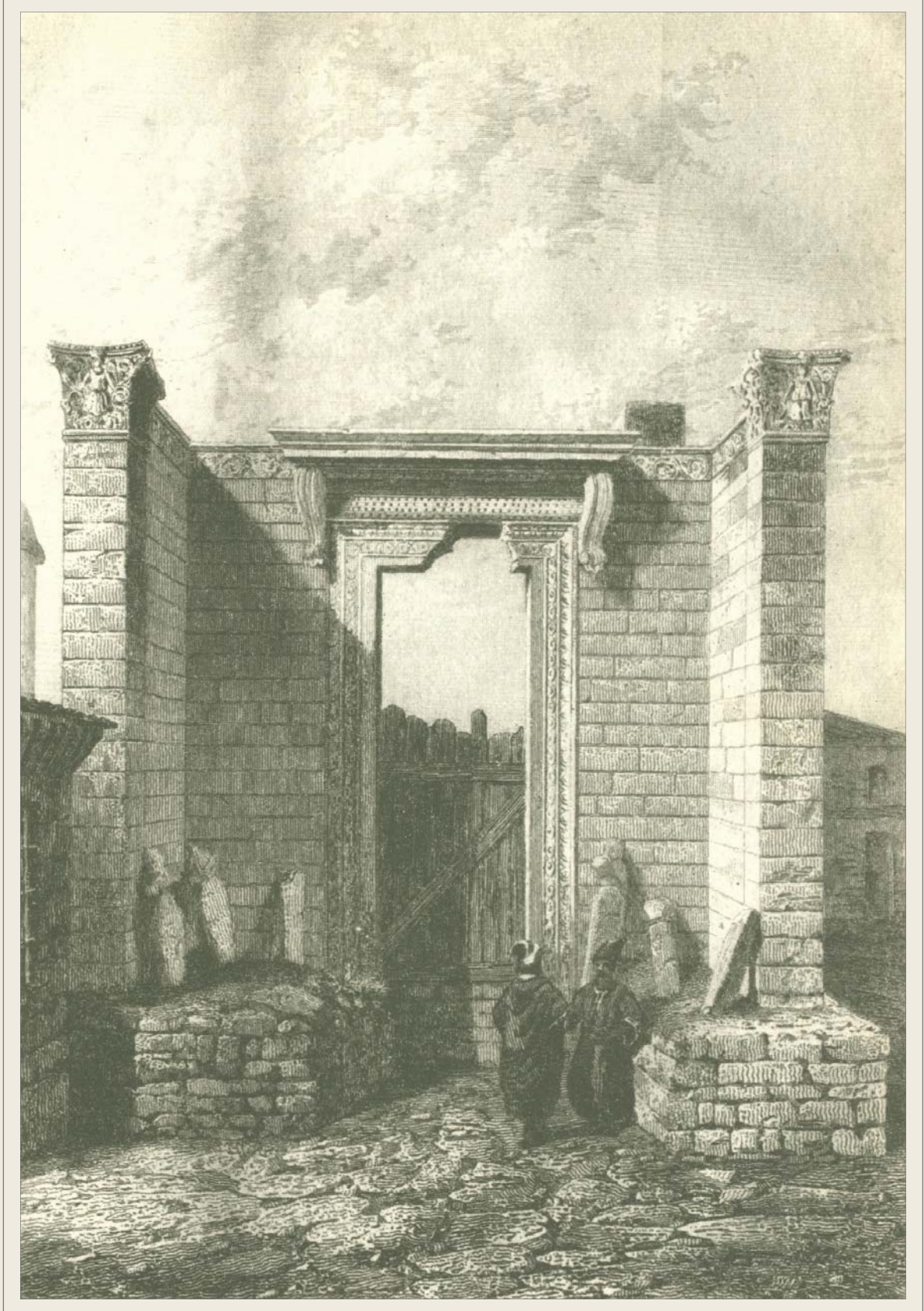
Ankara şehri, aslında doğudan batıya doğru uzamış bir dağın tepesini işgal ederdi. Volkanik büyük bir kaya olan bu kütlelerin yanları, çok sarptır. Asıl hisar, bu kayanın tepesini süsleyerek surları dağın orta yerlerine kadar inerdi. Kuzeyde Engürü Suyu, dağın eteklerini dolaşarak batıya doğru akar ve sonra Sakarya nehrine karışır. Zamanın geçmesiyle bu şehir, Mithridate'e karşı olan savaşta Romalıların kaderine bağlı oldu. Pompee, bu devleti, müttefiki Dejotare'ye verdi; Galatların Tetrarchie hükümeti, bundan doğdu.

Dejotare'nin ölümünden sonra katibi Amyntas yerine geçerek MarcAntoine Kral lakabını aldı. Bu onur unvanı, Ogüst (Auguste) tarafından onaylandı.

Amyntas, milattan önce 25 yılında, Kilikya'da öldü. Oğlu Pylaemenes krallığa geçemedi ve Galatya memleketi, bir vilayet olarak Likonya ile birleşti.

Ankara şehrinin bir Roma başkenti olarak parlaması dönemi, bu tarihten itibaren başlar. Galatlar hükümetinin üç başkenti Tavium, Pessinus (Pessinunte) ve Ankara idi. Bu son şehir, İmparator Ogüst (Auguste)'ün onuruna olmak üzere Sebaste adını almıştı. Neron zamanında başkent unvanını aldı ve halkı da tarihi anıtlarının üzerinde yazılı olduğu gibi, Tectosage Augustaux adını aldıkları gibi, Ankara şehri de Tectosagelerin Sayaste Ancyre'i diye adlandırılmıştı (s.458). Şehrin arması, bir gemi demiriyle sembolize edilmişti. Sikkeler ve anıtlarla ispatlandığı üzere bu, Roma İmparatorları zamanında da muhafaza edilmiştir.

Asya'nın ilkleri olan doğu Frigya'daki Galat şehirleri, asıl adlarına Romalı bir lakab eklediler ve bu onur, onları Sezarlar imparatorluğuna güçlü bağlarla bağlayarak birleştirdi. Bu Galatya şehirlerinin Bizans'tan Kilikya'ya ve güneye doğru Suriye'ye giden yollar ve kuzeye doğru Erzurum, Armeniya, İran yolu üzerinde bulunmaları, doğuyla batı arasında büyük ticaret merkezi ve Roma birliklerinin Asya'daki dolaşmaları sırasında buluşma yeri olmalarına yaradı. Daha Ogüst (Auguste) zamanında imparatorluğun birçok iyiliğini gördüler. Bergama kurulduğu gibi, oraya bir tapınak yapıldı.

Augustus Tapınağı

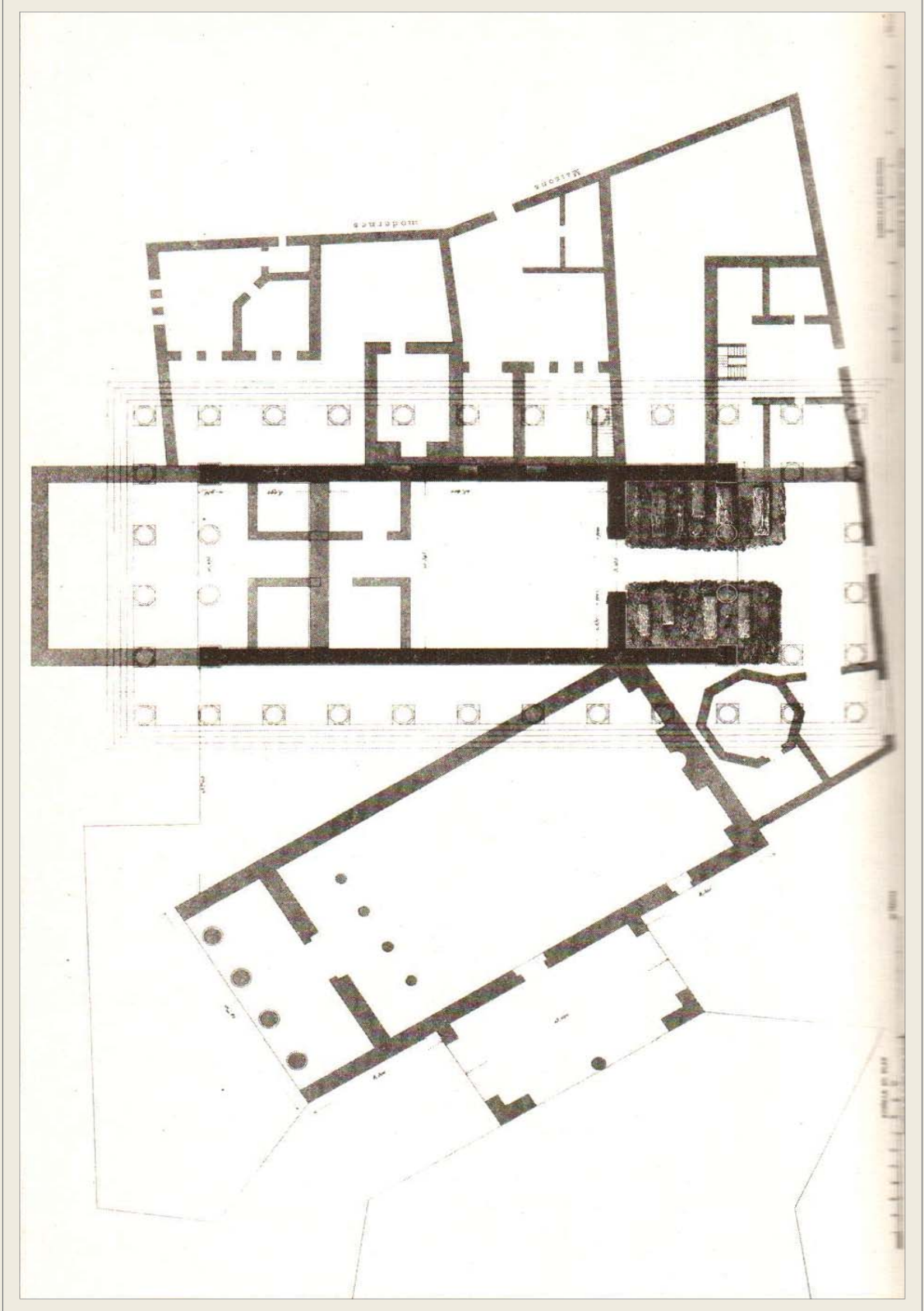
Sonraları sur duvarları ta ovaya kadar uzatılarak dağın üzerindeki mahalleler yeniden güçlendirilip, kale daha geniş bir şekil aldı. Orada hâlâ bu gibi eserlere rastlanır. Bu harabeler, şimdiki şehrin dışında kalmışlardır. Burçları içeren iki katlı hisar, bugün vardır; şehrin gördüğü farklı kuşatmaların çok sayıda izleri kalmış ve surların birçok kısmı sonradan eski anıtlar, tapınaklar ve mezar taşlarıyla restore edilmiştir. Kalenin yöresindeki yeraltındaki geniş yer, mekanik savaş aletlerinin saklanması için yarıyordu. O dönemin savunma tarzı gereğince hisar, dağın en yüksek uç noktasını işgal ettiğinden, surların dıştan hendeği yoktu. Bu surlar, taşlar ve kayaların iniş çıkış kıvrımlarını takip ederler ve bazı noktalar ovanın zemininden birkaç yüz metre daha yüksekte bulunurlar. Hisarın içi, bazı özel kişiler tarafından işgal edilmiştir ve orta çağda, Hristiyanların orada yaptırdıkları bir kiliseyi, Türkler sürekli olarak korumuşlardır.

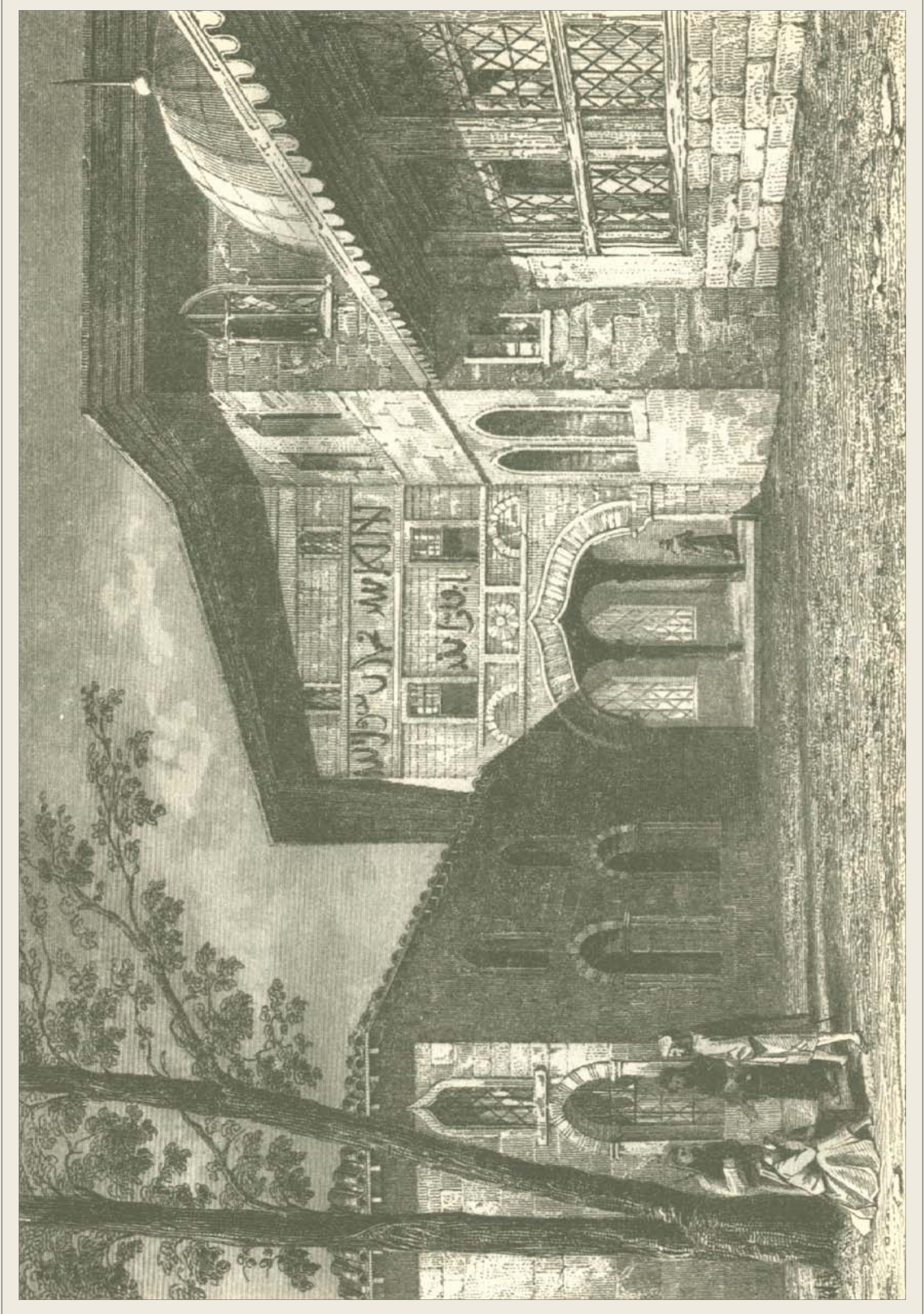
Romalıların kurdukları en güzel eser, şehrin aşağı kısmındaydı. Hala var olan yazılara göre Ankara şehrinin bir hipodromu, hamamları, su kemerleri ve çok sayıda tapınakları vardı. Öteye beriye dağılmış yıkıntılara yakılarak karar vermek gerekirse, bu binaların mükemmelliği, Romaninkilerden aşağı kalmaz. Fatihlerin görevlendirdikleri Yunan sanatkarları, bu eserlere İtalya'dakilerde bulunmayan bir incelik ve zarafet verdiler.

Augustus Tapınağı ve Hacı Bayram Camii

Hacı Bayram Camii

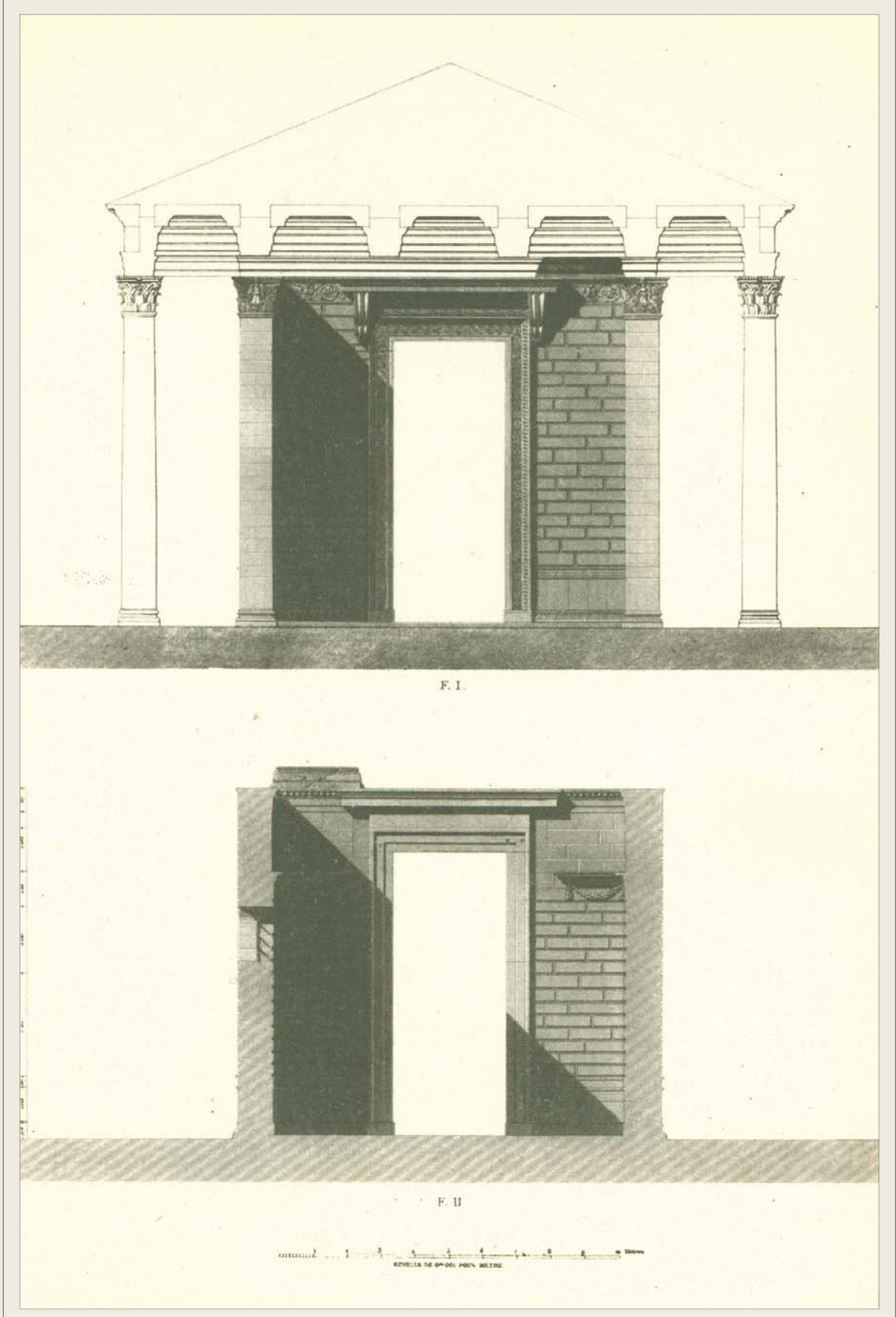
Augusteum

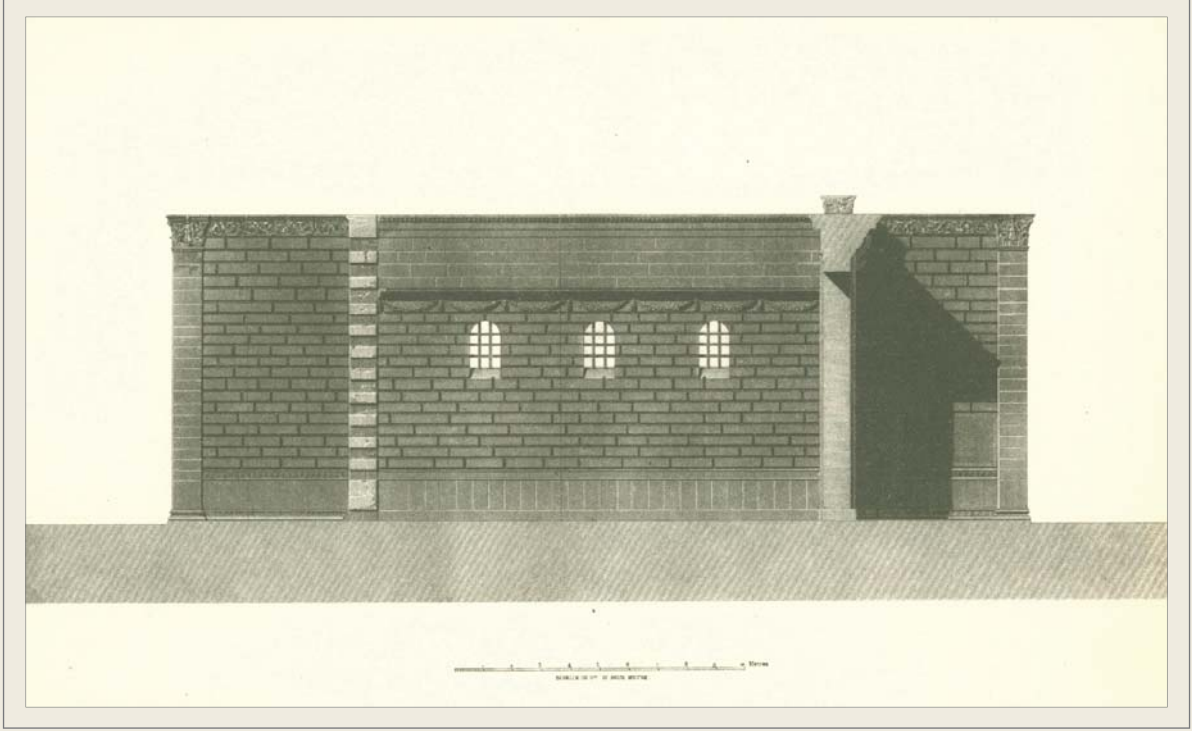
Zamanın ve insanların verdiği zarar, eski binaların çoğunu yıkmıştır. Yalnız, Galatya hükümdarları tarafından Ogüst (Auguste)'ün ve Romanın onuruna yapılan tek bir tapınak, şimdiki kadar kalmıştır. Güzel sanatların az zaman içinde, Galatya'nın başkentinde ne seviyeye ulaştığı, bu eserden anlaşılır. Bu anıt, Romalıların meydana getirmiş olduğu kısımda ve merkezindeydi. Sanat açısından değerli olan bu eser, duvarları üzerindeki önemli yazıların bize verdiği tarihi deliller açısından, daha da önemlidir. Mimari süslemelerinin, sütunlar ve sütun başlıkları ile dış kaplamaların kırık döküklüklerine acımakla beraber anlaşıldığına göre, gerek binanın kendi ve gerek süslemeleri, o kadar zevk ve dikkatle yapılmıştır ki eğer bu Ankara tapınağı daha çok tanınmış olsaydı, herhalde Roma mimari tarzım şaheserleri içinde ilk sınıfa girerdi.

Ankara tapınağının harabeleri, iki yan duvarlarla bunları tamamlayan çıkıntı veya ayaklarından ibarettir. Bu duvarlar, tunç kenetlerle bağlanmış olan büyük boylarda mermer kütleleriyle yapılmıştı. Duvardan boylu boyuna dışarı çıkan ayakların sütun başlıkları, sarılmış dallar üzerine dayandırılmış kanadı zafer resimlerini tasvir eder. Bu tasvirler, duvarın birbirine dolaşmış kenker yaprakları şeklindeki dış frizleri, olağanüstü bir uyum meydana getirmiştir. Duvar ayaklarının boyundan ve eninden, şimdi olmayan sütunların boyutlarını çıkarmak mümkündür. Bu şekilde sanat tarihi uzmanı, hayalinde Ankara'nın en güzel anıtını inşa edebilir.

Tapınağın cephesi, sütun ve saçak arası bir pervazla üstündeki üçgen şeklinde yüz taşıyan *Korint* tarzında altı sütunla süslenmişti. Enkazın gösterdiğine göre, sütunlar uzunluğuna olukluydu. Duvarların görünüşü, açık bir kemer altı ile çevrili olduğunu ima eder; o halde bu tapınak, Romalıların büyük dini binalarda kullandıkları tarz gereğince, altı sütunlu ve etrafı dıştan kemer altı sütunlarıyla sarılmıştı (s.460). Ankara'nın bir sikkesinin üzerinde, Auguste'ün tanrı Lunus işaretleriyle tasviri ve sikkenin diğer yüzünde "Auguste Galatya Cemaati" yazısıyla altı sütunlu bir tapınak resmi vardır. Bu resmin, bugün harabesi görülen tapınağı tasvir etmesi muhtemeldir. Binanın iç tarafındaki kısım, açık bir avluyu ya da söz konusu tapınağın ön tarafını gösterir. Bu taraftan papazlara ait kısma, yukarıya iki bağımsız mermerden yapılmış bir pervaz ile süslü kapıdan girilirdi. Eski tapınaklarda, boyutları inceleme için böyle iyi muhafaza edilmiş kapılar çok azdır. Bütün İtalya'da, böyle ancak iki tapınak kapısı vardır ve ayrıntılarının güzelliği açısından, yine bu Auguste tapınağı kapısıyla karşılaştırılmaz.

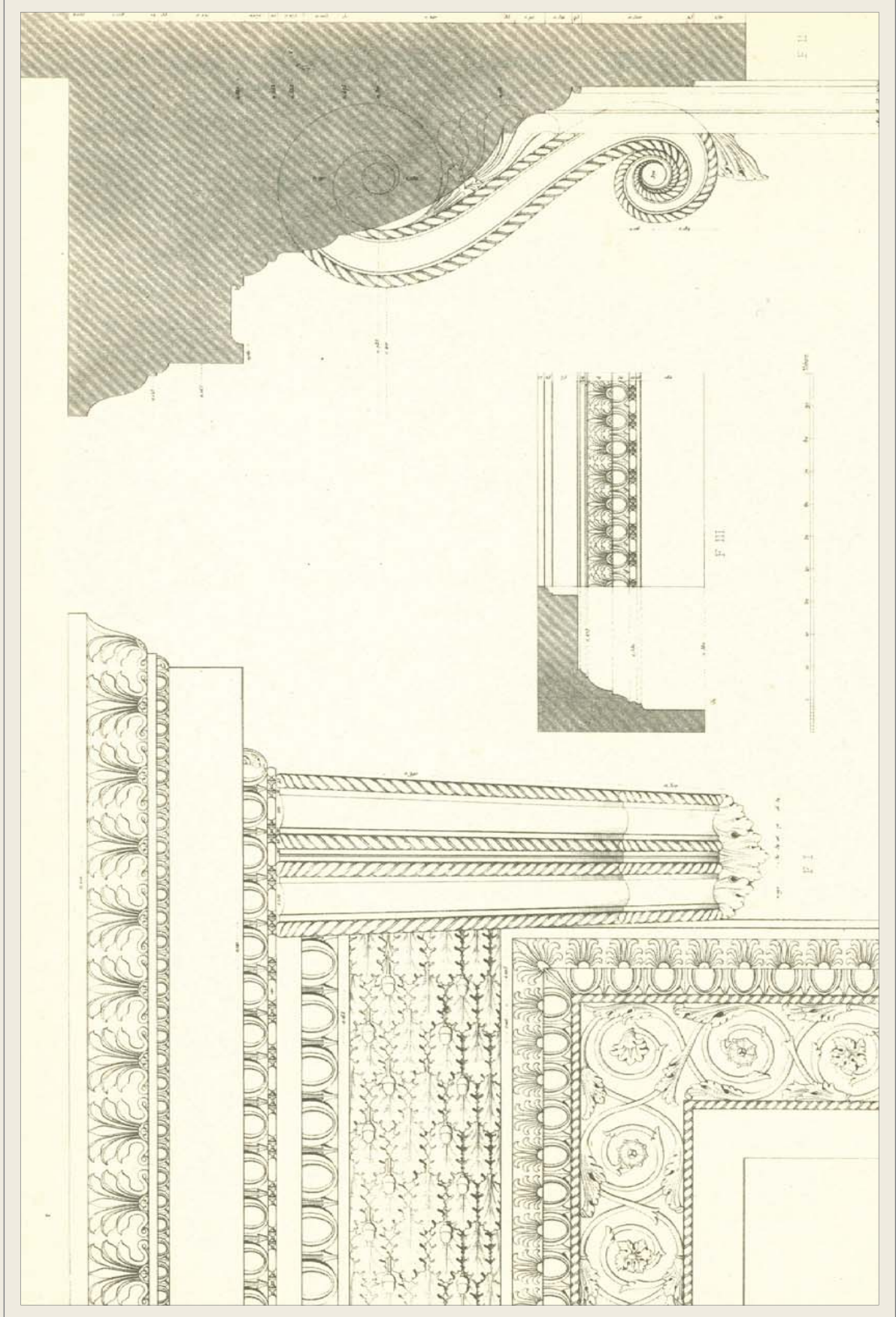
Binanın içi çok sade idi. Etrafında meyva salkımları asılmış bir kornişten başka süsleme yoktu. Kornişin üst kısmı tamamen düz ve parlak olarak kalmıştır. Bunun üzerinde, hiç şüphesiz boya vardı. Tapınağa girerken sağda ve papazlara ait ileri kısımda, içeriği aydınlatmak için üç pencere vardır. Eski tapınakların sürekli olarak yalnız kapıdan aydınlık aldığını düşünerek, Pocke ve Tournefort, bu binanın tapınak olduğuna şüpheye düşmüşler ve bunu bir okul zannetmişlerse de yakından, dikkatle bakıldığında, bu pencerelerin, duvara sonradan açıldığı ve hatta yukarılarındaki kemer kısmının, duvarın yatay taşları ortasına rast getirilerek o şekilde oyulduğu görülür. Bu pencereler, tapınağın kiliseye dönüştürülmesi sırasında açılmıştır. O zaman bir kısım duvar indirilerek tapınağın ön kısmına bitişen binalar eklenmiştir. Tapınağın ileri, yani ön kısmında, papazlara ait yerdeki sütunlar kaldırılmıştır. Bu sütunlar bir tür kemer altı teşkil etmek üzere, bütün Bizans kiliselerinde vardır.

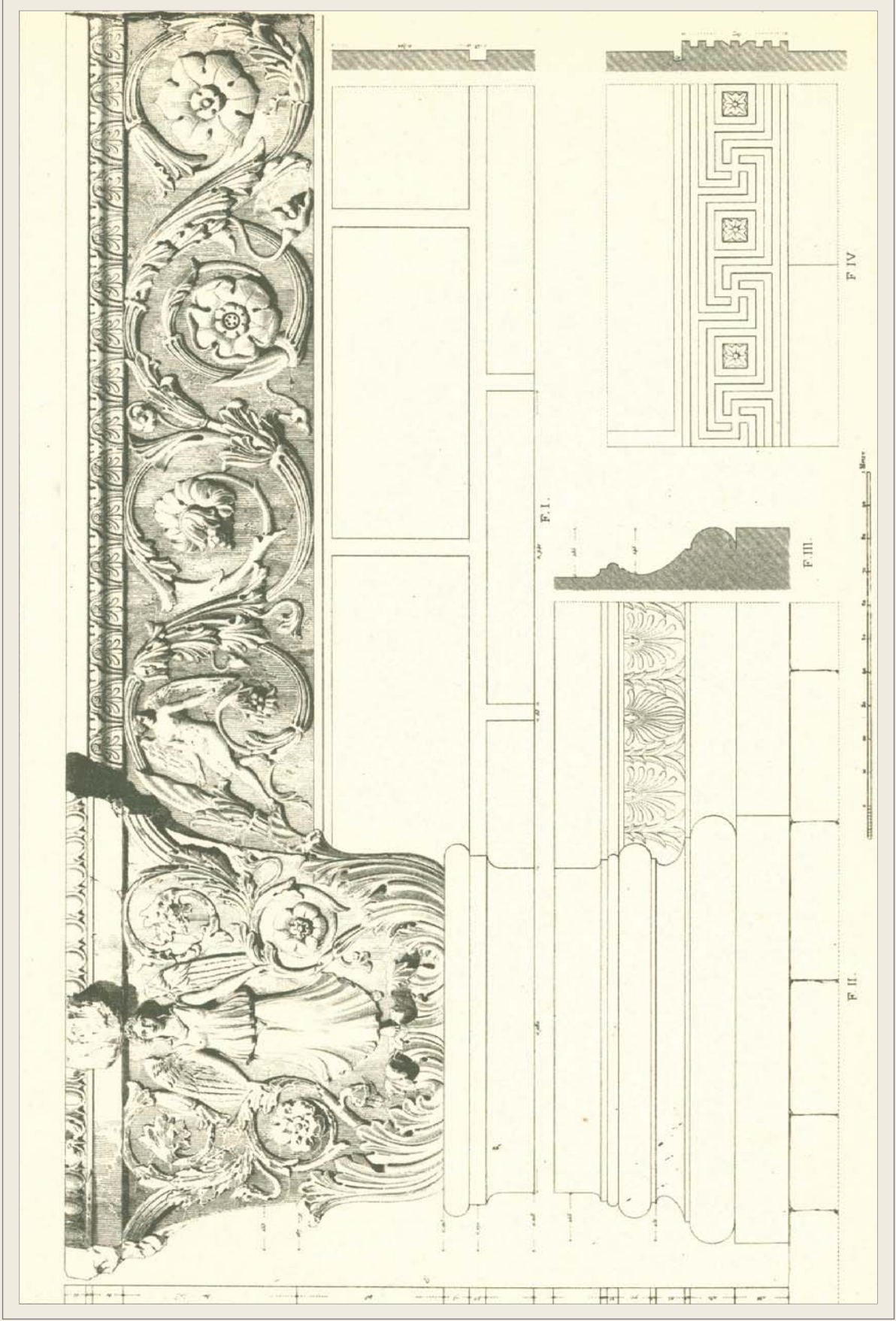

XVIII. yüzyılın ortalarında Mekke'den gelen "Hacı Bayram" adında bir zat, Müslümanların tahrip etmiş oldukları kiliseye bitişik bir cami yaptırdı. Bu caminin binasında, tapınağın kemerlerinden çıkan birçok mermerler kullanılmış ve Bizans kilisesi, Müslüman mezarlığına dönüştürülmüştür. Böyle güzel sanatları içeren Ankara tapınağının, bu acınacak hale gelmesinde, faillerini mi hesaba çekmeli bilmem. Zira bu güzel eser, hiç şüphesiz zamanımıza sağlam kavuşamayacaktı. Ankara şehri volkanik bir arazide bulunduğundan, tapınak binasının mermerleri hep uzaktan getirilmiş ve sonra gerek başka binalarda ve gerek kireç üretiminde kullanılmış (s.461) olan bu mermerler, yerlerinden hiç endişesiz sökülmüşlerdir. Cami, tapınağı korumuştur ve bu bina, bugün asıl şeklinden çıkarak esassız bir hale gelmiş olmakla beraber, yine bir dini kurumun bir bölümü gibi saygı görmüştür.

Bu tapınak, direğin üzerindeki Rumca kitabede isimleri geçen Galatya hükümdarları tarafından yapılmıştır. Kitabede tapınağın açılışında yapılan törenler ve kutlamalar da yazılıdır. Bu kitabe, çok defa ilim adamlarının dikkatini çekmişti. Chishull, Tournefort ve sonra Montfaucon, buna ilişkin az çok eksiğiyle beraber bazı parçalar yayınladılar. Bunların sonuncusu, tapınağın ön kısmındaki bir yazı kopyasını aktardığı sırada, harflerin şeklinde hataya düştü. Kopya etmiş olduğu yazı, büsbütün Bizans imparatorluğunun son dönemlerine aitti. Bu kopya ettiği yazı, gerçekte birkaç Rum papazın düzenlediği bir kitabedir. Hâlbuki binanın duvarındaki yazı, aksine çok iyi bir stille yazılmış olmakla beraber, şüphesiz tapınağın vakfedilme zamanına aitti. Montfaucon'un kopya ettiği aynı yazıdan söz eden Chishull, bu yazıların her birinde, konu edilen törenin farklı zamanlardaki kutsama ayinlerine ait olduğu yorumunu yapar. Buraya söz konusu kitabenin kopyası, tam olarak aktarılmıştır. İçeriğinden hiçbir şey, bu yazıların farklı zamanlara ait olduğuna işaret etmez.

Auguste’ün ölümünde, tapınağın ön kısım duvarındaki vasiyetnamesi de Latince ve Rumca olarak kaydedilmiştir.

Tapınağı vakfeden, Amyntas’ın oğlu Pylaemnes’tir. Kitabede, haklarında çok az tarihi bilgimiz olan başka birtakım hükümdar isimleri daha vardır. Zamanla aşınmış ve yenmiş olan mermerde, okunabilen kelimelerin çözümü de kolaydır. Bu kitabe, eski zaman insanların dini tören hakkındaki bilgilerini içeren tek eser olma önemine sahiptir:

“Galatlar halkı, resmi açılış adaklarını sunduktan sonra bu tapınağı ilahi Auguste ve Roma tanrıçasına (Konsül ve İmparatorun Vekili Jullianus’un emri altında) armağan etti... Gösteriler düzenledi ve üç yüz çift gladyatör dövüştürdü, bir boğa ve yabani hayvan avı organize etti. Fazladan genel bir ziyafet verdi; tekrar gösteriler ve av yaptırdı; M. Lollius, bu kutlamalara başkanlık ediyordu. (s.462) Kral Amyntas’ın oğlu Pylaemes iki defa genel ziyafet verdi; iki defa gösteriler düzenledi; bir defa şar arabaları ve atlılarla yarışma yaptırdı; aynı şekilde boğa dövüşüyle bir de av yaptı. Şehrin yanındaki Sebasteum’un (yani Auguste tapınağının) inşa edildiği, genel toplantıların ve at yarışlarının yapıldığı araziye, tapınağa ayırdı.

Ateporix’in oğlu Albiorix, genel bir ziyafet verdi ve Cesar’ın ve Julia Augusta’nın heykellerini sundu.

Gaesatodiaktes’in oğlu Amyntas, iki defa genel ziyafet verdi; bir “yüz hayvan kesilmesi” adağını yerine getirdi. Gösteri oyunları düzenledi, her vatandaşa beş “buvaso” hesabıyla buğday dağıttı. Diognetes’in oğlu Hermeias, bu törene başkanlık etti.

Ateporix oğlu Albiorix ikinci defa genel bir ziyafet verdi ki buna Fronton başkanlık etti.

Menemachus’un ve Dorylaüs’ün ailesinin oğlu Metrodore, bir genel ziyafet verdi ve dört ay süre zeytinyağı sağladı.

Amyntas’ın oğlu Pylaemenes, üç kavme iki defa genel ziyafet verdi. Aynı şekilde Ankara’da bir defa yüz hayvan kesme adağını yerine getirdi. Gösteriler ve bir dini ayin yaptı. Bir boğa dövüşü düzenledi; arınma ayinleri yaptı ve yirmi iki çift gladyatörü dövüştürdü. Üç kavme bütün yıl zeytinyağı sağladı; bir yabani hayvan dövüşü yaptırdı. Bu törene M. Lollius başkanlık etti.

Philodalius, Pessinunte’de bir genel ziyafet ve yirmi beş çiftlik bir gladyatör dövüşü düzenledi. Pessinunte’de iki kavme (oyunlar için) bütün yıl zeytinyağı sağladı; Pessinunte’de heykeller sundu.

Philodalius’un oğlu Selecus, iki şehre iki defa genel ziyafet verdi; iki kavme bütün yıl zeytinyağı sağladı ve gösteriler düzenledi.

Julius Ponticus genel bir ziyafet verdi, yüz hayvanlık adak kurbanı kesti; bütün yıl zeytinyağı verdi.

(s.463) ...halka bütün yıl zeytinyağı verdi...

Marcien’in oğlu Quintus Gallius iki defa genel ziyafet verdi. Pessinunte (bir zafer sebebiyle) adak kurbanı kesti; halka zeytinyağı verdi.

Philon’un oğlu ides bir genel ziyafet verdi; yüz hayvanlık adak kurbanı kesti; bütün yıl zeytinyağı sağladı. ...

Y ... ya sunduğu bir mihrab koydurdu.

Menas'ın oğlu Pylaemenes iki kavme bir genel ziyafet verdi; yüz hayvanlık adak kurbanı kesti ve üç yüz çift gladyatör dövüştürdü, bütün yıl zeytinyağı sağladı.

... (son iki satır çok silik olduğundan çevirisi yapılamamıştır). Bununla onlar saygılar sundular...”

Bir tapınağın cephesine yazılmış olan bu genel uygulamanın, tarih gözünde, gerek resmi kayıtlardan olması ve gerek uygulayan hükümdarların adlarını içermesi açısından, çok büyük önemi vardır.

Bu ziyafetler, gösteriler ve gladyatör dönüşlerinin bu uzun sayısı, bu Galatya memleketinin ve Ankara şehrinin zenginliği hakkında her şeyden çok açık bir fikir verir. Altı yıla varmadan bir vilayet derecesine inmiş olan bu sahada Romalılar, daha sonra muhafaza ettikleri bir yönetim ve bir hükümet bulmuşlardır. Savaş seferleriyle meşgul olan Galler, şehirlerini güzel anıtlarla süslemeyi düşünmeye zaman bulamamışlardı. Kayaların tepesinde müstahkem kule ile etrafındaki birkaç kulübe, memleketlerin genel yapısını oluştururdu. Bugün de bütün doğuda görülen şey, yine bundan ibarettir. Romalılar, Galatlara tiyatro, oyun ve koşu zevkini getirdiler. Roma'da daha hararetli bir şekilde yapılan bu kutlamalar, doğu ile Roma arasındaki ilişkileri artırıyor.

Ankara'nın Augusteum'unu en değerli eski eserler sırasına geçiren sebep, Auguste'un tunçtan iki levha üzerine yazdırarak Roma'nın ateş tapınaklarının korumasına bıraktığı ünlü vasiyetnamesini içerir olmasıdır. Bu vasiyetnamenin bir kopyası, imparatorun arzusuyla Ankara'ya gönderilerek tapınağın kendine vakfedilmiş olan ön tarafı içine kazındı (s.464). Bu güzel tarihi belgeyi, Avrupa'ya ilk defa 1554 yılında Agria Başpapazı Dalmaçyalı Antoine Wrandles ve Osmanlı Devletinde Almanya'nın elçisi Guillaume Busbeck taraflarından getirilmişti.

Diğer bir örneği, 1689 yılında dikkatle kopya edilerek yine o tarihlerde yayınlanmıştı. İzmir yöresini gezerek orada öldürülmüş olan Hollandalı tacir Daniel Cosson'un kağıtları arasında bulunmuştur. Zamanın ve insanların saldırılarından, o zamandan beri çok etkilenen aynı kitabeyi, 1701 yılında Tournefort da kopya etmiştir. Asya'da da, İtalya'da olduğu gibi eski eserler, defne bulmak ümidiyle, cahillerin ya da hiç değilse tunçtan bir kenet veya demir parçası çıkarmak için açgözlülerin saldırılarıyla, sürekli olarak karşı karşıya kalmıştır. Ankara'nın kitabesinin kayda değer eksik yerleri vardır. Bu anıt, elli yıldır Avrupalı ilim adamları tarafından unutulmuş hâldeydi ve yalnız yan duvardaki Rumca kitabenin içeriği şöylece biliniyordu. Ankara'ya vardığım sırada anıt, Molla Hacı Bayram tarafından hemen yıktırılmak üzereydi. Rumca olan yazının büyük kısmı, pişmemiş kerpiçten yapılmış ve çoğu harap olmuş olan, bu devir evlerinin arkasında gizlenmişti. Bunların bu hâlden yararlanma, tamamen korunmuş olan son sütunlardan kesin olarak anladığıma göre, Rumca kitabe, tapınağın içine kazınmış Latincenin bir çevirisinden başka bir şey değildir. Eğitim Bakanlığına gönderdiğim raporun 24 Aralık 1834 tarihli 10 nüshasında, anıtın şu andaki durumunu tarif ettim.

Ertesi yıl İzmir'de, Hamilton'a rastlayarak binanın halini anlattım. O da kitabenin büyük kısmını meydana çıkaracak işlemi yaptı. Bu son zamanlarda, üç kişiden oluşan bir heyet, Rumca kitabeyi tamamen ortaya çıkartmak için görevlendirilmişti. Buna ilişkin çok sayıda rapor yayınlanmıştır.

Auguste tapınağının hangi tarihte kiliseye çevrildiği, tamamen bilinmemektedir (s.465). Ancak Hristiyanlığın Ankara'da çok erken yerleşmesi ve yayılması sebebiyle, hükümdarların da yeni dini ilk zamanlarında kabul ettikleri düşünülür. Galatya sahası Harun er-Reşid tarafından fethedildiği zaman, bu hükümdar Ankara'ya kadar gelerek zaferinin ganimeti olmak üzere tapınağın kapısını alıp Bağdat'a göndermiştir. Kapının kanatları üzerine kazınmış bir kitabe *Cibannüma*'da şöyle kaydedilmiştir: “Bismillah. Ey bu dünyanın çocuğu, fırsatı değerlendirmede çabuk davran; sürekli olarak zaman ve mekana uygun olan adamı seçmeyi öğren. Zevk ve sefa, kötüyü kullanılırsa üzüntüye ve acıya dönüşür.

Şu anına, geleceğin sıkıntılarını yüklemek. Akılsızların yoluna gitme ve toplamış olduğun hazinelerle gururlanmaktan sakın.”

Doğu yazarlarının bütün tasavvufi düşüncelerini içeren bu anlam, Rumca kitabenin anlamına uygun değildir. Fakat bu kitabe şüpheli olmakla beraber yaklaşık olarak aynı tarihte, Hindistan'da meydana gelen olayla bunu karşılaştırabilmek ilginç bir rastlantıdır. Çünkü Hindistan'da Gazneli Mahmut, Somauth tapınağının kapısını alarak Kâbil'e gönderiyordu. Bu tür ganimetlerin en sonuncusu, Rusların 1828 yılında Armeniya'yı ele geçirmeleri sırasında Erzurum'un ünlü velilerinden birisinin türbesinden aldıkları kapılardır.

Ankara eski tapınağının çevresi, bugün yeni binalarla çevrilmiş ve büyük Süleyman zamanında Hacı Bayram tarafından yaptırılmış olan cami de güney tarafına bitmiştir. Bu cami, İstanbul'da Süleymaniye ve İzmit'te Pertev Paşa camilerini inşa eden ünlü mimar Sinan tarafından meydana getirilmiştir. Mekke hacısı ve Galatya'nın önde gelen ailelerinden olan Hacı Bayram, sofilik ve zühdüyle, hala tanınmaktadır. Bayramiye tarikatının kurucusudur. Hicri 67 yılında ölmüştür (1220). Ailesi Ankara'da şu anda vardır. 1834 yılında torunlarından birisi tapınağın geriye kalan kısmını yıkarak taşlarıyla evinde özel bir hamam yaptırmak kötü düşüncesine kapılmıştı; fakat bu düşünce uygulamaya konulmadı; yalnız güney taraftaki cepheden birkaç taş çıkarılmıştı.

Ankara'nın yeni kurucusu gözüyle bakılan Auguste için bir tapınak yapmakla (s.466) yetinemeyen Galatlar, imparator Nerva, Trajan ve ıcalla için de tapınaklar inşa ettiler. Ermeni mezarlığındaki bir kitabe Antonin'e ait bir tapınaktaki heykellerden birine benzer.

Ankara'da çok sayıda bulunan madalyalar ve yazılarla belirlendiğine Antoninler döneminde, genel oyunların zevki ve merakı çok yayılmıştı. Bu dönemde, eski Gallerde olduğu gibi Asya'da da Galyalılar, Romalıların tamamen aynısı olmuşlardı. Nitekim daha sonra, Romalılar da Bizans imparatorluğu zamanında, Rumlarla karışmışlardı. Galatya hükümeti, bir el hâkime (preteur) bırakılmıştı; prokonsül ile de idare edilmiş ise de bilindiği üzere şehirlerde, bu hâkimlerin ayrıcalık olarak birbirinden farkları yoktu. Belediye işleri, senato meclisiyle Galat kavminin adına yürütülürdü.

Ankara şehrinin, ilim dünyasına en çok tarihi belge verenlerden birisi olduğu şüphesizdir. Bunun üzücü olan tarafı, kale yakınında her gün bulunup çıkarılan eserlerin çoğunun ya büsbütün kırık olması ya da bir sanat tarihçi görmeden önce yok olmasıdır. Kalker taşının yokluğu, birçok eserlerin yok olmasının başlıca nedeni olmuştu. Tournafort, tek örnek olan mermer unlu kaidelerden oluşan bir cami merdiveninden söz eder. Pratik olmadığı kadar barbar olan bu yapı, hâlâ vardır. Çevredeki bütün eserler, Roma mimari tarzındaki şekli bozulmuş parçalarla doludur. Kireç ocaklarının tükenmesi, İtalya'da olduğu gibi Asya'da da eski eserlerin yok edilmesine açmıştır.

Kalenin duvarları, hemen hemen tamamen eski eserden çıkarılmış tarla yapılmıştır. Duvarların kaidesinden tepesine kadar her tarafında, az çok korunmuş hâlde kalmış kitabe parçaları görülür. Memleketin yönetimiyle ilgili bilgileri içeren bu parçalar, bir yere toplanınca, eski yazarların bıraktıkları yetersiz belgelerin tamamlanmasına hizmet ederler.

Bir hatıra ve dirinin onuruna yapılan dikilitaşlar, orada bol miktarda bulunur. Üzerlerinde bulunan yazılar, bugün görülebilir durumdadır. Cenovalıların (Gnois) kitabelerinin okunabilmesini sağlayan bu güzel şans, yarın şeklini bozmaktan çekinmeyen işçinin kaprisine borçluyuz. İşte böylece, Asya'nın bütün eski milletleri Türk adıyla anılmıştır.

Roma imparatorluğunun büyük şehirleri ve bunların özellikle bağımsız bir hükümet gösterisine sahip olanları, yönetimlerini tıpkı Roma'nınki gibi düzenlemeden başka bir şey düşünmezlerdi.

Şehirlerini başkent gibi bölgelere ve sakinlerini aşiretlere ayırırlardı. Bu adet, Asya'nın eski kavimlerinden genellikle varsa da bazı şehirlerde izi kalmamıştır. Pessinunte'den getirilmiş bir kitabede, Galatya'nın bu kısmına yerleşmiş olan Tolistoboielelere ait bir kitabe gördüm. Trocmienler hakkında hiçbir kabartma belge bulamadım. Aşağıdaki kitabe, Tectosagelardan Ankara şehri (s.467) halkı olarak söz eder:

“Senato ve Auguste Tectosageleri halkı, adaletleri ve ahlâki değerlere bağlılıklarıyla ünlü olan vatandaşları M. Cocclus Alexandre'e saygılar sunarlar.”

Resmi yazışmalarda Ankara'ya verilmiş olan başkent unvanını, şu iki kitabede buluruz:

“Ankara başkentinin senatosu ve halkı, Trebius Alexandre aracılığıyla kendilerine iyiliklerde bulunan kanuni imparator, üç defa konsül A. L. Fulvius Rusticus Aemilianus'a saygılar sunarlar.

Senato ve halk, kral kanından gelmiş büyük rahibe, başkent manevi kızı, Julius Severus'un hanımı, Rumların birincisi Caracyle”ye, saygılar sunarlar.”

Eski zamanların çoğu büyük şehirlerinde, hemşerilerin aşiretlere ayrılması, keyfi gibidir. Her kavmin nüfusu çoğaldıkça, aşiretlerinin sayısı da artıyordu. İstisna olarak yalnız Yahudiler on iki kabileden çok olmamışlardır; çünkü bunların her biri Hz. Yakup'un bir oğlunu köken tanımışlardır. Atinalılar, önce dört aşirete ayrıldılar; fakat daha sonra dallanarak aşiret sayısını ona kadar çıkardılar. Roma halkı, nüfus sayısı arttıkça çoğalarak otuz beş aşirete bölünmüşlerdi. Ankara'daki eserlerin gösterdiğine göre aşiretlerin her biri, Roma'da olduğu gibi özel bir unvan taşırdı; fakat yazıların incelenmesinden, bunların sayısını tamamen bilmem mümkün olamamıştır. Büyük ihtimal, sayıları on ikiden aşağı değildi.

Elde edilen kabartmaların sayısı dörttür: Biri sekizinci aşirete, ikisi dokuzuncuya ve biri de on ikinciye aittir. Bu kitabelerin hepsi, üzerinde heykel bulunan dikili taşlardadır. Bu şehirde, heykellerden bir parça bile kalmamıştır.

Hükümdarın isteğiyle dikilmiş olan heykellerin çoğu, tapınakların avlularına ya da kemer altlarındaki sütunların aralarına konurdu. Kitabelerin de çoğu, bu tür binaların yakınlarında ortaya çıkar.

“Diodore'un oğlu Philotas, polis müdürlüğü ve hakimlik görevlerini iyi bir şekilde ve gururlanmadan yerine getirdiği ve halk toplantılarında hakim olduğu, senato ve halk tarafından bir (s.468) heykele ve başka onurlara layık görüldüğü için, sekizinci Claudienne aşireti, onun onuru ve halkına olan yardımı sebebiyle, Claudius Anthimus aracılığıyla, senatonun verdiği yere, bu heykeli kendi öz malından yaptırdı.”

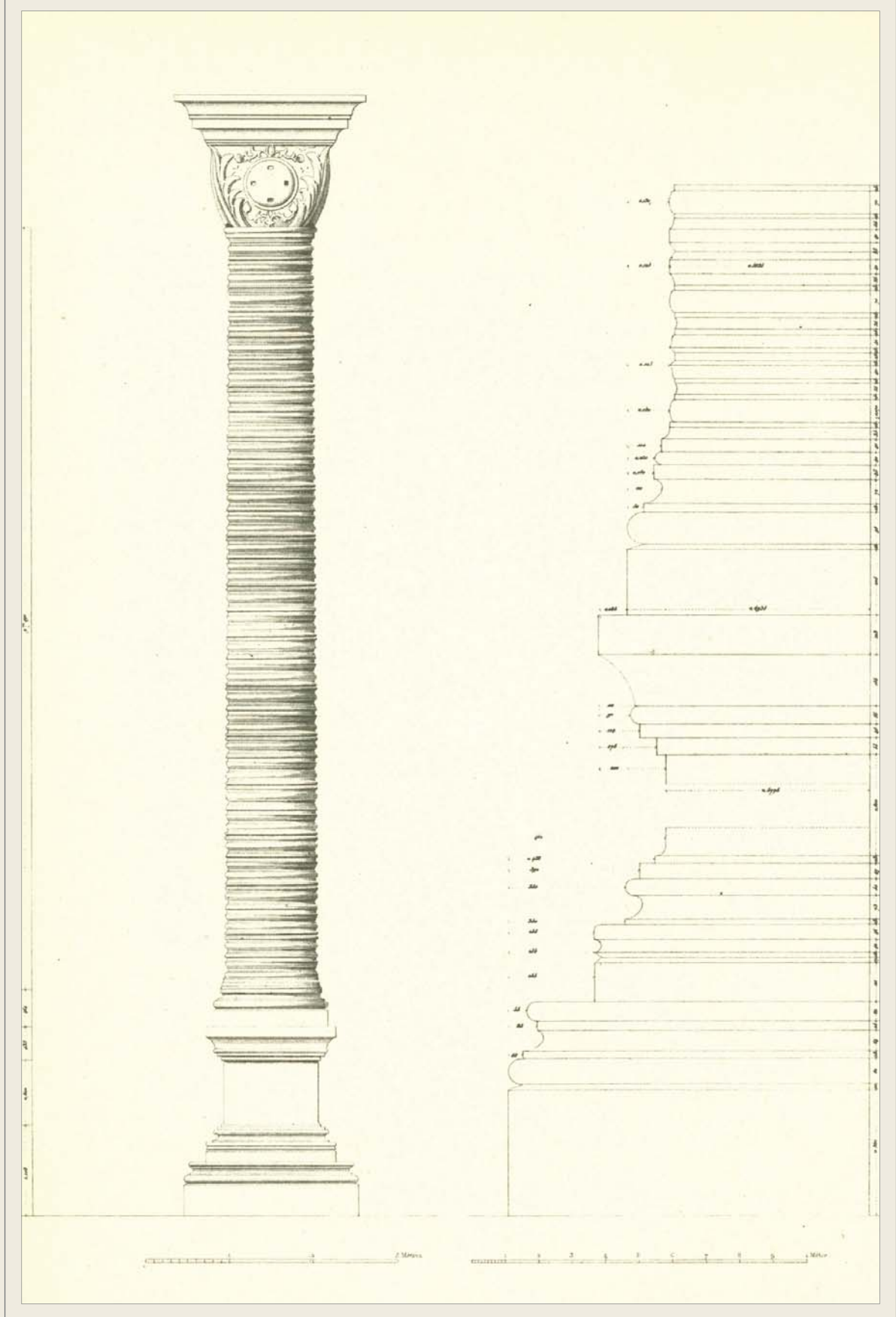
Böyle onur ve saygı heykellerinin protokolleri, hepsinde aynı tarzda olduğundan, hemen her kitabede kitabenin başlangıcın üçte birlik kısmını, eski haline getirmek kolaydır. Polis müdürlüğü ve hakimlik tabir ve unvanları, Ankara heykelleri kitabelerinin çoğunda tekrarlanır. Dokuzuncu aşiretle ilgili iki kitabenin biri diğerini tamamlar; fakat hiçbirinde heykeli armağan eden kişinin adı belli değildir.

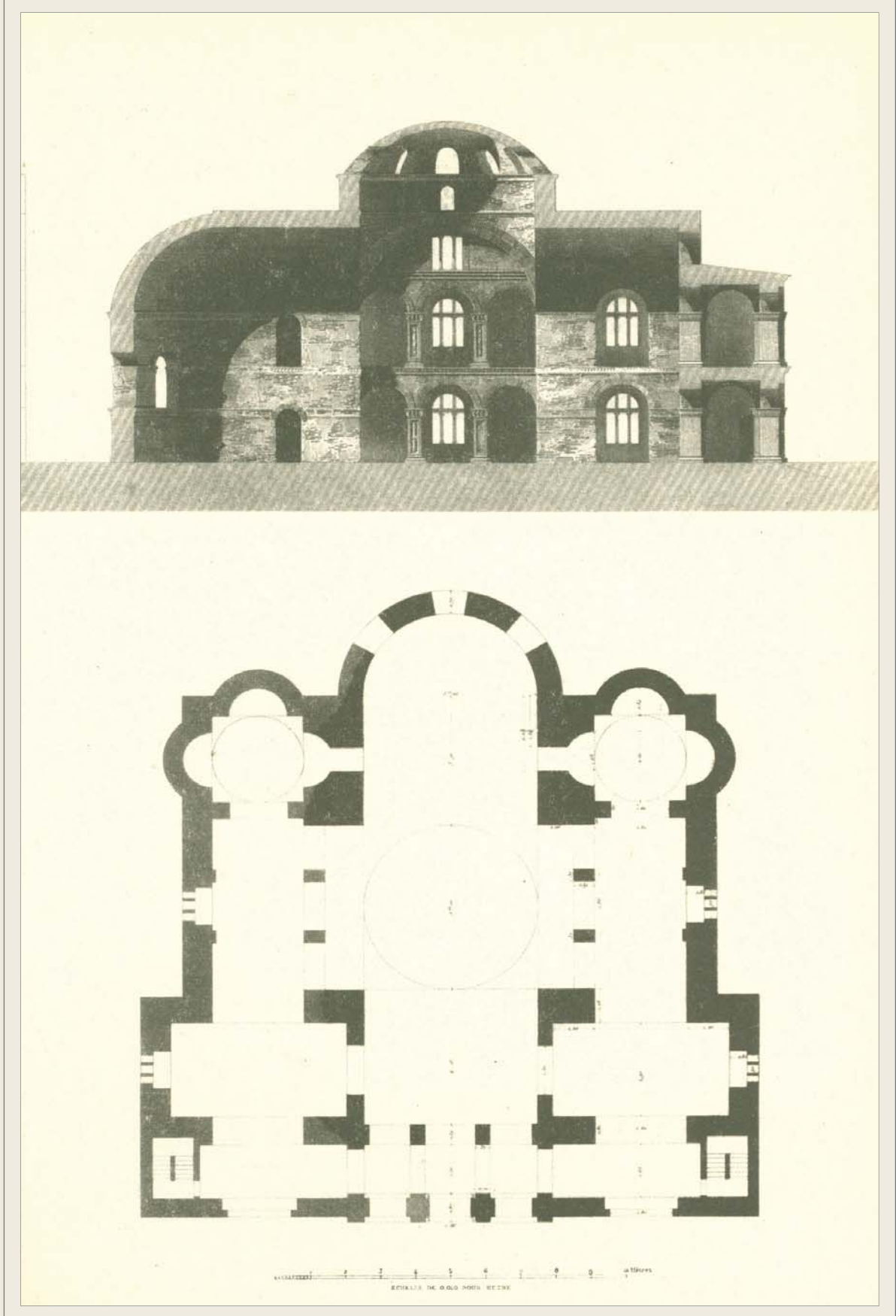
“Dokuzuncu aşiret, muhterem senato azasına saygılarını sundu... Arhontluk (liderlik) ve polis müdürlüğü rütbesine sahip, iki defa tanrı Ceres'in ruhani vekili olmuş, genel toplantılarda çok defalar saygı gösterilmiş, iyilik sahibi.”

“Senato üyeliği içindeki dokuzuncu aşiret, kendileri masrafları karşılamak üzere ve nimete bir teşekkür olması için bu abideyi .... filan adına dikti. Senato ve halk tarafından mecliste yönetici seçilen Nicephore Alexandre” (başkanlık etti).

On birinci aşirete ait olan kitabe, daha iyi bilinir ve birçok kez yayınlanmıştır. Bu kitabe, şehirden iki kilometre mesafedeki Ermeni mezarlığındadır. Diğerleri kale içinden kopya edilmiştir. Bu kitabenin bulunduğu (çünkü buraya şehirden getirilmiş olması muhtemeldir), Comocetium ya da Kubbe adı verilen mahallenin yeri burasıydı. Bundan başka Zoticus Bassus’un heykeli de “başkent kızı” unvanını alan Caracylee gibi, memleket tarafından kabule layık olmuştu. Asya şehirleri tarafından bu onur ve unvanın verildiğini açıklayan çok sayıda kitabe vardır. Şehirlerin güvenini kazanmış olanların her biri, Britanya’nın vatandaşları tarafından kabul edilen Trepianosleri gibi aynı onurdan yararlanırdı.

“On birinci aşiretin çocuğu, şan ve şeref sahibi adam, Bassus’un oğlu Zoticus’a, hakimlik görevini gayretle ve polis müdürlüğünü tarafsız olarak yerine getirdiği; kendi kesesinden Comocetium’da çok pahalı bir bina yaptırdığı ve her gün toplantılarda (s.469) ve senatoda, aşiretine yeni bir hizmette bulunduğu için, on birinci aşiret, diğer adıyla Yeni Olympienne, Caius Bassus ve Athenee Sengamus aracılığıyla, yeri çok ünlü senato tarafından verilerek bu anıtı diktirdi.”

Aşağıdaki kitabeler, Ankara’da yerleşmiş olan askeri birliklere aittir: Bunlar üçüncü, dördüncü ve altıncı birliklerdi. Bu anıt, kale duvarı içinde ve çok yüksekteydi. Yazıların şekli, çok eski bir dönemi ifade eder:

“Üçüncü Auguste birliği, halkın maliye, inşaat lideri, hakim, Pont ve Bitinya’nın prokonsülü, yiyecek dağıtım müdürü, dördüncü demirli birlik lideri, imparator vekili, Galatya ve Kilikya sahalarında Romalı halkın hâkimi, eşine az rastlanan ve dindar ... adına bu anıtı diktiler.”

Auguste Makedonyalı birliği, Ankara’dan on sekiz mil ve şimdi Kalecik adı verilen köy yakınındaki Çankırı (Gangra)’dan, yirmi beş mil mesafedeydi. Bu yerde henüz tamamen belirlenememiş birçok eski eser vardır.

Aşağıdaki iki kitabe, Tiberius, Severus adını belki Romalı bir yöneticiden almış ve Asya’da yaptığı gibi Avrupa’da da hakimlik etmiş olan genel valilerden birinin torunlarından bir Tectosage’m anısına aittir. Daha Hadrian döneminde Galat adları kaybolmaya başlıyor. Belki Galat dili de yalnız halk arasında kullanılarak genel işlerde hiç kullanılmamıştır; çünkü hiçbir eser ve anıt üzerinde bunun izine bile rastlanmaz:

“Krallar ve genel yöneticiler soyu Tiberius Severus, halka karşı bütün cömertlik ve iyiliğinden sonra ilahi Hadrian tarafından hukuk hakimliğine (Tribunal) yükseltildi; ilahi Hadrian’in emir ve isteğiyle, Asya’da yönetici olarak atandı. Dördüncü İskit birliği lideri ve Suriye işleri müdürü, Publicus Marcellus, Yahudi isyanı nedeniyle Suriye’yi terk ettiği zaman, Achaie’nin beş asalı prokonsülü, Bitinya’ya ilahi Hadrian tarafından genel ahlaki koruma görevini yürütmesi için gönderilen Satürne tapınağı hazine vekili, beşinci defa konsül, Roma işleri halkla ilişkiler müfettişi, general, İmparator Cesar Titus Aelius Hadrian (s.470) Antonin’in elçisi, yüce, dindar, Aşağı Germanyadaki iyiliksever Marcus Julius Euschemon’a.”

Bu eserlere dayanarak Ankara’da görev yapan resmi makamları şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

Galatlar Cemaati

Senato

Halk

Aşiret

İmparator Valisi

Yiyecek Dağıtım Müdürü

Sextumvirler

Baş Papaz

Galatark (Galatarque)

Aşiret Lideri (Phylarque)

Polis Müdürlüğü (Astynome)

İrenark (İrenarque)

Agoranome

Bütün bu son liderlikler, seçimle ve geçiciydi. Bundan dolayı çok sayıda adam bu görevleri çok defa yerine getirerek kayda geçmişlerdir. Aşiret liderleri, Agoranomeler ve Polis Müdürleri onuruna dikilen taşların okluğuna bakılırsa, herhangi bir makam için bir anıt dikmeye, halkın da çok yatkın ve istekli olduğu anlaşılır. Galatya, Hristiyanlığı kabul ettiği zaman, başkentte çok sayıda kilise yaptılar. Ankara şehri, Birinci Galatya'nın ve Pessinunte İkincinin başkenti olarak kaldılar. Bugün yalnız bir kilise kalmıştır; o da Ankara'nın St. Clement'i adına yapılmıştır. Bu binanın resmi ve yapım tarzı, Jüstinyen (Justinien) zamanında sonra olduğunu gösterir. Hemen hepsi Türkler tarafından tahrip edilmiş olan işlemler ve mozaiklerle süslüydü.

Ankara'nın Bizans dönemine ait tarihi, o kadar önemli olmayan birkaç olayla özetlenebilir. İmparator Jovien, imparatorluk elbisesini burada giydi. İstanbul'a varmadan (s.471) önce öldüğünden, bunu çok kısa süre giyebilmiştir. Ankara'dan geçerken, Julyen (Julien) çok büyük saygı gördü. Şu anda var olan zafer sütununun, bu imparator için dikildiği zannedilir. Bu sütun, kesin olarak Bizans dönemine aittir; üzerinde hangi kişiye ya da hangi önemli olaya ait bir eser olduğuna ilişkin hiçbir işaret yoktur.

Ankara şehri, uzun yüzyıllar zenginliğini ve gelişmişliğini sürdürdükten sonra, yıldızının söndüğünü gördü ve halkı hesapsız felaketlerle karşı karşıya kaldı. Batıdan gelen akınlar, bu memlekete eğer rahatlık ve medeniyet getirebilmiş olsaydı, Tataristan platolarında harekete başlayan kabilelere, ağır bir tecrübe ve imtihan hazırlardı.

Ankara'nın karşılaştığı ilk saldırı, İran tarafından geldi. Heraclius'un zamanında Keyhüsrev (Chosroes) tarafından ele geçirildi. Bu Sasani hükümdarının yenilmesiyle yine imparatorluğa dönen şehir, birkaç yıl barış içinde kalarak felaketini onarmaya zaman buldu. Fakat İran'ı istila etmiş ve Keyhüsrev'in tahtını devirmiş olan Araplar, Küçük Asya'ya geçerek Ankara'yı almış ve tahrip etmişlerdi. Bu şehir, halifelerin yönetimi altında kalmadı; ancak toprakların son sınırında olduğundan burada Bizans İmparatorlarının gücü, yok gibiydi. Selçuklu Türklerinin Konya (Iconium)'da kurdukları devlet, Sakarya'ya kadar uzanıyordu. Bunlar, Ankara'yı da kolayca ele geçirerek bir Müslüman şehri yaptılar. İran Selçukluları hükümdarı Keykubat; Keykavus marifetiyle 1213 yılında şehri ele geçirdi. Hükümdar Malatya'ya sürülmüş ise de memleketin İranlı beyleri, sakalları kesilerek eşekler üzerinde şehirde dolaştırılmışlardı.

Frederic Barberousse'un başarısız seferinde Selçuklu sultanları, bu hükümdar ile bir ittifak yapacak gibi gözükme hilesinde bulundular; fakat Frederic, Tuz gölü çöllerine gelince, bu susuz ve ıssız çölde Müslümanların saldırısına uğradı. Müslümanlar yarı güç kullanarak yarı ikna ederek Rumların ileri gelenleriyle sürülerini dağlara çekmek, Latinlere hiçbir yiyecek vermemek ve Haçlılara özellikle silah, ok ve yay vermemek maddelerini kararlaştırmışlardı. Karşı koyma, ancak ilk çarpışmalar sırasında olarak, Haçlı bilmedikleri bir diyarda her şeyden yoksun bir hâlde doğal olarak yok oldular. Arap tarihçi ibnu'l-Esir ordunun uğradığı bu yenilginin, ürpertici bir tasvirini yapmıştır. Ordu, o zaman Hristiyanların (s.472) gönderdiği kuvvete kavuşmak için Antakya tarafına çekiliyordu. Açlıktan, susuzluktan dermansız kalmış olan askerler, silahlarını atıyorlar ve yorgunluktan ölüyorlardı. Latinler bu hâlde devamlı olarak Konya (Iconium) Selçukluları tarafından hırpalanarak o yabani Toros geçidini aştıktan sonra Kilikya'yı buldular; fakat İskender'in boğulmaktan kurtulduğu Cydnus nehrine geldiklerinde, geçit yolundan geçmeyi deneyen Haçlı prensi, zayıf ve yaralı olduğundan sulara kapılarak gitti. Başsız kalan ordu, perişan hâlde dağılarak kısım kısım yok oldu. Haçlıların çok azı Antakya karargâhına kadar gelebildiler. Haçlı tarihçinin dediğine göre o zaman Ankara şehri, Eskişehir savaşından sonra orayı ele geçiren Bohemond'un kumandasındaki Haçlıların elindeydi; fakat Barberousse'un ordusu, bunlardan hiçbir yardım görmedi. Karşılarında düşman olarak Müslümanlar ve Rumlar bulunan Latinler, şehri koruyamadılar. Bunlar, Ankara'ya on sekiz yıl kadar sahip olarak bu süre sırasında birkaç kilise yaptılar

ve kaleyi onardılar. Selçukluların yıkılışı ve Ankara'nın Müslümanlar tarafından kesin şekilde ele geçirilmesi arasında geçen süre, o yöredeki beylerin aralarındaki savaşların düzensizliğinden, o kadar etkilenmiş ve felaket görmüştür ki tarihi baştanbaşa bu hesapsız öğütlerle doludur. Türkler, Sultan Murat'ın kumandası altında Ankara'nın hâkimi olarak bu şehri de bütün Marmara denizi (Propontide) kıyıları boyunca uzanan Osmanlı fetihleri içine aldılar. Ankara'yı aldıktan sonra Sultan Murat, kızı Nefise'yi Karamanoğlu Alâeddin Bey ile evlendirdi. Mülkünü beşe bölüştürdü; bunların her biri bir subaşı ile yönetilirdi. Epeyce süreden beri Bursa ile İznik, Osmanlıların elindeydi. Fakat Asya'da edindikleri bu güç, doğunun, Baktriya (Bactriane) ve İran'ını fethettikten sonra, Batı Asya üzerine sayısız kabileleriyle yıldırım gibi inen felakete karşı duramadı. Timur, Osmanlı sultanlarıyla vuruşmaya sabırsızlık içinde hazırды. Hristiyanları vurmuş, İstanbul'u kuşatarak savaşa ve zorluklara alışmış olan ordusuyla Sultan Bayezid (Yıldırım), Timur'un karşısına geldiği zaman, padişahlığın çoğu şehri, ele geçirilmiş durumda bulunuyordu. Timur Sivas'ı kuşattıktan sonra, büyük bir ordu ile Murat'ın oğlu Bayezid'in kendi üzerine gelmekte olduğunu haber aldı. Sultanın karşısına, Ankara'ya kadar gitti; şehrin kumandanı (s.473) olan Yakub'a kapıları açmasını bildirdi. Bu isteğin geri çevrilmesi üzerine, Timur şehri kuşatmaya başladı. Çubuk-Abad suyunun yatağını çevirterek, Ankara'nın kale duvarlarını aşındırdı. Bayezid oraya gelir-gelmez su olmadığını görünce hemen savaşmak zorunda kaldı. Savaş Çubuk-Abad ovasında, zamanında Pompee'nin Mithridate'i yendiği aynı yerde meydana geldi. Türk ordusu bozuldu, Bayezid Timur'un eline düştü. Bu ünlü savaş 2 Temmuz 1402 tarihinde olmuştur.

Kale

O dönemde Ankara kalesi, Van'inkine benzer olabilecek derecede Asya'nın en sağlam kalelerinden sayılırdı. Bu kale, şehre hakim ve iki katlı bir setle çevrilmiş bir tepe üzerindedir. Bunun bugün terk edilmiş bulunan içinde kışlalar, ambarlarla bir de yapımı Birinci Sultan Ahmet'e dayandırılan bir cami vardır. Her Türk kale ve istihkamında olduğu gibi, bunda da Yeniçeri ve askerlerin ailelerine ait evler olmak üzere birtakım binalar vardır. En gelişmiş döneminde, Ankara'da yüz yetmiş su kaynağı, üç bin çeşme, yetmiş altı cami ve mescidiyle beraber on beş tekke -ki bunların en ünlüsü Hacı Bayram Veli'dir- vardı. Hacı Bayram Veli'nin kendi dervişleriyle Mevlevilerden toplam üç bin tarikat ehli, tekke ve zaviyelerde otururlardı.

Üç genel kurum, Kur'an-ı Kerim okutmaya ayrılmıştı. Yüz seksen erkek okulu, iki yüz hamam, yetmiş adet bahçeli saray (büyük konak), altı bin altı yüz ev, bir kapalı çarşı, çok sayıda pazar yeriyle sayısız kahvehane, berber ve diğer satıcı dükkanları vardı. Sokaklar ve meydanlar beyaz taş döşenmiş, evler kırmızı tuğladan yapılmıştı. Halkı içinde çok alim, şair, kanun adamı (s.474) üst düzey insanlar bulunurdu. Bunlardan Hacı Bayram Veli'nin bıraktığı şöhret zamanımıza kadar devam etmiştir. Galat hükümdarlarına dayandığı rivayet olunan ailesi bugün vardır ve memlekette büyük bir itibar sahibidir.

Yüzyıllarca yabancı işgalinden sonra, ilk halkın Osmanlı kanıyla karışması sebebiyle, önemli bir değişim geçireceği açıktır. Böyleyken Ankara'da ikamet etmiş olan Avrupalılar, buranın yine özel bir çehreye ve özelliğe sahip olduğuna dikkat etmişlerdir. Gal kanı, buranın kumral sakallı ve mavi gözlü birçok insanında görülür. Tournefort'un 1700 yılındaki bu incelemesi, bugün için de doğrudur ve halkın Gal karakteri St. Jerome zamanındaki gibi zinde ve açık olmasa bile, bunun özellikle köylü kısmında şu anda hakim bir nesil olduğu, inkâr edilemez.

Kelt dili ise Gal sömürgesinde Asya'da yerleşmelerinden birkaç yüzyıl sonra bile korunmuş halde kalmıştı ve St. Jerome'un ispatı gibi Ankara halkının şive ve milli lehçesi, Treveslerinkinin aynıydı. Halbuki o zaman Küçük Asya'daki diğer kavimler, hep Rumca konuşuyorlardı. St. Jerom'un bu

yorumundan varılacak sonuca göre Kelt dili, hiçbir zaman yazılı bir dil değildir. Gerçekte, Ankara'da Rumca ve Latince yazılmış birçok eserler bulunmuştur. Ancak Kelt diliyle hiçbir esere, kesinlikle rastlanmamıştır.

Ankara, Moğolların avı oldu. Bursa, İzmir, Sebaste, aynı durumla karşı karşıya kaldılar; fakat Osmanlılar birkaç yıl sonra saldırıya geçtiler ve 1. Sultan Mehmet, Ankara'yı Osmanlı devletinin topraklarına kattı.

Bütün bu felaketselere rağmen şimdiki Ankara şehri, Küçük Asya'nın yine en kalabalık şehirlerinden birisidir. Bu şehir, nispeten rahatlık içinde olmasını, iyi bir yerde olmasına borçludur. İklimi olağanüstü sağlığa elverişli, toprağı verimli ve özellikle tüyleri farklı bir güzelliğe sahip olan keçilerinin sayısız sürüleri, şimdiki nüfusunun iki mislini zengin etmeye yeterlidir.

Memlekette yapı taşı var ise de genel âdet, evleri çığ kerpiçle yapmaktır. Bu tür bina, eski zaman tarzım en geri dönemine kadar gider. Babil, Ninova şehirleri böyle yapılmış ve bu metot İran, Asur ve Kapadokya'ya kadar yayılmıştır. Fakat bu âdet, aslında taş bulunmayan yerlerde olsa gerektir; özellikle Frigya' da Mezopotamya'nın (s.475) çimento oluşturan zifti bulunmadığından, duvarların çok kalınlığına rağmen, binalar yine sağlam değildir. Bundan başka, binaların dışına hiç itina etmediklerinden, şimdiki Ankara sokakları, diğer yeni şehirlerin tersine, hüzünlü bir görüntü sergiler. Şehrin halkı Türk, Ermeni, Rum ve bir de kilise açmaya izin almış olan bir miktar Ermeni katoliginden oluşur. Bunların Pusunun toplamı, yirmi sekiz bin tahmin olunuyorsa da şehir, bundan daha unu alacak kadar büyüktür.

Şimdiki Şehir ve Sakinleri

Ankara şehrinin ova tarafındaki surları, eski eserlerden çıkarılan malzemeye yapılmıştır. Bu duvarların bir kısmı, Mehmet Ali Paşanın oradaki kısa süre ikâmeti sırasında ve 1833 yılında yapıldı. Türk hükümeti, içteki şehirlerin iyi bir şekilde korunması ve düzeni için, hiçbir emek harcamaz.

Eski Galat kalesi demek olan şehre hâkim kalenin şimdiki durumu, şekilsiz bir bina yığından başka bir şey değildir. Genel yapısı, sur duvarlarıyla bunun üzerine çıkmış çok sayıda kuleden ibarettir. Bunların yapımında, çok sayıda eski eser taşları kullanılmıştır. İç kale adı verilen ikinci bir surun içine, biz Ankara'da iken girilmez durumdaydı. Kapısı içeriden örtülerek kapanmış ve sonra yapı merdiveniyle duvardan aşılarak çıkılmıştı. İçinde, rivayete göre, eski top kundakları ve kullanılmaz durumda eski silahlar varmış. Kalenin, zamanında hapishane olan yer altı kısmını gezmek mümkündür. Buraya, Mısır savaşında birtakım Fransızlar savaş esiri olarak kapatılmışlardı. Kalede, mermerden kaba yapılmış arslan heykelleri görülür; bunlar şehirde de çok vardır, sayıları on beşten fazladır. Hemen hepsinin şekli birdir ve art ayak dirsekleri üzerine oturmuş vaziyettedir.

(s.476) Müslüman şehirlerin nüfus sayılarını tamamen bilmek, çok zordur. Özellikle kadınların sayısı, çok eksiktir veya bilinmemektedir. Hristiyan kısmı, burada nüfusun üçte birini oluşturur. Bu miktar, nüfusu genel olarak alınan yirmi sekiz binin üzerindedir. Bütün büyük ticaretler, Hristiyanların elindedir. Şehir, her yıl serasker paşaya hediye olarak yüz elli bin guruş kadar bir para gönderir; bu paranın en büyük kısmını Hristiyanlardan tahsil ederler. Ekmeğin okkası on beş paraydı ve pahalı olduğundan şikayet ediliyordu (yani dört Franka kırk altı okka ekmek) ! Aynı zamanda ve aynı tartıdaki, yani kırk altı okka ekmek, Karahisar' da iki Frank yetmiş santim ediyordu.

Müslüman olmayan halkın şikayet sebebi, yalnız bu para değildi. İtezimlerin şarap üzerine koydukları vergiyi her yıl artırmaları ve padişahın bundan haberi olmaması da ayrı bir şikayet sebebiydi. Bunlardan ödünç olarak alınmış olan seksen beş bin guruşun faizi verilmediği gibi, aslı da iade

edilmemişti. Diğer taraftan mütesellimin adamlara, “Hristiyanlar yılda yirmi beş bin guruş şarap vergisini sabit olarak verirler. Bu sabit vergi, ürün iyi olursa az düşer; fakat ürün kötü ise ağırdır.” diyorlardı. Seksen beş bin guruş iddiası ise Mehmet Ali Paşanın birliklerinin geldiği zamandan beri çıkmıştı. Bu birlikleri yerleştirecek kışla olmadığından, memleketin valisi bunları halkın evlerine dağıtmak zorunda kalmıştı. Hâlbuki Hristiyanlar, bu Müslüman askerleri evlerine almak istemediklerinden, buna karşılık bir para vermeyi önermişler ve vali de bunu kabul ederek paraya makbuz da vermişti. Bu parayı Müslümanların evlerine verdiği için, vali bu konuda borçlu sayılmazdı.

Aslında vergi sistemi kötüdür. Arazinin yükümlülüğü, yalnızca verdiği ürün açısından; nadasa bırakılarak dinlendirilen arazi, hiçbir şey vermez. Emlak vergileri çok azdır. Alanı yirmi dört metre kare olan bir ev, yirmi yedi Frank verir. Tütün tarımı serbesttir; tuz vergisi, okka başına birkaç paradan ibarettir. Bugün bir para demek, bir santimin sekizde biridir.

Müslümanlarda bir aile reisi öldüğü zaman, mirasını dağıtmaya molla ile kadı görevlidir. Ölenin karısı sekizde bir ve kızları, oğulların yarısı pay alma hakkına sahiptirler (s.477). Ölenin eğer çocuk kardeşi kalmışsa, mirasa girmemek üzere bakılması, o ailenin ortak mükellefiyetine aittir. Bu dağıtımı yapmaya karşılık molla, hükümet adına guruşta iki para ya da % 5 bir harç alır. Türkler ve Rumlar, bundan başka şehir ve polis için de emlak vergisi verirler.

Burası kadar hırsız az bir memleket yoktur. Evlerin kapıları şöylece kapanmış olduğu halde, burada uzun süre ikâmetim sırasında, bu tür olaylardan söz edildiğini hiç duymadım.

Burada sanayinin gelişmesine engel olan en büyük zorluk, memleketi yönetenlerin de idare edilenlerin de yeni bir tarzı kabulden korkmalarıdır. Şehrin etrafındaki doğal su akışı çok elverişli olduğu halde, bunu harekete geçiren güç olarak kullanıp bir fabrika kurmayı, hiç kimse düşünmemiştir. Bu şekilde burada pamuktan, yünden, çok bol olan ketenden her tür kumaş yapılabilirken, bu iş ya elle yapılır ya da bunlar, ham madde olarak ihraç edilir.

Geçen yüzyılda, burada çok sayıda yabancı kuruluşu varken, şimdi hiçbiri kalmamıştır. O zaman yirmi beş bin balyadan çok kumaş, çorap vb. gibi yünden yapılmış eşya ihraç edildiği halde, bu ihracat şimdi beş bin balyaya çıkamaz. Botanik biliminde asıl adı Latince *Rhamnus Tinctorius* olan bir tür yabancı ünnâb ağacı, bu Ankara yöresinde çok iyi yetişerek meyvesi boyacılıkta kullanılmaktadır; okkası sekiz guruşa satılır. Bunun 1835 yılı ürününün bedeli, dört yüz elli bin guruşu geçiyordu. Ankara paşasının yönetiminde, yüz seksen köy vardır. Bunların toplam nüfusu seksen beş bindir; göçebe takımı bu hesap içinde değildir. Silahlı kuvvet, çok sınırlı sayıdadır. Bununla beraber paşa, voyvodaları aracılığıyla, Frigya'nın merkezine otuz bin kişilik bir ordu toplayabileceğini söylüyordu. Bize hükümet memurları tarafından verilen bu rakamlara göre, Küçük Asya'nın ortasındaki nüfusun ne kadar zayıf olduğu anlaşılır.”³

Kaynakça

Texier, Charles. 2002. *Küçük Asya*. Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Yayını.

2. Bölüm

ANKARA TİFTİK VE SOF EKONOMİSİ, 15-17. YY.

Hans Dernschwam

1494-1568

Osmanlı İmparatorluğunu kendi arzusu ile gezmek isterken kendisini I. Ferdinand'ın heyetinde bulan Macar araştırmacı değişik bir seyahatname bırakmış bize. Kanuni Sultan Süleyman dönemine denk gelen bir aralıkta 1553-1555 yılları arasında İstanbul ve Anadolu'da görürüz kendisini. Ankara onun açısından hem tarihî özellikleri hem de kültürel özellikleri ile dikkat çekici bir kenttir. Sadece gördüklerini değil teknolojik, sosyal ve ticari her türlü ayrıntıyı eksiksiz olarak aktardığı günlükleri önemini günümüze kadar sürdürmeyi başarmıştır.

Geldiğinde Engürü denirmiş Ankara'ya, her yeri ve her şeyi anlatırken imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan Müslüman olmayan azınlıklar konusunda da yorumlar yapmaktan geri durmamış. Dernschwam'ın bu konudaki görüşleri şöyle:

Bereket versin ki, Tanrı, Türkiye'deki şurada burada mevcut Hristiyan toplulukları korumuştur. Hiç olmazsa bunlar papanın şerrinden uzak kalmışlardır. Zaten Türkleri Hristiyan yapmak mümkün değil. Biz kendimiz İncil'e sadık kalmamışız ki, anlaşmazlık içindeyiz. Gerçek dinden birkaç yüzyıl önce kopmuşuz ve papanın bizi ters yola sürüklemesine razı olmuşuz.¹

Şimdi bu ayrıntı düşkünü seyyahın anılarına bakalım:

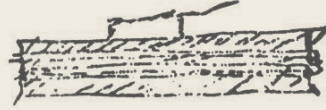
ANKARA'YA YAKLAŞIRKEN

“Yukarıda sözünü ettiğimiz küçük köyün halkı kaba saba, yalnız hayvanlarla meşgul çoban kişiler oldukları halde kadınları, yumuşak beyaz tiftikten ince ve zarif ipleri eğirip büküyorlar. Bundan da sof dokunuyor. Hazır sarılmış yumakları Ankara'ya götürüp satıyorlar. **Ancira**'ya şimdi Angur (Engürü)

1 Hans Dernschwam, 1987. İstanbul'a ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Sayfa: 114.

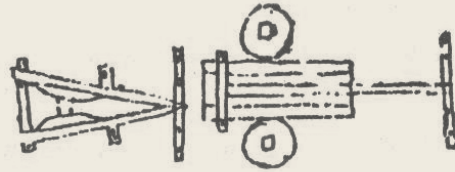

diyorlar. Eğrilip bükülmüş ince ipliklerin sarıldığı âlet ise uzunca bir tahta parçası, boyu 3 karış, eni 6 parmak genişliğindedir. Bir yanında tutulacak yeri, kulpu var. Şöyle bir şey:

Eğrilmiş hazır iplik bu basit ve sade aletin üzerine sarılıyor. Odunları olmayan ve bu yüzden kendilerini soğuktan ve sıcaktan koruyamayıp yaşanması zor böyle yerlerde iş yapan yaşlı kadınlar, çok ilkel şartlar altında basit âletlerle çalışıyorlar. Bütün bunlara şaşmamak elden gelmez. Bunun sebebi, kadınlarda çoğunlukla görüldüğü üzere modelleri akıllarında tutmuş olmaları mı acaba? Anadolu'da suni olmayan tabii renklerden kumaş dokunuyor, elbiseler yapılıyor. Dokuma tekniği çok basit: İki kişi karşılıklı tezgâhın başında oturuyor. Biri ipliği geçiriyor, karşısındaki onu yakalayıp birinciye aynı usul ile geri veriyor. Her iplik kendi rengindeki ilmikle düğümleniyor. Kadınlar da erkekler gibi pantolon giyiyorlar. Fakat bunlar, biz Hristiyanların giydikleri pantolon gibi değil. Macarların giydiği **gatya** (şalvar, potur)ya benziyor. Ketenden yapılmış ve Macarlarda görüldüğü gibi topuklara kadar uzanan veya ayakların üstüne dökülen şalvarlardır. Kadınların **gatya**'sının alt kısmı er-keklerinkinden dar. Topuklara kadar inmiyor. Bunlar aşağıdan yukarıya doğru dikiliyor ve muhtelif renklerden oluşuyor. Genişliği bir karış kadar; güzel gözüküyor. Ayaklarında **paczsma** (papuç) ökçesiz ayakkabılar var. Bunları sürüye sürüye giymek zorunda kalıyorlar. Kıyafetleri bambaşka. Ne kadınlar, ne de erkekler, her iki memlekette, Bithinia ve Galatia'da çekici bir renge sahip değiller. Sunglie'de bir hocanın evinde bir ahırda kaldım. Burada tezekte yemek pişirdim. Fakat ayrıca 4 akçelik odun da aldım ve bu çok işime yaradı.

Buralardaki arabalar iki tekerlekli kağnılardan ibaret. Tekerleğin her biri birbirine sıkıca tutturulmuş 3 parça kalın tahtadan oluşuyor. Tekerleğin orta yerindeki kalınlığı bir karış buluyor, kenarlara doğru inceliyor. Bizdeki tekerlekler geniş ve kenarları demir çemberle çevrili ve daire biçiminde. Bu araç ..... karış yüksekliğinde. Kısacası, çok hantal bir şey. Böyle bir arabanın fiyatı 6 dukattır. Öne iki öküz koşuyorlar. Pek uzak yerlere gidilmiyor bununla:

Dingiller tekerlekle beraber dönüyor.

26 Mart günü saat 3 sıralarında Sunglie'den hareket ederek gece geç vakit **Yalanschy Aly** (Yalancı) - yalan söyleyen Aly demek, macarcası, **hasudok** Ali köyüne geldik. Bir hocanın evine indik. Burada da ahırda tezek yakarak yemek yaptım ve orada kaldım. Köyün içinden küçük bir dere

akıyor. Yol kıyısında bir mezarlık var, fakat burada antik bir şey görmedik. Daha ileride eski ve yıkık bir çeşme veya fiskiye görülüyor. Bir çeşme daha gördük. Aynı gün yukarıda bahsettiğimiz küçük dereden birkaç defa geçtik. Arazi güzel. Tepeler birbirini izliyor. Birçok vadi ve geniş düzlükler var. Toprak killi, sağlam, iyi bir toprak. Yalnız tuzlu galiba. Zira yer yer beyazlaşıyor. Etrafta, başka yerlerde gördüğümüz bol bol adaçayı, kuzuotu, karapelin, acipelin vs. bitkiler var. Koyunlar, keçiler bunları yiyorlar. Ayrıca inek, öküz gibi büyükbaş hayvanlarda görülüyor. Her iki tarafta tarlalar ve birbiriyle kesişen güzel, geniş vadiler uzanıyor. Tepeler ve daha uzaklarda da karlı dağlar yükseliyor. Dağlarda ve etrafta orman yok. Ağaç da gözükmüyor. Hatta funda bile yok. Hepsi de çıplak, kayalık dağlar. Buralarda fazla insan da göze çarpmıyor. Bu topraklar, bu arazi işlenirse çok verimli olur. Ayrıca buralarda iyi bağ da yetişir. Anadolu halkı bağa bahçeye fazla önem vermiyor. İstanbul'da ve bazı diğer şehirlerde olduğu gibi sebze ve meyve bahçeleri yok. Bir süre gittikten sonra yolların birbiriyle kesiştiği büyük bir kavşağa geldik. Bu kavşağın biraz ilerisinde, sağ tarafta dağdan gelen ve yolu aşarak akıp giden bir su gördük. Bu suyun üstündeki bir taş köprüden geçtik. Yalancı Köyü yüksek bir yerde iki dağ arasında. Orada güzel bir pınar da var.

27 Martta Yalancı' den **Kutilin**'e² doğru yola koyulduk. Kutilin küçük bir köy. Yalancı'ye iki mil uzaklıkta. Sabah saat 7'de hareket ettik, saat 12'de konak yerimize ulaştık. Yolda birçok güzel tepeler, vadiler ve tarlalar gördük. Bir tepeden ötekine geçe geçe yolumuza devam ettik. Karlı dağlar gene uzaklarda. Yolun solunda bir mezarlık, sağında oldukça büyük bir çeşme ve büyük bir yalak. Bir küçüksuyu geçtik. Suyun sağında solunda değirmenler gördük. Yolun solunda bir mezarlık daha var. Köyler yoldan bir hayli içerde ve seyrek. Yukarıda adı geçen Kutilin köyünün şurasında burasında oyulmuş delikler var. Buralara arılar girip çıkıyorlar. Bu civarda manzara güzel. Toprak da iyi killi ve verimli. Etraf dün gördüğümüz bitkilerle kaplı. Yalnız ağaç görülüyor. Şarap yok, Ekmek lezzetsiz. Kuru ot bulamadık, ama geçen günlerde olduğu gibi atlara kafi miktarda arpa bulundu. Yoğurt denilen ekşitilmiş süt de bol. Yumurta da çok; bir tavuk 4, 20 yumurta 1 akçe. Atımı eski bir bina olan hocanın evine bıraktım.

Evlerin yarısı tepenin içine gömülmüş, dışarıda kalan kısımları ise toprakla örtülü, düz dam. Bunların üzerinden yürünüp gidilebilir.

Burada kadınlar, sof dokunan tiftikleri ücret karşılığında eğiriyorlar. Hocanın karısı mavi renkte bir yün eğiriyordu. Bu yünleri, Ankara'dan gelen dokumacılar, eğirilip bükülmek üzere köylere dağıtıyorlar. İşte böyle. Bu kaba saba insanlar ne güzel işler çıkarıyorlar. Hemen yakında bulunan küçük bir köyde pek çok hayvan gördük. Bodur inekler, öküzler, koyun, tiftik keçisi ve atlar. Yukarıda sözünü ettiğimiz iki gün süresince lezzetsiz, iyi pişmemiş ekmek yedik; zira ekmek pişirecek odunları yoktu. Bazıları yere bir çukur kazıyorlar (tandır) ve ekmeği bu çukurun içinde pişiriyorlar. Diğer bir kısım köylü de ekmeği geniş, yuvarlak demir veya toprak levha üzerinde (bazlama sacı) pişiriyorlar. Sacın üzerine açılıp yayılmış tahminen yarım parmak kalınlığındaki hamuru koyup pişiriyorlar. Bu pişirme olmuyor da, geniş, yayılmış ince hamuru kurutma gibi bir şey oluyor. Ama onlar bunu seve seve yiyorlar.

28 Martta Kutilin'den Ankara'ya doğru yola çıktık. **Ancira**'ya **Angur** (Engarü) diyorlar. O gün akşam bir tarlada konakladık. Saat 10'da geldik oraya. 29 Martta da orada kalıp dinlendik. 30 Martta saat 7'de ayrıldık ve saat 12'de ..... üzerinden. Sol tarafta küçük bir değirmen var. İleride yolun kenarında küçük bir mezarlık görülüyor. Düz arazide Ankara yönünden bize doğru akan küçük bir dere var. Yollar inişli yokuşlu. Güzel vadilerin hepsi ekilmiş. Sol tarafta büyük bir köy görülüyor. Bir dere üzerindeki taş köprüden geçtik. Yukarıda da söylediğimiz gibi buralarda da ağaç yok. Kısa

2 Bakınız Harita 1.

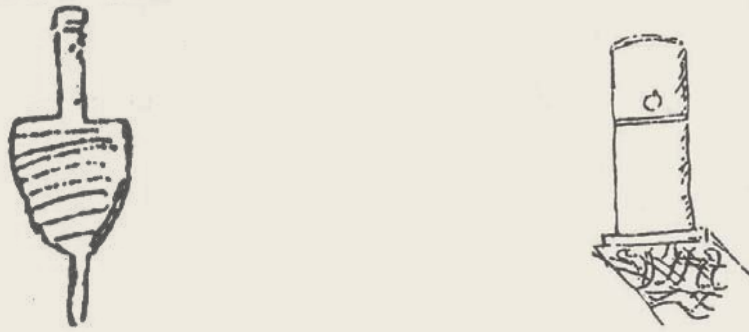

kısa otlardan oluşan cılız meralar ve çıplak dağlar var. Ankara şehrinde, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Türkler bir arada yaşıyorlar. Burada çok miktarda sof dokunuyor. Bizzat gördük. Dokumacı sayısı da çok fazla.

Sof, yukarıda bahsettiğimiz tiftikten yapılıyor. Biz, yalnız Rumların sofu nasıl yaptıklarını gördük. Önce eğirilmiş, bükülmüş ipliği yıkıyorlar. Sonra sıcak suda kaynatıyorlar; daha sonra da pres altına koyup suyunu tamamen alıyorlar. Sof dokunmadan ve iplikler kesilmeden bu iplikleri bir yerden diğer bir yere doğru iyice geriyor ve yağlı bir madde ile yağıyorlar. Bir süre sonra iplikler dokuma tezgâhında geriliyor ve sof dokunmaya başlanıyor. Dokunan kumaş bir akarsuda sabunla iyice yıkıyor. Bu haliyle sof, bir mohere benziyor. Soflar, yüksekçe, ağızları kapaklarla iyice kapanmış bakır kazanlara istif ediliyor. Bir kazana 70 parça konabiliyor. Sonra kazan temiz su ile dolduruluyor ve tam bir gün bu halde bırakılıyor. Her parçanın arasına göl kıyılarında yetişen içi boş sazlar (ince kemiş) yerleştiriliyor. Böylece her kumaş parçasının arasına su gelmesi sağlanıyor. Sonra kazandan çıkarılan soflar, yine 70 parça üst üste istif edilerek bir pres altına konuluyor. Bu suretle kumaşların suyu tamamen alınmış oluyor. Soflar presin altına konmadan aralarına konmuş sazlar çıkarılıyor. Kısaca, bu kaynatma ve presleme usulü ile kumaşlarda zerre kadar su kalmıyor. Kumaşlar boylu boyuna yerlere seriliyor. Sonra katlanıp yeniden pres altına konuyor ve nihayet hazır duruma getiriliyor. Bizim kazada görebildiklerimizin hepsi de siyah softu. Yarım parça kumaş ..... akçeye satıyorlardı. Boyama ve kaynatma işleri için ayrı ayrı özel aletler kullanılıyor. Dokumacı sayısı da pek çok. Sofun büyük kısmı Ankara'da yapılıyor. Bu zanaat sayesinde halk geçimini sağlıyor. Başka zanaat yok. Ankara'da keçeciler de gördük. Develeri olan kişiler, kumaş ihtiyaçlarını gidermek için deve tüylerini dokuyorlar. Bu maksatla kullanılan ve etrafına yün sarılı bir iğ şu şekilde:

Sof kaynatılan bakır kazan da şöyle:

Bir çukurun (ocak veya tandır) üzerinde bu kazanlardan iki tanesini gördük. Odada ayrıca küçük bir pres de vardı. Presi kalın bir kalas ile 7 kişi çeviriyor. Halbuki bu presi kuvvetli ve becerikli bir kişi, bizdeki Viyana üzüm preslerinde olduğu gibi rahatlıkla çevirebilir. Fakat bunların sof kumaş yapımında kullandıkları preslerinde iki tane iğ vardır. Pres ağacının uzunluğu tahminen 3,5 Viyana arşını kadar, iğler ise kısa ve kalındır.

Ankara'da sof satışı Schwaben'deki mısır kutnusu yahut da keten satışları gibidir. Ankara'da bir de bedesten var. İstanbul'da iki bedesten vardı. Buradaki mağazalarda her türlü mal satılıyor. Biz Ankara bedestenini göremedik; zira o gün cuma idi. Cuma Türklerin tatil günü olduğu için bedesten kapalı idi.

Sof dokumacılar kumaşı dokurken ellerindeki vurguyu 4 defa arka arkaya çok kuvvetli vurarak kullanıyorlar. Böyle olunca kumaş sıkıca ve kalın dokunuyor. Kaynatmada bunun çok faydası görülüyor. Bu adamlarına kullandıkları bütün aletler ve iş yerleri çok sade ve ilkel. Öyle ki, bunlardan daha basit bir atölye olamaz.

28 Martta Ankara'ya doğru yola çıktığımızda o sıralarda şehirde bulunan beylerbeyi birçok genç atı (tayları) salıverdirmiş. Arkalarında eli kırbaçlı biri atları kovalıyor. Bu suretle atların hangisinin daha kuvvetli olduğu ve daha hızlı koştuğu anlaşılıyor. En hızlı atı koşu olarak seçerek özenle yetiştiriyorlar. 28 Mart günü öğleye doğru şehre ulaştığımızda bütün halk şehrin dışına dökülmüştü. 2000 veya 2500 kişi vardı belki. Paşa da takriben 150 kişi ile çıkmıştı.

29 Martta bütün gün Ankara'da kaldık. Şehri gezdik. Bir tepenin üzerinde hisar vardı. Oraya kadar çıktık. Oradan şehrin her tarafını seyrettik. Ankara şehri ve kalesi vaktiyle çok güzelmiş, mükemmel bir yerde kurulmuş. Böyle yerleri insan her zaman arzu eder doğrusu. Tepenin tam üzerindeki hisardan her tarafa geniş bir bakış var. Hisarın etrafı büyük kare şeklinde veya diğer taşlarla ve tuğlalarla örülmüş bir surla çevrili. Surda birbirinden 45 adım veya daha az mesafede üçgen şeklinde yarım kuleler bulunmakta. Yukarıda sözünü ettiğimiz kalenin önünde mazgalları bulunan bir burcu da var; yüksekliği 2 adam boyu gelir. İçeriye açılan iki kapı gördüm. İkinci defa yukarıya çıktım ve Ermeni kilisesini gezdim. Bu kilise kerpiçten yapılmış küçük bir yapı. Kilisenin iç uzunluğu ve genişliği dörder adım ancak gelir. 3 kemeri var ve üçer tane ağaçtan oyulmuş haç gördüm:

Ermeniler zahiren Hristiyandır. Gerçekte ise onlar da Rumlar gibi tam inanmış Hristiyan değillerdir ve papayı da sevmezler.

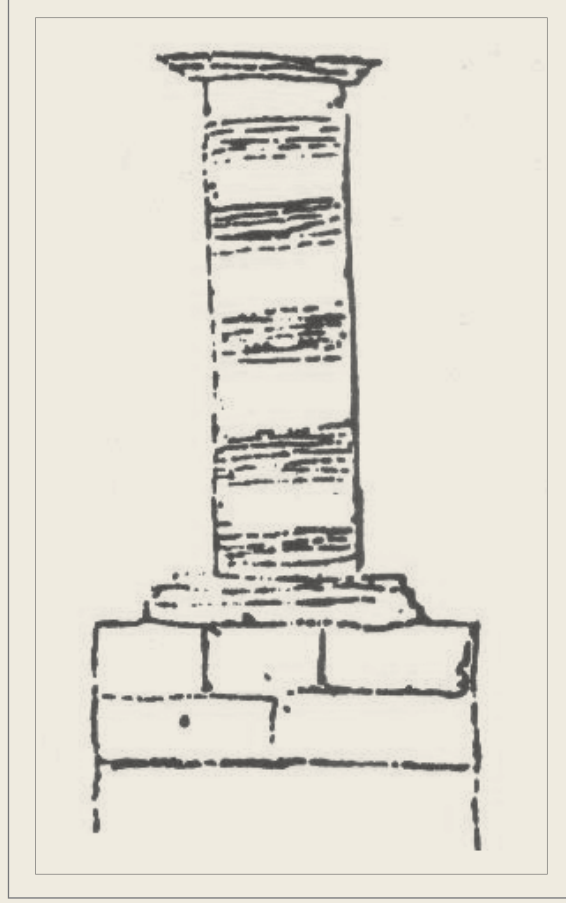
Yukarıdaki Ermeni kilisesinde pencerenin birinin içinde, karanlık bir tarafında öne doğru beyaz bir mermer yerleştirilmiş. Yakından da uzaktan da bakılınca saydam görünüyor ve ateş gibi parlıyor. öyle ki sanki taş değil de cammış gibi gözüküyor. Bunu gören herkes kendisini bir harika ile karşılaşmış sanıyor. Birçokları, nerdeyse akıllarını oynatacaklar. Halbuki, beyaz mermer öyle bir taştır ki, karanlıkta veya gölgede üzerine güneş veya ışık vurunca parlak. Bu parlayan ışığın önüne şapkamı tutar tutmaz mermer kararır. Mermerin üstünde iç tarafta bir haç duruyor. 1,5 karış boyundaki haç şu biçimdeydi:

Dernschwam'ın kenar notu: Bu beyaz mermer, herhangi bir mezar taşı olmalıdır. İç kısmında yukarıda resmini çizdiğim haç bulunan mermerin dış kısmında yılankavi bir sütun oyulmuş, üzerinde sola doğru bakan bir kuş resmi var. Kalenin içerisindeki diğer binaları gezmeye vakit ayıramadık. Kalenin içi tıpkı bir şehir. Evler alçak ve kerpiçten yapılmış, çatılan bizdekiler gibi değil. İçeride bir de cami var. Kalenin dışında ve tepenin dört yanında vaktiyle evler bulunduğu anlaşılıyor. Fakat şimdi evlerin yerinde büyük bir mezarlık uzanıp gidiyor. Türklerde âdet olduğu veçhiyle bir ölünün yanına ikinci bir ölü de gömülebiliyor. Eski ölünün kemiklerini çıkarmıyorlar. Mezarların baş ve ayak taraflarına birer büyük taş dikiyorlar. Bu taşları eski güzel yapılardan, kiliselerden, tarihi sütunlardan alarak buralara getiriyorlar. Şehir halen dağın etrafında değil, aşağıya düzlüğe doğru alabildiğine gelişmiş. Ancak evler, rastgele ve plansız yapılmış. Sokaklar dar ve küçük, kaldırım döşenmemiş. Evlerin etrafı duvarlarla çevrili değil. Evler fırınlanmamış, ancak güneşte kurutulmuş kerpiçlerle yapılmış. Çatı diye bir şey yok. Damlar toprakla örtülü vermiş. Kısaca söylemek gerekirse pek ilkel yapılar bunlar. Ahırlara benzer. Zaten birçoğu deve, at ve katırlar için ahır olarak kullanılıyor. Temellerinde kalmış olan taşlara bakılırsa, şehrin eskiden daha büyük olduğu anlaşılıyor. Büyük mezarlığın içinden oldukça geniş yollar geçiyor. Şehirde büyük, yuvarlak, güzel mermer sütunlar gördük. Bazıları bir hayli büyük ve kare şeklinde. Ancak hiçbirinde yazı yok. Hepsini de kırılmış; evlerini yaptıkları sırada buralara getirilmiş.

Üzerinde kalesiyle, uzun ve yüksek surları bulunan bu dağın tam karşısında aynı şekilde yüksek bir dağ daha var. Bu dağın üstünde de sur ve kale kalıntıları görülüyor. Burası da vaktiyle bir hisar imiş ve bu kalenin ve aşağıda akan derenin korunması için etrafı tahkim edilmiş. Yukarıda bahsi geçen ve birinin üzerinde kale, diğerinde de sur kalıntıları bulunan iki dağın arasından oldukça büyük bir dere sert ve hızlı akıyor. Bu derenin üzerinde ve her iki dağın eteğinde birinden diğerine geçebilmek için iri kare taşlardan yüksekçe çok sağlam yapılmış müstahkem bir derbent (geçit) var. Bu geçitin üzerinde üç kule bulunmakta. En alttaki kulenin altından şimdi dere akıyor. Bunun üstünde sağda ve solda iki kule daha var. Bu kuleler çalışmıyor, boş. Kulelerin üstünde geniş bir su kanalı görülmekte. İhtiyaç duyulduğunda kuleleri kapatıyorlar. Bu suyun adı Benteresi (Bentderesi)dir. Derenin üzerinde birkaç köprü var. Sof dokuyucular dokudukları sofaları bu dereye sabunla yıkayıp, düz taşlar üzerinde ayakları ile çiğniyorlar. Burada kayaların altından temiz bir su kayıyor ve taş bir yalak içine doluyor. Yukarıda sözünü ettiğimiz suyolunun üzerinde birbirine karşı bakan yetmiş iki arslan heykeli var.

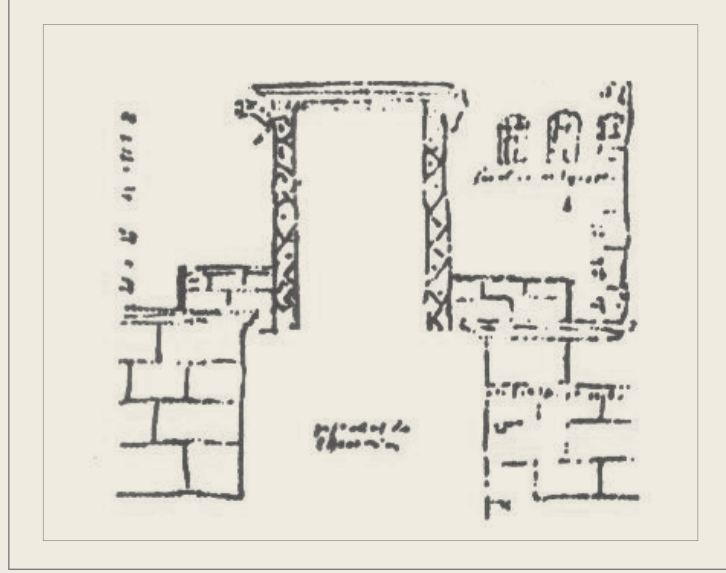
Aşağıda şehirde alçak bir kerpiç evde güzel yüksek ve kalınca antik bir sütun gördük. Bu sütun kare şeklinde geniş, büyük taş bir kaide üzerine oturtulmuş. Sütunun yekpare bir taştan mı, yoksa müteaddit taşlardan mı meydana geldiğini anlamaya imkan yok. Oyulmuş ve sanki büyük ve aralarda da küçük çemberlerle birbirine tutturulmuş gibi. Aşağı yukarı şöyle:

Üzerinde yazı yok. Türkler bu sütuna Baalks (Belkıs, Balkız) diyorlar. Bu aşağı yukarı “jungfrauhongk” (genç kız balı) demek. Güya bu taş Hazret-i Süleyman dikmiş. Tabii bu doğru değil. Olsa olsa bu masalı bir komşu diğerine safiyane anlatmış olabilir. Zira Türkler tarih bilmezler. Çoğunluğun okuma yazması yok. İmamları da halka okudukları duaları anlatmazlar. Türklerin ibadet dili Arapçadır. Eskiden Türklerin bilgi adamları varmış. Şimdi yazıları yok. Bizde kiliselerde Lâtince ne kadar anlaşılıyorsa onlarda da Arapça o kadar anlaşılır.

Büyük mezarlığın yakınında geniş bir harabe var. Buradan büyük kare taşlar alınıp götürülmüş. Yalnız duvarların üstünde, ulaşamadıkları yerlerde eski kalıntı taşlar duruyor. Burası bir saray veya şato imiş. Aşağıda düzlükte yapılmış.

Şehirde bir tepe üzerinde -kalenin bulunduğu yüksek tepe değil- eski bir Roma yapısı gördük. Bu yapı ya büyük bir tiyatro yahut da bir saraymış herhalde. Çok sağlam yapılmış ve nefis bir tezyinatı var. Türkler bu binayı harap etmemişler. Yalnız çatı yok. Çatıyı muhafaza edememişler. Şimdi bu yapının içine duvar diplerinden itibaren, her iki tarafına hocalar için 10 tane oda yapmışlar. Bu odaları kerpiçe örüp üzerini toprakla kapatmışlar. Odanın tavanına insanın eli değer. Kapılarının yüksekliği ise, 1, 1/2 Viyana arşım bile yok. Türkler bu odalarda kalıyorlar. Binanın güney tarafında üç tane yüksek pencere ve taş parmaklıklar var. Sarayın büyük kapısı ve geniş koridoru 12 ayak genişliğinde ve iki mızrak boyu yüksekliktedir. Güzel, beyaz mermerlerden yapılmış, üzerlerinde zarif oymalar var. Kapıya gelmeden önce her iki tarafta da büyük taşlardan yapılmış saray kadar yüksek duvarlar arasından geçilmekte. Bu duvarlara güzel, antik yazılar yazılmış. Bunlar kısmen okunuyor.

Yıpranmış olan bu sarayda alınan taşlardan da yararlanılarak sarayın hemen yanına bir cami yapılmış.

Biz Ankara'da Wittenbergli bir Alman'a rastladık. Palasat'da esir düşmüş. Adı Bartel Grubner olan bu Alman Viyana'da Pyllerthoridaki camcı Melchior'un yanında çalışmış. Kardeşi Andreas Wittenberg'de kunduracı, eniştesi ise Quedelburg'da papaz imişler. Grubner burada şimdi çift sürüyor, koyun güdüyor. Antorrflu Andreas N. Magdeburgida yüzünden bir yara almış, burada Ankara'da ölmüş. Palasat'da 5 atı varmış. Ankara'daki diğer akarsuların adlarının ne olduğunu, nereden çıktıklarını sorduk. Bentderesi Ankara'nın bulunduğu dağ ile karşısındaki dağ arasından akıyor. Bu dereye dokumacılar dokudukları sof kumaşları yıkıyorlar. Ankara civarında başka bir taraftan bir su daha geliyor. Bu su Aytos Dağı'ndan çıkıyor. Bu suya da Cziubuk Su (Çubuksuyu) diyorlar. Hey iki dere Ankara'nın ilerisinde birleşiyor ve Tarhawa Mold denilen bir suya dökülüyorlar. Sonra da bizim geçen Pazar günü yıkadığımız Sakarya nehrine kaşıyorlar. Kaleden bakıldığında Ankara'nın manzarası çok güzel. Dağlar, yeşil vadiler uzanıp gidiyor. Yan taraflarda ise karlı dağlar görülüyor. Ankara'nın civarında, yakın yerlerde ağaç yok. Bağ da yetişmemiş. Ot ise çok az yahut da hiç yok. Ekmekleri iyi değil. Herhalde iyi ekmek yapmayı bilmiyorlar. Odunsuzluk da var tabii. Fakat ekmek pahalı değil doğrusu. 1 akçeye 8 ekmek aldık. Zaruret halinde insan bununla 7-8 gün idare edebilir. Ankaralıları yuvarlak, lezzeti iyi, üzerine beyaz haşhaş tohumu ekilmiş baygel, halka ekmek de (simit) yapıyorlar:

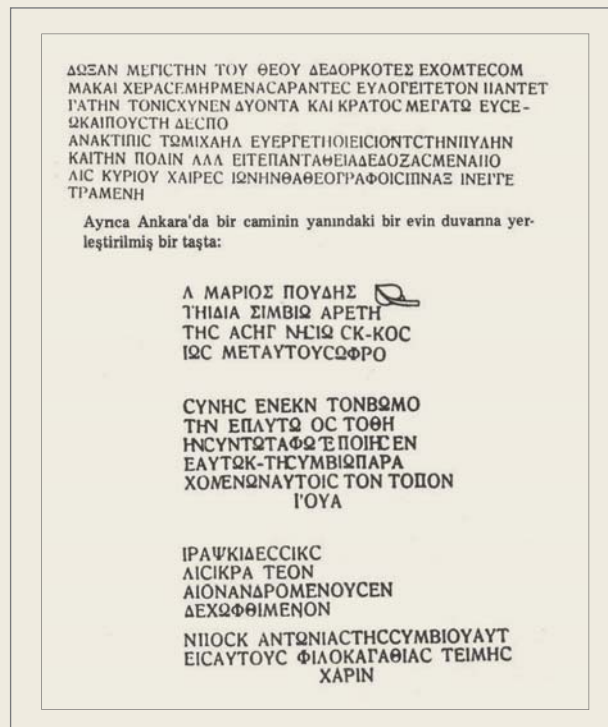

Şarabı Rumlardan alıyorduk. Oldukça pahalı. Arpa da bulduk. 3 at için 3 akçelik arpa akşam ve ertesi sabaha kadar kafi geliyor. Türkler hayvanlarını samanla yemiyorlar. Deve, katır ve binek atlarına dahi bunu yediriyorlar. Atın daha bakımlı ve güçlü olmasını isterlerse samanın üzerine arpa da koyuyorlar. Zira fazla sıcaklardan dolayı ot ve saman çok az oluyor. Bu yüzden samana, ot ve

arpa katmak gerekiyor. Biz, şehrin aşağı kısmındaki düzlükte açık bir yerde kaldık. Şehrin buradan bakıldığında manzarası -ben iyi çizemedim ama aşağı yukarı şöyle:

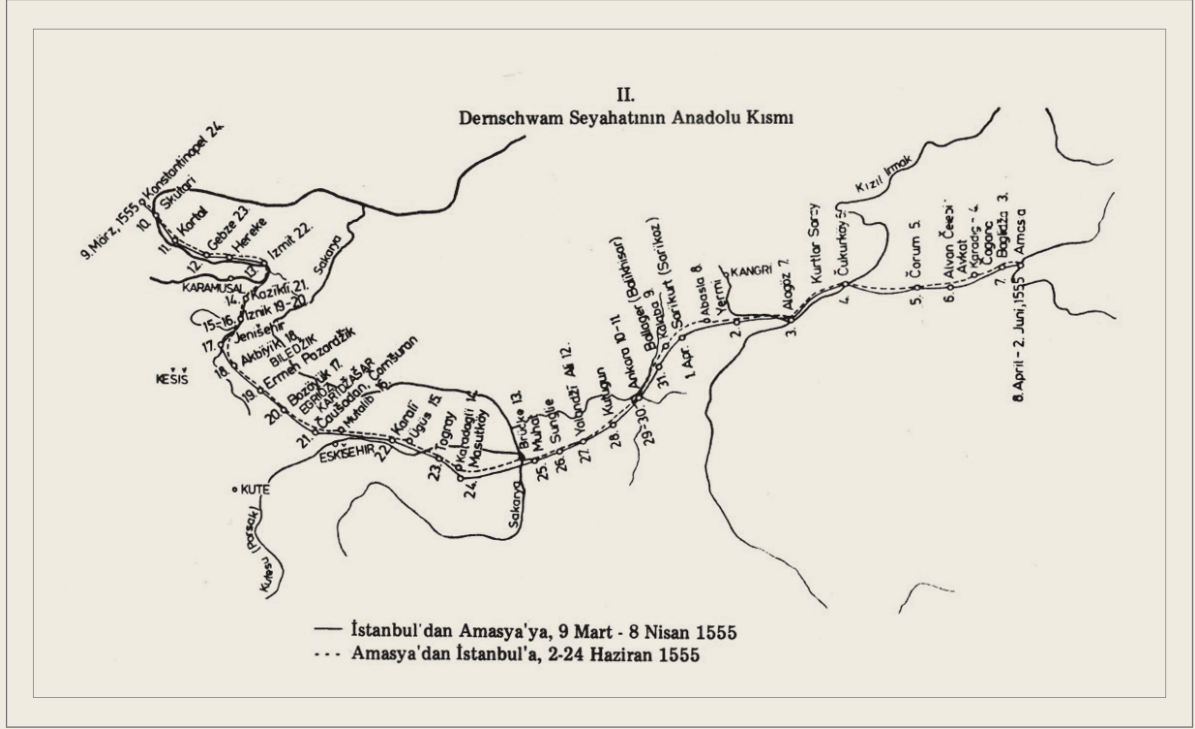
Bundan başka, Ankara veya Engürü'deki eski bir Roma yapısı olan sarayın dış kısmında, büyük bir kapının duvarında iki satırlık bir yazı var. Uzunluğuna yazılmış bu yazı şu idi:³

Kaynakça

Denschwam, Hans. 1987. İstanbul'dan Anadolu'ya Seyahat Günlüğü. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Ogier Ghiselin de Busbecq

1522-1592

Kanuni Sultan Süleyman'la görüşmek üzere Avusturya İmparatoru I. Ferdinand tarafından görevlendirilen büyükelçidir. Augustus tapınağını ilk fark eden ve Avrupa'nın dikkatini çekmesini sağlayan da odur. Seferden dolayı Amasya'da olan Kanuni Sultan Süleyman'a I. Ferdinand'ın mektubunu götürmek üzere yola çıkan Busbecq Ankara'dan geçerken edindiği izlenimlerle birlikte Augustus Tapınağı'nın duvarında yazılı olan Momentum Ancyraum olarak bilinen kendi ağzıyla Roma İmparatoru Augustus'un yaptıklarını anlatan yazıtı keşfetmiş ve dünyaya tanıtmıştır. Ayrıca Ankara geçişinin de dünya çapında bir ün kazanması onun sayesinde olmuştur.

O dönemde Osmanlı'da kadınların boşanma hakkı olduğunu ve liyakatin Avrupa'dan ileri olduğunu mektuplarında anlatır.

Liyakat ile ilgili anlatımı ise şöyledir:

Sultanın karargahı çok kalabalıktı. Hizmetkarlar ve yüksek mevki sahibi kimselerle doluydu. Bütün hassa süvarileri, sipahiler, garibler, ulufeciler, ve çok sayıda yeniçeri karargahtaydı. Bu muazzam kalabalığın içinde tek kişi yoktu ki itibarını kendi şahsi cesaretinden ve mezîyetinden başka bir şeye borçlu olsun, doğduğu aileden dolayı diğerlerinden farklı kılınsın.¹

Ankara Yollarında..

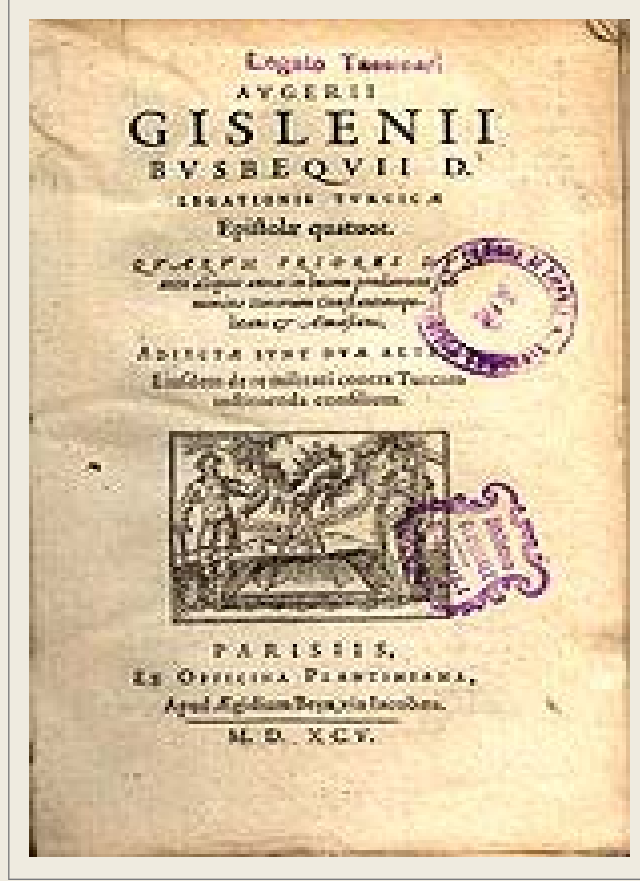
“Bu geçitten geniş bir ovaya indik ve geceyi Chiausada² denen bir mevkiye ilk defa çadırdan geçirdik; sıcağa tahammül etmenin en iyi yolu buydu. Burada toprağın altında yalnız gün ışığı ile aydınlanan bir binaya rastladık. Bir de yapağidan *camlet* ya da *moher* denen o ünlü kumaşın imal edildiği keçileri³ gördük. Bu keçilerin tüyleri çok ince ve parlak, yere kadar sarkıyor. Çobanlar tüyleri kırpmayıp

1 Ogier Ghiselin de Busbeck, 2014. *Türk Mektupları*, İş Bankası Kültür Yayınları, s. 63-64.

2 Muhtemelen Çukurhisar.

3 Ankara keçisi.

tarıyorlar. Güzelliği ise ipekle kıyaslanabilir. Bunları sık sık suya sokuyorlar. Hayvanlar yörenin ince kuru otlarıyla besleniyorlar. Yünlerinin inceliğine bunun katkısı olduğu söyleniyor. Şurası muhakkak ki başka otlaklara götürülürse yünü değişikliğe uğruyor ve hayvanlar tanınmaz hale geliyorlar. Yöredeki kadınların bu yönden eğirdiği iplikler Galatia'da⁴ bir şehir olan Angora'ya [Ankara] götürülüp ileride anlatacağım şekilde boyanıyor.

Bu ülkede çok sık rastlanan, kuyrukları ağır ve yağlı bir koyun cinsi var (bunların sürülerinde başka cins koyun bulunmuyor).⁵ Kuyrukların ağırlığı bir buçuk, iki, hatta dört beş kiloyu buluyor. Bazı yaşlı koyunların kuyruğu öyle büyük ki onu iki tekerlekli küçük bir arabaya koyuyorlar. Hayvan nereye gitse kuyruğunu arabayla peşinden sürüklüyor. Anlattıklarına herhalde inanmayacaksınız ama hepsi gerçek. Kuyruklar yağ bakımından verimli ancak koyunun eti bana oldukça sert ve bizdekilerden daha tatsız geldi. Bu koyunları güden çobanlar gece gündüz otlaklarda kalıyor. Karılarını ve çocuklarını onlara ev vazifesi gören arabalarla beraberlerinde götürüyorlar, bazen küçük çadırlar kurdukları da oluyor. Bunlar geniş kırlarda, mevsime ve otlaklara göre ovalarda veya yüksek arazide dolaşım duruyorlar.

Bu yörede daha önce hiç görmediğim ve Avrupa'da pek bilinmeyen birkaç cins kuş keşfettiğimi sanıyorum. Aralarında adına "borazancı kuş" denmesi gereken bir ördek cinsi var. Bu ördek posta arabasını sürenlerin boru seslerini aynen taklit ediyor. Hiçbir savunma imkânı olmamasına rağmen

4 Merkezi Ankara olmak üzere, bugünkü İç Anadolu bölgesinin büyük bölümünü içeren Roma idari bölgesi. Galatia adını Bergania Kralı Attalus tarafından İÖ 24 yılında mağlup edilen Gal (Kelt) boylarından sağ kalanların o bölgeye yerleşmiş olmasından dolayı almıştı (e.n.).

5 Karaman koyunu.

cesur ve zapt edilmesi güç. Türkler onun kötü ruhları ürküttüğüne inanıyorlar. Hürriyetine de pek düşkün. Bir çiftlikte tam üç yıl kapalı kaldıktan sonra hür olmayı bol yeme tercih ederek uçup nehir yataklarındaki eski yerlerine dönmüşler.”

Busbecq Sakarya [Sangariusi nehrini aşırp birçok köyden geçerek Angora'ya [Ankara] ulaşır.

Ankara

“Angora’da (Ankara) bir gün kaldık. Havanın sıcaklığı yüzünden acele etmedik. İran Şahı’nın temsilcisi de hâlâ yolda olduğu ve Amasya’ya onunla aynı zamanda varmamız istendiği için Türkler de aceleye gerek görmüyordu. Geçtiğimiz köylerde kayda değer hiçbir şey görmedik. Sadece Türk mezarlıklarında üstünde Yunanca ve Latince yazıların izleri kalmış eski güzel mermer levhalara ve sütunlara sık sık rastlıyorduk. Fakat bunlar öyle harap olmuştu ki yazıları okumak mümkün değildi. Her konakladığımız yerde eski kitabeler ile Yunan ve Roma paraları aramak, bunlar yoksa nadir bitkiler bulmaya çalışmak pek hoşuma gidiyordu.

Uzaklardan çok büyük taşlar getirerek bunlarla yakınlarının mezarlarını örtmek Türklerin adetidir. Aksi halde mezar açık kalır, zira onu toprakla doldurmazlar. Amaçları ölüye kendini savunmak üzere dik oturabileceği uygun bir yer sağlamak. Her ölünün bunu yapmak zorunda olduğuna inanıyorlar. Kişinin kötülük meleği dünyadaki hayatını sorgulayıp suçlarken iyilik meleği ise savunmasına yardımcı olmuştur. Mezarın üzerine ağır bir taş koymalarının diğer sebebi de cesedi köpeklere, kurtlara ve diğer hayvanlara, bilhassa buralarda çok bulunan sırtlanlara karşı korumak. Sırtlan mezarı kazar ve cesedi çekip alarak yuvasına taşır. Bu hayvanların yuvalarında birçok insana ve yük hayvanına ait kemik yığınlarını görmek mümkündür. Sırtlan kurttan ufaktır ama gövdesi daha uzundur. Postu kurda benzer, sert kıllar ve büyük siyah beneklerle kaplıdır. Kafatası omurgasına mafsalsız olarak doğrudan bağlı olduğu için arkaya bakmak istediği zaman vücuduyla dönmeye mecburdur. Dişlerinin de yekpare kemik olduğu söyleniyor. Eski zaman insanları gibi Türkler de sırtlanın cinsel güç verdiğine inanıyorlar. İstanbul’da iki sırtlanı olan bir adam onları sultana⁶ yani sultanın karısı için sakladığını söyleyerek bana satmak istememişti. Halk arasında anlatıldığına göre Roxolana sultanın sevgisi eksilmesin diye aşk tılsımları yaparmış.

Her yerde pek çok eski sikkeye rastladık, bilhassa son imparatorlara, Constantine, Constans, Iustinus, Valens, Valentinus, Numerianus, Probus, Tacitus’a ve diğerlerine ait sikkelere. Türkler adına “gâvur mangırı” dedikleri bu sikkeleri dirhem ve yarım dirhemlik tartı ağırlığı olarak kullanıyorlar. Asia, Amisus [Samsun], Sinope [Sinop], Comana [Gümenek], Amastris [Amasra] ve yolculuğumuzun son noktası olan Amasya civarındaki kasabalarda pek çok sikke bulmak mümkündü. Sikke aradığımı söylediğim bir bakırcının cevabına oldukça öfkelenmişim. Kendisinde birkaç gün öncesine kadar bir küp dolusu sikke varmış ve bunları değeri olmadığını düşünerek eritip bronz kaplar yapmış. Eski çağlara ait bu sikkelerin yok olmasından büyük üzüntü duydum. “Bunu yapmamış olaydın yüz altın verirdim” diyerek ondan intikam aldım. Eski sikkeleri böyle yok etmesi beni nasıl rahatsız ettiyse, ben de onu avucundan kaçmış olan bu fırsattan dolayı üzüntü içinde gönderdim.

6 Süleyman’ın karısı Roxolana, yani Hürrem Sultan.

Ankara (Angora) İstanbul'dan beri on dokuzuncu konaklama yerimizdi. Burası Galatia'da, bir Gal boyu olan Tektosagların eskiden yaşadığı bir kasaba. Plinius ve Strabon Angora'dan bahsederler. Ancak günümüzdeki şehir bu eski yerleşim yerinin sadece bir kısmı üstünde kurulmuş.

Angora'da çok güzel bir kitabe gördük, Augustus'un halkı için yaptığı işleri kısaca anlatan tabletlerin bir kopyası. Okunabildiği kadarını adamlarıma kaydettirdim. Kitabe herhalde eskiden valinin oturmuş olduğu ikametgâhın mermer duvarları üzerine kazılmıştı.⁷ Burası şimdi harap ve çatisiz durumda. Yarıyı girişin sağında yarıyı da solunda. Tabletın üst kısmındaki yazılara hiç dokunulmamış. Okumakta çekilen güçlük aralardaki boşluklardan dolayı ortalarda başlıyor. Alt kısmında ise balta darbeleriyle hiç okunamayacak kadar tahrip edilmiş. Tapınağın Asya eyaleti tarafından Augustus'a hediye edilerek kutsanmış olması kuvvette muhtemel. Bilhassa bu nedenle kitabenin uğradığı tahribat edebiyat açısından ve bilginler için ciddi bir kayıp.

Daha önce de bahsettiğim keçi yününlü islatarak yapılan *camlet*'in (moher) nasıl boyandığını ve bir baskı aletiyle üzerine su dökülerek dalgalı görüntüsünün nasıl verildiğini gördük. Geniş ve kesintisiz dalgalı parçalar en makbul addediliyor. Dalgaları ufak ve farklı boyda olanlarla renkleri birbirine karışanlar aynı malzemeden yapılmalarına rağmen kusurlu sayıldığından değerleri birkaç altın kadar daha ucuz. Bu kumaşla giyinmek yüksek mevkilerdeki yaşlı Türkler arasında bir seçkinlik işareti. Süleyman bile bundan başka bir kumaşla giyinmiş olarak görünmek istemez ve yeşil rengi tercih edermiş. Bu renk bizlere göre yaşını almış biri için uygun değil ama dini akideleri ve peygamberleri olan Muhammed'in ihtiyarlığında aynı renkte giyinmiş olması bunu emrediyor.

Türkler siyahın kötü ve talihsizlik getiren bir renk olduğuna inanıyor ve birinin siyah giymesini uğursuzluk addediyorlar. Öyle ki paşalar bizi birkaç defa siyah elbiselerimizle görünce hayretlerini gizlememiş, hatta ciddi şikâyetlerde bulunmuşlardı. Türkiye'de hiç kimse eğer büyük paralar kaybetmemiş veya ciddi bir felakete uğramamışsa halkın içine siyahlar giymiş olarak çıkmaz. Pembe renk ise seçkinlik alametidir ancak savaş zamanı ölümün habercisi addedilir. Beyaz, sarı, mavi, menekşe, kurşuni ve diğerleri daha uğurlu renkler sayılır. Türkler kehanete ve fala gerçekten büyük önem verirler. Bir paşanın atı tökezlediği için makamından azledildiği meşhurdur. Bu olay büyük bir felaketin işareti olarak görülmüş ve onu azlederek uğursuzluğu devletin başından bir şahsın başına aktarmak istemişler.

Ankara'da Balygazar köyüne, oradan Zarekuct ve Zermec Zii üzerinden Halys Nehri (Kızılırmak) kıyılarına ulaştık. Bu yöreden Algeos köyüne doğru yol alırken uzakta Sinop'a yakın dağları görebiliyorduk. Dağların aşiboyası rengindeki toprağı ona kırmızı bir görüntü vermişti, adını da (Sinopsis) oradaki kasabadan almış.

Meşhur Kızılırmak bir zamanlar Medler ile Lydia Krallığı arasında hudutmuş. Eski çağlarda bir kahin, eğer Krezüs İran'la savaşmak için bu nehri geçerse "güçlü bir imparatorluğu ortadan kaldıracaktır" demiş Krezüs bunun kendi imparatorluğu olduğunu bilememiş. Nehrin kıyısında ufak bir ağaçlık vardı. Burası ilk önce içindeki tuhaf bir çalı yüzünden dikkatimizi çekti. Sonra bunun meyankökü olduğunu anladık ve balından doyasıya yedik. Yanımızda bir köylü duruyordu. Ona tercümanımız vasıtasıyla nehirde çok balık olup olmadığını ve nasıl tutulduğunu sorduk. Çok balık olduğunu ancak tutmanın mümkün olmadığını söyledi. Buna hayret ettiğimizi belirtince biri elini uzatıp yakalamaya çalıştığında beklemeden kaçıyorlar cevabını verdi.

7 Roma'nın ilk imparatoru olan Augustus'un kendi adına inşa ettirdiği tapınağın duvarlarında yer alan bu yazıt, hem onun başardıklarının bir listesi hem de vasiyetnamesidir. Zamanında kopyaları Roma dahil birçok yere dikilen bu metnin en eksiksiz nüshası budur. Yazıtı Batı dün-yasına tanıtan kişi Busbecq'tir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hamit Dereli, 1949. *Ankara Anıtı*, Ankara: MEB.

Türkler yiyecek konusunda o kadar sade ve yemek yeme zevkinden öyle uzak ki ekmek, tuz, biraz sarımsak veya soğan, bir de adına *yoğurt* dedikleri bir çeşit mayalanmış süttan başka bir şey istemezler. Galenos⁸ bu ekşitilmiş süte *oxygala* demişti. Bunu buz gibi suyla sulandırıp içine ekmek doğrayarak susadıkları zaman içiyorlar. Aşırı sıcaklarda biz de bunun faydasını gördük. Lezzetli ve hazmı kolay olduktan başka susuzluğu gideren fevkalade bir gücü var. Kervansaraylarda, yani daha önce de sözünü ettiğim Türk hanlarında diğer yiyeceklerin yanı sıra bu ekşitilmiş süt de çok satılıyor. Türkler yolculuk sırasında ete veya sıcak yemeğe rağbet etmezler. Hoşlandıkları şeyler ekşitilmiş süt, peynir, kuru erik, armut, şeftali, ayva, incir, kuru üzüm ve vişnedir. Bu meyveleri temiz suda kaynatıp büyük toprak tepsilere koyarlar. Herkes bundan canının çektiğini satın alır. Meyveyi ekmeğin yanında katık olarak yerler. Sonra da suyunu içerler. Böylece yiyecek ve içecek çok ucuza mal olur öyle ki bizde bir kişinin günlük yemek masrafı bir Türk'ün 12 günde harcayacağı paradan daha çoktur. Hatta resmi ziyafetleri bile genellikle böreklerden, çeşitli tatlılardan, yanına koyun eti ve tavuk ilave ettikleri muhtelif pirinç yemeklerinden ibarettir. Türkler iğdiş edilmiş horozu bilmiyor. Sülünün, ardıç kuşu ve benzerlerinin adını dahi duymamışlar. İçtikleri suya biraz da bal veya şeker karıştırılmışsa Jupiter'in nektarını bile kıskanmazlar.

Her şeyi eksiksiz anlatmış olmak için unutmamam gereken bir içkiden de bahsetmek istiyorum. Kuru üzümü öğütüp sıkarak bir tahta fıçıya koyup üzerine belli bir miktar su ilave ederek karıştırırlar. Sonra da üstünü itina ile örterek mayalanması için iki gün dinlendirirler. Eğer mayalanma gecikirse içine şarap tortusu katılır. Mayalanmaya başladığında tadına bakarsanız, çok tatlı olduğu için yayan ve nahoş gelebilir. Fakat sonradan biraz ekşileşiyor. Tatlı bir şey karıştırılarak içilirse tadı pek hoş. Üç dört gün için çok lezzetli bir içki, hele bol karla soğutulursa. İstanbul'da kar bulmak her zaman mümkün. Türkler bu içkiye "Arap şerbeti" [şıra] diyorlar. Üç dört günden daha uzun süre içilmeden kalırsa bozulup buruklaşarak insanın hem başını hem de ayaklarını şarap kadar etkiliyor. O zaman da Türklerin dini kaideleri içilmesini yasaklıyor. Bu içkiyi çok beğendiğimi söyleyebilirim. Bir de yaz ayları için sakladıkları üzümler var ki genellikle pek serinletici oluyor. Onların ağzından duyduğuma göre bu üzümleri şöyle muhafaza ediyorlar. Bir miktar iyice olgunlaşmış iri taneli üzüm salkımlarını alıyorlar güneşin sıcaklığı dünyanın bu bölgesinde üzümü kolayca olgunlaştırıyor. Toprak bir küpün veya tahta bir fıçının dibine önce bir kat dövülmüş hardal tohumu serip üzümleri üzerine yerleştiriyorlar. Üstüne bir kat daha hardal tohumu yayarak bastırıyor, etrafını da hardal tohumu unuyla iyice sıkıştırıyorlar. Fıçı böylece ağzına kadar üzümle dolunca içine aldığı kadar mayalanmamış çok taze şarap doldurulup kapatılıyor. Sıcaklar gelip de susuzluk çökünce fıçıyı açıp üzümleri ve suyunu satıyorlar. Türkler bu suyu üzümler kadar seviyor. Ben şahsen hardalın tadından hoşlanmadığım için üzümleri iyice yıkatıyordum. Aşırı sıcak havalarda bana çok hoş ve lezzetli geliyordu. Mısırlıların saçma bir adeti varmış. Bahçelerinde yetişen faydasını gördükleri mahsullere kutsal varlıklar olarak taparlarmış. Dolayısıyla benim de faydalı bulduğum bu yiyecek ve içeceklere böyle şükran dolu methiyeler yapmama şaşmamanız gerekir. Ancak yolculuğuma tekrardan dönmemin zamanı da geldi.

Halys nehri (sanırım Türkler ona Aitoczu diyorlar) kıyılarından Goukurthoy'a oradan Çorum'a ve sonra da Tekke Thio'ye [Tekke Köyü] vardık. Burada, adına derviş dedikleri Türk keşişlerinin ünlü bir tarikatı var.⁹ Bu dervişlerden Chederle [Hıdır, Hızır] adındaki bir kahraman hakkında çok şeyler öğrendik. Pek güçlü ve cesurmuş. Bizim Aziz George'a tıpatıp benzediğini söylediler. Onun başarılarını da Hızır'a atfediyorlardı, mesela dehşet saçan kocaman ejderhayı öldürüp genç kızı kurtarması gibi. Bunlara daha birçok hikayeler katarak diledikleri gibi uyduruyorlardı. Hızır uzak diyarlara gidemiş ve sonunda suyundan içeni ölümsüzleştiren bir nehre ulaşmış. Bu nehrin dünyanın hangi köşesinde olduğunu bilmiyorlardı, herhalde kimsenin hüküm sürmediği kuş uçmaz kervan geçmez diyarlardaydı.

8 MS II. yüzyılda yaşamıştır ve tıp konusundaki yazılarıyla ünlüdür.

9 Bu yerlerin neresi olduğu bilinmiyor.

Doğruluğunda katiyetle ısrar ettikleri husus nehrin gözlerden uzak koyu karanlıklar içinde saklı olduğu ve Hızır'ın zamanından beri hiçbir ölümünün onu bulamadığı. Hızır o zamandan beri kendisi gibi aynı sudan içerek ölümsüzlüğe kavuşan muhteşem atılım üstünde dolaşıp duruyormuş. Savaşı seviyormuş. Hangi dinden olursa olsun haklı olan tarafın, ondan yardım dileyenin imdadına koşarmış.”¹⁰

Kaynakça

de Busbecq, Oliver Ghiselin. 2014. *Türk Mektupları*. İş Bankası Yayınları.

Polonyalı Simeon

1584-Bilinmiyor

Istanbul Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi olan Hrand Der Andresyan'ın hazırladığı kitaplardan birisidir *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi*. Dolayısı ile Polonyalı Simeon hakkındaki kişisel bilgilere de onun aracılığıyla erişiyoruz.

Andresyan, Simeon'un aslen Kefeli olduğunu XVI. asrın sonlarında Polonya'nın Zamosta (Zamosc) kentine göç ettiklerini ve 1584 yılında orada doğduğunu belirtmektedir. Simeon Ermeni bir din adamı olarak genç yaşta hayata atılmış ve kendisine en önemli hedef olarak da Kudüs'e gitmeyi koymuştur. Bu hedefine ulaşmak için daha 24 yaşındayken İstanbul'a gelir. On bir yıl boyunca Kudüs'e ve değişik yerlere seyahat eden Simeon 1618 (bazı yazarlara göre 1619) yılında Ankara'ya gelir. Ankara'da 'birçok Polonyalıya rastgelerek çok sevinmiş ve bir ay Ankara'da kalmıştır.

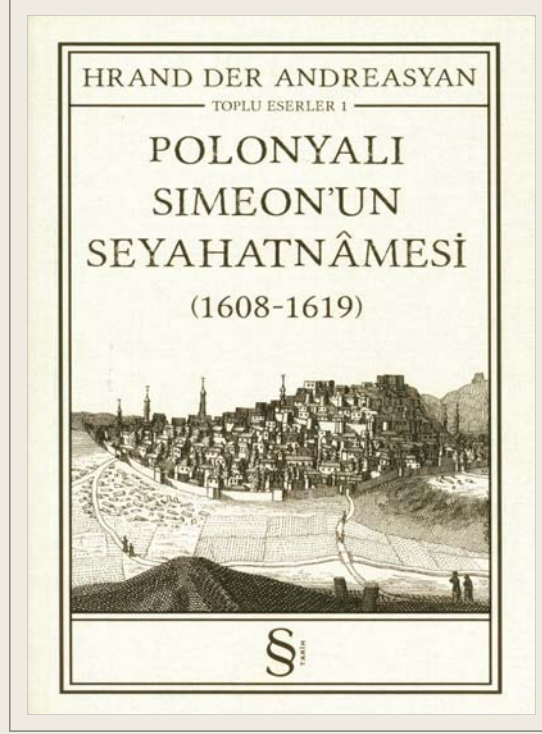
Polonyalı Simeon çok yetenekli bir gözlemcidir. Bir yandan Ankara'yı çok ayrıntılı bir biçimde anlatırken diğer taraftan o devrin önemli tarihsel olaylarını da bize titizlikle aktarmayı başarmıştır. Bundan sonrasını Simeon'un ağzından dinleyelim:

Geçtiğimiz bu yerler beyaz keçi deryasıdır. Sürülerle dolaşan bu keçilerin parlak kılları adeta ipek ve sırma gibidir. İçlerinde hiç siyah yoktur. Daha evvel, keçi sürüleri pek çokmuş, fakat Celaliler hayvanları kısmen telef etmişler, kısmen de kaçırmışlar, kalanı da alıp götürmüşlerdir.¹

"Ankara dış, orta ve iç olmak üzere üç kat surla çevrili, *bender* bir şehirdir. Şehrin üst kısmında bir kale ve Rumlara ait Panaia adlı bir kilise vardır. Şehrin, sekiz adet kilisenin bulunduğu orta ve ak kısmında ise iki yüz hane Ermeni oturur. Şehir halkı hemen kamilen *sofcudur*. İyi cins *sof*buradan çıkar ve dünyanın her tarafına sevk edilir. Her memleketten gelip Ankara'da oturan tüccarlar *sof*, *çamlit*², *yağmurluk* ve başka kumaşlar toplarlar.

1 Hrand Der Andresyan, 2003, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi*, Everest Yayınları, s. 193.

2 Çamlit: Lehçe, bir tür kumaş.

Şehirdeki kiliselerin her birinin kendisine mahsus yerli ve taşralı papazı, kandilcisi ve hademesi vardır. Celaliler tarafından tahrip ve talan edilmiş olan kiliseler halen tamir edilmekte idi. Şehirde bulunan *levendler* zalim adamlardı. Ankara'dan bir çeyrek mil mesafede kagir ve kubbeli büyük bir manastır vardır. Bunun, Havari Paulus tarafından yapıldığı ve takdis edildiği rivayet edilir. Orada, manastır reisi Ayak ile beraber üç keşiş vardı. Manastırın önünden balıkla dolu bir dere akar. Ankara'da pek çok Polonyalı bulunduğu için gurbet acısını unuttum ve teselli bularak bir ay orada kaldım. Şehrin civarında Stanos, Bendos ve Erkapısı adlarında üç adet Ermeni köyü vardır. Bütün köylerde de sof dokunur. Bunların en iyisi Alucak'tır, fakat Ankara'nınki eşsizdir. Ankara'da iyi pastırma ve nefis koyu bir şarap vardır ki başka yerde bulunmaz.”

Simeon seyahatnamesinin bir diğer bölümünde Ankara'dan şöyle söz etmektedir.

“Bir çeyrek mil uzakta da bir Ermeni köyünün içinde bir manastır vardır. Ankara piskoposluğuna tabi olan bu Ermeniler, taşradan gelenler hariç olmak üzere, Konya ve diğer yerlerdeki ırkdaşları gibi kendi dillerini bilmez ve Türkçe konuşurlar.

Geçtiğimiz bu yerler beyaz keçi deryasıdır. Sürülerle dolaşan bu keçilerin parlak kılları adeta ipek ve sırma gibidir. İçlerinde hiç siyah yoktur. Daha evvel, keçi sürüleri pek çokmuş, fakat Celaliler hayvanları kısmen telef etmişler, kısmen de kaçırmışlar, kalanı da alıp götürmüşlerdir. Karahisar'da, mermer duyarlı yüksek ve büyük eski bir *yapı* vardı. Bir harabe olan bu binanın üzerinde Frenkçe yazılar gördük, fakat çözemedik.

Karahisar'dan hareket ettikten sonra bir buçuk günde Beypazar'a geldik. Burada yetişen bol miktarda meyvenin içinde kavun ve karpuz pek tatlıdır ve *bünkara* götürülür. Burada altı hane Ermeni vardı.

Beypazar'dan Sarılara geldik. İki günlük yol, boydan boya bağ ve bahçelerle kaplıdır ve ortasından büyük bir su akar. Yolun bir tarafı köy, diğer tarafı yemiştir. Bahçelerde iri ayvalar, elma, iğde,

üzüm, kavun ve karpuz yetişir. Gelen geçenler, yol üzerinde hayır için yetiştirilen bu meyveleri hiç çekinmeden koparır ve yerler.”

Hrand Der Andresyan A. de La Motray'ın 1732 yılında Londrada yayınlanan *Travels through Europe, Asia and Africa* adlı kitabından yazarın Ankara ile ilgili izlenimlerini de Polonyalı Simeon seyahatnamesinin ekler bölümüne koymuştur:

ANKARA

“Türkiye’de uğradığım yerlerden en çok Ankara’da nadir mermerden yapılmış sütun, kaide, kemer ve bilhassa üç günümü işgal eden Grekçe ve Latince dikkate şayan kitabelere rastladım.

Üç kat surla çevrili olup bulunduğu yüksek tepeden bütün şehre hakim bulunan Ankara Kalesi müteaddit büyük topraklarla mücehhez idi. Kalenin içinde, üzerlerinde Arap yazılarıyla birkaç ufak top ihtiva eden bir nevi silahhane ve muhtelif odalarda 1401 muharebesinde Timur’ un Bayezid’ den iğtinam ettiği rivayet olunan çeşitli Türk ve Tatar silahları vardı. Gerek kale ve gerek şehir surları, eski eserlerden kalmış sütun ve sütun başlıkları, beyaz ve kırmızı geniş mermer parçalarının karışık bir halitasıyla yapılmıştır. Bu taşlar itinalı ve muntazam bir surette kullanılmış olsaydı, surlar muhteşem bir manzara arz ederdi. Müsavi mesafelerde olan kare şekilli ve kapılı kulelerde ve bilhassa İzmir ve Kayseri kapılarında bazı tam ve eksik Grekçe kitabeleri Mavi kalıntı parçaları vardır. Şöyle ki, Kayseri Kapısı’nın üzerinde, bozulmuş Mermer Aslanların yakınında, “Καπε Παποετα” altında da tamamıyla bozulmuş bir kabartma başı takiben, “ΜΑΡΚΕΛΛΟC CΤΡΑΤΟΝΕΙΚΗ ΓΛΥΚΥΤΑΤΗ ΥΝ... ΜΝΗΜΗC ΚΑΡΗΝ” , iyice muhafaza edilmiş üç aslanla süslü İzmir Kapısının üzerinde de “ΒΑΣΤΩΕΥΣΕΒΕΙ ΕΥΤΥ” kitabeleri vardır.

Ankara’da gördüğüm birçok kitabeden çoğunun esasen neşredilmiş olduğunu duyduysa da bazı kelime hataları ile iktibas edilen aşağıdaki kitabeleri, buraya aynen derç etmeyi faydalı buluyorum.

1. Hayvanlara yatak olarak kullanılmak üzere yontulmuş bir sütun kaidesinin üzerinde, Ankaralı bir Rum papazının yardımı ile kopya ettiğim şu kitabe vardır:

“ΔΙΙ ΗΛΙΩ ΜΕΓΑΛΩ ΣΑΡΑΠΙΑ ΤΟΙΣ ΣΥΜΜΑΧΟΙΣ ΘΕΟΙΣ ΤΟΙΣ
ΣΩΤΗΡΑΣΙ ΔΙΟΣΚΟΥΡΟΙΣ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ ΣΟΤΙΡΙΑΣ
ΚΑΙ ΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΑΙΩΝΙΟΙΣ ΔΑΙΜ... ΑΥΡΗΛΙΟΣ ΑΝΤΟΝΕΙΝΟΥ
ΚΑΙ Μ. ΑΥΡΗΛΙΟΣ ΚΟΜΜΟΔΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΠΑΝΤΟΣ ΑΥΤΩΝ ΟΙ-
ΚΟΥ ΚΑΙ ΥΠΕΡ ΒΟΥΛΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΥ ΤΗΣ ΜΕΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΑΓΚΥΡΑΣ
ΑΠΟΛΛΟΝΙΟΣ ΑΠΟΛΛΟΝΙΟΥ”

Kitabenin ifadesine göre: Apollonius oğlu Apollonius, bu abideyi, imparator Marcus Aurelius Antonius, Marcus Aurelius Commodus ve aileleri, Senato ve Ancyra Metropolisli halkının sıhhat ve zaferlerini temin için, Güneş ilahi Jüpiter (Zeus), büyük Serapis, Jüpiter’in çocukları olan koruyucu Castor ve Pollux ve ebedi aile ilahları şerefine dikmiştir.

II. İmparator Münkir Julien şerefine yazılmış ve kısmen bozulmuş Latince bir kitabe:

“DOMINO TOTIUS ORBIS JVLIANO AVGVS-TO EX OCEANO BRITANNICO VI...
PER BARBAR GENTES STRAGE RESISTENT... V. PATEFACT...”

III. “ΦΛΑΟΥΙΩ ΣΑΒΕΙΝΩ ΤΩ ΓΕΝΕΙ... ΤΗΣ ΝΙΚΟΜΗΔΕΗΣ ΘΥΓΑΤΗΡ
ΤΗΝ ΤΗΣ ΣΤΗΛΗΝ ΜΝΕΙΑΣ ΚΑΡΙΝ ΟΣΑΝ Δ’ΕΣΚΥΛΕΥ ΤΟ ΜΝΗ ΜΑ
ΔΩΣΕΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΦΙΣΚΟΝ Β. Φ.”

Stilimnea kızı tarafından, bir Nicomedia yerlisi olan Flavius’un hatırasına dikilmiş abidenin bu kitabesinde, “bu kabri ihlal eden ceza olarak iki bin beş yüz penni ödeyecektir” denilmektedir.

Muhafaza edilmiş kadim Ankara eserlerinden en çok dikkate şayan olanı Augustus Abidesi ile kısmen camilerde bulunan bazı sütunlar ve bunların arasında Kız Minare denilen sütundur. Sütunların en güzeli tahrip edilmiş olup yalnız kare şeklinde bir methal ve nefis malzeme ile yapılmış duvar parçaları kalmıştır. Bu kalıntının iki tarafında, üç sütün üzerinde, okunması gayri kabil bazı Grekçe ve Latince kitabe parçaları görünür.

Nüfusunun çoğu Türk olan Ankara’da Rumların sayısı, başka şehirlere nispeten azdır. Başlarında bir başpiskopos bulunan Rumların şehir içinde iki, kalede de bir kiliseleri vardır. Şehirde, Rumlardan daha geniş mikyasta ticaretle meşgul olan Ermenilerin de beş-altı kiliseleri vardır. Ermeni kiliselerinin dikkate şayan bir hususiyeti yoksa da, şehre iki mil mesafede bulunup Ermeni başpiskoposunun makamı olan ve bizzat ziyaret ettiğim Meryem Ana namındaki manastırları, memlekette gördüklerimden en güzeli idi. Manastırda rastladığım Fransızca bilen Sinoplu bir Ermeni tacirin refakati ile manastır civarını gezerek kalıntıları temaşa ettim ve yukarıda yazılı kitabelerin bir kısmını orada istinsah ettim.”³

Kaynakça

Der Andresyan, Hrand. 2003. *Polonyalı Simeon’un Seyahatnamesi*. Everest Yayınları.

Joseph Pitton De Tournefort

1656-1708

Avrupa'da olmayan bitki türlerini Avrupa'ya taşıyarak bitki örtüsünün zenginliğini arttırmak amacıyla Ege ve Anadolu'yu karış, karış gezen Tournefort Ankara'da da beklediğinden değişik üzüm türleri ve bu üzümlerin yetiştiği doğa harikası vadilerin büyümesine kapılacaktır. 19 Ekim- 3 Kasım 1701 tarihleri arasında Ankara ve çevresindedir. Padişahın sarayında giyilen elbiselerin Ankara'da üretilen sofdan yapıldığını fark eder.

Padişah sarayının sofları için kullanılmakta. Ankara'daki işçiler sof üretimlerinde bütünüyle saf keçi kılı ipliği kullanırlar; oysa Brüksel'de, bilmediğim bir nedenden ötürü, dokumalara yün ipliği de katılır. Ankara'da keçi yapağısı peruklara katılır, ama eğrilmemiş olması koşuluyla; keçi kılı Ankara'nın zenginlik kaynağıdır, bütün varlıklar keçi kıl ticaretiyle uğraşırlar. Ankara keçisi kılının, eski İconium kenti olan Konya keçisi kılma yeğlenmesinin haklı nedenleri var: Çünkü Konya keçileri ya tümüyle kahverengi ya da tümüyle siyah.¹

Turnefort 'un gözüyle o zamanki Ankara'ya bakalım isterseniz:

"19 Ekim. Tuzlu bölgeden ayrılarak çok çeşitli meşelerin bulunduğu vadilere ve ovalara girdik. Yedi saatlik bir yürüyüşten sonra Beglez (bu günkü Balışlıh) köyünün iyice yakınında kamp kurduk. Ertesi günkü yol, boyları bizim baltalıkları aşmamakla birlikte yaprakları bizimkilere benzeyen meşe ağaçlarıyla bezeli tepelerle kesilen ovalarda on iki saat sürdü. O gün, geçit yerinden Halys'i ya da Türklerin Kızılırmak'ını geçtik; ana yolun tam karşısında yer alan büyük bir dağ, ırmağın çıkışının kuzeye yönelmesine yol açıyordu. Kızılırmak derin değildi, ama Sen ırmağının Paris'teki hali kadar genişti ve Kayseri'ye bir günlük yolda akmaya devam ettiği söylendi bize. Dağın doruğundan korkunç bir dibe indik ve Kurbağa köyünde durduk. Buradan Ankara'ya iki mil yaklaşmaya kadar bütün arazi çorak ve sevimsiz. Ünlü Ankara kentine, dört saatlik bir yürüyüşten sonra, bazı yerleri çok iyi ekilmiş bir vadiden geçerek 22 Ekimde ulaştık.

1 Joseph Pitton De Tournefort, 2005. *Tournefort Seyahatnamesi*, Kitap Yayınları.

Angora ya da bazılarının telaffuz ettiği biçimiyle Angori ve Türklerin verdiği adla Engür, Doğu'daki bütün diğer kentlerden daha çok hoşumuza gitti. Bir zamanlar Toulouse çevresine ve Cevennes ile Pireneler arasında kalan bölgeye egemen olan yiğit Galyalıların kanlarının bu yöre halkının damarlarında hâlâ akmakta olduğunu düşündük.

Tzetzes,² İmparator Augustus'u kentnin kurucusu olarak belirttiğine göre, imparator belki de Ankyra kentini güzelleştirdi ve burada yaşayan halk da bir şükran borcu olarak hâlâ Asya'da bulunan bu en büyük anıta onun adını verdi.³ Bu anıtın tamamı iri parçalı beyaz mermerdendi ve bugün de ayakta olan duvarları köşelerde dik açılı olarak almaşık biçimde birbirine geçen tek tek parçalardan oluşur ve bunların kenarları üç ya da dört ayak uzunluğundadır. Ayrıca bu taşlar, yerleştirildikleri deliklerden de anlaşılacağı üzere, bakır kancalarla birbirine bağlanmış. Ana duvarlar hâlâ otuz ya da otuz beş ayak yükseklikte. Cephe duyan nerdeyse bütünüyle yok olmuş; yalnızca bol aracılığıyla eve girilen kapı hâlâ ayakta. Kare biçimli bu kapının yüksekliği yirmi dört ayak, eni dokuz ayak iki parmak; her biri yekpare olan dikmelerinin kalınlığı iki ayak üç parmak. Bezeklerle dolu bu kapının yanında, bin yedi yüz yılı aşkın bir süre önce, güzel bir Latinceyle ve güzel bir yazıyla Augustus'un yaşamı kazanmış. Yazıt sağda ve solda olmak üzere üçer sütun; ne var ki, silinen satırların yanı sıra top güllerinin açabileceği nitelikte büyük deliklerle dolu; köylülerin kancaları sökmek için açtıkları bu delikler harflerin yarısını yok etmiş. Taşların kaplamaları çok özenle yapılmış, kenarları eşit olmayan ve bir parmak çıkıntı yapan dörtgenlerden oluşuyor. Hol sayılmazsa, yapı elli iki ayak uzunluğunda, otuz altı buçuk ayak genişliğinde. Yapıdan geriye, parmaklıkları, bizimkilere benzeyen büyük mermer karolu üç pencere kalmış. Bu karoların hangi maddeden olduğunu, saydam taştan mı yoksa camdan mı olduğunu bilmiyorum. Yapının çevre duvarlarının içinde önemsiz bir Hıristiyan kilisesinin yıkıntıları, bunun yakınında da iki üç harap ev ve birkaç inek ahın görülüyor. İşte Ankyra anıtından geri kalanlar: Kalıntılar aslında bir Augustus tapınağı değil, bu kentte gerçekleştirilen halka açık oyunların yapıldığı, büyük şöenlerin verildiği (Neron, Caracalla, Decius, Yaşlı Valerianus, Gallianus ve Salonina'nın madalyonlarında bu durum açıkça görülmektedir) bir kamu yapısı ya da eski bir *prytaneum*.⁴

Duvarların dış yüzlerine kazanmış Yunanca yazıtlar okunabilmiş olsaydı, bu yapıya ilişkin daha ayrıntılı bilgiler elde edilebilirdi; çünkü bu yapı belki de diğerlerinden bağımsız bir yapıydı. Bu yazıtlar, şu anda, sırtlarını sağdaki ana duvara yaslamış bazı evlerin ocaklarında, yağla kaplanmış bir halde bulunuyor.

Ankara şu anda Anadolu'nun en iyi kentlerinden biri ve eski görkemli dönemlerinin izlerini taşımakta. Sokaklarında sütunlara ve eski mermerlere rastlanmakta; bunlar arasında, Marsilya yakınındaki Pennes'de bulunanlara benzeyen beyaz benekli, kırmızıya çalan lal renkli bir tür de görülmekte. Ayrıca Ankara'da, Languedoc'takine yaklaşan, iri kırmızı ve beyaz lekeli bir alacalı akik parçasına da rastladık. Sütunların çoğu düz yüzeyli ve silindirik biçimli, bazılarıysa sarmal yivli; en dikkat çekicileri, ön ve arka yüzleri oval biçimli düz silmelerle bezenmiş; aynı düz silmeler ayaklıklarda ve başlıklarda da görülmekte. Silmeler, gravürlerini yaptırmaya degecek kadar güzel göründüler bana; sanırım başka hiçbir mimar bu düzeni kullanmamıştır. Bir caminin kapısındaki basamaklı sekiden daha şaşırtıcı bir şey yoktur dünyada; sekinin birbiri üstüne konmuş mermer sütun kaidelerinden oluşan on dört basamağı var. Günümüzdeki evler kerpiçten yapılmış olsa da duvarlarda çok güzel mermer parçaları da kullanılmış.

2 İoannes Tzetzes, 12. yüzyıl Bizans yazarı.

3 İmparator Augustus'un bir çeşit siyasal vasiyetnameyi olan ve bir bölümü hâlâ bulunduğu yerde aynen korunan büyük yazıt "Monumentum Ancyranum".

4 Eski Yunanda, devletin bakımını üstlendiği kişilerin kaldığı ev -ç.n.

Kentin surları alçak ve harap mazgallarla son buluyor⁵; ne var ki, surlarda, özellikle de kulelerde ve kapılarda, hiçbir ayırım yapılmaksızın, duvarcılık malzemeleriyle yan yana kullanılmış sütunlar, baştabanlar, sütun başlıkları, sütun kaideleri ve diğer antik parçalar var; bununla birlikte kuleler ve kapılar güzel değil: Kuleler kare planlı, kapılarsa çok basit. Yazıtların bulunduğu yanda birçok mermer parçası kullanılmış olmasına karşın, çoğu Yunanca, bazılarıysa Latince, Arapça ya da Türkçe olan yazıtlar hala okunabiliyor.

Ankara kalesi üç surlu ve duvarları büyük beyaz mermer bloklarından ve kızıl somakiye benzeyen bir taştan yapılmış. Kalenin her yanına gitmemize izin verdiler ve -iddia edildiğine göre- bin iki yüz yıl önce yapılmış, Haç adını taşıyan ve birinci surun içinde yer alan bir Ermeni kilisesine götürdüler bizi. Kilise çok küçük ve karanlıktı: Perdahlanmış kaymaktaşına benzeyen ve talk gibi pırıldayan mermerler döşenmiş bir odaya baktığı için bir ölçüde gün ışığı alan bir pencereyle aydınlanıyor; ama içerdeki ışık donuk; içeriye sızan ışıkta biraz kızılımsı ve akik bulunsun çalıyor.⁶

Kentin dışında, Ermenilerin Meryem Ana manastırının⁷ çevresinde bulunan güzel antik mermerlerin arasında yer alan sütunlarda, baştabanlarda, sütun başlıklarında ve kaidelerinde (bunlar küçük Çubuk ırmağının yakınındadır) birçok yazıt var.

Ankara paşasının otuz altı kese geliri var. Kentteki yeniçeriler bir serdarın buyruğu altında, ama sayıları ancak üç yüz kadar. Kentin nüfusu kırk bin; Türklerin yanı sıra dört ya da beş bin Ermeni ve altı yüz Rum var.⁸ Meryem Ana manastırı dışında, kentte yedi Ermeni kilisesi var. Rumların kentte bir, kalede bir kilisesi bulunuyor.

En kısa yoldan gidildiğinde, Ankara Karadeniz'e dört günlük yoldadır. Ankara'dan İzmir'e giden kervanlar bu yolu yirmi günde alırlar; Türklerin Kütahya adını verdikleri eski Cotyauum kenti, Ankara ile İzmir arasında, yan yoldadır. Kervanlar Ankara'dan Bursa'ya on günde, Kayseri'ye sekiz, Sinop'a on, İzmit'e (eski Nikomedia) dokuz, Asambul'a⁹ on iki ya da on üç günde giderler.

Dünyanın en güzel keçileri Ankara'nın köylerinde beslenir. Ankara keçileri, beyaz renkleri, ipek kadar ince, doğal olarak kıvrıkcık, sekiz dokuz parmak uzunluğundaki kıllarıyla göz kamaştırır. Bu keçilerin kıllarıyla birçok güzel kumaş, özellikle de soflar dokunur; ne var ki, iplik haline getirmeden, keçinin postunu kentin dışına çıkarmak yasaktır, çünkü kentin insanları yaşamlarını bu işten kazanmaktadır. Sanırım Strabon bu güzel keçilerden söz ediyor. Söylediğine göre, Kızılırmak dolaylarında yünü çok kalın ve yumuşak olan koyunlar besleniyormuş; dahası, başka yerlerde bulunmayan keçiler de varmış. Her neyse, günümüzdeki bu güzel keçiler Ankara'ya dört ya da beş

5 Burası hem Pococke'un (1739), hem de "altmış yıllık" olduğunu söyleyen Lucas'ın (1705) tarihlendirdiği aşığı kentin surlandır, Evliya Çelebi-1648'de buradan geçerken de bu surlar vardı.

6 "Kale adı verilen mahalledeki bir Rum kilisesinde bulunan bir taştan bu ülkede çok söz edilir; bu taş, Tanrının kendisine iman edenlere imanlarını tazelemeleri için her gün gösterdiği Tanrı mucizesi olarak kabul edilir. [...] Ne var ki, yalnızca kalın duvardaki deliği bana gösterdiklerinde ve delikten bakıp bir kaymaktaşı gördüğümde olağanüstü şaşırırım" (Lucas, 1703). Pococke da bir Rum kilisesinden söz eder. Polonyalı Simeon'a göre (1618), kaledeki kilise Rum kilisesiydi ve Meryem Ana'ya adanmıştı.

7 "Genellikle Ermenilerin başpiskoposunun oturduğu, Ankara'ya bir mil uzaklıktaki manastırdayım. Kilisesi en güzel kiliselerden biri; kesme taştan yapılmış, kubbesi yüksek ve özenle işlenmiş" (Lucas). "[Kale] yakınından geçen ırmak, kentin batısından geçen Insveh [ince] adı verilen başka bir dereyle birlikte, Ermenilerin manastırın yakınında, kentin bir mil uzağında bulunan büyük bir ırmağa, Çubuksuya katılır" (Pococke). "Aynı zamanda başpiskoposluk merkezi olan ve kente iki mil uzaklıkta bulunan Meryem Ana Ermeni manastırı, bu ülkede gördüğüm en iyi manastırdı" (Aybry de la Mortraye, 1700).

8 Simeon, 1618'de, 500 Ermeni ailesi olduğunu söylüyor. Pococke, 1739'da, nüfusu abartmalı biçimde 100 bine çıkarıyor, bunların 1.500'ünün Rum, 8.500'ünün Ermeni olduğunu, ayrıca 40 kadar Musevi ailesi bulunduğunu belirtiyor. Kiliselerin sayıları konusunda verilen bilgiler birbirini tutmaktadır.

9 İstanbul.

günlük yoldaki yerlerde ve Beypazarı'nda da bulunuyor; keçiler daha uzaklara götürülecek olurlarsa kıl verimlerinde bozukluklar ortaya çıkmaktaymış. Keçi kılı, okkası dört liradan on iki, on beş liraya kadar satılmakta; okkası yirmi, yirmi beş ekü olanlar bile var; ne var ki, bunlar sadece Padişah sarayının sofaları için kullanılmakta. Ankara'daki işçiler sof üretimlerinde bütünüyle saf keçi kılı ipliği kullanırlar; oysa Brüksel'de, bilmediğim bir nedenden ötürü, dokumalara yün ipliği de katılır. Ankara'da keçi yapağısı peruklara katılır, ama eğilmemiş olması koşuluyla; keçi kılı Ankara'nın zenginlik kaynağıdır, bütün varlıklar keçi kılı ticaretiyle uğraşırlar. Ankara keçisi kılının, eski İconium kenti olan Konya keçisi kılma yeğlenmesinin haklı nedenleri var: Çünkü Konya keçileri ya tümüyle kahverengi ya da tümüyle siyah.

2 Kasım. Bursa'ya gitmek için Ankara'dan yola çıktık; yanımızda yalnızca bir Türk arabacı ve Fransızca anlamayan bir Rum hizmetkâr var; bu yüzden kendi hizmetimizi kendimiz görmek zorunda kaldık. O gün, yalnızca dört saat boyunca, düz ve iyi işlenmiş bir arazide yürüdük. Geceyi, berbat bir köy olan Susuz'da¹⁰ geçirdik ve burada Kayseri'den Bursa'ya giden birkaç kişiye katıldık. 3 Kasım, yalnızca Aias'ın¹¹ ötesinde tek bir tepe yükseltisi kapsayan güzel bir ovada yedi saat yürüdük; oldukça güzel bir kent olan Ayaş bir çukurda yer alıyor; bahçeleri çok güzel ve kentte eski mermerler de var. Ertesi gün, dokuz saatlik bir yürüyüşten sonra Beypazarı'na vardık.

Beypazarı oldukça dar bir vadide, hemen hemen eşit olarak dağıldığı üç tepenin üstünde kurulmuş. Evleri iki katlı, oldukça iyi tahtadan yapılmışlar; ne var ki, sürekli olarak yokuş çıkmak ya da inmek gerekiyor.¹² Beypazarı çayı, birkaç değirmenin çarkını döndürdükten ve meyve bahçelerinin, bostanların bulunduğu geniş bir bölgeye bereket dağıttıktan sonra Aiala'ya¹³ kavuşur. İstanbul'da Ankara armudu adıyla satılan armutlar işte buradan gelir; ne var ki, bu armutlar çok geç yetiştiğinden tatma zevkine erişemedik. Bütün bu yöre kurak ve -meyve bahçelerini saymazsak- çıplaktır. Keçiler burada yalnızca ot yerler ve -Busbecq'in¹⁴ de dikkati çektiği gibi- iklim ve otlak değiştirildiğinde niteliklerini yitiren yapağlarının güzelliğini sağlayan da belki budur. Beypazarı'ndaki ve Ankara'daki çobanlar keçileri sık sık tararlar ve çaylarda yıkarlar. Bu yöre bana Titus Livius'un ormansız topraklarını anımsatıyor; Titus Livius'un sözünü ettiği topraklar Beypazarı'ndan çok uzak olmasa gerek, çünkü Sangaris [Sakarya] Irmağı buradan geçiyor; Asya'nın birçok yerinde yapıldığı gibi, bura-da da yalnızca tezek yakılıyor."¹⁵

Kaynakça

De Tournefort, Joseph Pitton. 2005. *Tournefort Seyahatnamesi*. Kitap Yayınları.

10 Bugün Ankara-İstanbul yolu üzerindedir.

11 Ayaş, "aynı adı taşıyan ırmağın kıyısındadır ve 600 ev kapsamaktadır. Gümüş ve bakır madenleri; yılda bin sığır satar. Yöre pamuk ve pirinç üretir ve 45.000 keçi besler." (Gardane, -1807). Evliya Çelebi kentte 1000 ev olduğunu söyler.

12 "... Kent birçok küçük dağın üstünde kurulmuştur ve bu özellik onu uzaktan bakıldığında olduğundan çok daha büyük gösterir; her cumartesi kentte Pazar kurulur ve gelen çerçiler çok güzeldir" (Lucas). "1000 ev; kentin çevresindeki ovayı, daha sonra Sakarya'ya kavuşacak olan Aladağ çayı sular. Yılda 4.000 kentalen varan pirinç hasadı yapılır" (Gardane).

13 Tournefort'un Aiala'sı, Gardane'in da belirttiği gibi (bkz. önceki dipnot) Sakarya'ya kavuşan Aladağ'dır.

14 Avusturyalı diplomat Ogier Ghislain de Busbecq, Roma Germen İmparatorluğu'nun Osmanlı Devletindeki büyükelçisiydi (1555-1562). Bir anlatı kitabı vardır.

15 De Turnefort (2005), s. 227-233.

3. Bölüm

19 YY. ve 1. DÜNYA SAVAŞI ARASINDA ANKARA'NIN SOSYAL DOKUSU

Andreas David Mordtmann

1811-1879

Andreas David Mordtmann, Kuzey Almanya kentleri birliği olan Hansa'nın İstanbul temsilciliğinde görev yapmak üzere 25 Ocak 1846'da İstanbul'a gelmiştir. 1859 yılına kadar Hansa'nın temsilciliğinde görev yapmış ancak aynı yıl Prusya, Hansa Devletleri'nin yerini alınca ülkesine geri dönmemiş ve 1860'da kurulan ticaret mahkemelerinde yargıç olarak bir Osmanlı memuru gibi çalışmıştır. 1877 yılında Mekteb-i Mülkiye'nin coğrafya ve istatistik hocası olmuş ve 31 Aralık 1879'da İstanbul'da kalp krizinden ölmüştür. Ankara dâhil birçok ile seyahat etmiş ve bu seyahat notlarını 'Anatolien' adlı kitabında toplamıştır. Çok bilinen bir diğer kitabı da dilimizde 'İstanbul ve Yeni Osmanlılar' adı ile yayınlanmıştır.

Bir yandan uluslararası oyunlar diğer yandan yönetim kademesindekilerin birbiri ile olan kıyasıya rekabeti sürerken bir de Anadolu'da ortaya çıkan kıtlık. 1850'den sonra Osmanlı İmparatorluğu ve İmparatorluğun ekonomik olarak darboğaza düşmesini bizlere anlatan Mordtmann Ankara'nın bu süreçteki rolünün ne derece kritik olduğunu aktarmaktadır bize:

Ürünlerin en yakın limana nakledilmesi o kadar masraflıdır ki tiftik (Ankara keçisinin Angora denen yünü) hariç, yerli malların Avrupa pazarlarında rekabete dayanabilmesi söz konusu bile değildir. Çeşitli yörelerde konuştuğum çiftçiler, alınacak yeni mahsule ambarlarda yer açmak için, yolların olmayışı yüzünden satamadıkları eski stokları suya atmak zorunda kaldıklarını anlattılar.¹

“Anadolu'da Kıtlık

Kastamonu (Paflagonya), Ankara (Galatya ve Frigya) ve Kayseri (Kapadokya) vilayetleri topraklarının bereketi nedeniyle eskiden beri Türkiye'nin en zengin bölgeleri arasında yer almaktaydı. Buralarda yetişen buğday, Rusya'nın güneyindeki en dolgun başaklı türlerden daha ağırdı. Bölgede ayrıca arpa, meyva, akdiken vs. yetişmektedir. Tiftik keçisi tek başına bile bitmez tükenmez bir zenginlik kaynağıdır. Bakır, gümüş ve tuz madenleri de bulunan bölgeden geçen Kızılırmak ve Sakarya

1 Andreas David Mordtmann, 1999, İstanbul ve Yeni Osmanlılar, Pera Yayınları, s.225.

nehirleri rüzgar gülünün 32 yönüne kıvrıla kıvrıla akmaktadır. Fakat devletin doymak bilmez iştahı, bölgeye en ufak hizmeti vermezken o kadar ağır vergiler koymuştur ki sanayi tamamen ölmüş, sadece ziraat ve hayvancılık ayakta kalabilmiştir. Fakat ulaşım imkanlarının olmayışı bu geçim kaynaklarını da kısır hale getirmektedir. Ürünlerin en yakın limana nakledilmesi o kadar masraflıdır ki tiftik (Ankara keçisinin Angora denen yünü) hariç, yerli malların Avrupa pazarlarında rekabete dayanabilmesi söz konusu bile değildir. Çeşitli yörelerde konuştuğum çiftçiler, alınacak yeni mahsule ambarlarda yer açmak için, yolların olmayışı yüzünden satamadıkları eski stokları suya atmak zorunda kaldıklarını anlattılar. Tam da bu yörelerde 18 ay boyunca, yani 1873 kışından 1875 ilkbaharına kadar, yakın tarihte benzeri görülmemiş bir kıtlık yaşandı. Bu felaketin tarihçesini yazmak amacımın dışındadır fakat bazı önemli olaylara parmak basmak ve vilayet idaresindeki aksaklıkların felaketin bu kadar korkunç boyutlara varmasında oynadığı rolü özellikle belirtmekte yarar vardır.

1873 yazında görülen kuraklık, felaketin başlıca nedeniydi. Türk çiftçisi daha önce gösterdiğim sebeplerden ötürü asgari ihtiyaçlarından fazlasını ekmekten kaçındığı için elinde stoklar yoktu; rekoltede meydana gelen en küçük düşüş fiyatların hemen artmasına neden oluyordu. İktisat kurallarının öğrettiği gibi, hububata konan ihraç yasağı kıtlığı önlemek şöyle dursun, tam aksine, kıtlığa yol açar. 1873-75 yıllarında İç Anadolu'da yaşananlar bunun doğruluğunu kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde kanıtlamıştır.

Ankara Valisi Derviş Paşa, vilayetinde baş gösteren felaketi Babıali'ye bildirmeye bile lüzum görmediği için hükümet, saydığım vilayetlerde Ekim 1873'ten itibaren olup bitenlerden ancak Nisan 1874'te haberdar oldu. Oysa günlük gazeteler çok daha önce olaylara dikkat çekmişlerdi. Hükümet bir şey yapmaya karar verinceye kadar birkaç ayın daha geçmesi gerekti. O sıralarda hükümet dış kredi aramakla o kadar meşguldü ki başka şeylerle ilgilenmiyordu. Halbuki kıtlık öyle boyutlara varmıştı ki özel kişi ve kurumların yardımları açlıkla mücadelede artık yetersiz kalıyordu.

Yardım çalışmalarında öncelikle İngilizlerin ve Amerikalıların büyük katkıları oldu. Hem İstanbul'da, hem İzmir'de, hem de kendi ülkelerinde mitingler düzenleyerek birkaç bin Sterlin topladılar ve muhtaçlara dağıtılmak üzere Ankara, Yozgat ve Kayseri'de görev yapan Protestan misyonerlere verdiler. Almanlar, İsviçreliler, Belçikalılar, Ruslar ve daha başkaları da kayda değer yardımlarda bulundular. Yunanlılar ve Ermeniler dindaşlarına yardım ettiler. Nihayet İstanbul efendileri de biraz utanmaya başlamışlardı; yıllar boyunca taşranın teri ve kanıyla semirip zenginleşen ve tatlı bir hayat yaşayan bu insanlar, vatandaş ve dindaşlarının sıkıntılarına karşı duyarsızdı. İngilizlerin, Amerikalıların, Türkiye içinde ve dışındaki diğer Hıristiyan milletlerin büyük çabaları karşısında ancak bir tek Türk gazetesi, "Muhafazakar Türklerin" en aşırı organı oluşu ve aptalca şovenizmi nedeniyle sık sık alıntı yaptığım Basiret biraz utanmış göründü. Diğer Türk gazeteleri ilgisiz kalmaya devam ettiler. Basiret ateşli bir çağrı yayınlayarak, dokunaklı bir dille efendilerin vicdanına seslendi; sadaka vermenin İslamın en önemli vazifelerinden olduğunu sonunda hatırlayabildiler. Yazı işleri müdürlüğü gönderilen yardım paralarını topladı fakat taşra memurlarına karşı duyulan genel güvensizlik o kadar büyüktü ki Basiret kendi gazetecilerinden birini para, gıda ve elbise dağıtımını yapmak üzere Kastamonu'ya yolladı. Fransızca olarak yayınlanan gazetelerden sadece Levant Herald konuyla ilgilendi, şöyle ki merhum İngiliz konsolosu Sir Philipp Francis'in başkanı olduğu Relief Fund, ilanlarını bu gazeteye veriyordu. Şimdi bazı notlar aktaracağım.

Mayıs 1874: İç Anadolu vilayetlerinden artık raporlar gelmeye başladı. Bunlara göre hükümet ile özel yardım kurumlarının kararlı işbirliği sonucunda kıtlıktan en fazla etkilenen Ankara köylerine gıda ve para yardımı ulaşmaya başlamış. Fakat bölgeye gönderilen müfettişlerin raporlarından aynı zamanda mutasarrıfların sorumsuz hareketlerine dair korkunç haberler alınmaktadır. Bu nedenle bu ayın 23'üne ait Basiret, eski Ankara Valisi Derviş Paşa'nın yaptıklarının bir dökümünü vermekte ve

hakkında soruşturma açılmasını talep etmektedir. Daha geçen yılın yaz aylarında, tarım rekoltesinin kötü olduğu anlaşıldıktan hemen sonra, vaktinde tedbir alınmazsa korkunç bir kıtlığın olacağı kendisine bildirildiği halde Derviş Paşa bütün rapor ve önerileri çöpe atmayı ve hiç bir şeye aldırış etmemeyi tercih etmiş. Kış mevsiminde gerçekten kıtlık olunca ve halk tekrar tekrar kendisine başvurunca bile hiç istifini bozmamış, hükümetin fakirleri beslemeye mecbur olmadığını açıklamış. Bu doğru olabilir fakat hükümetin başka vazifeleri de vardır ve Derviş Paşa bunların hiçbirisiyle ilgilenmemiş. Şimdi azledilmiş olan Derviş Paşa başarılı bir kimyacı ve fizikçidir; onun yeri, Tıbbiye veya Harbiye mektebinde fizik ya da kimya profesörlüğü olmalıydı, Ankara Valiliği değil. Onun için asıl sorumluluk, birkaç yıldan beri büyük bir kayıtsızlıkla memur değiştirme oyununu oynayanlara aittir. Ankara kazalarının birinde fakir halkın başvurduğu kaymakam, elinden bir şeyin gelmediğini fakat hemen İstanbul'a, hükümete telgraf çekeceğini söylemiş. Ancak düşük maaşla çalışan bir memur olarak telgraf ücretini cebinden veremeyeceğini belirterek, kazanın her köyünden -resmi olduğu için zaten bedava olan bir telgraf için 200-300 kuruş sızdırmış! Hükümet tarafından Ankara'ya gönderilen bir müfettiş şunları rapor ediyor: Dönüş yolculuğunda ıssız bir köyden geçerken yol kenarında bir merkebin leşini görmüş. Bir yanda köpekler parça koparmaya uğraşırken, diğer yanda, açlıktan ölecek hale gelmiş 10-12 yaşlarında bir kız çocuğu hayvanın sakatatından bir parça kapmaya çalışıyormuş. Müfettiş kızı yaptığı için ayıp olduğunu söyleyince kız şöyle karşılık vermiş: "Ayıp olsun, olmasın, bu leşten bir parça kapamazsam açlıktan öleceğim; ama bana bir iyilik yapmak istiyorsan kılıcını ödünç ver, şu bağırsakları keseyim de, köpeklerle dalaşmaktan kurtulayım."

28 Temmuz: Şimdiye kadar Anadolu'daki kıtlık hakkında alınan haberlerin çoğu Ankara, Çankırı ve Konya ile ilgiliydi. Daha uzakta olan Kayseri ve Yozgat hakkında daha yenilerde, bir grup yardımsever İngiliz adına halka yardım dağıtmak amacıyla adı geçen yerleri dolaşan Mr.Farnsworth'ün raporlarından bilgi alabildik. Bu acı gerçek, durumu anlatmaya tek başına yeter. Avrupa'da böyle bir felaket olsa, resmi makamların durumu değerlendirebilmek için ihtiyaç duyacağı güvenilir raporlar hazırlanır; toplanan yardım malzemeleri postaneler, demiryolları ve yerel makamlar aracılığıyla süratle sevk edilir ve adil bir şekilde dağıtılır. Bu memlekette işler farklı bir şekilde yürür: Zavallılara yardım etmeye istekli hayırseverler, masrafları kendilerine ait olmak üzere güvendikleri bir kişiyi afet bölgesine göndererek, onu mağdurları araştırmak ve yardımı dağıtmakla görevlendirmek zorunda kalmaktadır. Vilayetlerdeki idari makamlara duyulan güven o kadar azdır ki resmi raporlara -eğer varsa tabii- kimse itibar etmez; hele yardım malzemelerini onlara dağıttırmak büyük bir akılsızlık olur. Felakete uğramış vatandaşlarına yardım etmek isteyen İstanbullu Türkler bile bu şekilde hareket etmek zorunda kaldılar.²

Kaynakça

Mordmann, Andreas David. 1999. İstanbul ve Yeni Osmanlılar. Pera Yayınları.

2 Mordmann (1999), s. 225-228.

YZB Frederic Burnaby

1842-1885

Tam adı Frederic Gustavus Burnaby'dir. 1842 yılında doğmuş 1885 yılında yaşamını kaybetmiştir. İngiliz ordusunda istihbarat subayıdır. Hem entelektüel birikim olarak hem de kapasite olarak çok yeteneklidir. Kaynaklara yedi dil bildiğini belirtmektedir. Anadolu'da bulunmasının nedeni askeri olarak Osmanlının bir Rus saldırısına karşı İstanbul'u savunup savunamayacağını test ederken diğer yandan da Küçük Asya'ya yapılacak olan bir çıkartmanın koşullarını irdelemektir. Fakat bu amaçla inceleme yaparken bir sosyolog ve antropolog gibi de düşünmeyi başarmıştır. Sizlere Ankara da gördükleri ve hissettiklerinden iki bölüm aktarıyoruz.

Konuklardan biri, "Türk müziği, Türk yemekleri gibidir" diye görüş belirtti. "Bir dizi sürprizdir. Orkestra şefi, andante'den, herhangi bir crescendo'ya gerek görmeden, ani bir yarış temposuna geçer. Aşçı da aynı şekilde davranır; bize bal kadar tatlı bir yemek yedirdikten sonra, midelerimizi, sirke kadar ekşi bir sosla şaşırtabilir. Bir an balık yerken, bir sonra da muhallebi yiyebiliriz. Derken, önümüze bir sebze konulur, midelerimiz buna alışmadan ise tatlı bir çorbanın lezzetli bir tatlıyla servisi yapılır."¹

"Paşa'nın arabası garip görünüşlü eski bir araçtı. Bir kere yayları yoktu. Ana caddeden konsolos yardımcısının evine gidene kadar, kemiklerim neredeyse yerlerinden çıkacaktı.

Arabacı meğer İngiliz değil, İrlandalıymış. Doğal espri yeteneğinin tüm izlerini kaybetmişti. Türkiye'de geçen dört yıl, tüm canlılığını alıp götürmüştü. Bir yaz önce, efendisinin arabası için birkaç at satın almak üzere İrlanda'ya gönderilmişti. Hayvanlarla dönerken, Biskay Körfezi'nde bir fırtına patlak vermişti. Geminin kaptanı, mürettebata, atların denize atılmasını emretmek zorunda kalmıştı. Bu olay ve etrafta kadın yokluğu, Paddy'nin moralini fena halde bozmuştu. Konsolos yardımcısı ona bir bardak viski ikram edip, eski İrlanda'yla Noel şerefine içmesini istediği zaman, adamın yüzü

1 Frederic Burnaby, 1998. *Küçük Asya Seyahatnamesi*, Sabah Kitapları, s. 65-70.

biraz güldü. Çünkü Ankara’da Noel günüydü, konsolos yardımcısının karısı ise, Fransız mutfağının gizemlerini çözmekle meşguldü.

Konuksever centilmen, “Bu akşam bizimle yemek yiyeceksiniz” dedi. Ekledi, “Buna mecbursunuz. Kestaneli hindi dolması yiyeceğiz. Karım şu sırada Türk hizmetkarlarına Noel pudinginin nasıl yapılacağını öğretiyor. Aynı zamanda, Ankara’nın ünlülerinden bazılarıyla da tanışacaksınız.”

Yemekte Ermeni olduğunu hatırladığım konuklardan biri, paşanın kentteki sükunete ve düzene ilişkin olarak o sabah ileri sürdüklerine katılmıyor gibi göründü.

Bu kişiye bakılırsa, Ankara’ya bir avareler ve hırsızlar toplumu egemendi ve bunlar Türkler’e de, Hristiyanlara da musallattılar. Bu çete üyeleri, geceleri çeşitli evlerin kapısını çalıyor ve öldürme tehdidiyle ev sahiplerini, kapılarının sürgüsünü açmaya zorluyorlardı. Ödleri kopan insanlar, çoğu kez kapıyı açıyordu. Hırsızlar da içeri girerek ne bulurlarsa yiyor, sonra da ev sahibinden zorla para alıyorlardı.

Bir başka konuk, “İşin en kötü yanı, bu kentin bazı ileri gelenlerinin bu örgütlerle ilişkilerinin bulunduğu söylenmesi” dedi.

Kısa süre önce Sivrihisar’da bir yangın olmuş, kentin Hristiyan sakinleri otuz milyon kuruşluk zarar ziyana uğramışlardı. Türkler, Ermeniler ‘i evlerine kabul etmekte isteksiz davranıyorlardı, buna mecbur kalınca da bir gavurun vücudunun temasıyla şiltelerinin kirlendiği gerekçesiyle, bunları pencereden dışarı atıyorlardı. Bu da Türklerin bağnazlığını kanıtlamak için anlatılıyordu.

Bununla birlikte, Ermeniler ‘in çoğunlukta olduğu bölgelere sonradan yaptığım yolculuklarda Türker’in, öncelikle, Ermeniler ‘i evlerine kabul etmemekle, sonra da, bunu yapacak kadar cesaretli olmamaları halinde de, konukları gittikten sonra şilteleri imha etmekle ne büyük akıllılık ettiklerini anlamaya başladım. Ermeniler, vücut temizliğine pek önem vermezler. Evlerinde ve giysilerinde haşere çoktur. Türkler ise aksine, onlardan daha temizdirler ve banyo yapmaya özen gösterirler. Bir İngiliz, kendi evinin burada adını anmak istemediğim şeylerle dolmasından hiç hoşlanmazdı. Bu tür koşullar altında yabancıları evine kabul etmek zorunda kalsa, yatak takımlarını onlar gider gitmez büyük bir olasılıkla imha ederdi.

Konuklardan biri o sırada, Ankara’dan dört yıl içinde on paşanın gelip geçtiğini ve memurlann bu kadar sık görevden alınmalarının, ülkeyi çöküşe sürükleyen nedenlerden biri olduğunu belirtti.

Bir başkası da, “Evet” dedi, “bir paşa, yerinden hiçbir zaman emin olamıyor. Bu ülkede bir başka olumsuzluk da davaların karara bağlanmasındaki gecikmeler. 1875 Kasım’nda, padişahın bir fermanı her ne kadar dikkatleri bu konunun üzerinde toplamış ve bütün davaların hemen sonuçlandırılmasını emretmişse de, bu emri yerine getirmek için hiçbir şey yapılmamıştır. Yetkililer, paşanın iyi bir adam olduğunu görmeleri halinde, onu, örneğin on yıl süreyle görevi başında bıraktıkları takdirde, şimdikinden çok daha çabuk ilerlerdik.

Bundan sonra, Ankara’nın, o yöreyi 1873-74’te perişan eden kıtlığın etkilerini hâlâ atlatamamış olduğunu öğrendim. Bu arada, yöre halkının hükümete olan vergi borçları bir buçuk milyon Türk lirasını buluyordu. 1872 öncesine ait ödenmemiş bazı vergi faizleri silinmişti. Bunlardan bir kısmı, on, on iki veya yirmi yıllıktı. Hükümet, faizleri silmeden önce, bütün miktarı toplama hakkını açık artırmaya çıkarmış, ama yöre halkının büyük bir kısmı başka yerlere göç ettiği için, kimse arttırmaya katılmamıştı.

Kıtlık döneminde kent çevresinde 18.000 kişi ölmüş, daha sonra da 25.000 kişi kıtlığın etkilerinden hayatlarını kaybetmişlerdi. Bölgenin başlıca ticaret metası keçi kılıdır; oysa sığırların, koyunların ve keçilerin %60'ı ölmüştü. Çocuklar terk edilerek sokaklarda bırakılmıştı. Bu arada, bazı bebeklerin aileleri tarafından yenildiği de gün ışığına çıkmıştı.

Ertesi sabah ev sahibimin bir akrabası olan Hacı Tefvik Efendi beni görmeye geldi. Günün birinde Müslümanların ruhani lideri olacağı söyleniyordu. Bu Müslüman ilahiyatçının aşırı kavgacı olduğunu fark ettim, savaşı çıkmasını istiyordu.

“Niçin savaşı istiyorsunuz?” diye sordum.

“Size açıkça düşman olan biri, evinizin içinde gizlice sizi zehirleyen birinden daha iyi olduğu için” dedi. “Bir gün nasılsa savaşı olacağına göre, kolu ya da bacağı feda ederek, bir kanserden kurtulmak daha hayırlıdır.* Rus ajanları, eyaletlerimizdeki halkların arasına düşmanlık tohumları ekmek için ellerinden geleni yaptılar. Bunu barışı zamanında, İstanbul'da bir Rus büyükelçisi varken yaptılar.”

Ev sahibim söze karıştı, “Evet, Avrupa'yı sarsan gizli örgütlerin elebaşlarından olan bir büyükelçi. Rus Hükümeti, gizli örgütlere karşı alarmı geçmiş gibi davranıyorsa, gerçekte dünyadaki bütün gizli örgütlerin destekçisidir.* Bulgaristan'daki kıyımların aslında, çok önceden planlandığına emin olabilirsiniz. Nizamiye askerlerimiz, kasıtlı olarak imparatorluğun başka bir yerinde meşgul edilmişlerdi. Rus yetkililer, olacakların tamamıyla farkındaydılar ve İngiltere'nin kamuoyu üzerinde yapacağı etkiye peşinen seviniyorlardı. Yalnız anlayamadığım bir şey var. Gazeteleriniz niçin doğranan Bulgar kadınlarıyla çocuklarını uzun uzadıya yazıyorlar da, Bulgarlar tarafından katledilen Türk kadınlarının veya Hersek'teki asiler tarafından burunları kesilen ve sakat edilen askerlerimizin sözünü etmiyorlar?” Ekledi, “Oysa bir Türk de, burnuna bir Hıristiyan kadar önem verir.”

Bu arada, Hacı Tefvik Efendi'nin beş karısı olduğunu, Süleyman Efendi'nin karısının ise sadece bir tane olduğunu öğrenmiştim. Bu hanım, kentin zenginlerinden birinin dul eşi idi. Günün birinde, penceresinin altından geçen Süleyman Efendi'yi görünce, adama vurulmuştu. Bunun üzerine, yaşlı bir kadını aracı olarak Süleyman'a yollamıştı. Böylece, bir evlilik anlaşması yapılmış, hanım ölen kocasından kalan bütün serveti yeni eşine devretmişti.

Bir adamın ölümünden sonra malının, mülkünün varisleri arasında pay edilmesini düzenleyen Türk yarası oldukça gariptir. Bir adam, yalnız bir kız çocuğu bırakarak ölürse, ama onun bir de erkek kardeşi varsa; mallar, kız çocuğuyla amcası arasında bölüştürülür. Adamın iki kızı ve bir oğlu varsa, her bir kız malın birer çeyreğini, erkek çocuk ise yarısını alır. Adamın eğer bir oğlu, bir de erkek kardeşi varsa, erkek kardeş mirastan yoksun tutulur ve her şey erkek çocuğuna kalır.”

***

“Konuklar o vakte kadar fazlaca bolca sigara ve nargile içmişler, içkileri bol bol tüketmişlerdi. Derken, ev sahibi kalkarak, yemek odasına geçilmesini önerdi. Orada, `banjoya benzeyen telli sazları olan üç çalgıcı bulunuyordu.

Konuklardan biri olan paşanın oğlu, “Biraz müzik dinleyeceğiz,” dedi. “Ama korkarım, sizin zevkinize uygun bir müzik değil bu. Ezgilerimiz, sizin Avrupa'da dinlemeye alışkın olduğunuzdan çok farklı.”

Çok haklıymış, Türk ezgileri gerçekten çok farklı. Pek çoğunda, Avrupa müziğinin özelliği olan daha düzgün ölçülere alışık bir yabancıнын yadırgayabildiği bir vahşilik ve keder var. Şimdi de öylesine acı bir nağme çalıyorlar ki, konuklar bilinçsiz olarak konuşmayı bıraktılar. Çalgılar gürültüleriyle bizi adeta sağır etmişti.

Müzisyenler, başlarını iki yana sallıyor ve hızlanan ritimle uyumlu olarak tempo tutuyorlardı. Nağmeler hızlandıkça hızlanıyordu. Müzisyenlerin heyecanı konuklara da bulaşmıştı. Bütün başlar sallanmaya başlarken, biz Avrupalılar da bilinçsiz olarak, ayaklarımızla yere vurarak tempo tutuyorduk. Müzisyenler, gösterdikleri çabadan dolayı soluk soluğaydılar. Ezgi birden son buldu, müzisyenlerden biri de kasvetli bir ağıt çalmaya başladı. Bu da uzun sürmedi, müzisyen parçanın en kederli bölümündeyken, orkestradan gelen ani bir çıkış adamın susmasıyla sonuçlandı.

Konuklardan biri, “Türk müziği, Türk yemekleri gibidir” diye görüş belirtti. “Bir dizi sürprizdir. Orkestra şefi, andante’den, herhangi bir crescendo’ya gerek görmeden, ani bir yarış temposuna geçer. Aşçı da aynı şekilde davranır; bize bal kadar tatlı bir yemek yedirdikten sonra, midelerimizi, sirke kadar ekşi bir sosla şaşırtabilir. Bir an balık yerken, bir sonra da muhallebi yiyebiliriz. Derken, önümüze bir sebze konulur, midelerimiz buna alışmadan ise tatlı bir çorbanın lezzetli bir tatlıyla servisi yapılır.”

Konuklardan daha kalabalık olan hizmetkârlar, çeşit çeşit yemeğin servisini yapmak için birbirleriyle yarışıyorlardı. Yirmi hizmetkâr tek bir sıra halinde dizilmişti. Ev sahibi öndeki hizmetkâra bir işaret yapar yapmaz, her yemeğin yerine yenisi getirilmekte, iki numaralı hizmetkâr yeni yemekleri almaya giderken, mutfağa koşan bir numaralı hizmetkâr, bir başka yemekle salona dönmekteydi.

Masanın etrafına Avrupalı konukların onuruna sandalyeler yerleştirilmişti. Parmaklarımızla yemek yiyorduk. Sofradakilerin hepsi, mevkilerine ve sosyal konumlarına göre, kendi servislerini yapıyorlardı. Bey, parmaklarını bir tabağa daldırmadan kadının bir parça et alması görgü kurallarına uymazdı. Bir yüzbaşı da bir albayın (duygularını incitmemeye) dikkat etmek zorundaydı.

Türk usulüyle muhallebi yemek deneyim gerektirir. Bununla birlikte, konsolos yardımcısıyla İtalyan doktor, uzun zamandan beri Doğu’da yaşadıklarından, parmaklarını çatal, bıçak kadar ustalıkla kullanabiliyorlardı. Yemek faslı nihayet sona erdi. Meyvalar, kuru üzüm ve incirler, salatalarla kremler, tabak, tabak sebzeler, koca bir kâse pilav ve tatlılar tüketilmiş; hepsi, bardak, bardak kırmızı şarapla konukların midelerine inmişti.

Ev sahibi, “Allahım, sana çok şükür!” diyerek ayağa kalktı ve konuklar da onu izledi.

Bir hizmetkâr, mevkilerine göre sıra izleyerek, bütün konukların ellerine su döktü. Başka bir odaya geçtik. Burada konuklara kahve ikram edildi, çubuklar ve nargileler dağıtıldı.

O sırada yaklaşan bir uşak, Osman’ın dışarıda olduğunu ve benimle konuşmak istediğini bildirdi.

“Şimdi de ne var?” diye sordum. “Bana ne kadar çalışkan olduğunu mu söylemeye geldin, yoksa daha fazla para mı istiyorsun?”

Benimle konuşmak istediği zaman, bu iki konunun mutlaka Osman’ın gündeminde yer aldığıma dikkat etmiştim.

“Hayır, Efendi, ama at...” diye geveledi.

“Hangi at?”

“Hırıldı çıkaran at.”

“Ona ne olmuş?”

“Topallıyor. Kardeşim gördü. Ben de gördüm. Yarın yük taşıyamayacak.”

“Bir yerine iki at kirala, hırılıtlıyı da arkan sıra sürersin.”

“Evet Efendi, ben de dediğinizi yapmaya çalıştım, ama buradaki insanlar çok para istiyorlar. Bizim çektiğimiz güçlüklerin karşısında kalpleri sanki taş gibi. Efendinin altınlarını kapmak için keselerinin ağzını sonuna kadar açıyorlar.”

“Posta hanına gittin mi?”

“Evet, ama hancının on atı, onlara bakmak için de bir tek adamı var. İki yük beygiri kiralarsanız, on tanesinin parasını vermek zorundaymışsınız.”

“Burada bekle, Osman” dedim ve ev sahibinin yanına dönerek, karşılaştığımız güçlükleri ona anlattım.

Bey, “Vay köpek!” diye bağırdı. “Sizi dolandırmaya çalışıyor.”

Cebindeki eski bir mektuptan bir kağıt parçası yırtarak, polis müdürüne bir pusula yazdı ve posta hanının sahibini derhal karşısına getirmesini istedi.

Odaya giren Osman, “Hancı yatakta” dedi.

Genç bey, “Yatakta olsa da, olmasa da buraya getirilecek” dedi ve kağıt parçasına mührünü bastıktan sonra onu bir uşağına verdi. Çok geçmeden bazı sesler duyuldu. Ve hancı, arkasında duran polis müdürü ile birlikte içeri girdi.

“Bu İngiliz centilmenine hemen iki at vereceksin.”

“Baş üstüne Beyefendi.”

“Niçin daha önce yapmadın bunu?”

“Beyimin bunu istediğini bilmediğini için. Beyimin arzusu benim için bir emirdir. Atlar gelecekler.”

“Güzel atlar olsun” diye söze karıştım. “Besili ve güçlü hayvanlar...”

Adam, “Öyle demedim mi?” diye karşılık verdi. Yozgat’a kadar iki at kiralamam ve her at için saat başına normal tarife uyarınca üç kuruş ödemem konusunda anlaştık.

Bey, “Türkiye’de at işi yapanların hepsi namussuzdur” dedi. “Sizin ülkenizde de öyle değil midir? Kars’taki bir at taciri, pazarlıkta en iyi dostunu bile faka bastırmaya çalışır.”

“İngiltere’de de durum aşağı yukarı aynıdır” diye karşılık verdim. Genç bey bundan sonra birkaç yıl geçirdiği Halep’teki at satıcılarına ilişkin bazı öyküler anlatmaya başladı. Dahası, bu kentteki kadınların normalden daha narin olduklarını söyledi.

Konuşmacı, “O kentteki delikanlılar, gönüllerindeki kıza sevgilerini garip bir şekilde gösterirler” diye devam etti. “Diyelim ki bir kızın üç talibi var, hangisini seçeceğim bilmiyorum; taliplerin her biri de aşkını kanıtlamak istiyor.”

Konuklardan biri, “Kız o zaman ne yapar?” diye sordu. “Üçünü birden mi kabul eder?”

“Hayır, ateşin içinden kor halinde üç parça kömür alır. Aşıklarının her birine bir tanesini verir, onlara, kömürü avuçlarında tutmalarını söyler. Ateş, avucun derisini yakar, tendonlar ortaya çıkar. Aşık gençler, bazen etleri kemiklerine yanınca dek dayanırlar. Genellikle bir iki genç, sonunda işkenceye yenik düşer. En uzun direnen de genç hanımı elde eder.”

“İyi de, üçü birden etkilenmezse ve kor sönerse, o zaman ne olur?” diye sordum.

Bey, “O zaman genç hanım üç kor parçası daha alır ve öbür elle deneyi sürdürür” dedi. “Delikanlılar ne kadar direnirlerse, genç hanım onları daha çok sever. Ona göre bu, ona, çektikleri acıdan daha fazla değer verdikleri anlamına gelir çünkü.”

“Siz hiç böyle bir şey denediniz mi?” diye sordum.

Bey, “Hayır” diye güldü. “Kendime kolayca bir eş bulabileceğime göre, niçin parmaklarımı yaktrayım? Zaten evlendikten sonra insanın başı yeterince belaya giriyor.”

Doktor da, “Evet” diyerek bana, Ankara’nın bazı haremelerindeki aile hayatını uzun uzadıya anlatmaya girişti.

Doktorun deneyimlerine bakılırsa, kentteki kadınlar arasında epeyi ahlaksızlık vardı. Ama bu bile, Yozgat’ta olanların yanında hiç kalırdı. Yozgat, Kars’a doğru yoluma devam ederken uğrayacağım başka bir kentti. Ankara’da kadınlar kocalarını aldatırlarsa da, her şeyi gizli tutmaya özen gösterirlerdi. Yozgat’ta durum çok farklıydı. Ankara’da kesinlikle yasak olmasına karşın, Yozgat’ta Türk çingene kızlarının dansını seyredabiliyordunuz.

Bay Gasparini’nin çok hastası vardı. Ankara ve çevresinde on dar hekimlik yapıyordu. Bu konumundan dolayı, kent halkının aile hayatı hakkında, diğer Avrupalı lar’dan daha fazla bilgi sahibiydi.

Konsolos, “Kadınları hoppa olabilir, ama erkekleri çok konuksever” dedi. “Bir yabancı her nereye giderse, büyük bir konukseverlikle karşılanır. Birkaç yıl önce Bay Thompson adındaki bir dostum, Karadeniz’den Ankara’ya gidiyordu. Bir köye geldi. Han ağzına kadar doluydu ve bütün odalar tutulmuştu. Ama Thompson deneyimli bir gezgindi ve kendini koşullara kolayca uydurabiliyordu. Pelerinini çıkararak avluya yaydı ve geceyi açık havada geçirmeye hazırlandı. Başını kaldırıncaya, Thompson, yaşlı bir Türk’ün üzerine eğildiğini gördü.”

“Müslüman, ‘Niçin burada uyuyorsunuz?’ diye sordu.

‘Handa boş oda olmadığı için.’

‘Bu doğru değil. Bir yabancı nasıl kapının dışında yatar. Benimle gelin’ dedi.”

“Türk, Bay Thompson’u elinden tutarak, kendi evine götürdü, ona temiz bir yatak ve kahvaltı verdi, konuyla bizzat kendisi ilgilendi ve karşılığında hiçbir şey kabul etmedi.”

Konsolos yardımcısı ekledi, “Türk bir Müslüman’dı; Thompson ise bir Hıristiyan. Türk, İngiltere’de benzer bir durumla karşılaşılsaydı, hiç tanımadıkları bir yabancıya karşı bu şekilde davranarak kaç İngiliz çıkardı dersiniz?”

“Ertesi gün bazı Ermenileri evlerinde ziyaret ettim. Evleri, ev sahibiminki gibi döşenmişti. Yerlerde kalın halılar, duvarların dibinde sedirler, bunların önünde nargileler vardı. Duvarlar çıplak ve beyaz badanalıydı. Tablolar ve aynalar ender bulunuyordu. Aynalar buralarda, taşınmalarının güçlüğü nedeniyle, pahalı bir lükstü.

Ermeniler, Türklerle benzer şekilde giyiniyorlardı. Hıristiyan kadınları evlerinden örtünmüş olarak ve peçeyle çıkıyordu. Bir Ermeninin, çoğu kez evlenmeden önce karısını görmesine izin verilmezdi ve karısını 'bahtıma ne çıkarsa' gibilerden kabule mecburdu.

Türklerle, Hıristiyanlar'ın arasında büyük bir uyum sağlanmıştı. Bir Ermeni'nin evinde yemek yediğim zaman, sofrada daima Müslümanlar da bulunurdu. Bir Türk'ün evinde konuk olduğum zaman ise, konukların arasında Ermeniler de olurdu. Bu duruma başka yerlerde de rastlanıp rastlanmadığını sorduğumda, Ermeniler bana Anadolu'nun başka yerlerinde ve özellikle Sivas'ta, Hıristiyanlar'a Türkler tarafından kötü davranıldığını, hapishanelerin de Ermeniler'le dolu olduğunu söylediler.

İzmit'te kaldığım sıralarda, Ankara'daki Hristiyanların çektikleri acılar hakkında benzer öyküler duymuştum. Bana, Ermenilere ağır bir baskı yapıldığını ve adaletten yoksun bırakıldıklarını söylemişlerdi. Buna rağmen, Ankara'da iki dinin çatıştığını görmedim. Müslümanlarla Hıristiyanlar çok iyi geçiniyorlardı. Bunun üzerine, Sivas hakkında anlatılanların doğruluğundan şüphelenmeye başladım ve sırf söylentilere dayanarak hüküm vermemeye, hapishanelerin Ankara'daki Ermeniler'in bana inandırmak istedikleri kadar Hıristiyanlarla dolu olup olmadığını kendi gözlerimle görmeye karar verdim.

O akşam Radford bana, topal atı satmamın ve yerine yenisini satın almamın daha doğru olacağını söyledi. Hayvanın sırtında yük olmadan bile Yozgat'a kadar yürüebileceği şüpheliydi. Zavallı fena halde topallıyordu, toynağının içi de şişmişti. Biz bunları konuşurken, bir Türk baytar geldi ve neşterini çıkararak şiş yeri yarıdı.

O sırada, at satın almak istediğimi duymuş olan at satıcıları, bana görmem için bazı hayvanlar getirmişlerdi. Bu arada bana, kendi hayvanını için, sözde cömertçe bir fiyat olduğunu söyledikleri iki İngiliz lirası önerdiler.

İçlerinden biri, eski bir çorabın içinden biraz gümüş para çıkararak, "Size onun için on iki mecediye vereceğim" dedi.

Osman, "Çok katı kalplisin dostum, onu biraz yumuşat" dedi.

"Atımızı kırk mecediyeden daha aza vermeyiz. Sen param seviyor olabilirsin, ama biz atımızı daha çok seviyoruz."

Bu parayı kimse vermeye yanaşmadı. Türk veterineri tarafından yapılan ameliyatın hayvana yararlı olacağını düşündüğüm için de, Ankara'da bir gün daha beklemeye karar verdim. Bu gecikme bana, kentin ilginç yerlerinden biri olan eski Augustus anıtını daha yakından inceleme fırsatı verecekti.

Ameliyatın başarılı olması beni çok sevindirdi. Akşama doğru at fazla acı çekmeden yürüyebiliyordu. Ertesi sabah yürüebileceğini görerek, erkenden yola çıkmamız için emir verdim. Hareketimizden önce paşanın konağından bir uşak geldi. Kütüphanesinde bulunan Osmanlı İmparatorluğu Tarihi adlı esere beğeniyle baktığımı fark eden genç bey, onu bana armağan olarak yollamıştı ve eseri, Ankara ziyaretimin bir hatırası olarak kabul edip kendisini onurlandıracağımı ümit ediyordu. Eser tam on ciltti, ağırlığı da en az on kiloydu. Bu durumda, yükümüzde yabana atılmayacak bir artış olacaktı. Çok üzülerek, bu nazik teklifi geri çevirmek zorunda kaldım. Türklerin konukseverliği meşhurdur. Cömertlikleri de öyle. Hatta bu erdemlerini abarttıkları bile söylenebilir. Bazen bir atı beğendiğim görüldükten sonra, hayvanın sahibi tarafından kabul etmemi rica eden bir pusulayla, ahırına yollandığına şaşkınlık içinde tanık olmuştum.

Beni konuk edenlerin, böylesine cömertçe verdikleri armağanlarını geri çevirmek için bahane bulmakta çoğu kez zorlanıyordum. Armağan fazla ağır olduğu takdirde, “Ne yazık ki daha fazla yük kabul edemem” diyordum. Yollanan bir at olduğu takdirde armağanı, hayvanlara bakacak yeterli hizmetkârım olmadığını söyleyerek geri çevirmem kaçınılmazdı.

Yanıt, “Benim fazlasıyla hizmetkârım var. Benimkilerden birini alın. Yolculuğunuz süresince size eşlik eder, sonra da yanıma döner” oluyordu çoğu kez.

Türk ulusunu yerin dibine batıran, onu dünyada akla gelebilecek her türlü kötülükle suçlayan ülkemizin insanları, hikâyeler yazmayı bırakıp, Anadolu’da küçük bir yolculuğa çıksalar iyi ederler. “Şeytan, betimlendiği kadar kara değildir” diyen eski bir atasözü vardır. Kendilerini Hıristiyan sayan yazarlar, birçok konularda Küçük Asya’daki Türker’den ders alsalardı keşke.”²

Kaynakça

Burnaby, Frederic. 1998. *Küçük Asya Seyahatnamesi*. Sabah Kitapları.

Bela Horvath

1880-1930 (Tahmini)

Dr. Bela Horvath hakkında biyografik bilgiler sınırlı ama Anadolu 1913 adlı kitabını dilimize çeviren Dr. Tarık Demirkan, Dr. Bela Horvath'ın Budapeşte Üniversitesi'nde Türkoloji alanında araştırmalar yapan bir bilim adamı olduğunu, Birinci Dünya Savaşı öncesi Macaristan'da oluşan geçmiş araştırma eğiliminin Türklerle Macarları bir noktada buluşturduğunu bunu sonucu olarak ta Macaristan'da bir Turan Cemiyetinin kurulduğunu ve bu Cemiyetin desteği ve İstanbul'daki Tahsil-i Sanayi Cemiyetinden aldığı referanslar ile Anadolu'ya geldiğini belirtiyor. İstanbul'dan başlayarak Niğde Konya ve Karamanı kapsayarak Ankara ya kadar uzanan yolculuğu 2300 kilometredir.

Anadolu'nun koynundaki kültürel birikimi bize aktarmayı başarmıştır.

Bela Horvath'ın okuyan herkesi hayretler içerisinde bıraktıracak bir gözlemcidir aynı zamanda;

Önümüzden bunları bağırın bir tellal geçiyor. Doğuya özgü bu olay işleri çok kolaylaştırıyor. Eğer satılacak bir şeyiniz varsa, tellallara veriyorsunuz. O, çarşıda dolaşarak sizin malınızı satıyor. Tabii en fazla para verene satıyor. Hisse senedi olmayan, ama borsa gibi bir kurum bu!

Birden sırtında bir afiş taşıyan biri çıkıyor karşımıza; genizden gelen bir sesle de bağırıyor, seyircileri akşam "Othello" temsiline çağırıyor.

Anadolu'da Shakespeare oynanıyor!'

Onun kaleminden izleyelim Ankara'ya ulaşım ve Ankara'da gördükleri hakkındaki izlenimlerini;

KIRŞEHİR'DEN ANKARA'YA

26-30 Ağustos

“Ertesi sabah hanın avlusunda yola çıkıyoruz. Hava kapalı ve her an yağmur başlayabilir. Dağlık bir arazideyiz ve Ağustos sonu da yaklaştı. Artık bu yörede bu mevsimde havalar iyice soğuyor.

Kentin geniş bir araziye yayılan kıyı bahçelerini terk edinceye kadar bir saat geçiyor. Bazen kuzeybatı yönünde ilerleyen şose yolu takip ediyor, bazen yoldan sapıyor, bazen geri dönüyoruz. Bizim kırlardan giden yol tepeleri ve dağları kestirmeden aşılıyor. 10 civarında Cemel Köyü'ne ulaşıyoruz.

Tarlalarda buğdaylar hala biçilmemiş. Neden? diye soruyorum:

- Beyim bu işleri yapacak adam kalmadı? Her haneden bir erkek cepheye sevk edildi. Bazen aynı haneden baba da oğlu da savaşta? Kimi öldü, kimi hastane köşelerinde sürünüyor, kimi de Meriç Nehri civarında siperlerde düşman gözlüyor!

Bu amansız savaş öncelikle Türkleri zor durumda bırakıyor. Çünkü Rum ve Ermeniler genellikle askerlik zorunluluğundan bir yolunu bulup kurtuluyorlar.

Buzluk ve Köserlik dağlarının arasındaki geniş ve kurak bir vadi boyunca ilerliyoruz. Monoton bir yolculuğun ardından 1.30 civarında Sofular Köyü'nde bir mola veriyoruz. Dağların arasında elipse benzeyen bir ovanın batı ucunda kurulmuş bu köy. Dağların eteklerinde bir dizi köy daha var: Bunlardan bazıları Temirli, Kurancılı, İshocalı vb.

Akşama doğru çok büyük bir düzlük olan Kaman Ovası'na ulaşıyoruz. Ovanın bir ucunda yolun sonunda Kaman kasabası var. Kasabaya girmiyor, hemen girişteki kırık dökük bana yerleşiyoruz. İki yaşlı hancı pek müşteri isteyen havada değil; yavaş yavaş odamızı gösteriyorlar. Bu oda aynı zamanda hanın mutfağı. Kahve, mısır ve çay pişirmeye gece yarısı bile odamıza geliyorlar.

Güneş batarken birden hanın havası değişiyor; ıssızlık ve terk edilmişlik, yerini harekete ve canlılığa bırakıyor. Önce koyun sürüleri geliyor. Bahçeye serilen halıların üzerinde uzanmış dinlenirken, etrafta başımızın çevresinde yeri koklayan koyunlar çoğalmaya başlıyor. Arkasından inek sürüleri ve en sonra da hindi sürüleri geliyor. Ardından Ankara pazarına tiftik satmaya giden Tatar kafilesinin arabaları avluya giriyor. Çevrede olup bitenleri izliyor ve ardından közde pişmiş mısır ve çikolatadan ibaret akşam yemeğimizi yiyoruz. Saat 8'e geliyor. Artık yatma zamanı.

Odamıza çekildiğimizde dışardan arabacımız Yani'nin Tatarlarla uzun uzun tartıştığını duyuyoruz. Siyaset tartışılıyor! Alçak sesle konuşmalarına rağmen Almanya, İngiltere, Fransa üzerine konuşulduğunu fark ediyoruz. Anadolu bozkırlarında kuş uçmaz kervan geçmez topraklardaki yıkık bir handa, yıldızlardan başka aydınlatıcısı olmayan şu binada insanlar dünyanın sorunlarını ne kadar da kolay çözüyorlar!

Sabah erken ayaktayız. Giyinmeye çalışırken defalarca kafamızı tavana çarpıyoruz. Hancı hoş bir sürpriz yapıyor ve oda masrafı olarak bir mecidiye istiyor. Tabii hemen biz yarısını öneriyoruz. Derhal kabul ediyor, yere kadar eğilerek şükran duygularını dile getiriyor:

- Eksik olmayın efendim, Allaha emanet olun!

Kahvaltıda yine mısır ve çikolata yiyoruz. 6.30'da da arabamız gürültüyle hanı terk ediyor. Hiç yön değiştirmeden kuzeybatı yönünde ilerliyoruz. Tarlalar, nadasa bırakılmış boş topraklar ve tepeler arasından saat 9'a kadar ilerliyor ve Ömer Köyü yakınlarından geçiyoruz. 9.30'da solu-muzda Hacı Araslı Köyü'nün harabe halindeki evlerini görüyoruz. 10.00'da Karakaya Köyü'nün 10-15 hanelik bir bölümünden geçiyoruz. Sonra uzun bir süre köyle karşılaşmıyor ve 12.30'da Çelebi Dağı eteklerinde Kara Hacı köyü beliriyor. Daha batıda ise Kavak Nahiyesi bulunuyor. Yolun solunda Beyrek Dağı'nın volkanik yükseltilerinin başladığı yerde de Miisellim Köyü'nü görüyoruz. Saat 1.00 sularında Çiftlik Köyü'nü geçiyor ve Kızılırmak'ın bir ara koluyla karşılaşılıyor. Nihayet saat 2.00'de çok dağınık bir arazide kurulu İdebeli Köyü'nde biraz mola veriyoruz. Köyde bağcılık ve meyvecilik son derece yaygın. Köylülerden biri bizi bağına davet ediyor.

Artık Kapadokya topraklarından antik Galatia'ya geçmek üzereyiz. Bu toprakların en eski halkı Galatlar idi. Kelta halklarının bir kolu olan bu halk Frankonya'nın antik dönemlerdeki halk olan Gal halkının doğuya yönelmiş koluydu ve üç ana boydan oluşuyordu: Tolistosag, Tektosag ve Trokmi. Bu kavimler Sangarius (Sakarya) ve Halys (Kızılırmak) nehirleri arasındaki topraklarda Galatia devletini kurmuşlardı. Antonius Mithridates ve Dehoratus döneminde Roma'ya karşı direnmeye çalıştılar, ama boşuna! MÖ 24 yılında ülkeleri Roma vilayeti haline geldi. Hıristiyanlık düşüncesi kültürel düzeyi yüksek olan bu halk arasında hızla yaygınlaştı. Çok tanrılı dinlerden kalan bazı inançlara karşı Havarilerden Paul Efes'ten Galatlara bir mektup gönderdi. İşte bu mektup kutsal kitabın önemli bir bölümünü oluşturur. Yüzyıllardır süren savaşlar sonunda bu halk kendi dilini, kültürünü ve geleneklerini tamamen kaybetti ve tarih içinde bir zamanlar ki varlığı şimdi artık sadece tarih bilimi açısından önemli hale geldi.

İdebeli'de bizi misafir eden köylü aslında Köprüköyü'nde oturduğunu, sadece yaz aylarında bağ ve meyve bahçesiyle uğraşmak için İdebeli'ye geldiğini söylüyor. Üzüm ve meyve ikram ederken, bir yandan da ürkütücü hırsızlık hikayeleri anlatıyor; birkaç gün önce Kırşehir'de bir camiden halıların çalındığını, üç gün sonra da Ankara'daki pazarda mal satan bir gencin İdebeli'ye dönerken Elmadağ'da yolunun kesilip öldürüldüğünü, haydutların her şeyi alıp götürdüklerini söylüyor. Bir yandan da tavsiyelerde bulunuyor:

- Siz iyisi mi, Mösvö, tüfenklerinizi ve tabancalarınızı hazır tutun!

Eh, bu kadar hikayenin ve tavsiyenin ardından elbette biz de sandıklarımızın diplerinden ölüm araçlarımızı çıkarmaktan başka bir şey yapamazdık. Silahlarımızı kuşanınca öylesine savaşkan bir görüntümüz oldu ki, görenler haklı olarak bizi haydut sanabilirler!

Ricamız üzerine bizi konuk eden köylü evini de gösterdi. Küçük ev bir göz odadan ibaret. Duvarda elekler, boy boy tencereler, kaşıklar çivilere takılmış. Altında bir köşede bir tulum içinde yoğurt ve yanında teneke işlemli bir sandık duruyor. Ama evin en gururla gösterilen köşesi, tertemiz çarşaf ve yorganların istif edildiği ve üzerine de bir Kürt kilimi serilerek düzenlenen yerdi. Bu kilimler hem renk ve desen hem de kalite olarak Torontal kilimlerine şaşırtıcı bir biçimde benziyor. Birkaç tas, boyalı tabaklar ve küçük bir iskemlenin dışında evde başka eşya da yok. Masa ve karyola bu evlerde bulunmuyor.

Tilki köyünü geçtikten sonra 6.15'te Kızılırmak nehrinin su seviyesi düşük koluna ulaşıyoruz. Burada ilginç değirmenler çıkıyor karşımıza. Bu değirmenlerin duvarları kalınca bir hasırdan oluşuyor. Nehrin yatağına dikilmiş direkler üzerinde inşa edilmişler. En kıyıda bulunan, taştan bir temele oturtulmuş. Suyun akışı, direkler arasındaki 3-4 büyük tekerleği çeviriyor, bu hareket ise küçük ara

tekerlekler yardımıyla bir öğütme mekanizmasını harekete geçiriyor. Bir buçuk insan boyundaki dar değirmenin herhalde yüzyıllardır değişmeyen bir işleyiş biçimi var.

Yoldaki son virajın ardından ansızın nehrin üzerindeki görkemli asimetrik taş köprü karşımıza çıkıyor. Müslüm Dağı'nın kayalıklarının nehri daralttığı, bu nedenle de küçülen yatakta suların hırçınlaştığı bir bölümde, yeşile çalan kayalıklar üzerinde eğri, ama son derece sağlam görünen büyük bir köprü inşa edilmiş. Köprü bir büyük ve 11. küçük kemerden oluşuyor. Her bir kemerin biçimi, eğimi ve açısı farklı. Biri şişman ve yayvan, diğeri, dar ve küçük, bir başkası tek, yine bir başkası ikili, sonuçta biri diğerine benzemiyor. Bu köprüyü inşa edenin, önce kâğıt üzerinde plan yapmadığı açıkça belli oluyor.

Köprünün karşı yakadaki ayağında, kafası parçalanmış ve biçimsiz bir Roma aslan heykeli kim bilir ne zamandır bu nehrin akışını seyrediyor! Aslanın sırtına yüzyılların yağmur damlaları oyuklar kazmış. Bu aslan konuşabilse tarihin ne kadar çok bilinmeyenine tanıklık edebilir! Hellenlere karşı Krozüs ordusuyla birlikte, antik dönemde de Ankyra (Ankara) ve Mazaka'yı (Kayseri) birbirine bağlayan bu en önemli yoldan geçmişti. Hindistan'ın ve Persler ülkesinin masalsı zenginlikteki hazinelerini taşıyan konvoylar, duvarlarla konulan Byzantion'a bu güzergahtan götürüldü. Arka arkaya gelen çağlar, Büyük İskender'in muzaffer ordularını, Bizans imparatorlarının faaliyetlerini, Türklerin ve Tatarların acılar yaratan seferlerini, sessiz ve sakin tarım dönemlerini getirdi. Kısa bir süre sonra yöreye ulaşacak olan aksıran tıksıran buharlı lokomotiflerin gürültüsü ise bu kıyılarda balık avlayan kuşların sevdiği sakinliğin sonu demek olacak. Binlerce yıl boyunca bu topraklarda iktidar ve sefalet, yıkım ve refah birbirini izledi. Tarihin durmaksızın dönen tekerlekleri, bu yöreye halkları, imparatorlukları getirdi, değiştirdi. Ve bu taştan aslan, kıpırtısız gözleriyle tüm bunları dikkatle izliyor ve kalın dudakları arasından tek bir yorumda bile bulunmuyor.

“Zenginlik, saltanat, düzen, rütbe ve görkemli iş

Bak, artık yok, hepsi buhar olup gitmiş!”

Antik köprüyü geçiyor ve karşı kıyıdaki handa gece kalmaya karar veriyoruz.

Sabah 6.45'te tekrar ayaktayız. Bizi Ankara'ya götürecek yol iki ayrı güzergâh üzerinden gidiyor. Biz daha uzun olan, ama güvenli ve daha iyi koşullarda olduğu söylenen Binam Boğazı'nı tercih ediyoruz. Yol nehrin vadisinden dik bir yokuşla yukarı tırmanıyor. Büyük bir terasa ulaştığımızda etrafi büyük dağlarla çevrili bir ovada buluyoruz kendimizi. Dağlar, çok sık olmasa, da ağaçlı. Sonra yol bir yukarı, bir aşağı eğim kazanarak, engebeli ve düzensiz bir arazide saatlerce sürüyor. Batıda Küre Dağlarının 1800 metre yükseklikteki doruklarını görüyoruz. Bu dağların eteklerinde, uzaklarda gördüğümüz köyün Alibeyin köyü olduğunu öğreniyoruz. Daha sonra da Küçük ve Büyük Boyalık ve Seçlan köyleri çıkıyor karşımıza. Öğleye doğru Küre Dağlarının arasındaki büyük geçite ulaşıyoruz. Yılankavi bir yolda tırmanıyoruz. Yabani bitkilerin ve çalılıkların, hızlı akan kaynakların arasından derin uçurumlar yolun virajlı iki yakasında vadiye uzanıyor. Güneş artık neredeyse tam başımızın üzerinde ve yakıcı sıcak yolda bizden başka canlı yok. Jandarmamız şunları söylüyor:

- Bu, ünlü Kalankaldı Boğazı'dır. Çok dikkat etmemiz lazım. Mesafe çok uzun ve yol da çok dik olduğundan, atların kesinlikle durmamasına özen göstereceğiz. Çünkü bir kere durduk mu, atları bir daha harekete geçiremezsiniz!

Saat 1'de yokuşun en son noktasına ulaşıyoruz. Karşımıza çıkan manzara nefes kesici. Arabamızı, döne döne inen normal yoldan gönderiyor ve biz, artık kuru bir dere olan Acıkuyu Deresi'nin açtığı yatağı kullanarak yolu kısaltıyoruz.

Acıkuyu Deresi'nin yatağının her iki yakası ılgın çiçeğiyle kaplı. Bu bitkinin dallarından elde edilen kaliteli boya bir zamanlar yün boyamada kullanılırdı.

Bu civarda yerleşim yerlerinin az olduğu dikkatimizi çekiyor. Çok uzaklara kadar görebildiğimiz halde, evler, köyler, tarım yapılan araziler gözümüze çarpıyor. Uzaklarda bir iki çadır kurulduğunu fark ediyoruz. Nihayet 5 civarında deniz seviyesinden 940 metre yükseklikteki Tol Köyü'yle karşılaşıyoruz. Akşama doğru da, birkaç sene önce yapıldığı söylenen Yeni Han'ın önündeyiz.

Yöreye tamamen barış hâkim gibi görülmesine rağmen, haydutlarıyla ünlü Elmadağ yakınlarında olduğumuzu hissediyoruz. Arabamız arkamızdan yavaş yavaş ilerlerken, biz, saç sakalına karışmış, toz içinde silah kuşanmış yolcular olarak bana yaklaştığımızda, hancı da elinde tüfekle çıkıyor. Tabii daha sonra kuş vurmak için silahla çıktığını söylüyor ama burada bu saatte kuş ne gezer? Hancı bizim haydut olduğumuzdan ve evine barkına zarar vermeyeceğimizden emin olduktan sonra kuşları unutup paslı tüfeğini kaldırıyor.

- Yiyecek ne var? oldu ilk sorumuz.
- Yumurta.
- Başka bir şey yok mu?

Gittim yanına oturdum. İki dürüst insan gibi dereden tepeden sohbet ettik. Sonunda bana 20 altın vererek Konya pazarından onun için eyer, silah ve 600 fişek almamı istedi; tabii bol bol da bahşiş vermeyi ihmal etmedi. Dediklerini satın aldım. Üçüncü gün malı Keklik Pınarı adı verilen bir pınar yakınlarında teslim ettim. Jandarmaya haber vermek aklımdan bile geçmedi, çünkü Osman Efendi'nin öfkesi yedi sülalemi mahvetmeye de yeterdi! Yine bana çok büyük bir bahşiş verdi ve o günden sonra da onunla dost olduk. Çok kere ona silah ve fişek götürdüm.

Osman Efendi ise böylece silah ve fişek darlığı çekmediğinden soygun üstüne soygun yaptı. Ama elde ettiği paralardan sürekli yoksullara da dağıttı. Peşindeki jandarmalarla çatıştı çoğu kez, ama kayıp veren hep jandarma oldu. Sonunda başına ödül koydular ve bir yakınının evinde kısırdılar.

Ama idam etmediler. İdam etmeye vakit kalmadan hapisnede bir jandarma tarafından dövülerek katledildi. Kan davasıydı bu; jandarma bir yakınının eşkiya tarafından öldürüldüğünü söylüyordu. Jandarma mahkemeye de çıkarıldı. Duruşmasında sanık elindeki sopayı yere atarken Osman Efendi'nin başına çarptığını, öyle öldüğünü söyledi ve beraat etti.

Hey efendim, diye bana döndü. Yani, ben sana neler, neler anlatabilirim daha. Bir keresinde Konya'da binbaşının karısını kaçırmak için 60 okka altın fidye aldı. Bir başka seferinde 12 jandarma erini tek başına öldürdü... Ama bunları Ankara'ya gidince anlatacağım: Sen bana konyak alacaksın, ben bir köşede demlenip anlatırken, öbür köşede de sen şimdi yaptığın gibi notlarını alacaksın. Ama şimdi ruhsatınla atlara bakmaya gidiyorum, haydi evvallah?²

2 Bu tür olaylar Osmanlı tarihinde çok görülmüştür. XIX. yüzyıl ortalarında Madome Branzéau'yı kaldıran eşkiya (kahraman) Georgi'ye, Fransa elçiliğinin sert tepkisi üzerine sultan kendi hazinesinden 10 bin altın vererek kadını kurtarmak zorunda kalmıştır. Hacı istavroz, Le Roi des Montagnes, Lefteri, Mehmet Pehlivan, Ferhat gibi isyankör eşkiyaların anıları hı:51(5 efsane olarak Bilden dile anlatılır. Hacı İstav-roz'un hayatı Lehar tarafından operet yapılmıştır.

Sabah gökyüzü daha yeni ışımaya başlarken at sırtındayız ve yola çıkmaya hazırız. Akşama Ankara'ya ancak böyle ulaşabileceğimizi biliyoruz. Yolculuğumuzun son günüdeyiz. Akşam Ankara'da bizi bekleyen gazetelerimize kavuşacak, bu kadar zaman içinde, biz bozkırlarda dolaşırken memlekette neler olduğunu öğreneceğiz. Son 50 kilometre heyecan içinde geçecek. Seyahatimize başlarken yanımızda bulunan erzak, bir peksimet ve bir şişe hardal dışında tamamen tükendi. Sabah kahvaltımızda da bunları yiyor ve yola çıkıyoruz, Yeni Han Binam Boğazı'nın tam girişinde bulunuyor. Boğaz Elmadağ'ın güneyinden ve Kuyrukçuoğlu Dağı'nın da kuzeyinden batıya doğru ilerleyerek 1230 metre yüksekliğe kadar çıkıyor. Bazı noktalarda mükemmel denebilecek yol dağların arasında kıvrılarak ilerliyor. 9'da boğazın öteki ucundaki Binam Köyü'ne ulaşıyoruz. Daha önce Kaman Han'da, Köprü Köyü Hanı'nda ve Yeni Han'da birlikte gecelediğimiz Tatar arabacılarla bir kez daha karşılaşıyoruz. Birbirimizi selamlıyor ve hızlı atlarımızla onları geçiyoruz. 9.30'da Cahhal Köyü yakınlarındayız. Birden karşımıza dağlar tarafından çevrelenmiş geniş bir ova çıkıyor. Oyanın ortasında Mogan Gölü ve Emir Gölü parlıyor.

Bu ovada birkaç yol birleştiğinden, yol birden canlanıyor. Artık büyük bir kente yaklaştığımızın en önemli işareti bu. Yolcular, okullu çocuklar, askerler kabileler halinde Ankara'ya doğru ilerliyorlar, Ziller, çanlar ve gürültüler içinde tren yoluna buğday götüren bir deve kervaniyle da karşılaşıyoruz.

Yol Mogan Gölü'nün çıplak kıyısına iyice yaklaşıyor. Gölün civarında binlerce kaplumbağa olduğunu fark ediyoruz. Kuru ve ince başlarını güneşe doğru çeviren bu hayvancıklar atlarımızın sesini duyunca göle doğru hareketleniyorlar. İncesu ve birkaç ufak dere tarafından beslenen gölün kıyısı belki de milyonlarca kurbağa yavrusuyla kaplı. Yaklaştığımızı görünce hepsi birden suya atlıyor ve çıkan yüksek sestten ürken atlarımız şaha kalkıyorlar.

Binlerce leylek, karabatak, martı, pelikan ve diğer su kuşları tarafından işgal edilen gölün geri çekilme halinde olduğu, kıyıdağı söğüt ağaçlarının durumundan anlaşılabilir. Ayrıca su bitkilerinden ve sazlıklardan su seviyesinin gölün içinde de fazla yüksek olmadığı görülüyor.

Öğleye doğru gölün öbür kıyısındaki Gölbaşı Hanı'na ulaşıyoruz. Öğle yemeğinde kavun ve kara ekmek yiyoruz. Şimdi artık yolun son etabı başlıyor. Önümüzde artık bir tek zor boğaz kaldı: 1200 metre yükseklikteki Köpekli Boğaz. Çıplak ve kayalık dağlar arasından kuzeye doğru kıvrılan yoldan ilerlerken, her virajda Ankara karşımıza çıkacak diye heyecanlanıyoruz. Sonunda 3 civarında boğazın en yüksek noktasında kentin ince minarelerini de içeren manzara ayaklarımızın dibinde uzanıyor; tren yolu, üç ayrı tabaka halinde uzanan dağlar ve Ankara'nın beyaz evlerinin görüntüsü muhteşem

ANKARA'DA

30-31 Ağustos

İşte, Doğu ve Batı arasında onca savaşa ve kan dökülmesine neden olan Ankara önümüzde, yüzlerce metre derinde.³ Bu kenti Frigyalılar kurmuşlardı. Kral Midas tarafından kurulan şehir daha sonraları Galatların başkenti oldu. Ardından MÖ 189'da Manlius Vulso tarafından fethedilerek Romalıların eline geçti. Nero tarafından bölge merkezi haline getirilen Ankara (Ankyra) o dönemde Sebasta adını aldı. Şehir bundan sonraki tarihi boyunca da çok talan ve işgal yaşadı, çünkü doğu batı yollarının kesişme noktasında olması nedeniyle halklar hareketinin ve orduların sürekli uğrak yeri olmaktan kurtulamadı. Palmira Kraliçesi Zenobia tarafından ele geçirilmesinin ardından, önce

3 Ankara'nın deniz seviyesinden yüksekliği 848 metre, bizim Ankara'yı gördüğümüz boğazın yüksekliği ise 1200 metre.

Horroes zamanında Perslerin, Sofiyan ve Harun el Reşid döneminde de Arapların kenti Oldu. Sonra Haçlı orduları ve Selçuklular dönemi yaşandı. Sultan Murad zamanında ise Osmanlılar tarafından fethedildi.

Dünya Savaşı'ndan sonra Yunanlılar Ankara yakınlarına kadar ilerlemeyi başardılar.

Yüksek boğazdan döne döne inen yolu hızla kat etmeye çalışıyoruz. Arkamızda fırtına işareti olan bulutlardan önce kente ulaşmak niyetindeyiz. Üzüm bağları ve bağ evleri arasından geçerek, şehre doğru yaklaşıyoruz. Birden uzaklardan bir tren düdüğü duyuyoruz: Ne kadar ilginç ve tanıdık bir ses! Ben atımı dötrnala kaldırıyor ve Bekir Efendi'nin Hürriyet Oteli adını taşıyan otele bir an önce ulaşıyorum.

Bugün hâlâ eski kale surları içinde yaşayan şehirde 80 civarında cami bulunuyor. Bunlar arasında en ünlüleri Hacı Bayram Camii, Merlihan ve Arslanhane camileri. Demiryolunun inşasından sonra, Ankara vilayetinin de merkezi olan kent hızlı bir büyüme dönemi yaşadı. Ama Amerikan şehirlerine özgü katlanarak büyüme asıl Dünya Savaşı'ndan, Yunanlıları yenerek görkemli bir zaferle çıkan Türkiye Cumhuriyeti başkentinin Ankara'ya taşınmasından sonra gündeme geldi.

Ankara'da dolaşırken antik çağların izlerine de rastlıyorsunuz: İyonlardan bir sütun başı, bir sütun parçası, Bizanslılardan bir kırk aslan heykeli, duvarda eski Yunan bir kitabe her an karşınıza çıkabilir. Augustus döneminden kalma 10 metre yüksekliğindeki sütun ve Hacı Bayram Camii yakınlarındaki Augustus tapınağının kalıntıları Roma ordularının muzaffer kumandanının anısını hala yaşıyor. Tapınağın altındaki özel bölümde ise imparatorun bizzat kendisi tarafından dikte edilen bir kitabe, dönemin kahramanlıklarını çağımıza taşıyor.

Tepedeki surlar (Akkale) artık harabe halinde. Kalın burçları dökülüyor. Bu burçlardan akşamları Tabakhane suyunun derin kıyılarını içeren vadinin manzarasını hayranlıkla seyredebilirsiniz.

Balık pazarında her türden insan koşuşturuyor. Sırtlarında plastik yağmurluklarıyla Avrupalılar, köşe başında pazarlık kavgası yapan kara bir Afrikalı, diğer yanda Ermeni satıcı kollarını dirseklerine kadar sıvayıp müşteri çağırın Rum lokantacılar, sarı kaftanlı Arap tüccarlar, boylu poslu Kürt katırcılar, her şey, herkes birbirine karışıyor. Bütün insanlar çarşının o inanılmaz temposu içinde işini bitirmeye, bir şeyleri almaya, satmaya, taşımaya çalışıyor.

- Güzel karyolaaa, altı mecediye... Altı mecediye... Haydii...

Önümüzden bunları bağırın bir tellal geçiyor. Doğuya özgü bu olay işleri çok kolaylaştırıyor. Eğer satılacak bir şeyiniz varsa, tellallara veriyorsunuz. O, çarşıda dolaşarak sizin malınızı satıyor. Tabii en fazla para verene satıyor. Hisse senedi olmayan, ama borsa gibi bir kurum bu!

Birden sırtında bir afiş taşıyan biri çıkıyor karşımıza; genizden gelen bir sesle de bağırıyor, seyircileri akşam "Othello" temsiline çağırıyor.

Anadolu'da Shakespeare oynanıyor!"⁴

Kaynakça

Horvath, Bela. 1996. *Anadolu 1913*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

4 Horvath (1996), s. 103-113.

4. Bölüm

KURTULUŞ MÜCADELESİ VE “BÜYÜK DOĞUŞ”

Yevgeni Yevgeniyeviç Lansere

1875-1946

Kurtuluş Savaşı esnasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Ankara Büyükelçisi olan Aralov yaşanan olayları bir ressamın ölümsüzleştirilmesi gerektiğine inanarak o dönemin en ünlü Rus sanatçılarından birisi olan Y.Y.Lansere'yi Ankara'ya çağırır. O da bize 1922 yılında Ankara'yı anlattığı *Ankara Yazı* adlı ölümsüz eserini bırakır.

Doğuluların tembelliğine dair söylentilere rağmen, bu halkın oturaklılığı ve çalışkanlığı beni şaşırtıyor; hatta cuma günleri bile hemen hemen her tarafta çalışıyorlar. Zaman zaman komşu kahveciden ufacık fincanlarda kahve getirirler ve Türkler bu kahveleri efkarlı bir havayla içerler.¹

Ankara üzerinde bulutlar

Ankara. Haziran-Eylül.

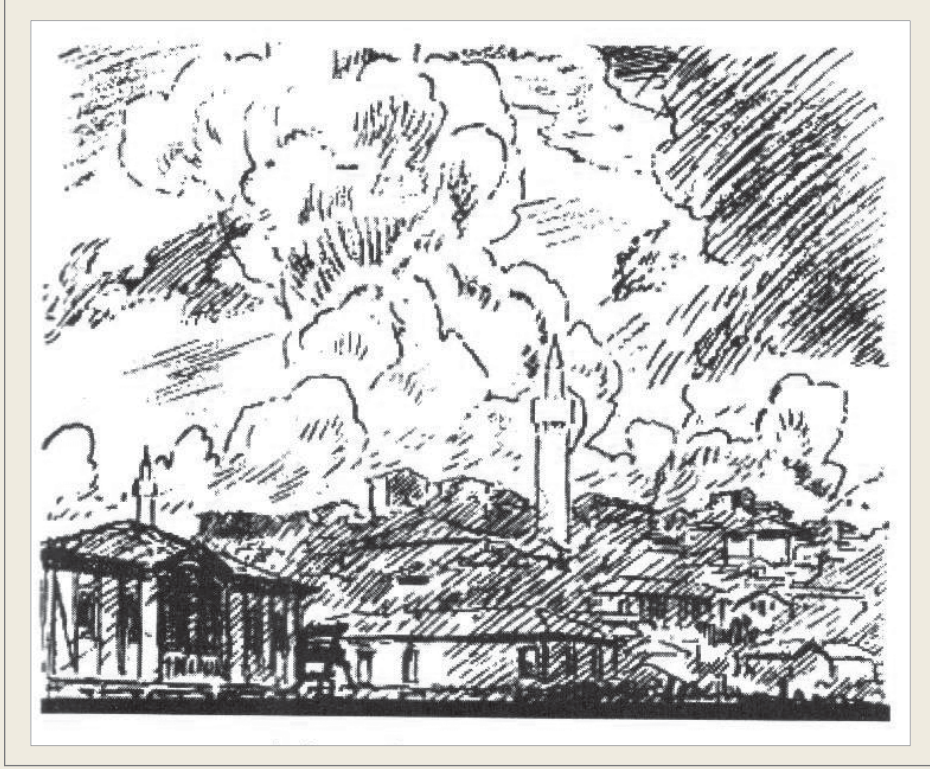
Türkler Ankara sözcüğünü

ilk "a" sesini vurgulayarak ve ikinci "a"yı

yutarak ("Ang'ra" biçiminde) telaffuz ediyorlar.

"İlk günler Ankara'da, antikçağ -Roma, Bizans- ve kısmen de Selçuklu dönemi eski kalıntıların kalabalık oluşu özellikle dikkatimi çekti. Her tarafta kapitoller, kolonlar, kaideler görülüyordu; bunları bazen kapların önünde bir çıkıntı veya tabure, bazen de yapıların içinde direk kaideleri olarak görmek mümkündü. Özellikle şehir surlarında birçok kalıntı görülmekteydi: bazı yerlerde duvar örgülerinin birçok tabakası tamamen bunlardan oluşmaktadır... Kolon gövdeleri, bazı korniş parçaları, yazılı bloklar (ne kadar da güzel Latince yazı karakterleri!), kabartma kırıntıları... Heykeller çok taşralı ve kabadır ama kolon parçalarında çizgilerin mükemmelliği, dakikliği şaşırtıcıdır. Bence antikçağa özgü sanat kültürü ve işinin ehli olma bu noktada etkili olmuştur. Birkaç kere Augustos mabedi harabelerine

1 Yevgeni Yevgeniyeviç Lansere, 2004, *Ankara Yazı*, Kaynak Yayınları, s. 28-29.

uğradım; mabedin yüksek duvarları, dakik bir tarzda yontulmuş ve çimentosuz olarak dizilmiş tek bir kuadr sırasından oluşmaktadır; duvarın bazı bölümleri, sanki yeni yapılmış gibi, ta tavana kadar ayaktadır; tek bir bitişme noktası aralanmamış, tek bir taş yerinden oynamamıştır. İçeride, bodrum katın üzerinde, fevkalade mükemmel, özgürce ve duygusallıkla icra edilmiş zengin bir friz var; ama bize küçük ve çapsız gözükebilir. Ve gerçekten de 17. yüzyıl barok tarzı, eskiyle bizim yeni sanat arasına, dekoratifiğin daha canlı ve taze olması ve algılamada derinlik ve imgeselliğin ağır basması bakımından bir sınır çizmiştir.

Fakat eski sanat benim dikkatimi çok meşgul etmedi, kısa bir zaman içinde ben de tıpkı Ankaralılar gibi onlara alıştım; fakat gerçek hayat beni her geçen gün biraz daha içine çekmekteydi. Ama bu gerçeklik hâlâ ortaçağ özellikleriyle doludur; dar ve dolambaçlı sokaklar üzerine asılı gibi duran üst katlar, hep kapalı duran ve zil çalmak için geniş halkaları ve çekiçleri olan kapılar, pencere ızgaraları sessiz dükkânlar, masif kolonlar üzerine yapılan çardaklar altındaki büyük havuzlar... Atölyelerin geniş deliklerinden görülen zanaatkarların çalışmaları da aynı ortaçağ esintilerini yansıtmaktadır... Yapmakta oldukları keçeleri yerde yuvarlayan yüncüler, uzak yol kervanları için yük eğerleri yapan saraçlar, demirciler, silah ustaları, dokumacılar, ağır taşlar etrafında gözleri kapatılmış bir at veya katırın dönmekte olduğu ilkel değirmenler. Doğuların tembelliğine dair söylentilere rağmen, bu halkın oturluğu ve çalışkanlığı beni şaşırtıyor; hatta cuma günleri bile hemen hemen her tarafta çalışıyorlar. Zaman zaman komşu kahveciden ufacık fincanlarda kahve getirirler ve Türkler bu kahveleri efkarlı bir havayla içerler.

Ankara; Hamamönü meydanı arkasındaki sokak

Fakat bu sakin yaşamın tüm arkaikliğine rağmen, günlük kullanım ve iş aletlerinde bir “tarzın”, karakterin olmayışı, halk el sanatlarının fakirliği, bu eşyaların yeniliği ve ucuzluğu insanı şaşırtıyor. İşte eski şehir... Hemen hiç değişmemiş olan yaşam tarzını sürdürüyor. Neredeyse Timur zamanından beri hiçbir saldırıya maruz kalmamıştır; buna rağmen severek süslenmiş olan ev eşyası, mobilya, yapı çok azdır... Her şeyde bir sadelik ve fakirlik gözlenmektedir. Gerçi eski evlerde şömineler üzerinde alçıdan yapılmış süslemeler, bazen de nakışlar görülüyor, ama yerel halılar, aynen evlerin kendisi gibi kabadır; süs azdır, oyuncaklar, ilgi çekici ıvır zıvır yoktur... Zarif gümüş işlemeli tahta ayakkabıları gördüğümde nereden getirildiğini soruyorum ve Mezopotamya’dan getirildiğini, Arap işi olduğunu öğreniyorum.

Avrupalı anlamda bir toplum hayatı yoktur... Konferanslara, toplantılara dair bir şey duymadım; sanıyorum ne dernekler ne de kulüpler var. Yangın sonrasında şehirde tek sinema bile kalmamıştır; ne konser, ne de tiyatro var. Ama işte garip bir durum... Şehir yaşamının genel “köylü” tipine rağmen, sinematograf matinelere ve oyunlar (onların yapıldığı mekanlar henüz sağlamdı) çok geç -akşam saat 10-11 sularında- başlıyordu ve gece yarısına kadar sürüyordu.

Kadınlar cemiyet hayatına katılmıyor; şehirde toplum hayatının cereyan ettiği yegane yerler olan çayhane masalarının etrafında tek bir kadın bile görülmez.

Akşamları gezi yapanlar, şehir kenarındaki çok sevdikleri yerlere giderler... Kıyısında masalar dizilmiş olan güllere, ırmaklara yüz tutarlar... Buralarda küçücük kulübelere çay, kahve, dondurma (“dun-durma”) yaparlar, bazen de buralarda küçücük orkestralar marşlar çalar.

Kadınlar da siyah örtüler içinde buralara çıkar, biraz ötede sıralar halinde otururlar, fakat hiçbir zaman bu iki kamp birbirine karışmaz. Gerçi doğru olmak namına söylemek gerekir ki, bazen kenarda köşede dolaşan çiftler (muhtemelen sevgililer) görülüyor...

Bütün ülke, tarihsel günler yaşamakta olmasına rağmen, bir sessizlik, ciddiyet ve... fakirlik örtüsüyle kaplanmış gibidir.

Bu sakin ülkede, bu sessiz şehirde, akşam alacakaranlığının özel bir cazibesi var. Eski mahallelerin, henüz çok az tanıdığım karmaşık sokaklarında dolaşıyorum. Karanlık hızla yoğunlaşıyor ama henüz ışıklar yanmamıştır... Sokak fenerleri yok (onlar sadece merkez kısımlarda bir iki caddede vardır), şehir sakinleri de ışıkları yakmak için acele etmiyor, “karanlık lanıyorlar” (*burada yazar Rusça uyduruk bir kelime kullanmıştır ki Türkçeye yalnız bu şekilde -“aydınlanma” sözcüğünden hareketle- çevrilebilir -Ç.N.).* Ne bir sohbet, ne bir şarkı, ne de bir adım sesi duyuluyor... Sokaklar bomboş; yalnız yüksek duvarların arkasından arada bir çocuk gülüşleri duyulmaktadır ya da açık bir pencereden “tar” teraneleri, veya bir tür küçük yerel keman olan “kemençe” sesleri duyulabilir. Ama işte hava tamamen kararıyor ve pencerelerle peş peşe küçük ışıklar yanmaya başlıyor ve yine ufak ama şirin ayrıntılar: yeşilimsi gökyüzünün fonunda görülen evlerin karanlık silüetleri arasında aniden garip bir biçimde aydınlatılan bir duvar görülüyor; duvara karşı pencereden -içerideki gizemli kadınları yabancı gözlerden saklayan ızgaradan süzülerek- tıpkı genişçe bir ağ gibi ışık seli akmaktadır. Bir sokaktan diğerine dönüyorum ve sanki bu sessiz, ıssız labirentten bir daha çıkamayacakmışım gibi bir duyguya kapılmışken, aniden şehrin artık tanıdık olan caddelerinden birine çıkıyorum; hemen iyice kalabalık bir çayhanenin bulunduğu bir meydan da buluyorum kendimi. Bu “çayhanelere” akşamları yavaş adımlarla demirbaş müşteriler... Ellerinde fener, zaman zaman ayaklarına kadar uzanan ve üstüne ceket veya palto giydikleri gece giysileri içindeki saygın kişiler uğramaktadır. Hep sallantılı küçücük masalar etrafında gruplar halinde otururlar. Bazıları ayakkabılarını çıkararak, sandalyelere “Türk tarzında” kururlar. Genç erkekler, tiryakilere hemen sıcak közler eşliğinde “nargile”, ufacık bardaklarda çok koyu ve tatlı çay veya bir bardak su eşliğinde kahve götürürler. Sohbetler alçak sesle yapılır, bazen tamamen sessizlik hakim olur ve bu sessizlikte...

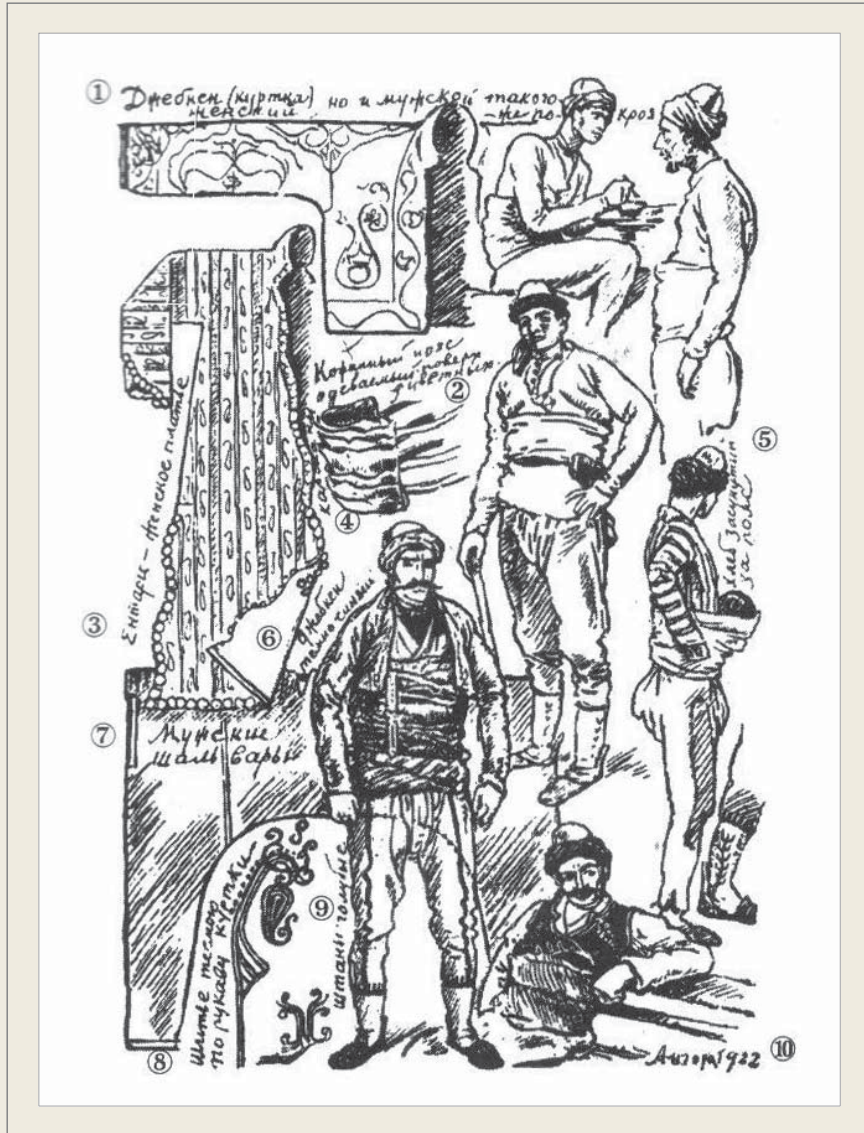

Zanaatlar

- 1) Ankara-zanaatkarlar (Hallaç, Keçeciler), 2) Kazıklara takılmış nallar, 3) Buğday elerken, 4) Taşçı, 5) Kuyumcular, 6) Yün döverken.

sadece hizmetçi delikanlıların sesleri ya da gelen misafirleri -kim olursa olsun fark etmez- karşılarken söylenen “buyurun paşam”, “Tütfedersiniz paşam” gibi ifadeler duyulabilir. Çayhanelerin bu sallantılı sandalyeleri etrafında Türk yaşamının sade ve samimi demokratikliği somut biçimde görülmektedir... Burada köylü ile paşa yan yana oturmaktadır.

Türk köylü giysileri

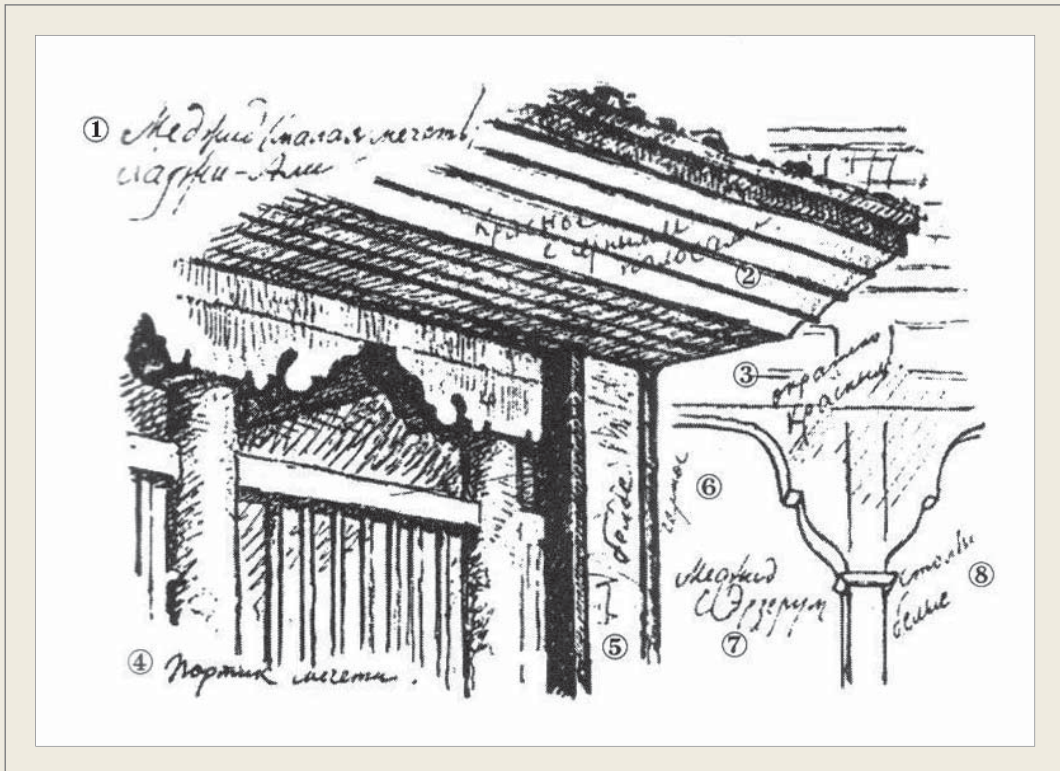
Türk köylüsü, yaz sıcaklarına rağmen birkaç gömleği üst üste giydiği için bel geniş ve biçimsiz, eller ise ince görünmektedir. Geniş ve renkli çizgileri olan kumaşlara ilgisi göze çarpmaktadır. Bedenini göğüs hizasından ta ayaklarına saran kuşakların çokluğu onu daha da şişman göstermektedir. Kuşaklar, cep görevi yapmaktadır; deri kuşaklar ise sanki birer çanta gibi olup, birçok bölümleri var. Aydınlar ve şehirliler hep püskülle fes giyorlar; köylüler ise fesin etrafına renkli pamuklu bir kumaş parçası sarıyorlar, çoğu zaman, özellikle sıradan günlerde fesler püskülsüzdür.

- 1) Bayan cepkeni (mont), Aynı kesimde erkek türü de var, 2) Cepli deri kuşak,
- 3) Entari kadın giysisi, 4) Cepler, 5) Kuşağa takılmış ekmek, 6) Koyu lacivert cepken,
- 7) Erkek şalvarı, 8) Montun kolları üzerindeki nakış, 9) Mavi pantolon, 10) Ankara 1922.

Eski sırmalar

- 1) Bu tür sırmalar sık sık görölmektedir. Kolon direkleri ve sırma oval kesitleri,
- 2) Bu tür Dorik sırmalar sadece bir defa gördük.

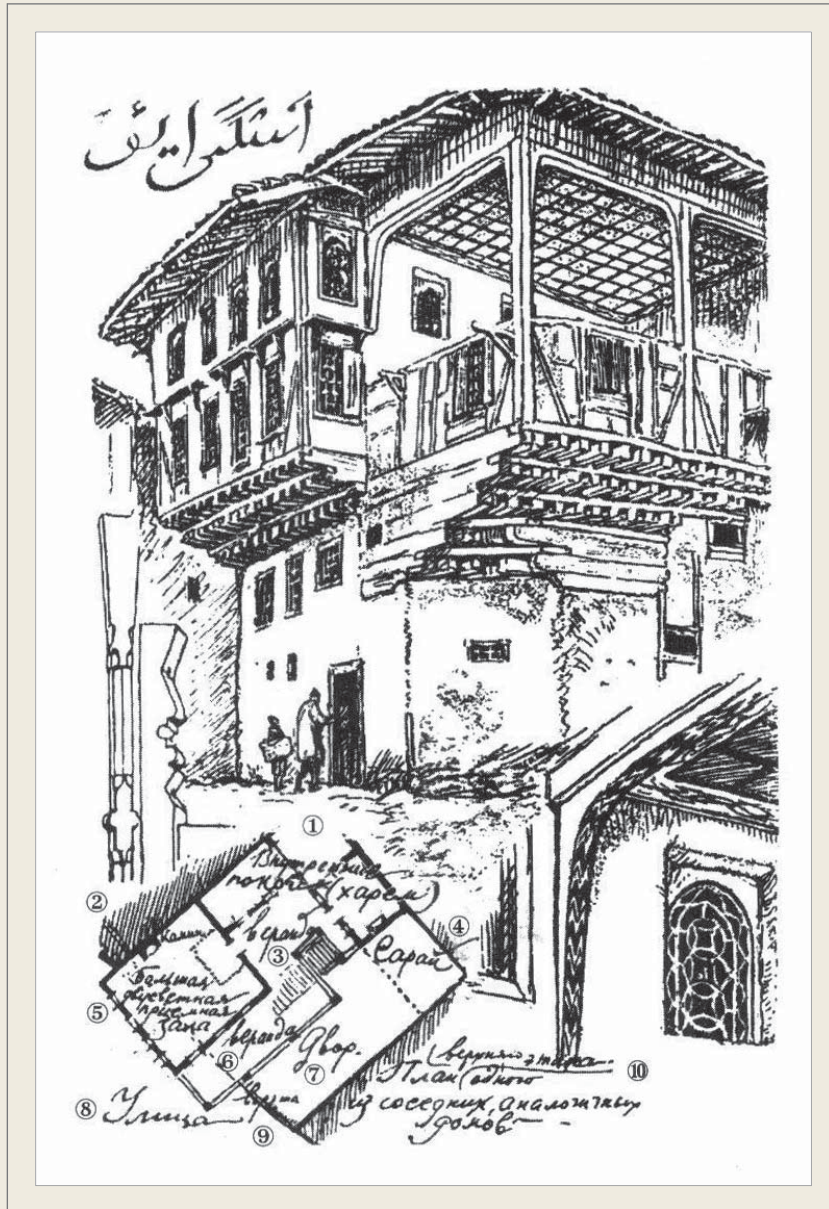
Mimari ayrıntı

- 1) Hacı Ali Mescidi, 2) Siyah çizgili kırmızı, 3) Kırmızı boyalı, 4) Mescidin ön cephesi,
- 5) Beyaz, 6) Siyah, 7) Erzurum Mescidi, 8) Beyaz kolonlar. *Ankara*

Daha Trabzon sokaklardaki ilk adımlarımı attığım zaman evlerin farklı bir özelliği, onların şımarıkça sadeliği dikkatimi çekmişti. Onların başlıca özelliği, “kayma”dır. Ben kayma derken, bu evlerin mimarisinde sık sık görülen bir özelliği -üst katın genel kütesinin alt kat üzerinde biraz eğilimli olarak kurulmasını- kast ediyorum; ki bu “kayma” tamamen rahatlık gerekçeleriyle gerçekleştirilmekte olup, cephe simetrisi hiç düşünülmemektedir. Fotoğraflarda ve resimlerde bu özellik fazla dikkat çekmemektedir.

Evler, özellikle de burada -ülkenin içerlerinde- esasen iki katlıdır. Alt kat pişirilmemiş kilden yapılmış olup, çok masif bir görüntü sergilemektedir; burada at ahır, samanlık ve kiler yer almaktadır. Giriş kapısı çoğu zaman dardır ve bu yüzden faytonlar geceyi sokakta geçirir. Üst kat ise çok hafiftir, yarım tuğla genişliğinde doldurulmuş iskeletlerden oluşmaktadır.

Eski ev ve planı

- 1) Harem, 2) Şömine, 3) Veranda, 4) Kiler, 5) Büyük ahşap misafir salonu, 6) Veranda,
- 7) Avlu, 8) Sokak, 9) Kapı, 10) Benzeri komşu evlerden birinin kat planı.

Sokakların ve de arsaların muntazam olmadığı bir ortamda alt katlar, yatay planda doğru bir biçimde yapılamadığından, yukarıda anlattığımız “kayma” tekniği uygulanmakta ve üst kat sokağa taşmaktadır. Bu özellik, ortaçağlar için de söz konusudur; fakat o dönemde paralellik ve simetri kaygısı daha fazlamış.

Bazen bu “kaymaların” sebebi, haremlerde kapalı tutulan kadınları eğlendirmek gibi iyi bir niyetin sonucudur; bu amaçla üst kat, sokağın tamamını görme imkanı sağlayacak bir pencere yapmak için kaydırılmaktadır.

Bir mimari tarihçisi şunları yazmaktadır: “Doğu insanı için, kayıtsızlık ve itinasızlık karakteristik özellikler olup, esasen geçici nitelikli konutlar yapmak alışkanlığı da buradan kaynaklanmaktadır; bu alışkanlık, despot hükümetler zamanında ama demokratik toplum yapısı çerçevesinde hem zenginliğin hem de iflasın aniden gelişi yüzünden gelişmiştir.” Gerçekten de evler ve tüm diğer koşullar çok sadedir ve yalnız birkaç gün içinde yapılmaktadır.

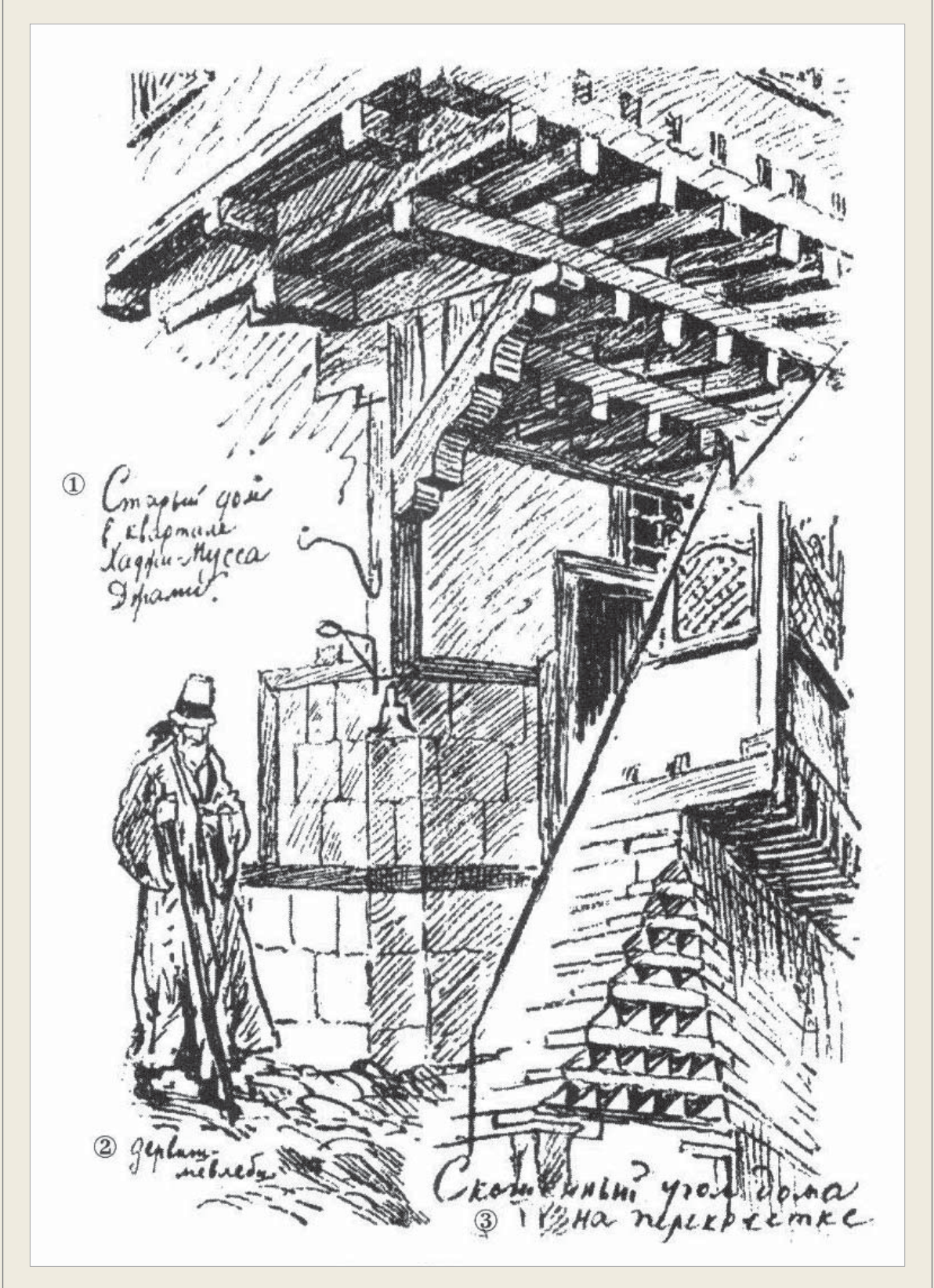
İzmir alındıktan dört gün sonra oraya uğradığımda, muhtelif yerlerde başlatılmış olan ev inşaatlarını gördüm; bana eşlik eden Türk “artık Yunanlılardan korkmuyorlar” dedi. Bu arada bütün yaz boyunca Ankara’da ev sıkıntısı yaşanmakta ve her evde sadece tek bir ailenin yaşaması (zira eve yabancı almak bir Müslümanın aklından bile geçmez), durumu daha da zorlaştırmaktaydı.

Kışın sertliğine rağmen, odaların birçok penceresi var ve bu pencerelerde kış koşullarına uygun iki katlı çerçeveler yoktur. Pencereler çok büyük olup, çoğu zaman köşeye, köşedeki taşıyıcı kalasın hemen bitişiğine yapılmaktadır. Hatta iyi evlerde bile çerçeveler kötü yapılmış, camlar zar zor dayanmaktadır. Oysa marangozluk sanatı esasen çok gelişmiş durumdadır; tavanlar, kornişler, asma balkonların kalas sıraları bu zanaatın çok gelişmiş olduğunu kanıtlamaktadır.

Küçük ev

1) Yeni yapılmış bir ev.

Mimari motifler-evlerin köşeleri

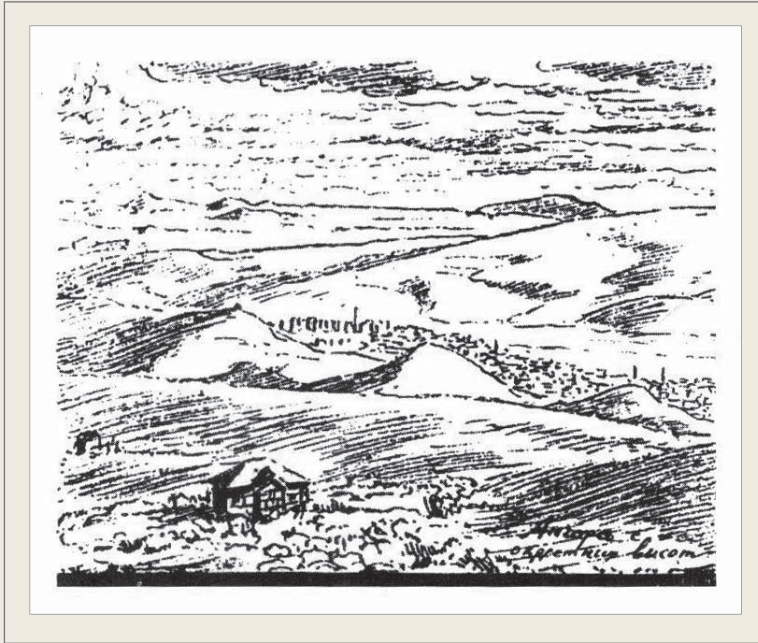
- 1) Hacı Musa Camii Mahallesi'ndeki eski bir ev, 2) Melevi dervişi,
- 3) Köşebaşında bir evin eğimli duvarı.

Eski zengin evlerin büyük salonunda pencereler iki sıra oluşturmaktadır; üst sıradaki pencerelerin kapakları süslüdür; genellikle Doğu tarzında, yani ince ve uzun, yukarı kısmı yarım silindir biçiminde güzel dekore edilmiş şömine var; salon tabanı bir basamak yükseltilmiş olup, kapı önünde ayakkabıları bırakmak için küçücük bir alan bırakılmıştır. Pencere ve kapı çerçeveleri, kapaklar, kornişler ve tavan, stilize edilmiş çiçek, gül, karanfil resimleriyle süslenmiştir; karanfil, çok sevilen “milli” çiçektir.

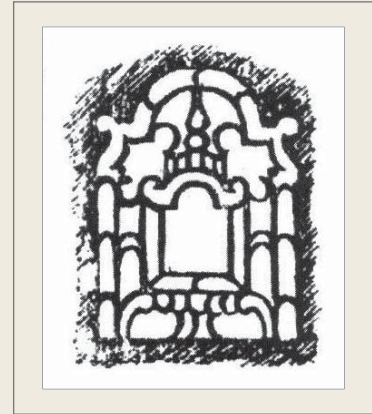
Haziran.

Akşam bir kamp yerinin yakınından geçtim; aydınlatılmış yuvarlak çadırda bağdaş kurarak oturan bir yazıcı, sol elinde tuttuğu çeyrek kağıt parçasına nakış gibi Arap yazıları yazmaktaydı. Bana eski resimlerdeki figürleri hatırlattı.

Az önce de bir fiskiyenin basamakları üzerinde, karşılarında ileri geri yürüyen bir hocanın molların- söylediklerini yine bu tarzda yazan öğrenciler görmüştüm.

Ankara'nın uzaktan görünümü

Güller-desen

Ankara. Temmuz.

RSFSC Yetkili Temsilcisiyle beraber Mustafa Kemal Paşa'nın yazlığına gittim.

Ankara, tepelere kurulmuş olmasına rağmen, genel olarak çukurdadır; yayvan tepelerle çevrelenmiş olup, yalnız bu tepelere çıkıldığında, onların şehirden ne kadar yüksek olduğunun farkına varılabilir. Yaz günlerinde oralarda hava fark edilebilir biçimde tazedir. Bu tepelerden bir tanesinin yamacında şehirden 5-6 km uzaklıkta paşanın yazlığı vardı. Zamanında bu yazlık, şehir yönetimi tarafından zengin bir Rumdan istimlak edilerek, Kemal'e armağan edilmişti. Fakat Kemal Paşa bunu kabul etmemiş, orduya hediye edilmesini istemişti; ordu da yazlığı alarak kendi önderine sunmuştu.

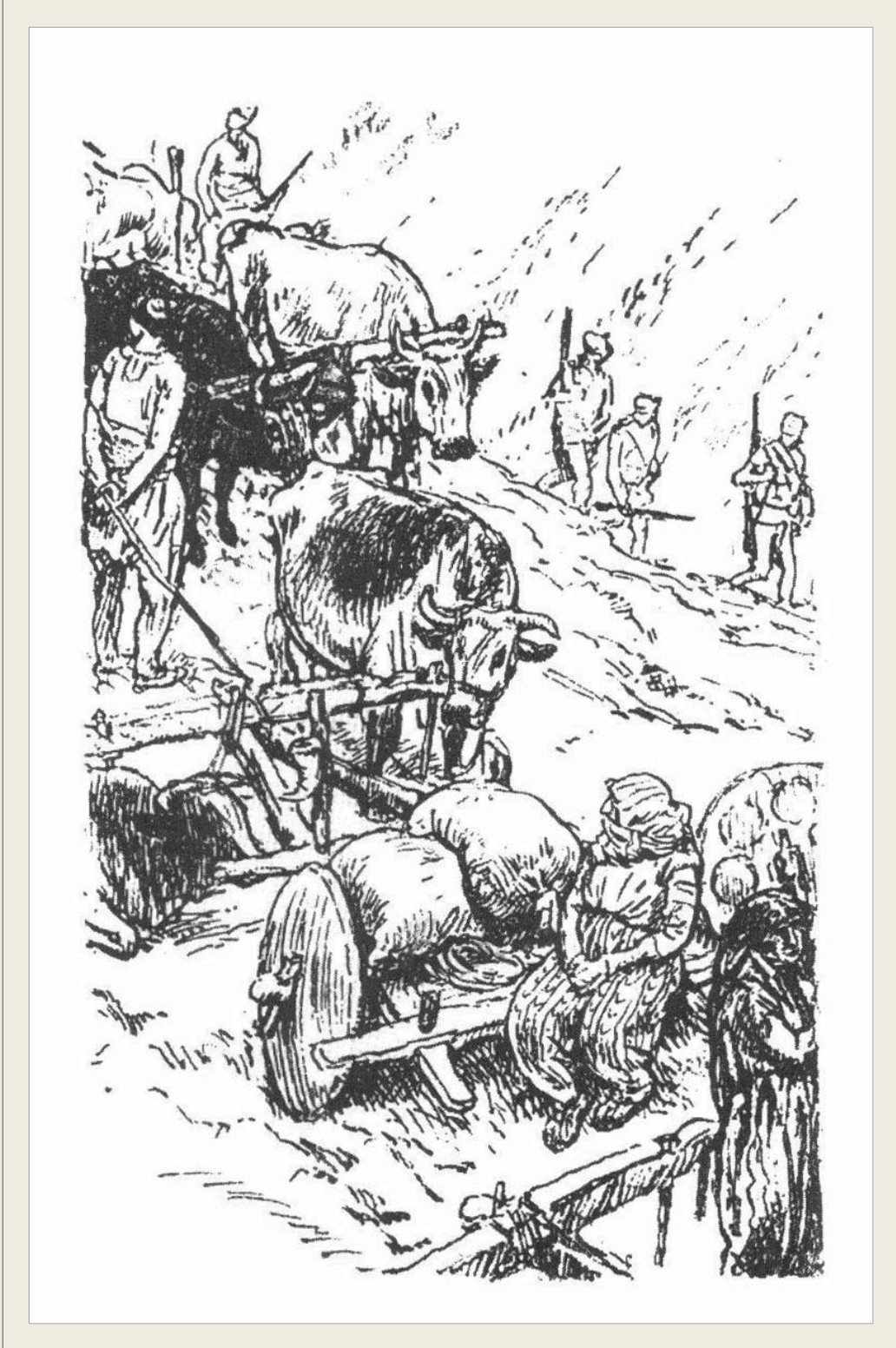

Kemal'in konvoyundan bir Laz

Yazlığa henüz çok kala, karakollar ve Lazların süvari inzibat ekipleriyle karşılaşmaya başladık. Lazlar, aslında İslami kabul eden Gürcü kabilelerinden bir tanesi olup, Batum'un güneyindeki dağlık bölgede yaşamaktadırlar. Fakat burada kıyı Türklerinin hepsini Laz olarak adlandırıyorlar. Lazlar, Ankaralıların sevgisini kazanmıştır ve Ankaralılar onlarla iftihar etmektedirler; tamamen siyah giysili, kafalarında siyah başlıklar olan ve üstleri fişek şeritleriyle sarılı bu insanlar savaşçılıklarıyla beğeni topluyorlar.

Bizi yaverler karşıladılar ve taze kum serpilmiş (Ankara'da bu bir lükstür) dar yoldan geçirdiler. Ortasında bir fiskiye olan geniş kabul salonuna götürdüler ve kahve ikram ettiler. Duvarında ev sahibinin fotoğraf ve "el işi" resimleri... Çanakkale Boğazı'nın panoramik haritası var, zira Kemal, Birinci Dünya Savaşı sırasında Çanakkale Boğazı savunmasının kahramanıdır. Paşa, orta boylu, 45 yaşlarındadır; sivil bir ceket giymiş olsa da duruşu asker gibidir. Memleketi Selanik'tir... Ve ben bir süre sonra

bahçedeki büyük çadırın altında resmini çizerken, bana bir an onda gerçekten Slav kanı varmış gibi geldi; sarışındır, yüz çizgileri belirsizdir, gözleri boz, bakışları sert ve inatlıdır.

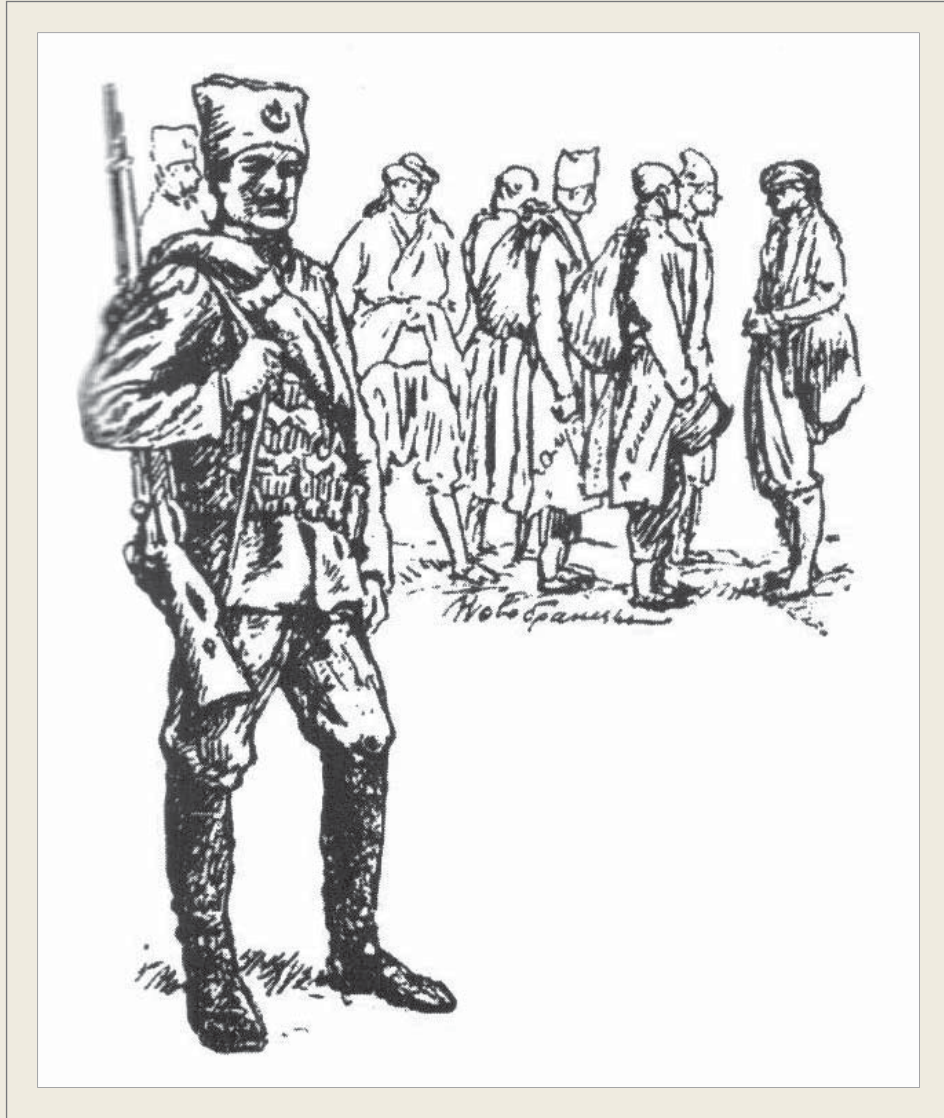

Arabalar ve kadınlar

İyi bir hatiptir; Meclis'te, Türk toprağının efendisinin köylüler olduğunu ve kişisel egoist niyetleri olduğuna ilişkin kuşkuları dağıtabilmek için "misak-ı milli" gerçekleştiğinde sivil hayata döneceğini söylemeyi seviyor. Çok popülerdir ve popülaritesi hem basın hem de yöneticiler tarafından itinayla desteklenmektedir; İzmir'in kurtuluş törenlerinin yapıldığı günlerde, şehrin muhtelif yerlerinde kurulan zafer taklarında yalnız onun resimleri ve de yan yana ikişer, üçer tane asılmıştı.

Savaşla ilgili bazı ayrıntıları yazıyorum: Ülke savunmasının başkahramanlarının, mandaların çektiği ilkel kağnılarla ve bozuk mu bozuk yolları kullanarak orduyu teçhiz eden köylü kadınlar olduğu Ankara'da çok konuşuluyor ve yazılıyordu.

Er.

Bir hususu vurgulamamız gerekir ki, yeni Kemalist birliklerin baş giysisi, papağa benzeyen yüksek kalpaktır (Türkçe bir kelimedir); papak ise, şimdi fesin yerine geçmekte olup, yeni düzene bağlılık göstergesidir. Fes, bir zamanlar (1829 yılında) Rusya ile savaşın zor ortamında, silah taşıyabilen herkesin türban yerine giymesi için, Sultanın emriyle kullanıma sokulmuştur.

Çok az sayıda sakat insan görmüş olmam beni şaşırtıyor; Türkler, bana bunu soydaşlarının kendi onurlarına çok düşkün olmalarıyla açıklıyorlardı: sakatlar dışarı çıkmaz, kendi evlerinde, köylerinde otururlarmış.

Bir keresinde şair ve milletvekili Tunalı Beye (onun resmini çiziyordum) uğradığımda, odasında bir makineli tüfek dikkatimi çekti. Bu denli tedbirli olmasının sebebini sorduğumda, şunları anlattı: “Bir yıl önce Yunanlılar Ankara’nın çok yakınlarına kadar geldiler. Durum kritikti, çoğu insan ümitsizlik içindeydi. Böylesine gerilimli gecelerin birisinde Tunalı Bey, cezbe halindeyken, zaferi öven bir şiir yazdı ve Kemal Paşa’ya gönderdi. Bir gün sonra gerçekten de kesin zafer kazanıldı ve Kemal Paşa savaş ganimetlerinden olan bu makineli tüfeği şaire armağan etti...”

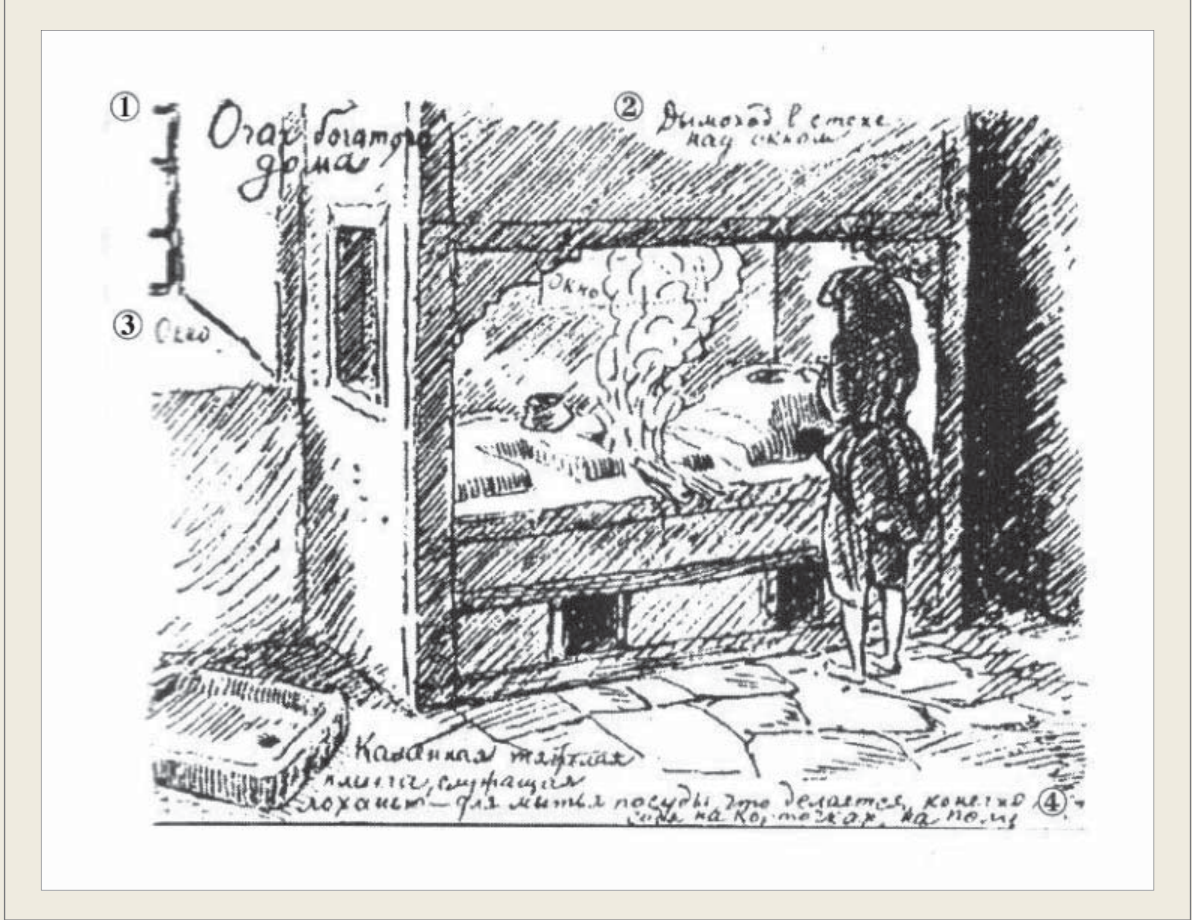
Ağustos

S.İ. Aralov’un talimatı doğrultusunda; Avrupa eğitimi görmüş ünlü yazar ve şimdi de ulusal hareketin fedakâr bir destekçisi olan Halide Hanım’ın resmini çiziyordum. Bir romancı olarak, Arapça ve Farsça ibarelerle dolu geleneksel yazı dilinden vazgeçerek, yaşayan Türkçeyi kullanan ilk yazarlardandı.

Çalışmalarımız sırasında rahat konuşabiliyorduk. Halide Hanım ordu karargâhında ast-subay (“çavuş”) rütbesinde görev yapmaktaydı. Şunu anlattı: “Bir süre önce Anadolu’nun ücra bir köşesinden bir kadın geldi; peygamberin amcası Ali’yi rüyasında gördüğünü ve Ali’nin kendisine, kafirlere karşı savaş ve *‘Rumların’* (Yunanlıların) kovulması yönünde propaganda yapmasını emrettiğini söyledi.” Ve yazar; “halkı sarmış olan ruh halinin anlaşılması için bu çok manidar bir örnektir” diye ekledi.

Artık ilerlemiş yaşına rağmen Halide Hanım büyük gayret göstererek Türkiye şartlarında gerekli olan biniciliği öğreniyordu. Kendisi İstanbul’dan gizlice bir at sırtında kaçmak zorunda kalmıştı. Halide Hanım’ın kocası Adnan

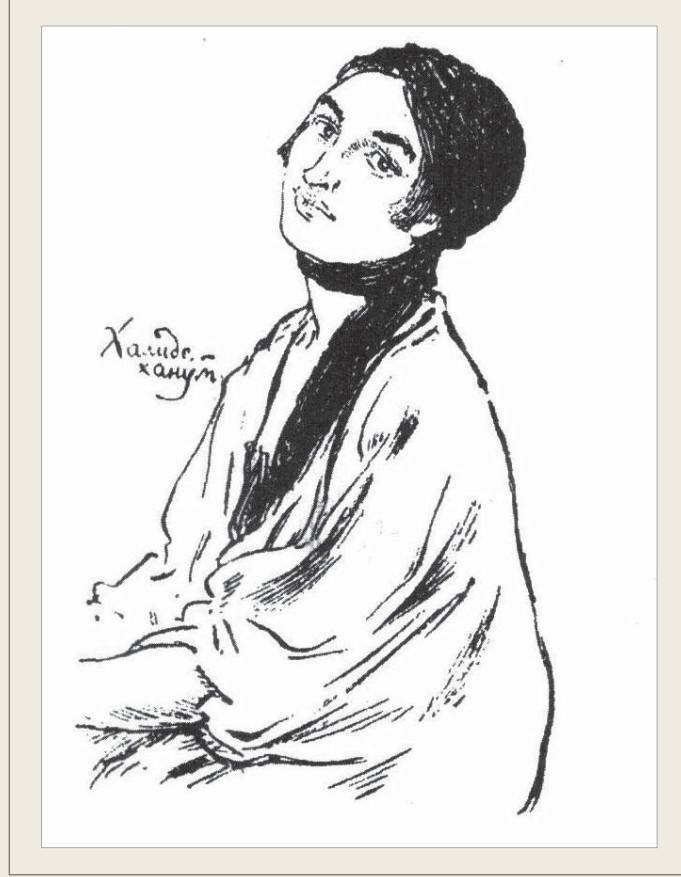

Ev ocağı

- 1) Zengin evin ocağı, 2) Pencerenin yukarisında duvarın içinde bir duman bacası,
  - 3) Pencere, 4) Leğen işlevi gören ağır, taş levha. Bulaşık yıkamak için kullanılmaktadır.
- Bu işlem elbette yere çömelerek yapılır.

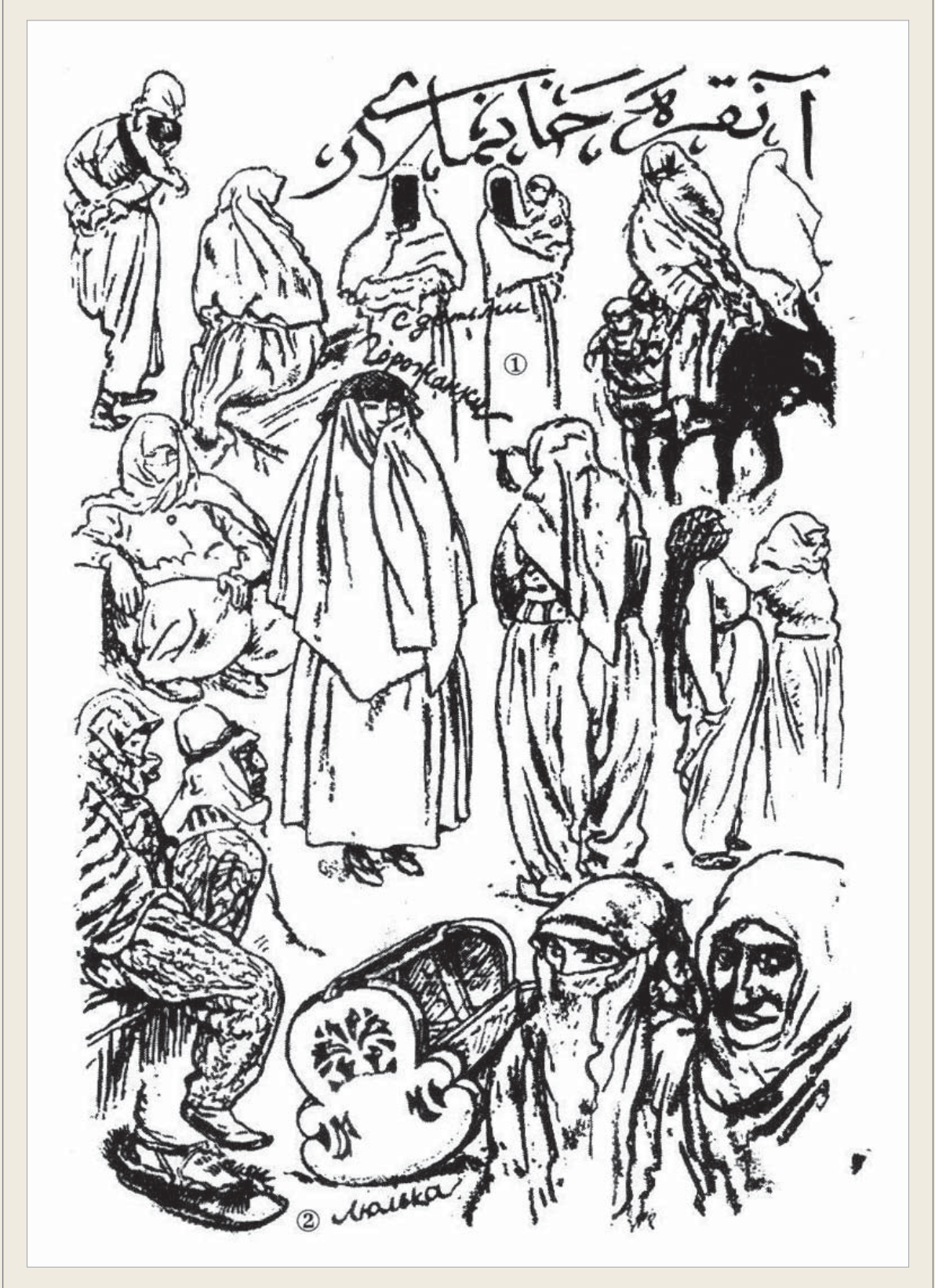
Bey, Meclis'in ikinci başkanı, dolayısıyla devlet kademesinde Kemal Paşa'dan sonra ikinci kişidir. Şehre 4 kilometre mesafede bir yazlık evinde oturuyorlar; çok fakir bir ortamları var (ziyaret edebildiğim herkes gibi); hepsinin burada geçici olduğu hemen göze çarpmaktadır. Belki de bu, ulusal karakterin bir özelliğidir; sadelik ve Avrupa kültürünün lükslerine kayıtsızlık. Ama masa üstünde iyi kitaplar, duvarlarda minyatürler ve renkli kaliteli kopyalar görebilmek çok hoştu. Halide Hanım, Ankaralı bayanlar gibi genellikle modern Avrupa giysileri giyiniyor, ama giysinın üzerinden bedeni tamamen saran ve muhteşem dökümleri olan, penuar tarzında, Arap modeli geniş bir beyaz giysi ("meşla") kullanıyor. Bu günlerde moda olan, Doğu kadınlarının özgürleşmesi konusuna da temas ettik; bu süreç kesinlikle yaşanmaktadır ve bizzat hayatın akışıyla başlamış bulunuyor. Örneğin, bazı köylerde, seferberlik ve savaş sonucu, hemen hiç erkek kalmamıştır ve toplumsal görevler ister istemez kadınlar tarafından yerine getirilmektedir. Oysa şimdiye kadar böyle bir durum Doğu yaşamına yabancıydı; eskiden kadınların çarşılarda alışveriş bile yapmaları yasaktı.

Halide Hanım

Türk kadın giysisi

Türk kadınları

1) Çocuklu şehir kadınları, 2) Beşik.

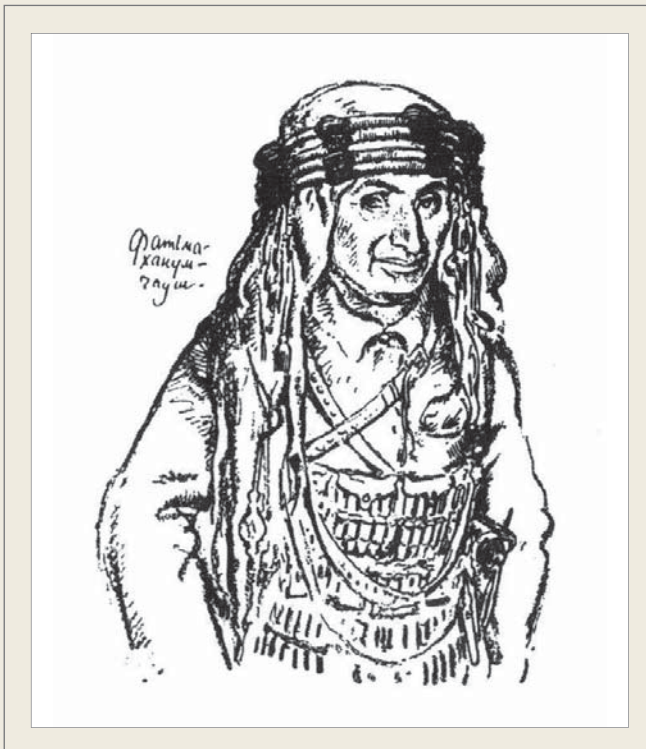
Türk ordusunun başlatmış olduğu taarruz ve Halide Hanım'ın cepheye gidiş i bu ilginç diyalogu ve benim çalışmamı yarıda kesti.

Bir kere elçilik ya da Türklerin söylediğ i gibi “sefaret” binasında, Ankara'nın başka bir ünlü kadını nı gördüm. Yine bir “çavuş ” olan Kürt bayan Fatma, bir Kürt birliğ i kurarak, onların başında cephelede savaşıyordu. İlk başlarda bu bir gerilla birliğ iydi, daha sonra düzenli ordu birliklerine katılmış tı. Anlatılanlara göre, ailede daha layıklı bir erkeğ in bulunmaması durumunda kadınların kabilelere önderlik etmesi Kürtler arasında olağ an bir durummuş .

Kadınlar çalışırken

- 1) Siyah,
- 2) Beyaz,
- 3) Ahşap üzerine gümüş işleme.

Fatma hanım çavuş

Fatma kısa boylu olup, dar asker elbisesi giyiyor, bu yüzden biraz komik bir görüntüsü var; elleri ufacık olup, sivri uçlu parmaklar” var, yüzüksüz ve bileiksiz... Öksürürken yan tarafa dönerek, elini kibarca ağzına götürüyor. Kendisine eşlik eden iki genç ere karşı anne gibi davranıyor (sanıyorum onlar gerçekten de onun oğulları). Parkasının altındaki gömleği ve mendili fevkalade parlak (açık mavi ve turuncu) renklerde; başında sarık biçiminde burulmuş ve bazen siyah bazen de parlak kırmızı renkli, saçaklı ve püsküllü bir giysi var. Başlığın üstünde Suriyeli bir şeyhin armağanı olan bedevi halkaları var. Bütün bunlar onu Ankara ortamında bile dikkat çekici ve egzotik kılmaktadır.

Kahvede

Fatma Hanım kendi popülaritesine aşırı düşkündür; örneğin “Cephedeki Kadın” adlı sinematografi matinesinin biletlerini elçilik elemanlarına satmak için kendisi elçilik binasına gelmişti. Maalesef o zaman ben bu tiyatroya gitmedim, kısa bir süre sonra ise bu yegane tiyatro binası yandı.

Meydan

Ankara. 5 Ağustos.

Üç günden beri meydanda, bizim evin hemen yanı başında, bayram etkinlikleri düzenleniyor. Havalar çok sıcak ve rüzgarlı; rüzgarda dalgalanan bayraklar, çayhane masalarındaki bez örtüler, kadınların rüzgarda titreyen yazma ve giysileri, bayramın renkli ve safça şenliklerine sanki daha fazla canlılık ve heyecan katmaktadır. Aslında bu etkinlikler çocuklar için düşünülmüştü ve onları elbette ne sıcak, ne de toz bulutları durdurabilir. Uzun aylardan beri devam eden tekdüze, sessiz ve belki de sert bir yaşam sonrasında, burada çocuklar doyulmaz, baş döndürücü sevinçler yaşıyorlardı; salıncaklar, tahterevalliler, çok küçük çocuklar içinse sallanan platformlar kurulmuştu; el işi ilkel bir atlıkarınca, “havayolu” -üzerinde bir koltuğun kaydığı eğilimli halat- da vardı... Dondurmalar, bisküviler, kebab ve birçok başka şey... Kümeler halinde dolaşan çocuklar için sonsuz sayıda piston ve Bengal ateşi de vardı. Gürültüler ve açılan ateşlerin tanıdık kokulan insanı kendi çocukluğuna götürüyordu. Salıncaklarda genellikle kızlar sallanıyorlardı. Çayhanelerde, Meclis binası yanında, zenginlerin bulunduğu her yerde sadaka dilenen, hep yırtıklar içinde dolaşan çocuklarla karşılaşıyorum. Bugün onlar yıkanmış, temiz giysiler giymişler ve mutlular. Her gün yol kenarında, sıcak güneşte ayaklar altında görmeye alıştığım kör kıızı gördüm; o şimdi beyaz giysiler içindedir, beyaz çorap ve ayakkabı giymiş, saçlarında parlak renkli bir kurdele var. Temiz giysili iki bayanın arasında yürüyor. Az sonra onu salıncaklarda gördüm; geniş açılmış kör gözleri tam güneşe karşı dönmüş ve yüzü sonsuz mutluluk saçıyordu . Salıncakların

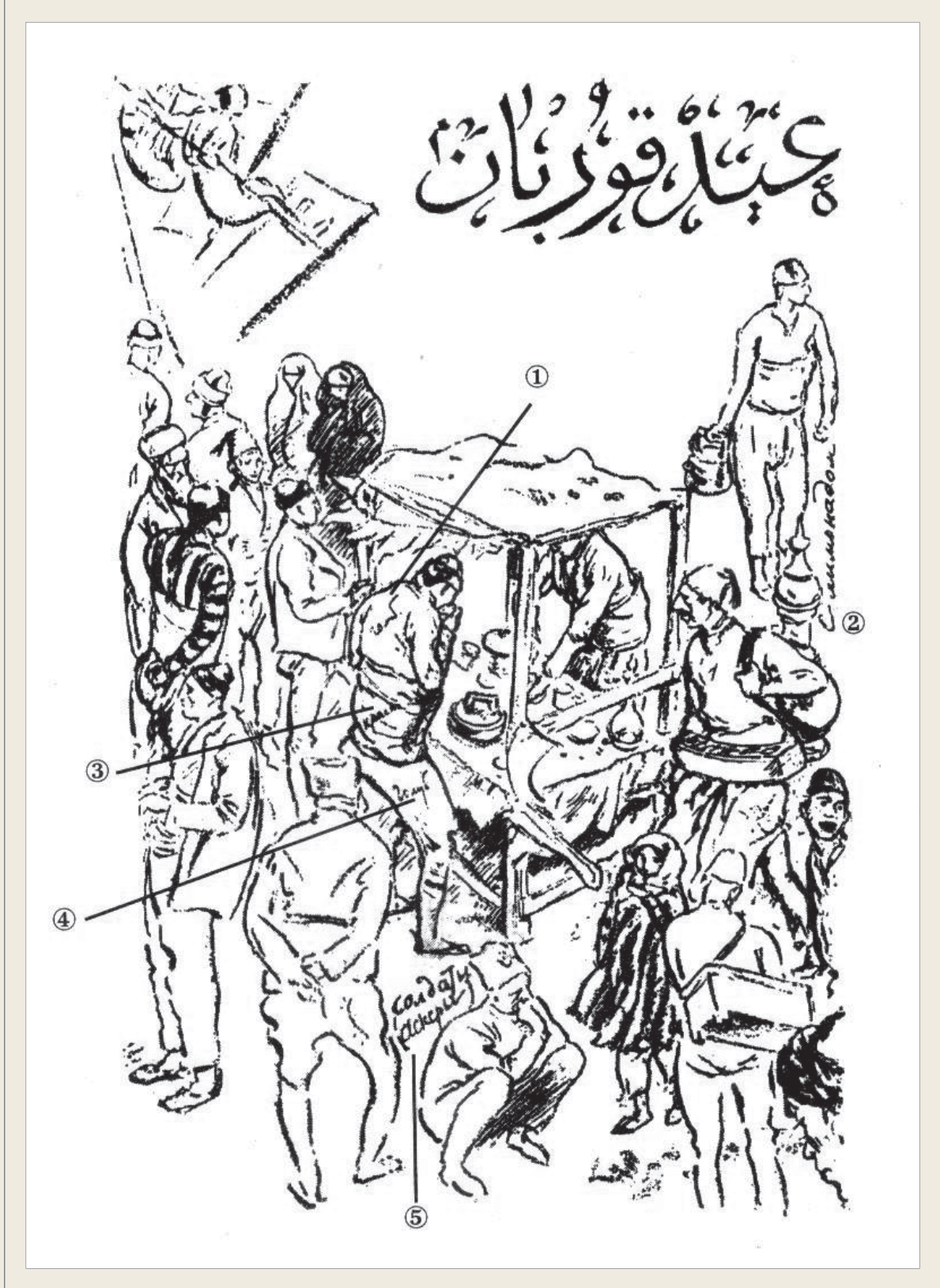

daracık koltuklarına iri yan köylü delikanlıların oturması çok komik oluyor; salıncaklar hızlandıkça onların yüzlerinde daha fazla sevinç beliriyor. Bayramlık giysiler; bellerinin dörtte üçünü kaplayan kuşakları olan daracık gocuklar içinde sanki onlar hem sıcaktan hem de rahatsızlıktan mustarıptiler; hantalca eğiliyor ve ağaç dallarıyla birbirlerini kırbaçlıyorlardı.

Ama işte önemli bir husus (ki hem bu panayır hem de Türkiye geneli için karakteristiktir); onların tüm şenlikleri hemen hemen her zaman sessizdir. Ne gürültü patırtı, ne zılgıt, curcuna, ne yüksek sesle yapılan şakalar var. Elbette meydanda genel bir uğultu var, ama nasıl demeli, asgari düzeyde ve en kaçınılmaz sesler çıkarılmaktadır. Ve hemen hiç müzik yok, sadece iki üç latarna var. Her zaman ve her yerde olduğu gibi kadınlar ayrı gruplar halinde toplanmışlar. Ve daha bir karakteristik husus; işte yaşlı bir subay, arkasında ise kucagında bir çocuk taşıyan emir eri. Bu arada bir şeyi de hatırlatayım: bana anlatılanlara göre, ulusal hareketin başlangıcında yeni kurulan ordunun subaylarına ödeme yapma imkanı olmadığından, onların her birisinin emrine birkaç er verilmiş ve bu erler söz konusu subaylar için çalışıyormuş; feodal alışkanlıkların küçük bir kalıntısı. İşte beyaz sarıklı ağırbaşlı mollalar; meşrubatçılar, yani sırtlarında güneş altında parlayan ve semavere benzeyen garip kaplar taşıyan limonata satıcıları. Bazen eşek sırtındaki kapalı bir kadın, bazen de saçakları yerlere kadar uzanan bir çulla kaplı atların sırtındaki süvariler, kalabalığın arasına dalmaktadır. İlginçtir ama şemsiye taşıyan kadınlar hemen hiç görülmemektedir, oysa erkekler bazen at sırtında bile şemsiye taşıyorlar.

Dilenci Kadın

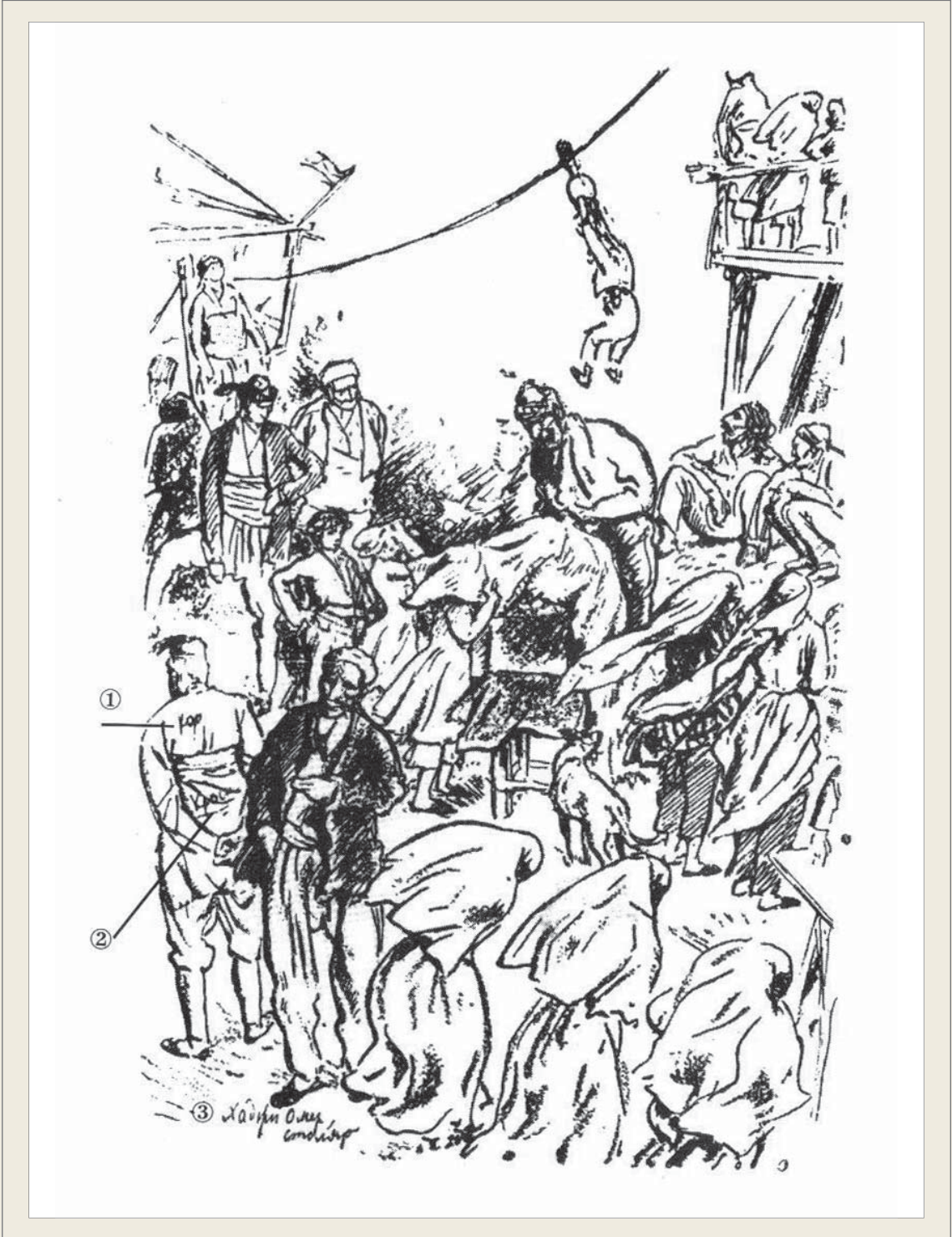

Tipler

1) Mavi, 2) Limonatacı, 3) Kırmızı, 4) Mavi, 5) Erler (Askerler).

Ama işte yorucu bir gün sona eriyor; hava kararmaya başlıyor, meydan boşalıyor ve az sonra her zamanki sessizlik şehre hakim olacak. Yalnız çayhanelerin yanı başında büyük ama soluk fenerler yanmakta, masalar arkasında aynı mahallenin her zamanki sakinleri sakince sohbet edecekler.

Tipler

1) Kahve, 2) Kırmızı, 3) Marangoz Hacı Ömer.

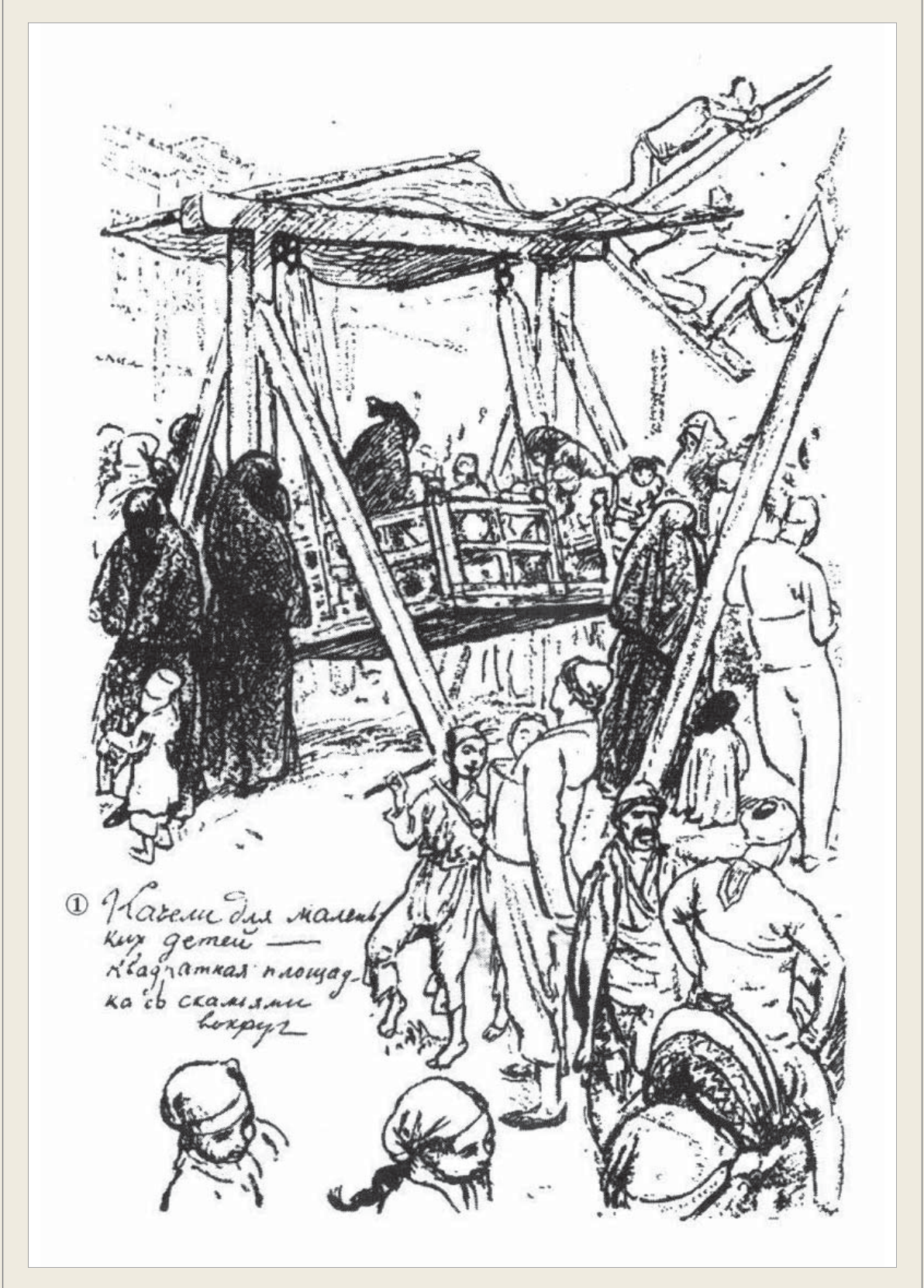

Şehir görüntüsü

Ağustos.

Sıcak bir gün sona erdi ve ben yorgun bir halde, birkaç bardak çay içebilmek için şehir dışına gidiyorum; orada ırmak kıyısında uydurma bir çayhane, aslında semaverli bir kulübe, salkım söğüt gölgesinde birkaç masa var. Çok güzel ve Türkiye için çok karakteristik bir manzara.

Hava kararıyor. Ben, içinde küçücük bir gaz lambası olan fenerin solgun ışığında bir şeyler okuyorum. Aniden “çayhanenin” sessiz müşterileri arasında bir heyecanlanma olduğunu hissediyorum ve az sonra şehir üzerinde bir yangın parıltısı görüyorum. Yangına doğru koşuyorum, meğerse “sefarel”-büyükelçilik yanıyormuş. Etrafta insan kalabalığı, fakat olağan kargaşaya rağmen, ortam sessizdir, gürültü yok. Yalnız alevlerin çatırtısı ve dökülen tavanların, yıkılan duvarların çıkardığı boğuk sesler duyulmaktadır. Evlerden mobilyaları, kitapları, halıları çıkarıyorlar, domuzları kurtarıyorlar, halk irkilerek onlardan uzağa fırlıyor; murdar hayvanlar mistik bir korku uyandırmaktadır. Bu arada, çayhanede çalışan bir çocuğun bir keresinde bize kahve getirirken, içinde bir domuzun otlamakta olduğu bahçeye girmekten korktuğunu da hatırlıyorum.

Salıncaklar

1) Küçük çocuklar için salıncak: Kenarlarında iskemleler bulunan dörtgen salıncak.

Küçük itfaiye ekibi, alev alev yanan iki üç katlı binalara itinayla su serpiştiriyordu; peş peşe komşu binalar da tutuşmaktaydı; artık iki mahalle alevler içindeydi. Bu noktada Türkler, kahramanca ve spesifik bir yönteme başvurdular; mayın temizleme ekipleri, komşulukta bulunan ve henüz ateşin sıçramadığı evlere mayın kalıpları yerleştirdi; sinyal verildi, itfaiyeciler ve halk kenara çekildi ve bir dakika sonra patlamanın sesi, ateş parıltısı ve simsiyah bir karanlık, yangını ve de etraftaki kalabalığı görünmez etti. Hatta yangın sesleri bile sanki bir anlığına dindi.

Yıkılan toprak duvarların yoğun tozu yüzünden nefes alamıyordum ve bir dakika sonra cam ve diğer madde kırıntıları başımıza dökülmeye başladı.

Bu tür patlamalarla ilk aşamada bir toprak bariyeri oluşturuldu, göze çarpan kalaslar ve tahtalar aceleyle çıkartıldı ve bu yöntemle nihayet yangın lokalize edilebildi. Biz, yüreklerimiz ağzımızda, genç bir itfaiyecinin yiğitçe gayretlerini izledik; ağır kerpiç kaplı bir çatı hâlâ birkaç direk üzerinde dayanmaktaydı ve kirişleri yangını etrafa yayacaktı. İtfaiyeci bu direkleri bir biri ardınca kesti ve dökülen kalasların, kirişlerin ve kerpiçlerin altından başarıyla kurtulabildi...

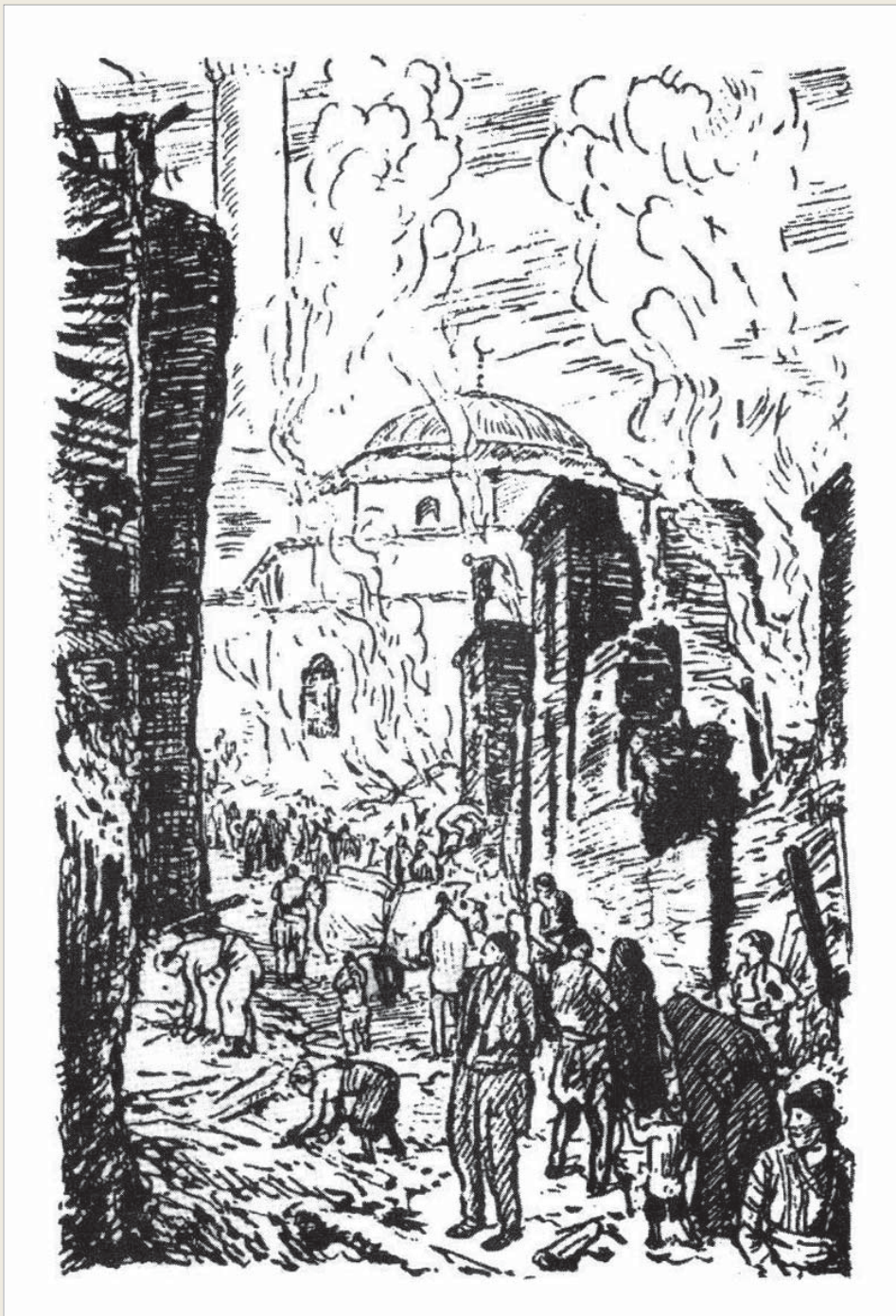

Yangından bir epizot

Ankara'ya gelişimin ilk günlerinde, tipik Rus köylü giysileri -alt tarafı serbest bırakılmış gömlekler, kasketler, çizmeler- giymiş geniş sakallı birkaç kişi elçilik binasına geldi; özellikle yarı eski Rus yarı Doğu tarzı bir kostüm giymiş olan kadın çok ilginçti. Yüz yıldan fazla bir süre -ta 2. Katarina zamanından-Rusya'dan ayrı yaşayan Nekrasov tarikatı üyelerinin bu küçücük topluluğu etnograflar açısından çok ilginç olsa gerek; konuşmalarında eski dile ait ifadelere rastlanmaktadır, yeni yabancı sözcükleri ise Rus aksanı ile telaffuz etmiyorlar: "stasion" gibi.

Onlar Don bölgesinden iki grup halinde çıkmışlar; birisi doğrudan Türkiye’ye gelmiş, diğeri ise önce Romanya’ya yerleşmiş, sonra Türkiye’ye, ilk grubun yanına gelmiştir. Onları önce Beyşehir yakınlarında bir adaya iskân etmişler; şimdi ise Akşehir’e kağı ile iki saatlik mesafedeki geniş bir ovada yaşamaktadırlar. Köylerinin adı Türkçe “Cedidiye” olsa da kendileri “Kazatski” diye adlandırıyorlar; 60 hanedir. Onlara kötü, çorak topraklar tahsis edilmiştir; ne karpuz, ne mısır, ne üzüm yetişmiyor. Komşu Türklerle (muhababımın söylediklerinden anlayabildiğim kadarıyla onlar Romanya Müslümanlarından olan Macarlardı) ve Kırım Tatarlarıyla fena geçinmiyorlar, yalnız Çerkezlerden çok şikayet ediyorlar; çok hırsızlık yapıyorlarmış. Onlardan, gâvur olmalarından dolayı, daha fazla vergi alıyorlar. Balkan savaşından beri onları da askere almaya başlamışlar.

Nekrasovcu kadın

1) Küpeler, 2) Altın boncuk, 3) Bir Nekrasovcu kadın.

Buğday, arpa, yulaf yetiştiriyorlar. Hayvanlar için özel bozkır otlakları, dağlarda ise ormanlar var. Toprak, sürekli olarak bir ağanın elindedir ve bölünemez. Rusya'dan demir sabanlar, biçiciler getirmişler. Harmanda dövme işini önce atlarla (bir daire içinde dönerek) sonra ise arkasına o bir silindir bağlanmış olan dört tekerlekli arabayla yapmaktadırlar. İyi yaşıyorlar, Türklerden daha iyi, ama Rusya'ya dönmek istiyorlar. On dört yılında bir kısmı artık dönebilmiş... Türk yönetimi incitmeye başlamıştı. Okuma yazmayı Sebur kitabını çözerek öğreniyorlar: "az, buki, vedi"...

Nekrasovcu kadın

1) Kırmızı çizgili, nakışlı üst giysi, 2) Önlük.

Erkeklerin hepsi, kadınların ise bazıları Türkçe biliyor. Civar halkından farklı olarak; manda ve eşek kullanmıyor, tüm işlerini atlarla yapıyorlar.

26 Ağustos.

Biz avamlar açısından hiç beklenmedik bir biçimde cephede taarruz başlatıldı.

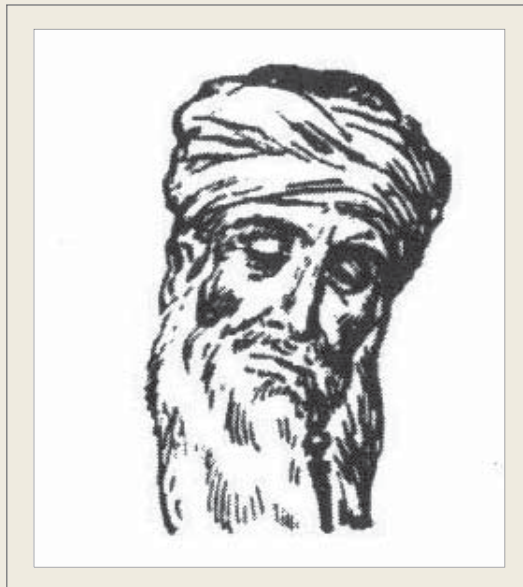
Tüm sınır kapıları kapalıdır.

Tipler

27 Ağustos.

Samsun'dan uçaklar geldi. Burada onları ilk defa görüyorum. İlk başarılar anlatılıyor, ama kahvehanelerde sessizliktir hâkimdir, insanların gazetelere falan saldırdığı yok.

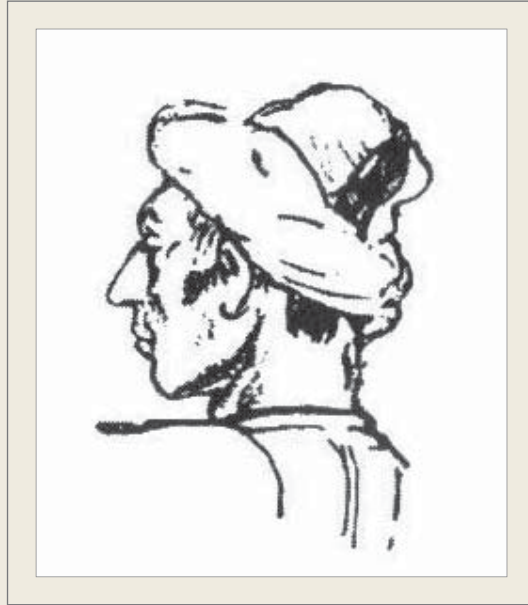

28 Ağustos.

Afyon Karahisar kurtarılmış. Henüz sabahın erken saatlerinde sokaklarda, kahvehanelerde canlanma görülmektedir; tanıdık Türklere karşılaşıyorum, sevinçli ve heyecanlılar. Akşam ilk gösteri yapılıyor ama fazla katılım yok.

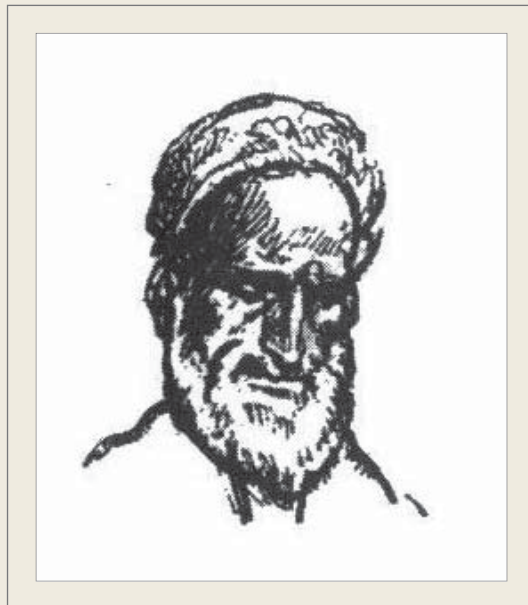
1 Eylül.

Büyük başarılar. Şehirde resmi geçit töreni var, dindar kabileleri ellerinde bayraklar, dualar okuyarak camilerden dışarı akıyor, davul ve zurnalar çalınıyor.

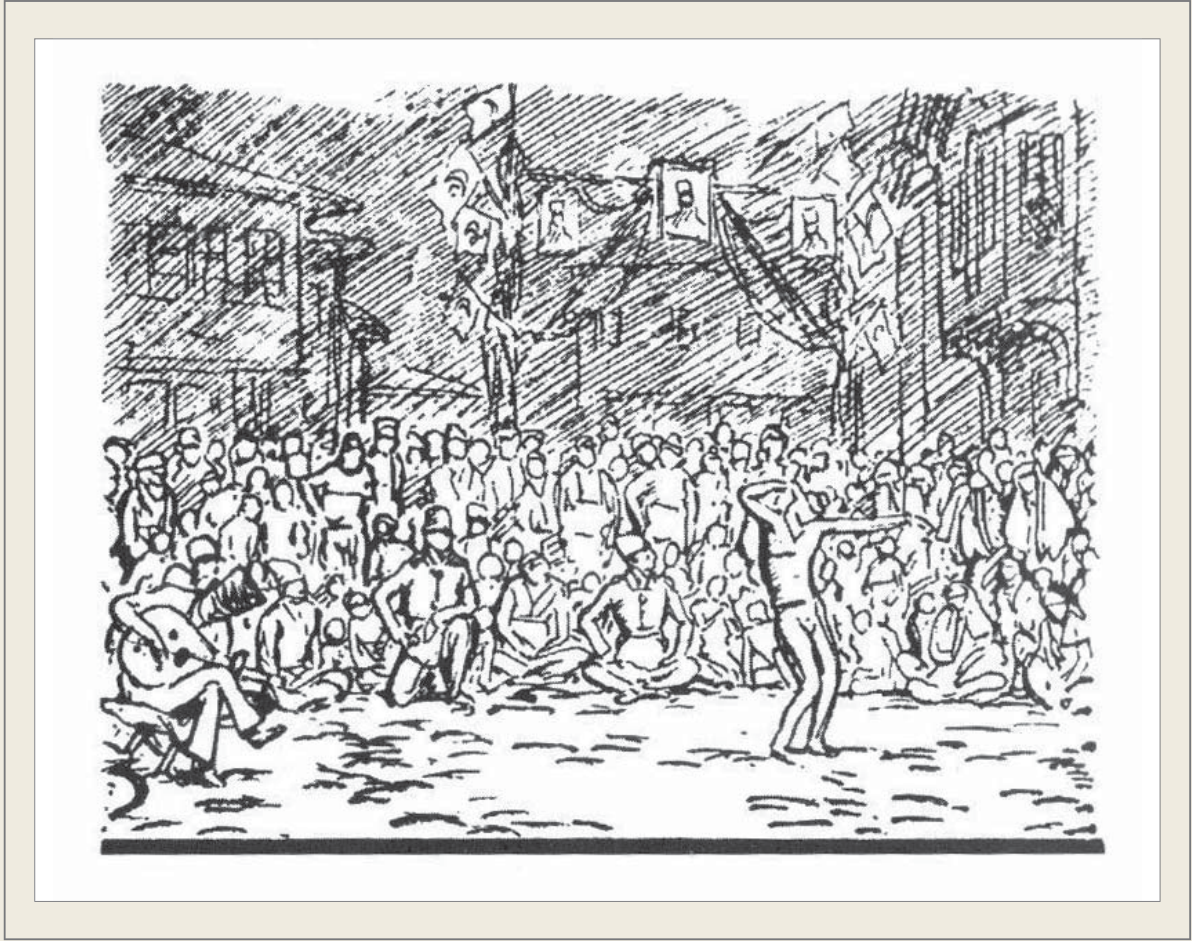
6 Eylül.

Askeri başarılar çoğalmaktadır. Gösterilerin çapı da büyüyor; yaylım ateşleri, havai fişekler...

9 Eylül.

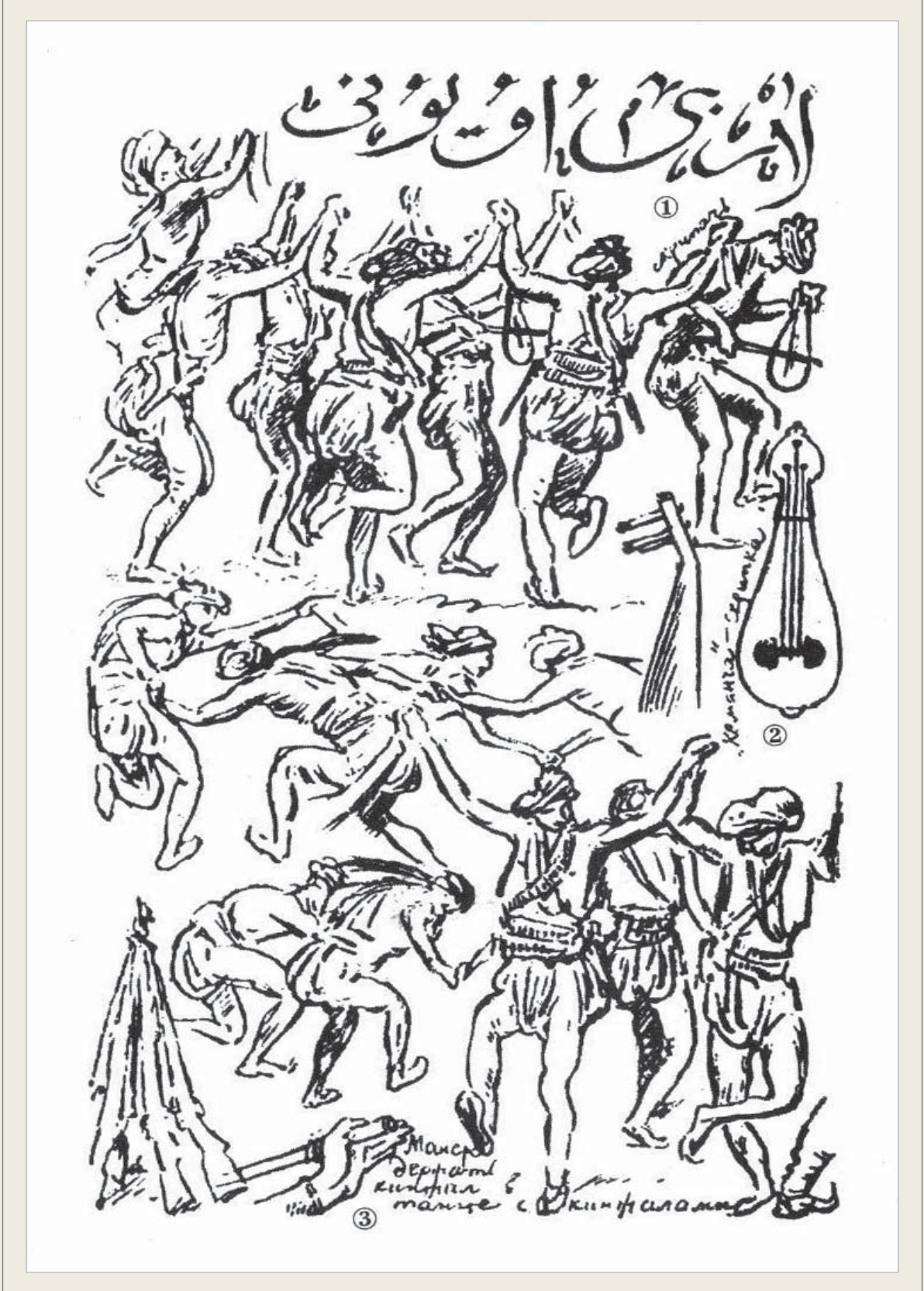
İzmir’in kurtuluş haberi geldi. Tüm şehir genelinde silahlardan çılgınca ateş etmeye başladılar. Fener alayları düzenlendiğinde artık gece saat on ikiyi geçmişti.

Meydanda danslar

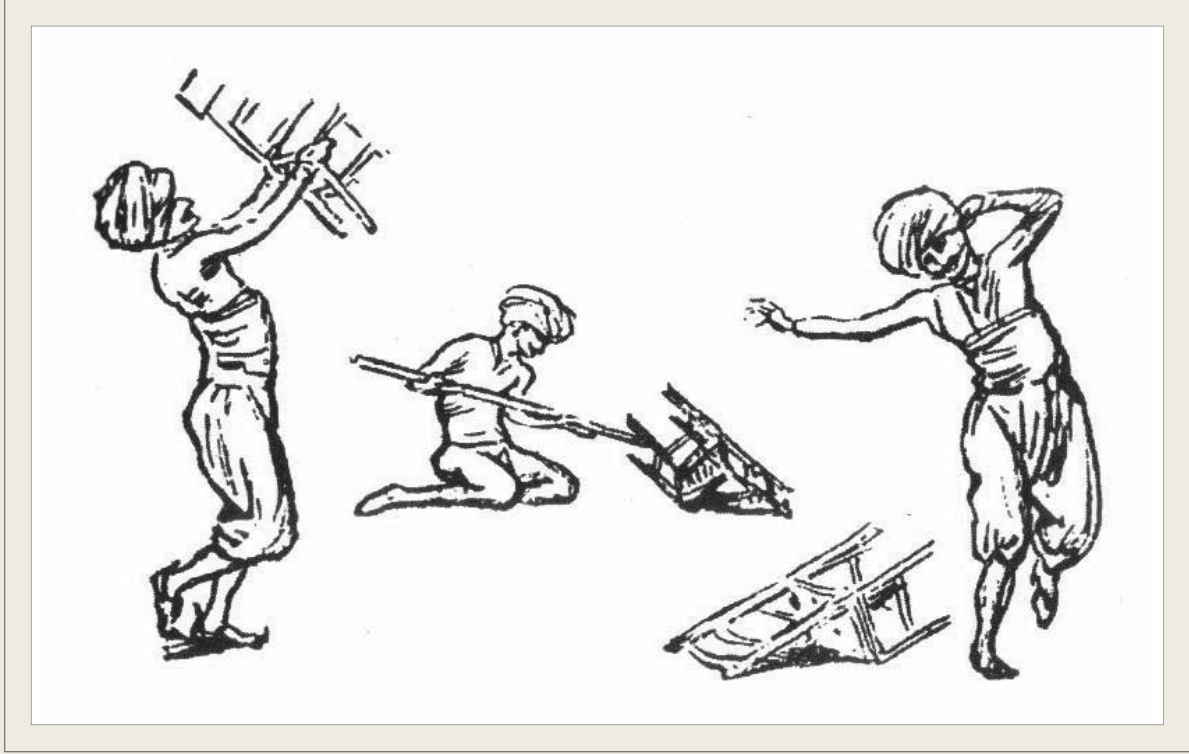
11 Eylül.

Bütün akşamı milis merkezinin bulunduğu meydanda geçirdim; burada Kemal Paşa'nın resminin de yer aldığı bir zafer takı kurulmuştu. Askeri birliklerin resmi geçidi yapıldı... Silahsız ve havai fişeksiz... Ve son olarak oyunlar sergilendi, bence tamamen doğaçlama. Yalnız sonradan polis, düzenle ilgilenmeye başladı; kalabalığı ikiye ayırdı, ön sıraları yere oturttu ve kendisi de hemen onların önünde yere oturdu. Bu gayet akıllıca bir düzendi; daire artık daralmıyordu, zira herkes ortalığı iyice görebiliyordu. Kadınlar bir araya toplandı ve dairenin dörtte birini işgal ettiler. Tek yabancı grup ve de “Rus dostlar” olan bizler için uzun bir tahta kanepeler getirdiler ve saygıyla oturmaya davet ettiler: *“prendre place sur ce canape”*.

Dans eden Lazlar

1) Kemençeci, 2) Kemançe, 3) Hançer dansı esnasında hançerleri ellerinde tutuyorlar.

Dans edenler

Fakat bu düzen yine de bir kere bozuldu; kalabalık bizim kanepeye yüklenmeye ve daireyi daraltmaya başladı. Bu durumda gayet ilginç bir “geri püskürtme” yöntemi uygulandı. Polislerin ellerinde esnek kayış kırbaçlar vardı ve ilk sıradakilerin ayaklarına, arkadakilerin ise kafalarına vurmaya başladılar. Kalabalık yorucu bir ikna konuşması yapılmaksızın geri çekiliyor ve herkesin bunu gayet normal ve doğal bir durum olarak kabullendiği gözleniyordu. Fakat polislerden birisi, çok barbarca bir yöntemle baş vurdu; uzun bir sırık ele geçirerek, çok yoğun ve artık daha da sıkışması için yer kalmamış olan kalabalığa acımasızca vurmaya başladı. İnsanların yüzünde vahşi bir dehşet ifadesi vardı, ama hepsi tamamen sessizce duruyordu. Bu, at çenesiyle Filistinlileri döven Samson’un durumuna benziyordu.

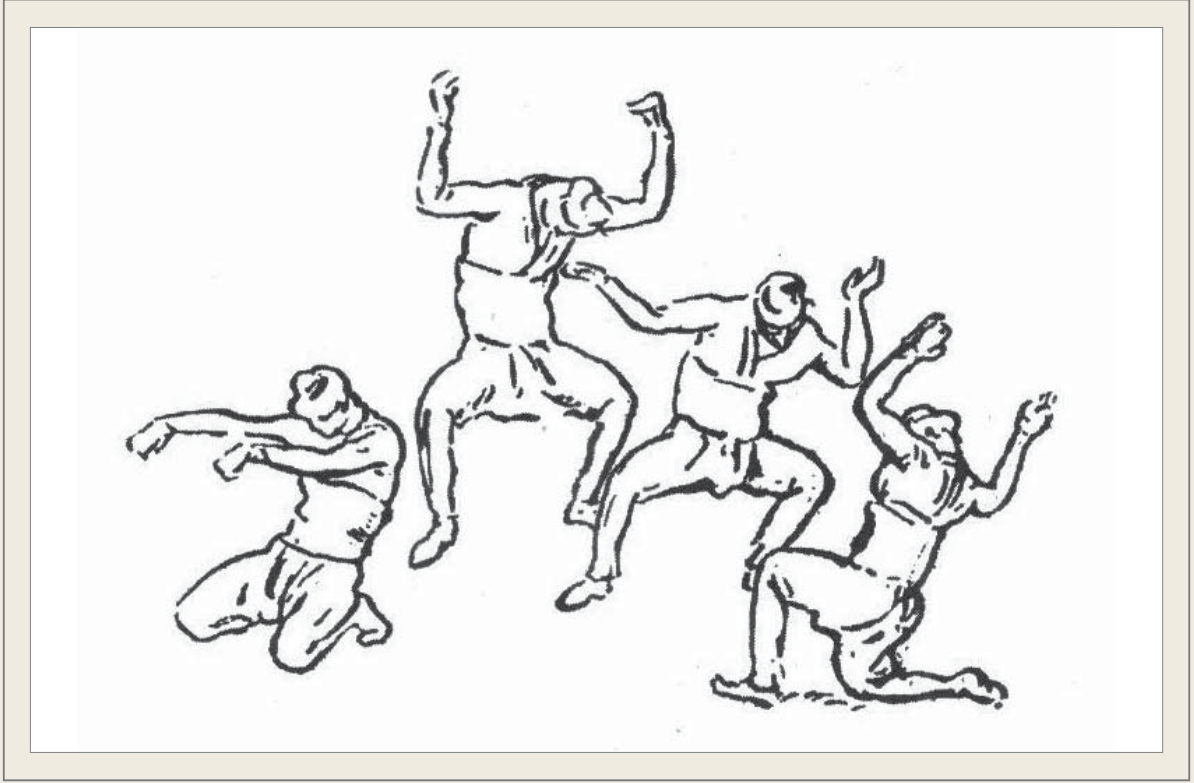
Lazların oyunu fevkalade ilginçtir. Silahlarını kuşanmış olarak gelen ekipteki kişiler, tüfeklerini piramit yaparak, el ele tutuştular ve ellerini başları üzerine kaldırarak genişçe bir daire oluşturdular; dairenin ortasında Lazlardan birisi hem dans ediyor hem de küçük üç telli kemanda, “*kemençede*” sürekli tekrarlanan dans ezgilerini çalıyordu. Dairedekilerin tamamı bazen yavaş bazen hızlı biçimde sağa ve sola dönüyor, Lazlardan her birisi zıplayarak ve eğilerek, ayaklarıyla yorulmak bilmeden tepiniyordu. Bu sessiz tepinme sırasında dairenin tamamı aniden kısa ve hayvani bir sesle; artık havlamamı mı, kişneme mi, gıdıklama mı neyse, bağırırdı. Hem bu dans hem de takip eden danslar uzadıkça uzadı.

Daha sonra ortaya iki Laz çıkararak, hançerle teke tek vuruşmayı canlandırdılar. Hançerlerle ve bedenlerinin tamamını kullanarak oynayan partnerler kâh dizleri üstüne çöküyor, kâh çömeliyor, kâh ayağa kalkıyor ve bütün bu süre boyunca gözlerini birbirlerinden ayırmıyorlardı. Bu oyun, taraflardan birisinin “zaferiyle” bitmez, oyuncular istedikleri zaman oyuna son verebiliyor. Daha sonra kalabalık arasından çıkan gençler dans etmeye başladılar. Yaptıkları aslında bir tür göbek dansıydı; bedenleri, yan baygın ve yumuşak hareketlerle bükülüp açılıyor, omuzlar ve eller aralıksız olarak ustaca titretiliyor, ayaklar hızla hareket ediyordu. Bazen dansöz, bir dizi üstünde durarak, bedenini oynatmaya devam

ediyor, çömeliyor, gözlerini baygınca kapatıyor, fakat bütün bunları gayet ciddi bir yüz ifadesiyle yapıyordu. Aynı anda birkaç kişi dans ediyordu; aralarında ise, yine dans ederek, büyükçe Türk davuluyla bir davulcu dolaşıyordu. O, çocuksu kendini kaptırışıyla benim fevkalade hoşuma gitti. Onun çalgısına iki tarzen eşlik ediyordu.

Daha sonra komik danslar yapıldı; kaba saba hareketler yapan ve birbirlerine çelme takan iki köylünün saflığını anlatan karikatürize edilmiş kıvrıtmalar... Onların bu basit şakaları kalabalığı iyice güldürdü.

Son olarak herhalde geleneksel olan bir oyun sergilendi. Dansçılardan bir tanesi kafasına büyükçe bir türban uydurdu; ortaya, ayakları yukarıya olmak suretiyle bir sandalye koydu, eline uzunca bir sırık alarak dans etmeye ve bu arada sandalyeye her taraftan yaklaşarak muhtelif hareketler yapmaya başladı. Anlaşılan, sandalye bir ocağı betimlemekteydi; adam ise ocağı yakıyor, üflüyor, bir şeyler pişiriyor, pişirdiğini deniyordu. Fakat bunların hepsini komik yüz ifadeleriyle yapıyordu. Bu prosedür muhtemelen iki türlü anlam taşımaktaydı; zira tüm el kol hareketleri abartılı biçimde erotizm yüklüydü. Seyirciler, bunları büyük bir ciddiyetle izliyor, yalnız bazen en kaba hareketleri gülüşleriyle ödüllendiriyorlardı.

Oyunun ikinci kısmı sınırsız yapıldı ve artık sandalye bir ocak işlevi görmüyordu. Kahraman yine onu uzun uzadıya inceledi, karnı üzerinde süründü, uzun süre ona hakim olamadı, sanki geri itildi, boşuna onu kucaklamaya çalıştı. Nihayet üzerine yüklenerek, sandalyeye hakim oldu ve onu başı üzerine kaldırarak, bir galip edasıyla dairenin içinde tur attı. Bu son bölümün simgeselliği yeterince açıkta.

Bu konuda bana şunu söylediler; erotik danslar genellikle Doğu ellerindeki çingeneler tarafından icra edilmektedir; onları bu amaçla özel olarak düğünlere ve gecelere davet ediyorlar.

Eve döndüğümüzde “Yukarı Pazarda da dans gösterileri yapıldığını gördük, ama bunlar daha mütevazı biçimdeydi. Bizi hemen saygın yerlere oturtular. İtfaiyeciler, meşaleler kullanarak meydanı çarpıcı bir şekilde aydınlatmışlardı. Burada askerler (erler) yine daire halinde, ellerinde kastan yet yerine ahşap kaşıklarla dans ediyorlardı.

Bu arada galiba bir şeyi de kaçırmış bulunuyorum; burada, Ankara’da İspanyolca bir şeyler duymak benim için hiç beklenmedik bir olaydı. Meğerse burada bir mahalle, bir zamanlar İspanyol engizisyonundan kurtulabilen Yahudilerle meskunmuş.

Dans edenler

Halk sanatında (dans ve oyunlarda) hareketlerin yavaş gelişmesi konusuna gelince; bir zamanlar Japonya’da görmüş olduğum kahramanlık içerikli eski bir trajedide de hareketlerin fevkalade yavaş geliştiğini hatırlıyorum. Oyunda şöyle bir epizot vardı: Eserin kadın kahramanı, acıması için düşman kralına uzun uzun yalvardı, kral ise ayaklarını üst üste koyarak gayet rahat, ilgisiz ve kayıtsız biçimde oturmuştu; bence tam bir saat geçti ve aniden kral el hareketiyle hem kadının hem de ona eşlik eden adamın idam edilmesini emretti; emir hemen yerine getirildi.

İşte burada da bir Türk ekibi tamamen güncel siyasi konuda bir oyun sergilemekteydi. Sadece iki karakter vardı. İngiliz esirliğinden kaçmış kahraman, esirlikte ölen arkadaşının nişanlisına, onun çektiği acıları, İngilizlerin zehir kullanarak onun gözlerini nasıl kör ettiklerini ve nasıl öldürdüklerini anlattı. O, tüm hayatı boyunca İngilizleri unutmaması için kıza yemin ettirdi. Kız (bu rolü bir Ermeni aktris oynamaktadır, Türk kızları henüz “aktrisliğe” yanaşmıyorlar) bütün bu süre zarfında sessiz ve

hareketsiz oturarak adamı dinledi, sonra da yine sessizce kalktı ve gitti. Bu oyunda hareketliliğin olmayışı çok ilginç bir durumdur. Aynı aktris başka bir piyeste gayet hareketliydi.”²

Kaynakça

Lansere, Yevgeni Yevgeniyeviç. 2004. *Ankara Yazı*. Kaynak Yayınları.

Kadriye Hüseyin

1888-1955

Mısır Hidivi Hüseyin Kamil Paşa'nın kızıdır. Mısır tarihi edebiyatı kültürü konusunda çok sayıda yayın üretmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'e saygılarını sunmak isteği ile Ankara'ya gelen Prenses Kadriye Hüseyin 16 Nisan-24 Mayıs 1921 tarihleri arasında yazmış olduğu on bir mektubu Fransızca olarak *Lettres D'angora La Sainte* (Mukaddes Ankara'dan Mektuplar) adı ile yayınlamıştır. Savaş şartlarındaki Ankara'nın kendisinde uyandırdığı etkiyi tüm dünyaya aktardığı bu kitap Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatlarıyla 1922 yılında Cemile Necmeddin Sahir Silan Türkçe'ye çevrilerek yayınlanmıştır. Kadriye Hüseyin şüphesiz Ankara'nın o tarihteki çok değişik bir yüzünü anlatmaktadır bize.

Bundan sonra, uzun zamandan beri karanlıkta yaşamakta olan şehrin yavaş yavaş aydınlandığı görüldü; her pencerede meçhul bir ışık parlıyor, evler aydınlandıkça insanlarda hareket artıyor ve her ağzın telâffuz ettiği Tanrı'nın adı, göklere yükselerek mübarek Ankara şehri camilerinin tenvir edilmiş minarelerine erişiyordu.¹

“DOKUZUNCU MEKTUB

Ankara, 9 Mayıs, Akşam Saat 6

“Dün, dindârane bir intizar, heyecanlı bir bekleyiş, günü idi. Cengaver şehrin siması değişmiş. Ankara biriden bire vecd içinde, sukûta dolan bir şehir oluvermişti.

Sokaklarda yürüyen halk sakin ve dalgın idi. Kapılarının önünde duran veya pencerelerinden, bakan insanlar adeta hiç konuşmuyorlardı.

Her tarafta tantanalı bir sukût cari idi. Herkes kendisini derin bir dindârlıkla meşbu hissediyordu.

Ansızın, vadide bir top gürlledi ve Ramazan ayının başlangıcının ilanını tevekkül içinde bekleyen halk, uzaklarda akisler uyandıran yirmi bir pare top artışını heyecanla dinledi.

1 Kadriye Hüseyin, 1997. *Mukaddes Ankara'dan Mektuplar*, Kültür Bakanlığı, s. 67-68.

Bunun üzerine, ani bir tahavvül husule geldi; umumi bir velvele yükseliyor, sokaklarda hareket canlanıyor, insanların birbirlerini tebrik ettikleri ve acele ile yeniden açılan dükkanlara girdikleri görülüyordu.

Ramazan; oruç ve riyazet, tarifi, yeni ruh ve şefkat ayı.

Bundan sonra, uzun zamandan beri karanlıkta yaşamakta olan şehrin yavaş yavaş aydınlandığı görüldü; her pencerede meçhul bir ışık parlıyor, evler aydınlandıkça insanlarda hareket artıyor ve her ağızın telâffuz ettiği Tanrı'nın adı, göklere yükselerek mübarek Ankara şehri camilerinin tenvir edilmiş minarelerine erişiyordu.

İnsanlar şimdi harp halinde değil ibadet halinde idiler. Gece yarısı, âdet olduğu üzere, şehir sakinlerini sahura davet etmek üzere top bir defa daha güreledi, bundan şehrin bütün mahallelerinde garip bir davul sesi aynı zamanda duyuldu.

Bunun üzerine, halkın, küçük evlerin aydınlanmış pencerelerine koştuğu ve sokaktakilerin davulcunun söylemekte olduğu gayret ve iman sözlerini dinlemek üzere, durdukları görülüyordu.

“Müslümanlar, ey Hazret-i Muhammed'in ümmeti İslâmiyet'in müdafileri, uyanınız, yarın Ramazan'dır! Bildiğiniz gibi, henüz harb halindeyiz. Bunun için sahurunu davulla bildiriyoruz. Siz Cenab-ı Hakk'ı unutmazsanız, O da şu son acılı günlerde sizi, unutmaz. Dininize sadık kalınız.

Çünkü, İslâmiyet'in şa'şası mü'minlerin imanının kuvvetine bağlıdır. Yarınki oruca hazırlanınız. Açlık duyduğunuz zaman mukaddes vatan topraklarını müdafaa etmek ve kurtarmak için düşman ateşi karşısında yemeden mücadele eden babalarınızı, oğullarınızı, kardeşlerinizi, kocalarınızı düşününüz. Onlar sizlerin burada mukaddes ibadetlerinizi ifâ etmeniz için mücadele ediyorlar.

Tehlikede bulunan vatanın müdafileri için dua ediniz. Oruçtan muaf olanlarınız, başkalarının orucuna riayet etmesi lüzumunu unutmayınız. Cenab-ı Hak, sevgili vatanımızın halâsı ve nihai zaferi kazanmaları için kahramanlarımıza gerekli kuvveti ihsan buyursun.

Allah büyüktür. O'nun sonsuz merhametine sığınalım. İslâmiyet'in kurtuluşu için çarpıştığımız şu tehlikeli anlarda O bizim imdadımıza yetişecektir.”

Kadınlar ağlıyor, sokakta dolaşanlar ellerini kaldırarak yüksek sesle dua ediyorlardı.

Anadolu'da yaşayan insanların zihniyetini anlamak için bu ateşin niyaz sahnesini yaşamak lâzım.

Sabahın saat ikisinde orucun artık başladığını bildiren yine aynı top sesi. Davulcu yine yola düşmüştü “İstirahat ediniz, hâlis müminler. Kendinizi Cenâb-ı Hakk'a teslim ediniz. Sizi her fenalıktan koruyacak O'dur.

Bir kaç dakika sonra ışıklar birer birer söndü, minarelerin şerefelerini çevreleyen ziyadâr çemberler kayboldu, sükunet tekrar avdet etti ve mukaddes Ankara derin bir sukûta daldı.

Bugün öğleden sonra H. Zâde Ramazan dolayısıyla Büyük Devlet Reisi'ne arz-ı tebrikatta bulunmak üzere Millet Meclisine gitti.

Ankara'daki meclis binası tesis edildiğinden beri hakkında pek çok yazı yazılan bu yer, çok sâde görünüşlü bir bina olmakla beraber tesisinin dasitâni hikâyesini bilenler için heybet ve ihtişamlı görüldüğünden oraya girerken hürmet ve tazim duymamak imkânsız.

Milletin sabır ve mütehammil ruhu işte, bu, henüz tanzim edilmekte olan mütevazı bahçenin ortasında ve büyük cadde ile Belediye Parkı'na nazır binada muvakkat² olarak tesbit ve tanzim olunmuştur.

Garbın bütün büyük devletlerinin mükellef parlamento binalarının, hâricî manzarası silik dahilen de pek az rahatlık arz eden bu bina ile mukayese edilmesine elbet imkan yoktur. Fakat en ciddi kararların, küçük bir aileyi ancak barındırabilecek olan bu binada alındığı ve üçyüz milyon, Müslümanın ümitlerini, bu sade Türk binasının muhafazasına emanet ettikleri düşünülecek olursa, hüviyetinizi tesbit ettikten sonra polis memurlarının sizi kapıdan içeri alarak iki geçeli odaların açıldığı yegâne koridora sevkettikleri zaman mebhut kalmamak mümkün değildir.

Soldaki ilk oda Büyük Devlet Reisi'ne tahsis edilmiş ve gayet sade bir şekilde döşenmiştir: Üzeri evrak yığılı geniş bir yazı masası, siyah deri, kaplı sandalye ve koltuklar, yerde bir şark halısı. Tam Müslümanlığa yakışır bir sadelik.

H. Zade'nin geldiği haber verildiği zaman kendileri ayakta bulunuyorlar ve vekillerle konuşuyorlardı. Hemen başka bir odaya geçmelerini kendilerinden rica ederek Ramazan'ı- tebriğe gelen H. Zade'yi mu'tad nezaketi ile kabul etti. Elinde kehribar bir tesbih tutmakta ve yüzünde o gün cengaverlik ifadesi bulunmamaktaydı. Daha ziyade dini bir şevkle meşbu hissini veriyordu. O, şöyle söze başladı:

“Ümid edelim ki, gelecek yıl, bu aynı tarihte kurtulmuş olalım, bütün İslâm alemleri de bu ızdıraplı saatleri unutmuş ve bil sulh ve refah devresi yaşamağa başlamış bulunsun”.

Milletin kalbinin yeniden çarpmaya başlamasından beri bunca sıkıntının birikmiş olduğu bu odada Büyük Devlet Reisi şimdi ümitten bahsediyor, istikbale yeni bir nazarla bakıyordu.

İki buçuk saat süren baş başa bir mülâkattan H. Zade, vazifesini ikmal etmiş olduğundan Avrupa'ya dönmek üzere Büyük Devlet Reisi'ne veda etmek için ayağa kalktı. Mustafa Kemal Paşa şöyle dedi: Pekala, azimetinizden kendisini haberdar etmek üzere hükümetimizin Roma'daki mümessiline bir telgraf çekeceğim. Ama, daha önce, ikametgahıma geleceksiniz. Orada, küçük kır köşkümde birkaç saat daha konuşuruz. Buradaki resmi ziyaret; Çankaya'daki ise dostane ziyaret olacak. Otomobilim yarın saat 11'de sizi Bağ'a götürmek üzere hazır olacak.

2 Muvakkat... Şüphesiz ki “evet”. Çünkü harpten sonra Türkiye'nin Merkez-i Hükümeti'ni değiştirmek mevzuu bahis olmuştur. Millet'in beyni olmak imtiyazına hangi şehir nail olacak? Ankara, Kayseri, yoksa Sivas mı? Kim bilir? Bu şehir, her halde sevkü'lceysi sebeplerle Millet Meclisi ile Vekiller Heyetinin tercih edeceği şehir olacaktır.

Hükümet çarklarının emniyette, düşmanın istifa, işgal ve beklenmedik bombardımanlarından masun olması lazımdır. Buna ait tasarı hazır, tetkik edilmektedir. Tasarının iktisadi, Askeri, Snai ve Sair bütün noktai nazarlarından tatmin edici olması icap ettiğinden mütefekkir Türkiye'nin müstakbel merkezi olacak şehir, iş, ilim ve terakki için edilmiş bir şehir olacaktır.

İstanbul ise, İslamiyet'in ebedi ışık şehri, O'nun, Müslümanların kanları ve gözyaşları ile mukaddesleştirdiği ve tazim ettiği, şanlı mazisinin muhafızı olarak kalacaktır. Türklerin Albert Samain'i olan Tefik Fikret'in terennüm ettiği üzere, kıymetli camiler, mucizeyi çeşmeler, asır-dide saraylar, büyüklüğü unutulmaz bir devrin bakiyeleri, alicenap kahramanların hatıraları olan muhteşem türbeler, aşk ve ebediyet rüyaları beldesi olan İstanbul'un mücadele eden Türkiye'de kalmamasına imkan yoktur. Çünkü, O, gerek dini haklar ve gerek esasi sebepler dolayısıyla, temsil ettiği bütün İslam alemine aittir.

Fakat iki deniz arasında kaim bulunan ve Osman Gazi'nin tasavvur ettiği üzere, harikulade bir yüzüğe yerleştirilmiş kıymetli bir taşa benzeyen bu şehir, bütün hırs ve emellere hedef teşkil edeceğinden, artık İslam aleminin mefküresini müdafaa etmek imkanına sahip değildir. Bu sebeple ve mebusların, meclis inikad halinde iken tevkif edilmemeleri ve memleketin felce maruz kalmaması için yeni ve nagihani bir faciâyâ karşı bir tedbir alınması doğru değil mi?

Çalışma odasının karşısında, uzun koridorun sağındaki bir odada müdür ve kâtipler, yaverler beklemekte ve aralarında konuşmakta idiler. Bu odanın yanındaki, bir kapı, genç ve güzide muharrir Ruşen Eşref Bey tarafından açıldığında kendimizi, mebusların içtimâ ettiği salonda, tek kelime ile Meclis'in karşısında bulduk. İşte millete hitap eden heyecanlı nutukların irad olunduğu meşhur kürsü ve ötesinde kademeli olarak dizilmiş, beş sıra camiası ki bunların heyet-i mecmuası, içtima salonunu teşkil ediyordu. Mebuslar müzakere halinde idiler.

Kendilerini tam bir huşu içinde birkaç dakika dinledik. Aralarında her ırktan, her mezhepten, her yaştan olanlar vardı. Çeşitli, elbiseler, düz ve sade uniformalar, din adamlarının yeşil veya beyaz sarıkları ile geniş cübbeleri, kalpaklar, külahlar.

Büyük Devlet Reisi, El Seyid El Sunusi tarafından hediye edilen elbise ile.

Resmin üstünde: Mahmut Hayri Beyefendiye 12/5/1937 Mefkûre hatırası.
m. Kemal.

Bütün bunlar yaşamak isteyen Türkiye'yi temsil etmekte. Eşraf, maliyeciler, zabitler, mühendisler, gazeteciler, muharrirler burada toplanmış bulunuyor. Bir tesanüt rabitasıyla bağlanmış olan bu çehrelerde hakiki bir samimiyet görülmekte. Burada tam bir muhabbet havası hâkim olmakta.

Ne yazık ki, vaktin geç olması hasebiyle pek çok zihinlerin tekâsüf ettiği bu yerden ayrılmak icap etmekte icra ve teşri kuvvetine sahip bulunan bu mecliste, takriben üç yüz otuzbeş meb'us var. Meclis tarafından müntehap iki reis vekili var. Bunlardan biri içtimalarda daima hazır bulunmakta.

Milli hareketin başlangıcında Mustafa Kemal Paşa İstanbul'daki meclis azalarını iki ay içinde Ankara'da vazifelerine devama davet etmiş, bu müddetin hitamında gelmedikleri takdirde müsta'fi addedileceklerini bildirmişti. Bunun üzerine Ankara'ya bunlardan otuzu gelebilmiş. Bunlar geldikten sonra yeniden intihabat yapılarak Büyük Millet Meclisi kurulmuştu. Bütün Türkiye'deki meb'uslardan teşekkül eden bu Millet Meclisi hükümetin teşekkülü için meclis reisince irae olunan üç ismi kabul veya reddetmek hususunda tam selâhiyet sahibi bulunuyor. Vekiller de başvekili seçiyorlar.

Mustafa Kemal Paşa, mühim içtimalara riyaset etmekte.

Valilerle yüksek seviyedeki memurlar Heyet-i Vekile'ce tayin edilmekte ve Büyük Devlet Reisi tarafından tasdik olunmakta.

Ancak, bu alâka-bahş teferruat hakkında ne kadar izahat verilse bitirmek mümkün değil. Halbuki bizi hâlâ bekleyen dostlarımıza telâki etmek üzere eve dönmekliğimiz lâzım. Koridoru takiben vekillere, müzakerelere ve saireye tahsis edilen odaların önünden geçildi ve bahçeye açılan küçük kapıyı açtıktan sonra da sokağa girildi.

Kahvelerde kimseler yok. Lokantalar boş. Her gün hemen aynı saatte ince ve muttarid bir yağmurun yağdığı Ankara'da Ramazan'a çok sıkı riayet edilmekte.

Meclis'e burkulmuş olarak giren bir kalp, oradan neşe ve ümitle dolu, olarak çıkıyor. Çünkü, orada, her nevmidiyi sarsan, mağlub edilmesi imkânsız bir nefha var.”³

Kaynakça

Hüseyin, Kadriye. 1997. *Mukaddes Ankara'dan Mektuplar*. Kültür Bakanlığı.

Clarence K. Streit

1896-1986

Kendi ağzından Clarence K. Streit'in hikayesi;

“SON DOKUZ AYDIR BURADA BULUNAN TEK AMERİKALI VE İLK BATILI GAZETECİYİM

Dokuz aydan sonra Ankara'da bulunan tek Amerikalı ve ilk yabancı muhabir olduğumu öğrendim. *Chicago Tribune* muhabirlerinden Larry Rue, meclisin açıldığı Ankara'da bir önceki Nisan'da [1920] bulunmuş ama hükümet kurulduğundan bu yana kimse gelmemiş. Milliyetçiler daha geçen sene Temmuz'da başşehirlerinin sekiz mili içerisindeki tepkisel isyanlara karşı savaşıyordu.

Ancak şehirdeki tek Batılı değildim çünkü eskiden İtalyan Dışişleri Bakanlığında çalışan Dr. Vincenzo Fago ve İtalyan Koloni Servisi'nden Signor Luigi Epifani ticari bir görev için benimle aynı gün gelmişti. Daha sonra şehirdeki Bank-ı Osmani-i Şahane'nin müdürünün İtalyan ve müfettişlerinden ikisinin Fransız birinin İngiliz olduğunu öğrendiğimde çok şaşırdım. Ayrıca Maliye Komiserliğindeki bir Türk yetkilinin eşi olan Alman kadınla da tanıştım. Türk giysisini benimsememişti ve onu gördüğüm altı hafta içerisinde sadece Avrupa model şapkalar giydi. İstanbul'daki çok sayıda Türk'ün de Fransız eşleri olduğunu ve en azından birinin bir Amerikalı ile evli olduğunu belirtmeliyim.”¹

Yazdığı kitap *Bilinmeyen Türkler* adı ile bir başka Amerikalı yazar Heath W. Lowry tarafından önce Amerika'da sonra da ülkemizde yayınlanacaktır. Ankara'yı Kurtuluş Savaşı esnasında yaşayan ve savaşın başka bir yüzünü bize anlatan usta kalemden dinleyelim bundan sonrasını.

1 Clarence K. Streit, 2011. *Bilinmeyen Türkler*, Heath W. Lowry (düzenleyen), Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, s. 58.

Şairler, ressamalar, mimarlar, yazarlar, subaylar - yeni Türkiye için şevkle dolu genç adamlar. Türkiye'nin bağımsızlığı için İstanbul'daki rahat evlerini bırakmış, harekete yardım etmek üzere Anadolu'nun karla kaplı dağları boyunca iki haftalık seyahatin tüm zorluklarına göğüs germişler.²

“YÜZYILLAR BOYU ANKARA FATİHLERİ

Geldiğim yol, bir yabancıya Ankara'nın tesadüf edilebilecek her hali arasından en etkileyici izlenimi sunuyordu. Tren birden dar bir kanyondan geçti ve ünlü antik Galatia metropolisinin panoraması insanın gözlerinin önünde açılıverdi. Şehir, vadinin beş yüz fit üstündeki volkanik bir tepenin üstüne ve aşağı kanatlarına kurulmuştur. Volkanik tepenin yan kısımları sarptır. Minareler silüetini süsler. Tepenin etrafını şaşırtıcı derecede iyi muhafaza edilmiş eski bir sur kuşatır ve şehre bir Orta Çağ havası verir. Tepeden derin bir kanyonla ayrılmış çıplak ve kayalıklı bölgenin zirvesinde bir Müslüman azizinin türbesini örten tecrit edilmiş bir kubbe durur. Ankara'nın çoğunu kaplayan geniş vadi tepeyi sert kabartılarla keser. İnsan Ancyra adını aldığı geçmiş günlerde buranın ne kadar iyi bir doğal kale işlevi gördüğünü düşünmeden edemiyor.

Coğrafyada şehre ismini veren keçi ve kedileriyle ünlü Ankara tarihte de bir o kadar ünlü sayılır. Şehirden ilk kez Büyük İskender'in zaferleri için onu kutlamaya gelen Atina heyetini kabul ettiği yer olarak bahsediliyor. Daha sonra M.Ö. 278'de göçebe Galliler Anadolu'nun bu kısmını fethediyor ve buraya yerleşiyor, böylece burası Galatia adını alıyor. Sonra Romalılar geliyor. Pontus Kralı Mithridates şanlı bir savaşta Pompey tarafından Ankara ovalarında kati yenilgiye uğrattılıyor. Romalılar Ankara'yı eyalet başşehirlerinden biri yapıp buraya birçok yapı inşa etmişlerdir: bir hipodrom, hamamlar, tapınaklar, su kemerleri. Roma'dakilerin bile bu kadar ihtişamlı olmadığı söylenir. Şehir kalıntılarla dolu ve Milliyetçi Hükümet onları bir araya getirilecekleri bir müze yapmayı planlıyor. Roma dönemi Ankara'sının en çarpıcı kalıntılarında biri bugünkü Millet Meclisi binalarının yakınındaki yalnız Augustus Sütunu'dur. Artık bir leyleğin büyük yuvasıyla taçlandırılmış vaziyette. Birçok kez yıkılıp yeniden yapılan şehir surlarında kalenin antik tarihini nakleden birçok heykel ya da Yunanca ve Latince kitabeli mermer blok var.

Ankara, daha sonra, sırasıyla Persler, Araplar ve Selçuk Türkleri tarafından yakılıp yıkılmış. Sonuncular, şehri Godfrey de Bouillon liderliğinde on sekiz yıl boyunca kaleyi işgal eden Haçlılara teslim etti. Sonra Cengiz Han tüm Anadolu'yu kasıp kavurdu ve Ankara'ya erkek kardeşi Hulagu Han'ın idaresine bıraktı. İşte bu stratejik noktada Osmanlı Türkleri 1260'ta Hulagu Han'ı kesin yenilgiye uğrattık için Selçuklulara yardım ederek muzaffer bir geleceğe adım attılar. Moğollar, yaklaşık yüz elli yıl sonra, bu sefer Timur'un önderliğinde, Ankara ovasında Osmanlı birliklerinin hezimete uğradığı ve I. Bayezid'in esir alındığı kritik bir savaşta öçlerini alacaklardı. Ankara, Timur'un ölümünden sonra, bir kez daha Osmanlı Türklerinin eline geçti ve o zamandan beri, 19. yüzyıl başında Mısırlılar tarafından geçici olarak alınması hariç Osmanlılarda kaldı.

Beş yüz yıllık bir aradan sonra Ankara, Osmanlı Türklerinin tarihinde yeniden önemli bir rol oynuyor, hatta uzun tarihindeki en önemlisi olacak gibi duruyor. Zira Ankara bugün, Türk Milliyetçi Hükümetinin başşehir olarak sadece Türklerin değil, İslamiyetin de yeni Mekke'si. Doğu'da bugün hakim olan hissiyat sadece dini değil, aynı zamanda siyasidir. Yabancı egemenliğindeki Müslüman halkları kendi kaderini tayin etme hakkı doktrinini ve kendi milliyetçiliklerini hayata geçirdi ve Mustafa Kemal Paşa'ya yeni peygamberleri gözüyle bakıyorlar. Müslümanlar her yerde yakın ilgiyle

Ankara Hükümetinin başarısına odaklanmış durumda. İslamiyetteki mezhep farklılıklarına rağmen Türkler Doğu’da yüzyıllardır güç olma prestijine sahip. Müslümanların onların liderliği ve yardımını beklemesinden daha doğal bir şey olamaz. Müslüman dünyasının her yerinden heyetler kendi ülkelerindeki yabancıların hakimiyetine son vermek ve bağımsızlıklarını ilan etmek için Ankara’yı yardıma çağırıyor.

Hintli Müslümanlar Türk Milliyetçilerine “*Bize sadece yirmi bin kişilik bir ordu gönderin, Hindistan’dan İngilizleri atarız*” demiştir. Ancak Türkler böyle bir Milliyetçi Haçlı Seferi’ne girişme niyetinde değil. Milyonlarca Hintlinin birkaç bin Türk’ün onları özgürlüğüne kavuşturmasına ihtiyaç duyması fikrine, gülüyorlar.

Bu görüşü bana aktaran Milliyetçi liderlerdir: “*Liberal reformların İslam alemdeki konumumuzu nasıl etkileyeceği ile ilgili siyasi kaygı ilerleyişimize uzun zamandır engel oldu. Diğer Müslüman halkların kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olduğunu görmek istiyoruz ama onlar için savaşacak konumda değiliz. Kendimiz için sürdürülebilir bir barışa sahip olmalıyız.*”

*Mustafa Kemal Paşa, Müslümanların
Gözünde Son Fatih; Ancak Diğer
Taraftan Müslüman Ülkelere
Yardım Etme Konusunda
İstekli Ve Hevesliler*

Ancak diğer taraftan Müslüman ülkelerine yardım etme konusunda arzulu ve hevesliler. Mustafa Kemal Paşa, Afganistan Emiri’nin ricası üzerine Cabul’e [Kabul] Afgan ordusunu modern biçimde yeniden düzenlemek için Türk subaylardan oluşan bir komisyon yolladı. Mezopotamya Arapları ondan bir lider rica etti, o da onlara Senusi Şeyhi’ni gönderdi. Bu tip icraatler elbette Türklerin avantajına çünkü İtilaf Devletleri’nin başka bir yerle meşgul olmasına ve böylece Millet Meclisi Hükümetinin zafer şansını artırmasına sebep olmaktadır.

Özellikle İstanbul’daki ve Yunanlıların işgal ettiği bölgelerdeki Türkler için Ankara gerçek bir Mekke’ye dönüşmüş durumda. Ankara bu bölgelerden gelen Türklerle dolu, bu insanların çoğu şimdiye dek Anadolu’ya adım atmış değil. Ankara’da Şubat ayında geçirdiğim üç haftanın her günü daha çok insanın geldiğini gördüm.

Şairler, ressamalar, mimarlar, yazarlar, subaylar - yeni Türkiye için şevkle dolu genç adamlar. Türkiye’nin bağımsızlığı için İstanbul’daki rahat evlerini bırakmış, harekete yardım etmek üzere Anadolu’nun karla kaplı dağları boyunca iki haftalık seyahatin tüm zorluklarına göğüs germişler.

Ancak Ankara Türk Milliyetçileri tarafından tarihi yüzünden değil, merkezi konumu ve Batı Türk-Yunan sınırı demir yolu bağlantısı için geçici başşehir seçildi. Önermek için geriye pek fazla tercih kalmıyor. Şehrin üçte biri savaş sırasında yakılmış (volkanik tepenin Batı eteğinde kurulmuş kısmı) ve yananların yerine yenisi yapılmamış. Yakılan kısma Hıristiyan bölgesinin de Türk mahallesinin de bir kısmı dahil ve birbirlerini felakete sebep olmakla suçluyorlar. Bunlar muhtemelen kazayla çıkıyordu, çünkü felaket getiren yangınlar bütün Türk şehirlerinde çok yaygın. Yaygın mangal

kullanımı sebeplerden biridir. Bir diğeri, Türklerin gece yatak odasındaki küçük lambayı söndürmeden bırakma adeti. Bu tuhaf adet, bana denildiğine göre, Türk çocuklarının dünyanın öte ucundakilerle paylaştığı karanlık korkusundan geliyormuş. Aileler o kadar yumuşak kalpliymiş ki odada yanan bir lamba bırakıyorlarmış. Böylece Türkler aydınlatılmış bir odada uyuma alışkanlığı edinmiş ve bazıları büyüdüklerinde bile koyu karanlıkta iyi uyuyamıyor gibi görünüyor.

Ankara'daki yangının sebebi her ne ise, sonucu geçici başşehir olarak seçilmesinin ardından gelen insan akışının ikametini neredeyse imkânsızlaştırmak oldu. Ankara'nın liberal hükümetin merkezi olarak bir başka dezavantajı da Milliyetçilerin de esprisini yaptıkları gibi ruhen ilerici olmaktan çok uzak olması. Bazen onu Engheri [en geri] bazen Enkara [en kara] diye telaffuz ederek kelime oyunu yapıyorlar. Şehrin yaklaşık yirmi beş bin kişilik bir nüfusu var.

Fakat dar hatlı demir yolu trenimize geri dönelim. Gelişimizde bizi bir inzibat karşıladı ve şefinin Eskişehir'e [Eskişehir] giden standart hatlı demir yolunun istasyonundaki ofisine getirdi. Dağlar boyunca dokuz günlük ağır seyahatimizden sonra yeniden gerçek lokomotifleri, yolcuları ve yük vagonları olan gerçek bir demir yolu görmek benim için büyük bir keyifti. Medeniyete geri dönüştü. Şef, istasyonda bir telefon konuşmasından sonra şehrin karakoluna gitmemi söyledi. Şehir istasyondan yaklaşık yarım mil uzaklıktaydı.

Şehir zabıtası, şehre bir Amerikalının gelmiş olmasına oldukça şaşırılmıştı ve bana biraz şüpheyle bakıyordu. İçişleri Komiserliğine telefon ettikten ve geçişimi onayladıktan sonra tavırları değişti ve bana bir oda bulmaya çalışacaklarını söylediler. Bulabildikleri en iyi şey Liberty [İstiklal] Hotel'deki küçük odaydı. Oda ancak içindeki iki tek yatağı ve aralarındaki dar yolu kapsayacak kadar genişti. Kuzeye bakıyordu ve bu duvarın büyük kısmı birçok kırık camı olan iki pencere tarafından ışgal edilmişti.

Tüm Anahtarlarının Rum Bir

Kadının Elinde Olduğu

Constitution Hotel'de Kalışımız

Şansım, birkaç gün sonra şehrin en iyi oteli olan Constitution [Anayasa] Hotel'de bir oda bulacak kadar yaver gitmişti. Biraz daha genişti ve rüzgardan biraz daha koruma sağlıyordu. Bu odadaki pencerenin de ciddi bir onarımdan geçmesi gerekiyordu. Cam bulmak zordu ve bu yüzden yapacağımın en iyisini yaptım ve rüzgarlı gün ve gecelerde pencereye bir hali astım. Bu oda bir yat olsaydı Sir Thomas Lipton ile yarışabilirdik diye düşünüyorum, çünkü rüzgar ağır halıyı yelken gibi şişiriyordu. Bu korumaya rağmen kar içeri giriyor, fırtınalı gecelerde yataklarımıza düşüyordu. Isınmak için iki mangalımız vardı ve zaman zaman ellerimizi üstünde tutarak ısınıyorduk

Okuduğum ilk gazete şehirdeki İspanyol gribi salgınına karşı insanları uyarıyordu. Neredeyse anında soğuk almıştım ve kısa süre içerisinde kötü bir grip atağına çevirmişti. Şansıma, hava akabinde birkaç günlüğüne ısındı ve bir sorun yaşamadan iyileştim. Otomobildeki ilk iki gün ayaklarım neredeyse donmuştu ve sonraki en ufak ısı düşüşünde uyuşuyorlardı. Genelde Ankara'daki bu iyi havalandırılmış odada sadece kıyafetlerimle değil, üstüne bir kazak ve iki kat yün çorapla uyuyordum.

Odam otelin han kısmındaydı, itiraf etmek gerekirse 'otel'bölümü denilen yere nazaran çok daha kötü döşenmişti. Gördüğüm tüm Türk hanları aynı şekilde inşa edilmiştir - kare şeklinde ortada açık

bir avlu ve odaların bulunduğu ikinci katın etrafındaki açık verandası olan bir alan. Alt kat ahır olarak kullanılıyor. Hanımızdaki bütün kapıları kilitlemek için ucuz asmakilit kullanılıyor ve hepsine aynı kilit uydüğundan misafirlerin odaları için anahtarları yok. Anahtarlar, odası benim adamın yanında ve İstanbul kabinesinin eski Dahiliye Nazırı Hazım Bey'inkine [Ebu Bekir Hâzım] yalnızca iki oda uzaklıkta bulunan Rum hizmetli kadındaydı ve ne zaman birimiz odamıza girmek istesek ilk önce kadını bulmamız gerekiyordu. Avlu, gece gündüz ona hitap edilirken kullanılan kelime olan “*Madam! Madam!*” sesleriyle çınıyordu.

Not: Milliyetçi Hükümetin resmi basın kuruluşu Anadolu Ajansı Streit'in Ankara'ya gelişini Günlük Bültenlerinin Fransızca versiyonunda (14 şubat 1921 No. 64) şu başlık altında yazmıştı:

Agence D'Anatolie Angora le 14 fevrier 1921

No. 64: Un journaliste Americain a Angora

Angora 13 fevrier 1921 - Mr. Clarence K Streit, correspondant de The Public And Ledger Syndicate [yani: The Public Ledger & Syndicate] de Philadelphia est arrive Angora via Samsun. Mr. Clarence renseignera la presse Americaine, sur la vraie souhaite la bienvenue Mr. Clarence et un plein et loyal success dans la tâche delicate qu'il s'est charge.

Anadolu Ajansı, Ankara, 14 Şubat 1921. No. 64:

Ankara'da Amerikalı bir Gazeteci.

Philadelphia'daki **Public Ledger** ve Sendikası muhabirlerinden Bay Clarence K. Streit Samsun üzerinden Ankara'ya vardı. Bay Clarence Amerikan basınını Anadolu'daki gerçek durum hakkında bilgilendirecek. Anadolu Ajansı Bay Clarence'a büyük bir hoş geldin der ve sorumlu olduğu hassas görevi dürüstçe yerine getirmesinde ona başarılar diler [HWL].

*Türkler Övülmek Değil, Sadece
Gerçeklerin Anlatılmasını İstiyor;
Bir Türk'ün Bir Kadına Saygısızca
Davrandığını Hiç Görmedim.*

Bu gerçeklerden yola çıkarak, Türklerin onların lehinde olmamı sağlamak için sağlığıma dikkat etmek gibi bir çaba göstermedikleri anlaşılacaktır. Kral Constantine tahtına geri döndüğü sırada ben Atina'dayken, durum oldukça farklıydı. Orada Yunanlılar muhabirlere iyi vakit geçirtip onların desteğini kazanmak için her şeyi yaptı. Çay toplantılarına, ziyafetlere, konserlere, tiyatrolara, otomobil gezintilerine ve turistik gezilere o kadar çok davet aldık ki hepsini kabul etseydik şehirde gerçekten ne olup bittiğini öğrenmek için pek vaktimiz kalmayacaktı. Daha sonra Eskişehir'de geçirdiğim vakit

hariç, Türk yetkilileri Anadolu'daki ziyaretim sırasında, özellikle de Ankara'da, beni istediğimi yapma konusunda özgür bıraktı. Ancak bana çok içten davrandılar ve rica ettiğinde bana yapabilecekleri her türlü yardımı yaptılar. Davranışları hoşuma gitti çünkü bir kişinin rehberliğinde tur yapmak istemiyordum. Beni çok etkileyen bir başka şey konuştuğum Türklerin çoğunun gösterdiği bırakın mütevazıyı alçakgönüllü ruh haliydi. Benden istedikleri tek şey gördüklerimi olduğu gibi rapor etmem oldu.

Bunlarla bağlantılı olarak, Ankara'daki bir Ermeni restoranında bir Türk teğmen ve dört sivil ile yaptığım sohbetlerden aldığım bazı notlar ilgi çekicidir. Amerikalı bir muhabir olduğumu duyduklarında memnun gözüktüler. Tanıştığım tüm Türkler yabancı bir muhabirin özellikle Amerika'dan gelen bir muhabirin çünkü onlarla adil bir anlaşma yapacağımıza güveniyorlardı. Ülkelerinde ne olup bittiğini görmeye gelmesinden memnun görünüyordu. Dünyanın Türkiye'deki durum hakkında edindiği çarpıtılmış haberlerden şikayet ediyorlardı. İçlerinden biri hükümetlerinin yurtdışındaki düşmanca propagandaya misilleme yapmamakta hata yaptığını söyledi. Bir diğeri sahip oldukları tüm paraya orduları için ihtiyaçları olduğu cevabını verdi.

Köylülerle yaşadıklarımı anlattığımda, yürekten sevindiler. Biri şöyle dedi: *"Bir muhabirden yapmasını beklediğimiz tam da bu (ve bir Amerikan'dan da). Diğer muhabirler halktan insanlarla ilgilenmiyor, onun yerine bilginin çoğunu yetkililerden alıyor."*

Bir diğeri de *"Bizi övmenizi istemiyoruz ama olan biteni tam nasıl görüyorsanız öyle tarifetmenizi istiyoruz - ne bir eksik ne bir fazla"* dedi.

Ünlü Türk yazarı ve feminist lider Halide Edip Hanım'ı Amerika Birleşik Devletleri'ne elçi olarak gönderme projesi konusunda ne düşündüklerini sordum. Savunuyorlar çünkü *"bu mevki için seçilmiş olması hakkımızdaki bazı yanlış düşüncelerin bir kısmını ortadan kaldırmaya yarayacaktır."*

Mehmed Ali'ye biri *"Muhabir Bey evli mi?"* diye sordu. Evli olmadığını söylediğimde, yazık olduğunu çünkü Türk kadınlarıyla tanışmamı zorlaştırdığını söyledi. *"Kadınlarımızın biz erkeklerden daha kültürlü ve entelektüel açıdan daha ileri olduğunu gördünüz"* dedi gururla. Nişanlı olduğumu ekledim. Genç subay anında ilgilendi ve kendini benim yerime koyarak dedi ki, *"O zaman içiniz rahat değildir."*

"Kendi deneyimlerinize dayanarak konuşuyor gibisiniz. Siz de mi nişanlısınız?" diye cevap verdim. *"Onun gibi bir şey"* diyerek gülümsedi.

"Bekârken evlendikten sonraya nazaran daha iyi çalışırsınız." diye açıkladı sivillerin arasında en yaşlı olan ve gülümseyerek ekledi, *"Ben de deneyimlerime dayanarak konuşuyorum."*

"Tam tersine" diye cevapladı subay. *"O zaman akli başka yerde olmaz."*

"Her hâlükârda," dedi yaşlı sivil, *"Türkiye'ye evlendikten sonra gelerseniz, zevceniz aracılığıyla kadınlarımızla tanışma ve onları daha iyi tanıma şansınız olur."*

"Ah, zevcenizi de yanınızda getirseniz daha iyi olur" diye ekledi beni anlarcasına. *"O zaman kalbiniz ferah olur."*

Türk karakterinin romantik yönünden edindiğim izlenim 'korkunç Türk' efsanesini çürütmeye ve Dr. Pomeroy'un Türklerin eşlerine ülkedeki Hıristiyanlardan daha iyi davrandıkları iddiasını tasdik etmeye yeter. Çorum'daki otelde çocuğun ifade ettiği aşka takınılan şairane tutuma daha sonra zaman zaman rastladım. Aşk sözcükleri, Çorum'un eski kahvehanelerinde olduğu kadar Ankara

tiyatrolarında da popülerdi. En çok alkış alan ve ne zaman söylense askerlerin tekrarını istediğı şarkı bir kızın Milliyetçi Ordudaki sevgilisine özlemine anlatıyordu. Bir Türk’ün bir kadına, Müslüman ya da Hıristiyan veya hayat koşulları ne olursa olsun, bir kez olsun saygı çerçevesi dışında davrandığını görmedim. Seyahatlerimde rastladığım kabilelerde herkese yetecek kadar at ya da eşek olmadığında neredeyse her zaman kadınlar hayvanlara binmiş ve erkekler yürüyor oluyordu.

Fakat beş Türk’le sohbetime geri dönecek olursam, alışıldığı üzere Avrupalı Güçler’in onları hiçbir zaman rahat bırakmayacağından ve ülkelerini geliştirmeleri için onlara zaman tanımayacağından şikayet etti. Hep savaştaydılar. Amerika’nın onlara yardım eli uzatmasını istiyorlardı ama Amerika çok uzaktaydı. Türkiye’de yapılacak o kadar iş vardı ki. Makineye ihtiyaçları vardı. Amerika’dan gelecek uzmanların onlara bilimsel yöntemlerle tarım yapmayı öğretmesine ihtiyaçları vardı. Tüm bunlara rağmen toprak çok verimliydi.

Genç subay, acı acı “*Evet, eski imparatorluğun toprakları çok verimli, içinde o kadar çok Türk gömülü ki*” diyerek araya girdi.

Türkiye beni emsalsiz bir mezarlıklar ülkesi olarak etkisi altına almıştır. Her köyün büyük bir mezarlığı olmasını bir yana bırakın, bazı durumlarda mezarlıklar köylerinden daha uzun yaşıyor. Neredeyse bütün büyük Türk şehirlerine yaklaşırken insanın hektarlarca mezardan geçmesi gerekiyor çünkü şehrin etrafındaki mezarlar genelde çevrili değil. Bu dediklerim özellikle Ankara için geçerli. Volkanik tepe giderek büyüyen bir mezarlıkta çevreleniyor denilebilir.

Bu mezarlıklara garipsi ıssız görünüşünü veren şey çoğu mezarın isimsiz olması ve insanın geçtiğı her yerde bulabileceğı, sıradan kitabesiz bir taş levhayla gösterilmesi. Bazen tepesinde bir fes ya da sarık bulunan, kitabeli mermer levhalı mezarlar var ama azınlıktalar. Mezarlar hemen hep bakımsız vaziyette, taşlar her yöne bakıyor. Görünen o ki mezarlarla ilgilenmek için pek çaba sarf edilmemiş. Türk mezarlarının bu karakteristiğı, anladığım kadarıyla, inananlarına ölü ile değil yaşayanla ilgilenmelerini ve bir adamın mezarının ölümünden altmış veya yetmiş yıl sonra yok edilmesini söyleyen Hz. Muhammed’in öğretileriyle ilgilidir. Ancak azizlere ve kahramanlara istisna yapılmış.”³

Kaynakça

Streit, Clarence K. 2011. *Bilinmeyen Türkler*. Heath W. Lowry (düzenleyen). Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.

Berthe Georges Gaulis

1870-1950

Fransız gazeteci. Birisi Osmanlı İmparatorluğu döneminde olmak üzere üç kez Anadolu'ya gelmiştir. Yazılarının ve konuşmalarının Fransa'nın Kurtuluş Savaşına karşı olan tavrını etkilediği kabul edilmektedir. Ama her şeyden farklı olarak Kurtuluş Savaşı Ankara'sını Dünya'ya değişik bir biçimde anlatmayı başarmıştır.

Ankara için şöyle der;

“Yeryüzünde yedi sekiz şehir vardır ki, her birinde bir dünya kuruludur. Bunlar, insanca birleşmenin fikir yapısını temsil eder, gelgeç bir yolcuyu ya da her şeyi gözlemeye kararlı bir misafiri eşit derecede etkilerler. Ankara, işte o şehirlerden biridir. Bir pota ki, kişilikler onun içinde erimeye gelir ve içinden bambaşka kişilikler çıkar. Onun vurduğu damga, her kökenden simalarda görülür. Başlar kalkıktır, bakışlar parlaktır ve Ankara'dan geliyor olmak, bugün tüm İslam dünyasında, kendini dinletme ayrıcalığını vermektedir.”¹

“Mayıs - Kasım 1921

Mayıs 1921'de milli güçler Başkent'te ancak üç çeşit misafire kucak açarken, verdiği ilk izlenimler acaba nelerdi? Doğu'nun ve Batı'nın dostları vardı ki, bunlar tamamen tarafsız ve tamamen vicdanlı davranmak için oraya gelmişlerdi. İstenmeyen adamlar, İngiliz ajanları da bütün şekilleriyle, İstanbul ya da İnebolu'dan itibaren teşhis olunup, ustalıkla kapana kısırılmışlardı. Son olarak bir de tereddüt duyanlar vardı. Bunları bir yandan yalnız Ankara ismi bir araya getirebiliyor, fakat diğer yandan yine de milliyetçilik dersini iyice belleymediklerinden, işin içinden bir türlü çıkamıyorlardı.

1 Berthe G. Gaulis, 2006. Çankaya Akşamları, İlgili Kültür Sanat Yayınları, s. 123.

Bunlar, ilk bakışta acaba ne görebiliyorlardı?

Bir şehir ki, en büyük çekiciliği tuhaf oluşudur. Her yerde bir bilinmezlik arayan en tatmin edilmez gezginler bile, Ankara'nın başka hiçbir şehir ile kıyaslanamayacağını söylerler. Ankara, eski debdebesinden, görkemli elbiselerinden, renkli giysilerinden kurtarılmış yeni bir Doğu'nun çiçek açıyordu. O, çoktandır doğacak durumda olduğu halde Avrupalı cehaletinin Bin bir Gece Masallarına takılıp kalmış bulunmasından dolayı, hala idrak edemediği köklü bir değişimin ifadesini taşırdı. Bunun yanı sıra, yine o, bütün yabancı hükümet erkanının "değişmez Doğu" olarak yer etmiş inancından öç alıyordu. Tek bir hamlede, tüm peçelerini atıvermiş, şimdi, hayallerin onu sarmakta ısrar ettiği her şeyden soyutlanmıştı. Ama Ankara, kendi isteğiyle olan bu vazgeçişte, biraz kaba görünen bu çehrede, bütün fazla süslerden arınmış bu saf gerçek içinde, yüzlerce kez daha güzelleşmiş oluyordu.

Biri Mayıs, öteki Kasım ve Aralık aylarında geçirdiğim iki ikamet esnasında, o kaleye, yürekleri büyük ağırlıklar altında ezilen insanlara bakıp acımışımıdır. Bu parlak ışık altında, bu milisler çokluğu içinde, sıkıntılarla derinleşmiş çizgilerde, onun düşüncesini de, amacını da bulup çıkarabilmek elbette kolay değildi.

Şimdiden, Sivas günleri, git gide uzaklaşan bir geçmişte kalıyordu. Bir düzen sağlama ve savunmanın başlaması, ne denli tehlike gösterirse gösterebilir, birbirine sıkı sıkıya bağlanmış, kararlı bir kaç adam için, altın bir çağ açıyordu. Onların yanı sıra, başarıya içtenlikle inanmamış da olsalar, sırf fedakarlık zevki içinde, hiçbir karşılık beklemeden kendini feda edenler de bulunuyordu...

Başarı gelmişti, inanılmayacak biçimde, en çılgın fikirlerin ümitlerini de aşarak gelmişti. Bunun ardından, sorumlulukların uzun kfilesi yürüyordu. Eser genişliyor, tüm yeni fedakârlıkları, tüm yeni tehlikeleriyle muazzam hale geliyor ve Mustafa Kemal Paşa ile birlikte bu ezici yükün ağırlığını, bunun tehlikeli şeref ve mutluluklarını paylaşıyorlar, onun yaptığı gibi, o yüce çabayı, göstermeye devam ediyorlardı.

İlk bakışta, Ankara, onların fikir yapısını güçlü biçimde topluyor, bütünleştiriyordu. Burada hoşgörü yoktur, avarelik, heveskârlık yoktur. Herkes için sert, acımasız bir kural vardır. Çalışma dışında her şey, neredeyse yasaktır. Havada, ham bir çeşni sezilir, bu haliyle, muhteşem, soyutlanmış, aşırılaştırılmış; sanki bir ince çelik bıçakla kesilmiş o sivri yokuşlarıyla, dev geçmişi devamlı akla getiren harabeleriyle, gelecek dolu kalabalıklarıyla, bu şehir tam bir enerji kaynağıdır.

Milliyetçi Başkent'i, bir Mayıs sabahı tanıdım. Koşması bitmeyecek sanılan o tren yavaşlayıp bizi Asya kalesi ile burun buruna getirdiği zaman, yol arkadaşlarım, seslerini hafifleterek, "işte Ankara" demişlerdi.

Kalenin canlı sivrilikleri, garip bir anıtın egemen olduğu bir dağ çevreliyordu. Acaba Selçuklu taşı mıydı? Belki çok daha eski bir mabedin kalıntıları olabilirdi. Birçok medeniyet, yollarına devam etmeden önce, burada bir an olsun mola vermişti.

Müslüman dünyanın, bugün her fırsatta, Ankara diye tekrarladığı o ismi taşıyan küçük garın önüne böyle sessiz sedasız gelivermek, insanda tuhaf bir duygu yaratıyor.

Ankara ve Mustafa Kemal iki isimdir ki, Afrika ve Asya için, şahane bir destanı, tükenmez bir zaferi temsil ederler.

Şehrin esas karakteri, bu bütünün idrakiyle kendisini kabul ettiriyor, aynı zamanda, bir başlangıcı ve formüllerin en çağdaşını öngörüyor ki, bu da o yıkılmaz mazinin üstüne oturtulacak.

Burada, güvenin boş vermişliği yoktur; tehlike kavramı hep yakını gösterir, her zaman hazır bilinen düşman entrikası, tetikte olmayı bilemektedir. Milliyetçi cephede misafir olan her yabancı, sıra sıra silahlı birliklerle korunan bu yerde giyebileceği tek zırh samimiyettir. Her saatleri amansız bir savaş olan bu insanlar, ne mahcuplara ne de kararsızlara hoşgörü gösterirler ama bir kere o insanlara inandılar mı, bir kere, onların yanına neden geldiğimizi, onları işleri arasında niçin meşgul ettiğinizi anladılar mı, bir gün önceki gergin çehreleri öylesine bir gülümsemeye aydınlanır ve en değerli varlıkları olan zamanlarını, öylesine bir Doğululukla harcarlar ki sizin için!

Onlar için enerjinin zembereği, son derecede gergindir. Kime karşı, neye karşı mücadele gerekir? Öncelikle, buradan uzaklaşır uzaklaşmaz, tam anlayış ve inançlarını kaybedenlere karşı, çünkü her şey buradan görmeyle aydınlanıyor. İkincisi, uzaktan, amaçların tam anlamını kavrayamayanlara ve cesaretlerini yitirenlere karşı. Daha sonra, her biri, ötekileri gölgelemek isteyen küçük ittifaklara karşı ve nihayet, özellikle, yüz türlü kılığa giren, biçim değiştiren, sayısı belirsiz ve de çok, burada bulunmayan her şeye bol miktarda sahip olan düşmana karşı.

Kimseye benzememek, kendi kendisi olabilmek, güzeldir, hoştur ve imkanlar ötesinde tehlikelidir. Dörtte üçü yakılıp yıkılmış bir yurttan, yarısı işgal altında bir yurttan zafer elde etmek, bir bakıma, insanın kendi zaferine esir düşmesi sonucunu getiriyor, fakat Ankara’da her kafayı işgal eden bu talim gerçeklerin yanında, milli zaferin getirdiği benzersiz itibar yükselmekte. Ankara’ya gitmek, Ankara’dan gelmek, bizlere İslam dünyasının kapılarını ardına kadar açan bir parola oluyor. Ankaralı olmak, bir Türk için bugün en yüksek asalet unvanı. Bir de oradakiler gelseler, bize “Ölüm mahkumları değil miyiz biz?” deseler gülümseyerek. Gözlerdeki parlaklık, ağızların kararlı gerilişi, duygularla dolu bir övücü gösteriyor. Bu duygu, coşturur, güçlendirir, her çeşit özveriye kabule ve desteklemeye olanak sağlar; bütün dünya zevklerini hiçe sayıp, o yüce fedakarlığı yüz kat tercih eder.

Bu çeşit bir nefis körlemesi, insanı çok gerçekçi yapıyor, eleştiri duygusunu da geliştiriyor.

Gar, sade bir yer. Şehre yönelik geniş yolda ancak birkaç adım atmıştık ki, kulaklarıma yine, iki aylık Anadolu gezisi sırasında hep alıştığım kelimeler çalınmaya başladı: “Ankara ve Mustafa Kemal Paşa.” Ben hep gülümsüyor, bu kez milliyetçiliğin bu iki gücünü, kolay olmasa bile, görebileceğimi düşünüyorum.

Subay, memur, mebus, vekil, asker, kervancı, hep birbirine karışıyor. Süvarilerin, yayaların ve arabaların iziyle dolu büyük yol üstünde biraz ilerleyince, devletin dayanıklı, çok özel bir biçimde inşa edilmiş binaları görülür. Meclis’in karşısında, set üstünde bir halk bahçesi şehre hâkim. Bu bahçe, çok defa, taşacak gibi dolmaktadır. Tüm Ankara orada toplanır.

Şüphesiz burada hep genç adamlara, güç dolu, cesaret dolu adamlara rastlanır, fakat tecrübe sahibi kimseler de yok değildir. Yüksek yayaların tonuna uyum sağlamış bu sert ve acı ise rağmen, hepsinin yüzleri, tavırları iyilikle dolu. Hepsi, hemen hepsi, yarı sivil yan asker kıyafetinde, kahverengi ya da koyu renk giyinmiş. Külot pantolon, astragan kalpak, bir simge oluyor.

Hepsinde, aynı canlı hal, aynı açık göz, anlamlı ve okkalı söz, aynı delici iradeli bakışlar. Ah! Eski Türkiye, bu yeni dünyadan ne kadar uzak; bu kupkuru, keskin, elektrikli havadan öyle uzak ki, her defasında bundan kopabilmek için de aynı derecede çaba harcamak gerekecek. Belki de hayat, akla gelmez işlerle, tehlikelerle dopdolu ve Asya’nın derinden duyulan o gürültüsü, orada diğer her yerdekenden fazla işitilmekte.

İşgalin gülümsemeyi unutturduğu, onun yerine acılı bir sevimliliği getirip koyduğu İstanbul’dan sonra Ankara, canlılığı ve sapa sağlam karakteriyle dikkatleri çekiyor. Birinde karanlık bir mücadele,

ötekinde hareketin yuvası var. Birincisi gülümsemeyi unutmuş, gölgesinden korkuyor; ikincisi, bir hiç, bir gülücük, bir canlı söz ile oynuyor, çünkü gevşeme anları kısa ve çabalara kesintisiz. Yoğun çalışmadan başka hiçbir şey kafaları meşgul etmiyor, tehlike ise daima hazır. Sağlam yapılı insanlar için bu durum, toparlayıcı nitelikte benzersiz özellikler taşıyor.

Buraya kadar varmanın zor oluşu, Türkiye başkentinin çevresi şiddetle muhafaza edildiği için. Evet, oraya varabilenlere bu bile, başka yerlerin hiç tanımadığı, bir rahatlık hissi, bir konuşma serbestliği telkin ediyor.

Yeryüzünde yedi sekiz şehir vardır ki, her birinde bir dünya kuruludur. Bunlar, insanca birleşmenin fikir yapısını temsil eder, gelgeç bir yolcu ya da her şeyi gözlemeye kararlı bir misafiri eşit derecede etkilerler. Ankara, işte o şehirlerden biridir. Bir pota ki, kişilikler onun içinde erimeye gelir ve içinden bambaşka kişilikler çıkar. Onun vurduğu damga, her kökenden simalarda görülür. Başlar kalkıktır, bakışlar parlaktır ve Ankara'dan geliyor olmak, bugün tüm İslam dünyasında, kendini dinletme ayrıcalığını vermektedir.

Dönüş yolunda, size yüzlerce defa: "Ankara ne diyor buna?" diye sorup duracaklardır.

Hava acıdır, kurudur, enerjiyle dopdoludur. Yiyecek maddeleri bol ve sağlıklı. Şehir bir kovan gibi, ırmak boyunca doğal sınırlarından taşıyor, kayıyor, civar tepelere tırmanıyor. Mesken sorunu yine de hallolunamıyor ama her yerde hummalı inşaat çalışmaları var. Tamamen taştan, büyük büyük yeni evler birbiri yanına sıralanıyor. Yakında, Roma duvarları içinde büyük cami var. Her yerde, hâlâ canlı duran harabeler, hayata karışıyor.

Eski surlar dizisi Roma taşından yapıma. Bu taşları, Timurlenk, Selçuklu ve Osmanlılar sırayla yerleştirmişler. Beyaz minareler, kurşuni - beyaz karışımı ev yığınları arasından, çiçekler gibi fişkırmakta.

Her sokak dönemecinde, temelde çok kuvvetli eski bir duvar, eski bir çeşme ve her yerde, her zaman kağnıların ağır geçişi. Tekerleri tamamen taştan, kadınların güttüğü öküzlerin çektiği, ilkel arabalar (kağnılar) yolun efendisidir. Bunlar, kader gibi, gözleri görmez halde, uzun, sık diziler ki, hiçbir şey birini bir diğerinden ayıramaz. Süvariler aceleyle sıraya giriyor, arabalar kaldırıma çıkıyor ya da köşe taşlarına bindiriyor, küçük eşekler yüklerini boşaltıyor, otomobillerin yolları ister istemez engelleniyor.

Kağnılar kutsaldır. Onlar, herkesin gözünde, milli ordu cephanesinin, halkın iradeli çabasının sembolüdür. İki yüz kilometre ötede, Türk hatlarının setti vardır, bu teker gıcırdaması da, tek sesli bir nağme halinde, Anadolu'yu baştanbaşa sarar. Burada herkes savaş için yaşıyor. Takviye kuvvetleri Ankara'dan geçer, her yerde acemi erler talim yaparlar, sivillerin her biri çift tayın alır. Bütün bunlardan, bu çalışmalardan bir güven, bir gençlik hali yayılır ki, yayılmalarına engel olunamaz. Hafif bir alaycılık; bunu tarif etmeye olanak yok, kendisinin ve etraftakilerin korkudan duymalarının önüne geçmek için başvuru bir çeşit tebessüm, Avrupa adaletsizliği karşısında kısa kısa infialler ki, enerjinin egemenliğine derhal girmekte.

Bu sert savaşçılar;

"Biz intiharlık insanlarız, biz yok olmaya mahkumuz! Ölmüş kişilerin zorlu hayatını yaşarız," diyorlar. Sonra ekliyorlar:

"İngiltere bizleri mahkum etmiş, bizi dinlemek bile istememiştir. Biz de karşı çıktık, kafa tuttuk ve her gün nasıl da hayretler içinde görüyoruz şu gerçeği: Biz, ondan daha güçlüyüz!"

İngiliz adaletsizliğı olmasaydı, yeniden bir millet haline gelme fırsatını bulamayacaktık. Köylülerimiz direnmeyi, karşı koymayı, birleşmeyi nasıl öğrenebileceklerdi ki?”

Bir Türk subay hatlardan gelmiştir. Arkadaşları, yeni Yunan zararlarını sorarlar.

“Evet var,” cevabını verir bize; “Yunan eldiveni ile vuruyorlar ama onun içinde İngiliz’in eli var.”

Hiç şüphe yok, İstanbul’dan gelen hikayeler de Ankara’da çalkanır durur. Yöneticiler olsun, aydınlar olsun, hepsinin İstanbul’da aileleri ve ellerinde kalan malları mülkleri var. İki merkez arasında gelip gitmeler devam etmekte. Yakın bir tarihe kadar, İstanbul’daki aşın davranışlardan ötürü sadece İngiliz doğu sömürgecilerinin takımı suçlanırdı. Bu inancı, yeni bir olay değıştirdi.

16 Mart 1920’de, İstanbul’daki parlamentodan zor kullanılarak alınıp Malta’da tutulan Türkler, bir kaç ay önce salıverilmiş bulunuyor. Bunlardan birkaçıyla İnebolu - Ankara yolculuğunda beraberdim. Çoğu seçkin esirlerdi ki, değerlerinin anlaşılması sonunda serbest kalacaklarına bir türlü inanmamışlardı. Aslında, onlara bir çeşit özellik tanınmıştır ama bu, düşündükleri biçimde de değildi. Basit asker muamelesine tabi tutuldukları zaman, paralarının alındığını, mücevherlerinin çalındığını gördüler, en olmayacak sağlıksız koşullar altında bulundular. Buna karşılık, istenen parayı verenler de, Malta’dan sözüm ona kaçmış oldular. Çoğu, orada kalıp bekledi. Bunlar, karşısındakiyle pazarlığa oturamayacak kadar gururla kişilerdi.

Nihayet, gecikmelerden sonra, hareket saati gelip çatmıştı: Kötü bir yolculuğun tüm rahatsızlığı içinde, küçük ve oynak bir savaş gemisinde, hele o saygılı koruma da yok olunca... İstanbul limanında gemi demir atar. Günlerce karaya çıkma yasağı, dışarıyla temas kurma yasağı! İçi kadın ve çocuk dolu kayıklar İngiliz gemisi etrafına doluşurlar, kabaca kovulurlar, çığlıklar, hıçkırıklar havaya karışır. Bu, esaretin en acıklı anıdır.

Kafile, bir petrol gemisine naklolunur. Çalkantılı bir denizde İnebolu’ya gidilir. Kıyıdan gelen Türk kayıkları, nakit sırasında mucizeler yaratırlar. İngiliz subaylar tahliye zorlukları karşısında sabırsızlanır, yükleri olduğu gibi denize atacakları yolunda tehditler savururlar. Rauf Bey: “Yeter artık! Artık sövmeyin bizlere” der. Bu eski denizcinin karşısında, İngiliz subaylar susarlar. Tahliye bitirilmiştir. Malta’dan dönenler çektikleri eziyetlerin de sona erdiğini sanırlar. Hayır, kaderlerinde yeni bir üzüntü daha vardır. Bir kez daha bekleyeceklerdir. Yemek vaktidir. Pis karavanlar karşısında hepsi dişlerini sıkar, bekler. Özellikle o pirinç pastasından hiçbir şey anlamazlar. Böylesine bir isteksizlik ve reddediş, beklenen sonun gelmesini tehdit edebilecek durumdadır. Yine hepsi, ayakta, birbirine kenetlenmiş olarak, yarı bitkin halde, başlarına geleceğı gözlemeye koyulurlar. Fakat tabancalar iner, çadırın bezi kaldırılmıştır. Şimdi özgürdürler, kendi saflarına geçerler.

İlk kucaklaşmalar bitince, yine hepsi, ıslak valizleri aramaya başlarlar: Hiçbir şey indirilmiş değildir. İşte şimdi, ellerinde kalandan da olmuşlardır. Rauf Bey, kitapları için ah vah eder, ötekiler, hatıralar, mektuplar gibi deniz kazalarından daima kurtarılmak istenen küçük eşyalarına yanarlar. Bundan daha fazla birçok hakarete maruz kalmamış değillerdir ama bu, hafızlarından hiç silinmeyecektir. Durum, sürgünün son saatlerinde görülen coşkulu duyarlılık haline gelmiştir.

Malta esirlerinin hepsi, İngilizceyi öğrenmiştir. Malta’daki memurlar ise, şayet esir tuttıkları kimseleri yakından tanımış, onların sözlerini duyup anlamış olsalardı, daha fazla bilgi edinebilirlerdi.

Malta örneğinin verdiği ibret dersi, bütün doğuya sızmıştır; denir ki: “İngiltere artık İngiltere değildir, İngiliz adaleti en büyük densizliklerden biridir, İngiliz sözüne inanılmaz. “Bu, tüm İslam dünyasında gerçek ihtilâldir; meyvelerini kısa zamanda verecektir.

Ankara'daki insanlar, her şeye rağmen gerçekçi kişiler. Yeniden güven oluşmayacağı besbellî, ama sonsuz bir savaş da, eskisinden de beter bir avcı hayalidir. Öyleyse barış gerek! Peki bu mümkün olabilir mi? Namuslu insanlar İngiltere'si, nihayet görülebilecek mi?

Ankara Meclisi'nde her gün herhangi biçimde şu soruya rastlanıyor: "Ya Fransa? Bari o bizi anlıyor mu? Bizim ne olduğumuzu, ne istediğimizi anlamaya çalışıyor mu?"

Genel kurul salonunda, bir iki iç mesele arasında, müzakereler dönüyor dolaşüyor, bu noktaya geliyor. Bütün mebuslar yan yana oturuyor, dinliyor, çıkıp konuşuyorlar. Diğerlerinden farklı, önder edasına sahip zarif ve genç bir adam, kalabalığı yarararak ilerliyor, rasgele ön sıralardan birine oturuyor, notlar alıyor, söz istiyor. Bu, Mustafa Kemal Paşa'dır ki, bir keskin bakışla, o gün neyin cereyan ettiğini anlayıvermiştir. Onun sadece orada bulunması bile, dikkatleri yoğunlaştırmış, atmosferi elektrikli hale sokuvermiştir.

Oturuma ara verilmiştir. Koridorlarda geçecek yer bulmak olanaksız. Tüm siyasi Ankara orada, büyük yıldızların etrafı çevrilmiş, tartışmalar devam ediyor. Az sonra, herkes kendi oturduğu yere dönecek ve çok defalar olduğu gibi, çalışma gecenin hayli ileri saatine kadar sürecektir. Bu süre içerisinde, yüzlerde o hararetli gerginlik silinmeyecek, gözlerde yorgunluk belirtileri görülmeyecektir.

Çünkü her an, yaşam ya da ölüm meselesi vardır...

Dışarıda, kalabalık beklemekte, övmekte, ya da buradaki her yerde görüldüğü gibi, acı acı eleştirmektedir. Kalabalık güven duymaktadır.

Aralık 1921

Bütün bunları, geçen Kasım ayında hatırlamıştım. Üçüncü kez Anadolu'nun yolunu tutmuştum ve seyahat amacım, ikinci kez Ankara olacaktı.

Ben dosttum, gerçeği görmeye gelen kişiydim. İkinci ziyaretimdeki vaadimi tutmuş, gördüklerimi Paris'te anlatmıştım. Ankara Anlaşması yeni imzalanmıştı, demek ki geliş zamanım uygundu, fakat yine de bütün zorluklar düşünmeden edemiyordum; o zorluklar ki, ilkinden itibaren bütün işlerde görülecekti. Beş ay önce, bütün hayatı silah olan, muzaffer, fakat her an Yunan işgali tehlikesi altındayken ayrıldığım bu ülkeyi, şimdi ne durumda bulacağımı düşünüp duruyordum. O zamandan bu yana, Yunan kuvvetleri bir defa daha harekete geçmiş, yeni bir bölgeyi yakıp yıkmıştı.

İnebolu'ya gelir gelmez bu düşüncelerden kurtuldum. Daha ilk andan itibaren, Anadolu'yu aynen bıraktığım gibi bulduğumu anlamıştım. Düzen, sükunet, yoğun çalışma ve her zaman yakın olan tehlikeye rağmen güler yüz... Hep eskisi gibi...

Ankara ile İnebolu arasında, ilk yolculuğumda rastladığım kişiler yine yanıma geliyor, ümitlerini de endişelerini de belirtiyorlardı. Böylece, küçük Ford araba, yol engellerine başarıyla karşı koyarak beni Ankara Meclisi önünde indirdiği zaman, orada neler bulacağımı biliyordum. Anladım ki, orada da değişen bir şey yok. Mustafa Kemal Paşa, yüzünde Sakarya yorgunluğunun son izleriyle, yanında bazı dostlarıyla beni başkanlık odasında bekliyordu.

O şevk kıran Batı'nın hakkınızda ne düşündüğünü ya da ne düşünmediğini bilmeksizin, böylesine çok büyük bir yalnızlık halinde, durmadan dinlenmeden gece gündüz savaş vermek, gerçekten güç bir iştir.

Şunu bir kez daha görmüş oluyordum: Tereddütlerimize, kararsızlıklarımıza rağmen, son hayal kırıklıklarına yalnız Fransa'nın itibarı dayanabilmişti. Şimdi bütün Doğu, Fransa'ya inanıyordu.

Ankara'da, daha doğrusu Çankaya'da geçen altı haftam içinde, tam serbestlik halinde yaşayacak, istediğim kişilerle evimde buluşacak, istediğim yere gidip gelecektim. Böylece, mebuslarla, vekillerle, “heyet-i temsiliye”lerle bir araya gelecek, askeri liderlerle olduğu gibi, hocalarla, eşrafla da dilediğim gibi görüşecektim.

Her çeşit aydın insanla tartışarak, Millet Meclisi oturumlarını da dinliyordum. Bunlar, yazar, milis, profesör, hekim, subay gibi kişilerdi. Böylece, istediğim gibi soruşturarak, gözlemler edinip belgeler toplayarak, bundan önceki gezilerimde edindiğim bilgilere de dayanarak, tanımadan hakkında hüküm verdiğimiz bu teşkilat üzerinde, berrak, kesin görüşler edinme durumunda olacaktık.

Ankara hükümetini çevreleyen hiçbir sır perdesi yoktur. Türkiye Milli Meclisi'nin üç yüz elli mebusu vardır. Bunlar Anadolu ile Trakya'nın çeşitli sınıflarını oluşturan halkı temsil ederler. Bu kişiler, köylüler, hocalar, subaylar ve aydınlar gibi, istiklal hareketi içinde çok büyük yerleri olan insanlardır.

“Köylüler” dedim, çünkü bunlar, Anadolu liderlerinin birinci planda gördükleri unsurlardır. Her hal ve şartta, bunların fikirleri alınır. Anadolu köylüsünün uygarlık eğitimi, şaşılacak bir süratle gelişmekte.

Ankara Meclisini oluşturan üç yüz elli mebus içinde, iki yüz elli kadarı her müzakerede bulunuyor, görüşülenleri büyük bir dikkatle takip ediyor. Tam çalışma halinde görülen ve memleketin gelenekleriyle usullerinden esinlenerek hüküm veren bu yasama meclisini seyretmeye doyamıyordum.

Onda, hareketin ilk günlerinden beri Anadolu'nun düzene girmesini, günün acil sosyal gereksinmelerinden başlayıp, ilk zamanlardaki İslam dünyasının gerçek kuvveti olan demokratik yasaya varmak suretiyle, düzenlemeyi ele alan önderin kişiliğini görüyordum.

Onun temel ilkeleri, Milli Meclis'in 20 Ocak 1921 tarihli celsesinde kabul edilen Anayasaya girmişti. Bu esasları, kitabın önceki sayfalarında belirtmiş bulunuyoruz.

İşte, Ankara Devleti budur. Hayat dolu, kendi gücünü iyi anlamış, liderlerine saygılı fakat en ufak bir hatada onları acı acı eleştiren, onlardan, sorumluluk duygusunun ağırlığından ürkmemek ve hele en üst kademeye getirilen kişiden bundan da fazlasını, bütün hareketlerin hesabıyla birlikte beklemek suretiyle çalışan bir Meclis. Liderlerini ve onun eserini de büyük bir kıskançlıkla yaratıyor bu insanlar...

Kendine tamamen hâkim olarak, meydana getirdiği o eseri yumuşak ve kesin adımlarla ilerletmesi, en başından beri etrafına aynı ülkü için çalışan dostlar alarak, her şey hakkında son dakikada karar vermesi, varlığının sebebini oluşturan bu tarih sayfası için yaşayarak, onun güzel, büyük ve istikrarlı olmasını düşünmesi hâdisesini görmek, bu genç adam hakkında, garip ve duygu dolu bir gözlem oluyor. Onun için bundan başka hiçbir şey düşünülemez. Şayet Avrupa, onu anlamamakta inat ederse, o da Asya'ya yönelecek, fakat bunu yapmadan önce Batı'yı inandırmak için en büyük çabayı harcayacaktır.

Bunları, Aralık ayında, Meclis önünde tekrar ifade etmişti.

“Ben Panislâmcı değilim, Panturancı değilim, Pantürkçü değilim,” diyordu. Kısacası, dini taassup ve de ırk birliği peşinde değilim, demektedir. Sonra, meclisi kuruntulardan, boş hayallerden arındırmak isteyerek, şunları söylüyordu:

“Biz çalışkan bir milletiz, biz hayat ve istiklalimizi kurtarma azmindeyiz. Biz, yaşamak ve kurtuluşumuzu sağlamak için gayret göstermek zorunda olan bir milletiz.” Sonra, geçmişe atıfta bulunarak, şunları belirtecekti:

“Belki sözlerim sizlere biraz acı gelecek, belki bir kötölemeyi andıracak. Bu milleti bugün darağacı ile karşı karşıya getiren şey, boş hayallerdir, duygulardır. “Sonuçta, İslamiyet’teki dayanışma ilkesini kabul etmekle birlikte, kendi insanlarına, savaşın kesin amacını hatırlatacağı:

“Dindarlarımızın her biri, kendi kafaları içinde, kendilerine bir mefkure saklayabilir, onu besleyebilir. Bunu yasaklamaya hiç kimsenin hakkı yoktur. Ama hükümetinizin, tespit edilmiş, pozitif, gerçekçi bir politikası vardır. Bu politikanın amacı, kendi hayat ve istiklâlini, milli sınırları içinde sağlamaktır. Tekrar ediyorum, hükümetimiz, gerçekçidir, dengelidir, her türlü hayal kurmadan uzaktır. Kendimizi iyi tanıyalım: Biz, mevcudiyetini savunan ve istiklâlini isteyen bir milletiz. Hayatımızı ancak bu fikir uğrunda feda edebiliriz.”

Bu tür sözler. Anadolu halkının duygularına sıkı sıkıya bağlıdır, ona uymaktadır. O, böyle yüce bir amaca ulaşabilmek için büyük çaba sarf etmektedir. Asya’ya Avrupa’nın karşısına diken teorilerin onun şahsında yankı bulacağını, yani onun şahsına yansıtacağını sanmıyorum. Buna karşılık, İngiliz taarruzu, Yunan işgali ona milliyetçiliği benimsetmiştir ve bu genç önderin dilinden anlayanla onun anlayacağı dille konuşan insan, gönülden iyi kabul görmektedir.

...

“Ankara’nın hummalı ve yoğun faaliyeti mecliste yoğunlaşmaktadır. Toplantı salonunda mebuslar, sayılan kayıtsız üç grup oluşturuyorlar: Sağ, orta ve sol. Soldaki grup hükümeti onaylar ve Başkan’ın süratli tutumunu izler. Sağdakiler tutucudurlar, yani karşı koyanlardır ki, bunlar geleceğe sıkı sıkıya bağlı olarak yürüyüşü saptırmak ister ve muhalefeti temsil ederler. Ortadakiler, günün müzakere konusuna bağlı olarak kâh bir gruba, kâh diğerine eğilimlidirler, fakat genelde hükümeti tutarlar.

Kalpıklar, fesler, sarıklar birbirine karışıyor: Vekiller, subaylar, askerler, tacirler, eşraftan olanlar ve hocalar, tartışmalara kapılarak; hukukçular, bilimleriyle övünerek; iş adamları, yazarlar, şairler, basit köylüler, İstanbul’dan ve uzak vilayetlerden gönderilmiş olanlar... Bunların hepsi, ortak çalışmaya katılmaktadır.

İki yüz kilometre ötede, düşman gözlüyor. Daha henüz def edilmiş istilâya, yeniden başlanmak isteniyor. Bu, Yunanlıların, Anadolu’yu yola getirmekle görevlendirilişinden bu yana yedinci ya da sekizinci kez olacak. Ben, biri 1921’in ilkbaharında, diğeri aynı senenin sonbaharında olmak üzere, bir yıl içinde iki defa, bu yumuşatma ve yola getirme girişiminin korkunç sonuçlarını görmüş bulunuyorum.

Şimdi, aralarında yaşadığım bu halk tabakaları, o girişimin doğrudan kurbanlarıdır. İşte o işlerdir ki, bu gözlere etkileyici, sabit bakışları vermiştir, bütün bu güçleri tetiklemiştir. Gerçekten, sizde o kalenin kalbine gelebildiğiniz zaman karanlıklar dağılıyor, şimdiye kadar, Avrupa’da, hatta İstanbul’da okuduğunuz, duyduğunuz her şeyden kurtuluyorsunuz. Anlıyorsunuz ki, o yerlerde, hakikatleri en çok seven kişiler bile durumu, uzaklardan, olduğu gibi kavrayamazlar.

Artık, gözünüz önündeki millet, savunması için birleşen, önderleri ile gurur duyan, diğer hepsine egemen olan kişiyle övünen bir millettir ve bundan önce de belirttiğim gibi, bunların eleştirilerde bulunmaya engel olan bir tarafı yoktur.

Basın hürriyeti de, Ankara’da olsun, Anadolu’nun tümünde olsun, hep vardır. Aynı durumu İstanbul için söyleyebilme imkânı yok, zira orada müttefikler arası kontrol öylesine ki, genellemeler ifade eden şeylerden fazla bir şey yazılamıyor.

Paris’te dahi, kalemin ve fikrin tüm serbestliği içinde, dış politikada geçerli bilinen esaslar dışında yazabilmeniz mümkün olabilir mi? Bir kaç belli uzman dışında, bizim Fransa’da da Asya sorununu, yani Doğu’daki başlıca ilgililerin anlatmak istediği meseleyi bilen var mı?

Parçalar halindeki incelemeler, bazı noktalara ışık tutuyor ama bu kısmı aydınlatmalar, o geniş bütünün görülebilmesini sağlıyor mu? Oysa bütünüyle görülemediği zaman da her şey birbirine karışıyor, ortaya belirsiz bir durum çıkıyor.

Bu bakımdan Ankara, benzersiz bir rasathane gibidir. Oradan, aynı zamanda Avrupa’yı da Asya’yı da gözleyebilirsiniz. Bütün yıkımlar, bütün yeni başlangıçlar oradan görülür. Buruk acı ile kesin güven orada birbirine karışır. Orada her şey ateşli savaştır, alınan sonuçların övücüdür ve geride yapılmamış ne varsa onun yapılması yolunda da dosdoğru bir içgüdüdür. Herkes kendisini, kumanda edenin tavırlarına uydurur ve şu iki egemen çizgiye ulaşmaya çalışır; kendi kendini kesinlikle kontrol ve tükenmez enerji. Hiçbir şey Ankara’nın gökyüzünden daha hareketli, daha azgın, daha büyük değil. Hiç bir şey de o çok eski başkentini yarı harap, geniş yolları üstünde gidip gelen o halktan daha sakin, daha disiplinli olamaz. Burada, Doğu, milliyetçiliğin düzene koyulması yolunda öğrenmeye geliyorlar. Türk asıllı Asyalı Müslümanlar, onlarla gurur duydukları çocuklarını Ankara’nın okullarında okutmaya getiriyorlar. Asya burada, hükmetmek için değil, öğrenmek için dolaşılıyor.

Müslümanların dayanışması boş bir lâf değildir. Denilebilir ki, bu Panislamizm’in yerini tutuyor. Çünkü Panislamizm açık bir deyim değil. Bugün İslâm dünyası üstünde esen rüzgar, bir taassup rüzgârı olmaktan çok, Batının adaletsizliğine karşı duyulan şüpheciliğin rüzgârıdır.

Kafkasyalı kardeşleri gibi, Afganistan’dan, Türkistan’dan, Buhara’dan, Özbekistan’dan oraya gelenler, Anadolu’nun Başkentinde, düşünebilme imkânı bulurlar.

Orada gördükleri hep hoşlarına gider. Bu disiplinli askerler, sade kıyafetli fakat erkek tavırlı subaylar, her yerde gördükleri bu mükemmel düzen, onları mutlu ediyor, etkiliyor.

Ankara’nın geniş yollarında gidip gelen halk kitlesi, ona bir büyük şehir çehresi veriyor. Anadolu’nun en zengin topraklarının hâlâ Yunanlılar elinde bulunmasına karşın, Ankara’daki ekonomik hareketlilik gayet yoğun. Savaş uğrunda hiç durmadan çaba harcanmasına rağmen, siyasi hayat yine gelişiyor, genişliyor.

Doğu da Batı da, birbirine hiç karışmadan varmışlar buraya. Hangisi kazanacak? Ya da, ilişkileri birbirine nasıl karışacak? Bu konuda şüpheli olmanın yersizliği şimdiden anlaşılacaktır.

Fakat bu aklı başında ve dengeli millet ile onun önderliğini üstlenenleri, yanlış hükümlere sevk etme yolunda, üç yıldan beri yapılmadık şey kalmadı. Ben, bu muhteşem direnişi adım adım izledim, barış arayan, savaş içine zorla itilen o insanları, başındakilerle birlikte gördüm. Hem de kimin tarafından itilen? Onlara barış getirmede en büyük çıkarları olanlar tarafından. Ama anlaşılan, onlara, hatırlarından bile geçirmedikleri suçları, sanki mutlaka işlemeleri şartmış gibi dayamak gerekiyordu.

Kendi başıma buyruk, tam bir özgürlük içinde dolaştım, tarafsız bir gözlemci oldum. Önceleri, bana ispatlanan şeyleri bile kabul etmek istememiştim ama sonunda anlamak kaçınılmaz olmuştu. Etrafımda bulunanlar, hiç ses çıkarmadan, vardığım sonucu görmek istiyorlardı. Onu gördüler ve şüpheleri kalktı. Zira kayıtsızlık ve reddetmeyi belirten aşamalara rağmen, onları gerçekten aralayacak olanlar bizler değil miyiz? Sonuçta, bu saçma adaletsizlik bütün netliğiyle açığa çıkmadan önce, yine bizler, müdahalede bulunmalı değil miyiz?

İngilizler, Mondros'ta kendilerinin aceleyle imza ettikleri mütarekeden sonra, birkaç subayın, direnişi örgütleyen genç bir generalin etrafında toplandığını görür görmez, vurmakta tereddüt etmemişlerdir. 1919 Mayıs'ında İzmir'in işgali ve Yunan'a verilmesi ilk doğrudan darbe olmuştu. Bunun sonucu şöyle geldi: Sayıları yüzü geçmeyen vatanseverlere derhal bir kaç bin gönüllü katıldı ve ben 1919 yılının Ekim ayında, Anadolu'ya ilk seyahatimde gördüm ki, Britanya birliklerinden kırk bin kişi, topu topu 1500 vatansever tarafından Bağdat hattına doğru kovalanmış ve bunların İzmit'te durmaları zar zor mümkün olabilmiştir.

16 Mart 1920'deyse, İngilizlerin kuvvetli darbeleri sırasında İstanbul'daydım. Amaç, İstanbul ile Anadolu arasındaki köprüleri yıkmaktı. Daha o zamanlar, Türkiye'nin dörtte üçünden fazlası vatanseverdi. Bu beceriksiz teşebbüsün sonuçlarını da gördüm: Tereddütte kalan son kişiler de milliyetçilere katılmışlardı.

Bundan sonra, Yunanlıları Anadolu toprağına sevk etmek gerekmişti. Bu da, onlara istediklerini vaat etmek yoluyla oluyordu. Hiç değilse onlara, her medeni milletin uymaya mecbur olduğu savaş kanunları şart koşulabilseydi...

Bunların hiç biri yapılmamıştır. Nisan ve Aralık 1921'de, şu anda Yunanlıların yeni terk ettikleri bölgeleri gezmiştim. O unutulmaz manzara hâlâ gözlerimin önünden gitmiyor. Görüp işittiklerimin yarattığı nefret, tarif edilemez türdendir. Sivrihisar ileri gelenlerinden biri, kendi kadın ve erkeklerinin düşündüklerini bana şöyle özetlemişti:

- Biz, bir düşmanla değil, bir câmiayla savaştık.

Kadınlar da erkekler de benden şunu istemişlerdi:

- Döndüğünüzde bizim çektiğimizi anlatacaksınız değil mi? Bunu unutmayın!

Her şeye rağmen, bütün bu uğraşları büyük bir ideal destekliyordu. En küçüğünden, en büyüğüne kadar hepsi aynı sözde birleşiyordu: "İstiklâlimiz uğrunda her şeyimizi veririz."

Ankara, ne Bolşevik'tir, ne de aşırıdır. Olamaz da. Bu millet disiplinlidir. Nefret duygusunu bilmez. Kendi bulduğu önderine güven besler ve Mustafa Kemal'den beklenen savaşıma gücü, bir insan omuzlarının kaldırabileceği en ağır yüküdür.

Bir gün Ankara'da, Anadolu'da edindiğim yakın dostlarımdan biriyle, Refet Paşa ile görüşüyordum. O günlerde Milli Savunma işlerini üstlenmişti. İlk başlardan beri lider olanlardan biriydi o. İnebolu'dan yeni gelmişti. Orada, önemli bir İngiliz heyetiyle yakın bir barış için görüşmelerde bulunmuştu.

Anlaşma sağlanamamıştı. Refet Paşa şöyle diyordu: "Ama bu, daha ilk adımdır." Meclis içinden, son el koyma hareketleri sebebiyle gelen ve önüne zor geçilen güçlükler vardı. Onları hatırlatmıştım. Bana, her zamanki ince tebessümüyle şunları söylemişti: "Ben şimdi, tam gelişme halinde bulunan bir çocuk karşısında, onun babası durumundayım. Ondaki yaşama gücü, yakında kuvvet ve cesaret

olarak bizleri aşacaktır. Bu çocuk, Şu anda büyüme ve gelişmenin en tahammül edilmez safhasını yaşıyor. Sağa sola, her tarafa vurup duruyor, kırıp geçiriyor. Korkunçtur, zapt edilmez haldedir. Baba, hem ıstırap duyuyor, hem de onu takdir ediyor. Fakat baba içinden, çocuğuyla övünmektedir. Kendi kendisine, ‘ne yaman bir çocuk getirttim dünyaya!’ demektedir.”

Oradan hareketimden önce, Mustafa Kemal Paşa, Ankaralı bir köylü mebusu kabul etmiş, onunla iki saat görüşmüŐtü. Mesele, bu el koyma işleriydi. Dakikaları çok kıymetli olduğu halde, Önder, muhababını sonuna kadar dinlemişti. Adam gider gitmez, süratli bir soruşturma yapıldı, tedbirler alındı.

Çankaya’daki köşkümden, bunun benzeri binlerce olay gördüm. Günlük hayatın ayrıntıları arasında, bu düzenli, devamlı çalışmayı seven, gereksizi ayıklayan ve daima esası yakalayıp onunla meşgul olan tarzı, Asya - Avrupa denilen o iki kutup ile sonu gelmez ilişkiyi gördüm. Ayrıca Şunu da görmüştüm: O toplayıcı güç, kendini asla su altında kaybettirmeden dengeyi elde tutmak için, kâh sağa, kâh sola etkide bulunmuştur. İslam dünyasının tüm makul kişilerini kendine bağlamıştır ve nihayet gerek Mustafa Kemal’in gerekse İsmet Paşa’nın ilkesini teşkil eden, asgari derecede kan dökmek suretiyle harekatta bulunmak anlayıŐıdır... Diyebilirim ki bunlar, Anadolu’yu yönetenlere devamlı egemen olan düşüncelerdir.

İşte, tam tersine, yanlış anladığımız budur. İngiliz - Yunan propagandaları ve yan Anglikan yarı Ortodoks bir gerçek Haçlı zihniyetinin, azınlıkları kötü Őartlara itmesi sonucunu getiren sebep, bizdeki yanılmadır, kafamızın öylesine karıŐtırılmış olmasıdır. Özellikle son iki gezim sırasında, kendime sık sık sorduğum soru Şuydu: Burada tarif edemeyeceğim, katıyla karıŐılık görmesinden sakındığım Şartlar içinde, halk tabakaları, gözlerimin önünde böyle kaçıŐırken, Anadolu’nun bu kumandanları nasıl oluyordu da, askerlerini emirleri altında mazbut olarak tutabiliyorlardı?

Lord Curzon ve İngiliz sömürgecileri, üç buçuk yıldan beri güttükleri o acımasız savaşla, Anadolu’ya, en feci, en acılı durumları getirmişlerdir. Yunan sadece bir alettir. Bunu orada, size en sıradan bir köylü, en alt kademedeki bir asker bile söyler. Fakat bu alet, istila edilen ülkeyle onun halklarına, yorulmaz bir aşırılıkla yok etme metodunu uygular.

Mütareke öncesinde Yunanlı, katmerli bir hararetle yakıp yıkıyordu. Henüz ellerinde kalan yerleri bir çöl haline getireceklerdir. Bu, dünyanın en sevimli ülkelerinden birinin kesin yıkımı olacak, bütün bir milleti söndürüp yok etmek isteyecektir. En garibi de, istilâcı, yolu üzerinde bulunan soydaŐlarını asla düşünmüyor, korumuyor. Görülmemiş bir kabalıkla, mallarını yanlarına alma fırsatını bile tanımayarak, onları gerilere itiyor. Ateş, hiçbir fark gözetmeksizin, hem Müslüman, hem Hristiyan evlerini yok etmekte. Hristiyanların kaçıŐı, Müslümanlarınkinden beterdi, çünkü onlar yolculukları sırasında ve sonrasında, Anadolu içinde gördüğüm, o Müslüman dayanıŐmasını bulamazlar. O dayanışma ki, kendi insanlarındaki yaraları sarar, elde kalanı onlarla bölüŐür ve yine onların yeni ocaklarının temelini hep birlikte atar.

Bu düşündürücü Hristiyan azınlık meselesiyle ilgili olarak, Mustafa Kemal’in, Ankara Meclisi’ndeki son beyanlarından birine değinmek isterim: “Hristiyan unsurlarla Müslüman yurttaŐlar arasında hiç bir fark gözetmiyoruz. Hepsinin hakları birdir ve o aynı hakları muhafaza edeceklerdir.” demiştir.

Yunanlıların elinden en anlatılamaz muamelelere maruz Müslümanlar varken böyle konuşabilmek için, insanüstü bir enerjiye sahip olmak gerekirdi. Ben, Batı Anadolu’nun vilayet ve ilçelerinde Hristiyan mahallelerini kaç defa gezdim. Oralarda, belediyelerce beslenen, Müslüman kadınların sahip oldukları tüm haklara onlar da sahip olarak diledikleri gibi yaşayıp çalışan Hristiyan

kadınlar gördüm. Son iki gezimdeyse erkekler, ya belirli merkezlerde toplanmıştı, ya da çalışma taburlarındaydı. Fakat bunların sebebi Anadolu içindeki bitmek tükenmek bilmez İngiliz siyasetidir. Bu siyaset, Karadeniz sahillerinde olsun, Adapazarı ya da Konya bölgelerinde olsun, bu Hıristiyan unsurları kullanarak ayaklanmalar düzenlemektedir. Biz Fransızlar, İngiliz ve Yunanlıların doğu politikalarını henüz protesto etmiş değiliz. Bununla birlikte bütün Müslüman Doğuda Fransa'nın itibarı büyüktür. Daima, ondan, onun adaletinden, onun müdahalesinden söz edilir. Onun da er ya da geç ağzını açmaması imkansızdır. Ankara sözleşmesi bu inancı kuvvetlendirmiştir.

Fransa hakkında bu coşkuya her yerde rastladım. Yine de Anadolu halkı, gözlerimiz önünde cereyan etmeyen olayları anlatmaktaki yavaşlığımız sebebiyle, bize serzenişte bulunuyor, eleştiriler yöneltiyor. Fakat Fransa, Doğu'da her zaman yetiştirici rol oynamıştır ve esin kaynağı olmuştur. Asya'nın ötesindeki en uzak okullardan İsmet Paşa cephesine kadar hep Fransa'nın kitaplarına, fikirlerin rastlanır.

Burada, körü körüne bir kopya söz konusu değildir. Türk milliyetçiliğinin gücü, kişiliğini korumak, kendi köklerine dönüp bakmak ve mutlaka içine katılma kararında olduğu çağdaş hayat tarzı için kendisine gerekli olanları bizden almakta toplar.

O milliyetçilik, Avrupa milletlerinin hepsini incelemiş ve bizim temkinli yaklaşımımız ve kararsızlığımıza rağmen, en çok samimiyeti ve fikir zenginliğini bizde bulmuştur.

...

Bir Ankara günü, bir Paris günü kadar dolu ve hareketlidir. Böylece, yaptığımız günlük programları nadiren tamamlayabiliyorduk.

Çankaya'dan sabahın erken saatlerinde hareket ediyorduk. Unutulmaması gereken birçok iş vardı. Dışişlerine iade edilecek gazete paketleri, postaya verilecek mektuplar, dönüşte acı acı ısırarak olan rüzgâra karşı alınacak önlemler gibi...

Kısacası, her ihtimale karşı tedbirliydik. Konutların ılıkliğından sonra, dışarıda birden sert bir soğuk halindeki temiz havaya dalyorduk. Alışık olduğumuz yol, önümüzde kıvrılıyordu. Böylece tepenin yamacına inerdik. Orada her zaman, yolların efendisi olan kağnılar çıkardı önümüze. Bir kadın çavuş, kadınların yönettiği koşumlara göz kulak olurdu. Amaç? İlk hatlardı. Arabaların yükü? Cephane. Kafile geçip giderdi.

Bizi de, Osman Ağa'nın Giresunlu hemşerileri orada alırlardı. Ağa, Ankara'da izindedir, Paşa'nın misafiridir. Ertesi gün birliğine katılır.

Osman Ağa, memleketinin en zenginiydi. Kendi adamlarınca baş seçildikten sonra, bir alay oluşturmak üzere, malını mülkünü satmıştı. Alayın her şeyine o kumanda ederdi. İsmet Paşa, onu ve adamlarını düzenli ordusu içine almıştı. Hepsi çok disiplinlidir. Osman Ağa Sakarya'da aslanlar gibi çarpışmıştır. İzne çıkmayı da doğrusu hak etmiştir, fakat yine de gördüğü tüm iltifatlara rağmen az çok sıkıldığını itiraf eder. Birliğine dönmek için can atıyor.

Ona savaş hakkında düşüncelerini sormuştum. Okuması yazması olmayan bu köylü - asker, bana üç çift lafla öyle bir Avrupa çizdi ki, bunu dinlemenin verdiği zevk doğrusu anlatılamaz. Avrupa'yı övmedi ama gerçekten olanı olduğu gibi söyledi. İngiliz ve Amerikan basınının onu en son haydut modeli olarak göstermesi, adamı coşturmuştu. Ben de ona, yaşadıklarını ve bizzat gördüklerini, düşmanlarının portresini çizmek suretiyle anlatmasını öğütledim. Bütün içtenliğiyle güldü ve cevap verdi: "Bunu siz yaparsanız daha iyi olmaz mı? Siz ki daima doğru konuşursunuz." Şöyle dedim: "Doğruyu, evet. Ama ya her şeyi..."

Bana güvenle kişisel görüşünü açıkladı: Osman Ağa bir beydir. Adamlarından tam ve kusursuz itaat ister ama onlara, kendisi hakkında hüküm verme iznini de tanımaktadır. Şayet kanuna ve adalete karşı gelecek olursa, herhangi bir kişinin alacağı cezadan daha çoğunu o almalıdır. Çünkü, kendisi baştır. Bu ince anlayışı ortaya koyduktan sonra, bir an durdu ve yüzüme baktı. Bu haliyle bana, herkesin çok önem verdiği mesele hakkında ne düşündüğünü ifade ediyordu. Bu, padişah konusuydu... Sonra adamlarını çağırdı ve dörtnala uzaklaştı.

Sonbahar, haşin renkleri ve derin ışıklarıyla hala egemendi. Bir an geliyor, buz gibi rüzgar hızla esiyor, insanı tıkıyor, ardından bir güneş çıkıyor ve yakıyor.

Arabamız en kalabalık Ankara caddelerinden birine giriyor, halkı yavaş yavaş yarıyor, ince uzun bir bina önünde duruyor. Burası Afganistan Büyükelçiliğinin yeni tesis olunmuş kışlık yeri. Eşikte, hizmetkarlar, bizi karşılıyor, içeri buyur ediyorlar. Bugün Cuma. Müslümanların tatil günü. Kürk atkılar, paltolar sofayı doldurmuş. Sultan Ahmet Han'ın birçok ziyaretçisi var. Ama bizim için, misafirlerini bırakacak, birinci kattaki bir küçük odada rahatça konuşabileceğiz.

Ankara'ya âşık olan bu insan, burada özellikle, düzene, belki de o anlatılamaz zarıflığa hayranlık duyuyor. Etrafımızda olan bitenden, Anadolu harbinden, doğal olarak da İngiltere'den söz ediyoruz. O zaman, Doğu'nun, tarif edilmez sevimliliği içinde, Ağa Han, düşüncesini, bir övgüden de yararlanarak şöyle ifade ediyor:

- İslâm büyük bir vücuttur; başı Türkiye'dir. Azerbaycan boynu, İran göğsü, Afganistan kalbi, Hint de karın bölgesini teşkil eder. Mısır ile Filistin, Irak ile Türkistan, bacaklar ve kollarıdır. Siz, insanın başına sert darbeler indirirseniz, vücudun bunları duymaması mümkün mü? İngiltere, bizim başımıza çok sert darbeler indirdi, biz de protestoya geçtik.

Ahmet Han gerçekçi bir adam. Onda, mevcut durumu açıkça ifade etme özelliği vardır. Bu özellik Avrupa'dan, Asya'ya geçmiş bulunuyor. Ev sahibimiz İslam düşüncesini, Türk istiklâlinin cesur savunucuları Türkler hakkındaki takdirlerini, son derece incelikle dile getiriyordu. Aslında bu göreve bir İngiliz sever olarak gelmişti, Türk - İngiliz anlaşmazlıklarına karışmamak konusunda kesin kararlıydı. Ülkesi, İngiltere ile bir ittifak antlaşması imzalamış ve serbest denize çıkma olanağını elde etmişti. Ama İngiliz kıskırtmasıyla Yunanlıların yaptıkları zulümleri, cinayetleri görünce, kızmış, başkaldırmış ve:

- İngiltere bana vız gelir. Biz dövüşmesini biliriz. Bunu kanıtlamış durumdayız. Şayet Müslüman dostlarını muhafaza etmek istiyorsa, İngiltere, bir daha Türkiye'ye dokunmamalıdır. Demişti.

Sonra, penceresinden görülebilenlerin hepsini göstererek: Bütün bunlar da bir medeniyet değil mi? Burada, barbarlık adı verilebilecek herhangi bir şey görüyor musunuz? Bu gün hangi taraf iyi yönetiliyor, hangi taraf örnek olarak gösteriliyor? İngiltere'nin esir aldığı İstanbul mu, yoksa kendi önderini seçerek onun idaresinde çalışan Ankara mı? Adalet duygusunu en çok hangi tarafta gördünüz? diye eklemişti.

Ve tüm Doğu gibi, Ahmet Han da Fransa'dan, onun liberal düşüncesinden medet umuyordu.”²

Kaynakça

Gaulis, Berthe G. 2006. Çankaya Akşamları. İlgî Kültür Sanat Yayınları.

2 Gaulis (2006), s. 119-141.

Seymon İvanoviç Aralov

1880-1969

Aralov iyi eğitim almış ve iç savaşta önemli roller üstlenmiş bir Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği diplomatıdır. Kurtuluş savaşının en kritik zamanlarında 1922-1923 yılları arasında Ankara’da Büyükelçilik yapmıştır. Türkiye’deki değişim hareketinden ve Mustafa Kemal Atatürk’ten etkilenmiştir. Kurtuluş Savaşımızdaki katkısının anısına taksimdeki Hürriyet Heykelinin içindeki kompozisyonda onun heykeli Mustafa Kemal Atatürk’ün arkasındaki topluluk içinde yer almıştır. Kurtuluş savaşı günlerinde Ankara’nın önemli bir diplomatik merkezi konumuna gelen Sovyetler Birliği Elçiliği değişik anıların oluşmasına neden olmuş ve Aralov’un bu anılarını kitaplaştırmasıyla günümüz kadar gelmiştir.

Kaleden bakılınca şehrin geniş bir manzarası açılıyordu. Şehir sıkışık gibi görünüyordu. Ankara, etrafı tepelerle çevrili bir şehir. Uzaklarda, ayrı ayrı yüksek dağlar ve dağ grupları göze çarpıyor. Timurlenk’in kalesini gözden geçirdim. Mimarlık bakımından olağanüstü güzel olan kemerin kalıntılarını ve eski Roma köprüleriyle, Roma imparatorlarından Augustus zamanından kalma tapınağı seyrettim.¹

“Ankara

Ankara şehrinde kısa bir gezinti

Dışişleri Bakanlığı’na ziyaretimle Mustafa Kemal Paşa’ya resmi olarak tanıtılmam arasında geçen kısa süre içinde, üstün körü Ankara’yı dolaştım. Ankara, daracık sokaklı, köhne ahşap evli, bol minareli bir şehir. Yarı harap olmuş surları ve I. Beyazıt’ın sarayı ile eski kale, şehre hâkim bir mevkiye.

1 Seymon İvanoviç Aralov, 2014. *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, Türkiye İş Bankası Yayınları, s. 64.

XIV. yüzyılda Yıldırım Beyazıt'la Timurlenk arasında geçen olayın izleri bulunan Türkiye tarihini hatırlamak zorunda kaldım. Burada, Ankara'da Timurlenk'le Osmanlılar arasında büyük bir meydan savaşı olmuştu. Yıldırım Beyazıt bu savaşta esir olmuş ve anayurdu Türkiye'den dışarıya götürülmüştü.

Sovyet Rusya siyasal temsilciliğinin (elçiliğinin) Ankara'da 1922-23'te hizmet verdiği ve bir yangınla yok olan binası.

Kaleyi, bizden önce General Frunze de ziyaret etmişti.

Kaleden bakılınca şehrin geniş bir manzarası açılıyordu. Şehir sıkışık gibi görünüyordu. Ankara, etrafı tepelerle çevrili bir şehir. Uzaklarda, ayrı ayrı yüksek dağlar ve dağ grupları göze çarpıyor. Timurlenk'in kalesini gözden geçirdim. Mimarlık bakımından olağanüstü güzel olan kemerin kalıntılarını ve eski Roma köprüleriyle, Roma imparatorlarından Augustus zamanından kalma tapınağı seyrettim.

Bizim elçilik şehrin merkezinde, iki arabanın yan yana geçemeyeceği kadar dar bir sokakta, iki katlı, küçük ahşap bir evdi. Sokağımız yüksek minareli bir cami ile son buluyordu.

Mustafa Kemal Paşa ile ilk karşılaşma

Gazi Mustafa Kemal ile ilk karşılaşmamız 30 Ocak 1922 tarihinde oldu ve çok dostça geçti. Yeni Türkiye'nin lideri beni çok sade bir biçimde kabul etti. Sovyet hükümetinin bir elçisi olarak, iki tarafın halkları arasında, Sovyet işçi-köylü hükümetiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti arasında anlaşmalar yoluyla, dostluk ilişkilerini geliştirmek ve güçlendirmek konusunda bana yüklediği

ödevle ilgili sözlerimi; nihayet yeni, genç Türkiye'nin gelişmesi ve emperyalistlere karşı kesin zaferler kazanması dileğimi büyük bir dikkat ve ciddilikle dinledi.

Daha sonra ben, Sovyet hükümetinin ve Halk Komiserleri Konseyi Başkanı Lenin'in, gerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve gerek Mustafa Kemal Paşa'ya olan başarı dileklerini ilettim.

Mustafa Kemal Paşa, bu iyi dileklerimden ötürü teşekkür ettikten sonra, iki ülke arasındaki, iki devletin ve iki milletin böylesine muhtaç olduğu büyük dostluğu güçlendirmek konusunda bana verilen ödevi yerine getirmem için, gerek Büyük Millet Meclisi hükümetinin, gerek kendisinin ellerinden gelen yardım ve kolaylığı esirgemeyeceğini söyledi.

Mustafa Kemal Paşa, “Ortak amacımız, emperyalizmle savaşmak, Doğu halklarını sömürgecilerin boyunduruğundan kurtarmaktır” dedi. “Ortak çabalarımızla başarıya ulaşacağımıza inanıyorum. Rusya'nın ve büyük lider Lenin'in Türkiye'ye yaptığı yardımlar için teşekkür ederim.”

Bu karşılıklı sözlerden sonra Mustafa Kemal beni masaya davet etti. Kahve, çay getirdiler. Aramızda bir buçuk saat süren teklifsizce, resmi olmayan bir konuşma başladı.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, hâlâ Frunze'nin ziyaretinin ve onunla yaptığı konuşmaların etkisindeydi.

“Frunze çok sevimli bir insan,” dedi, “büyük bir komutan olarak ondan çok söz edildiğini işitmiştim. Ama genel bilgisiyle, kültürüyle karşısındakini büyülediğini bilmiyordum. Frunze ile konuşmaktan büyük bir zevk duydum. Herhalde biliyorsunuzdur; biz Frunze ile, bize yapılacak askeri yardım konusunda anlaşmaya vardık. Şimdi iş bunun gerçekleşmesinde. Bu anlaşmamızın kısa bir zamanda yerine getirileceğini umuyorum.”

Sonra Mustafa Kemal, cephedeki duruma geçti. Bizim askeri işlerimiz üzerine sorular sordu. Mustafa Kemal'in, Kızıl Ordu'nun kuruluşu ve örgütlenmesi, iç savaş sırasındaki savaş durumu, hatta bazı özel savaşlar üzerine esaslı bilgisi olduğu anlaşılıyordu, özellikle Perekop destanını ve bu destanda Frunze'nin oynadığı rolü çok iyi biliyordu.²

Böylesine ayrıntılı bir bilgiyi nasıl elde ettiğini sordum. “Biz subaylar, hatta değil yalnız subaylar, bütün ilerici aydınlarımız, büyük Ekim Devrimi'nin ilk günlerinden beri Bolşeviklerin izledikleri politikaya büyük bir ilgi gösterdik. Biz Lenin'in, Rusya'nın ezilmiş halklarının kurtuluşunu sağlayacak bir politika güttüğünü biliyorduk. Zaten onun büyük gücü buradadır. Umutlarımız doğru çıktı. Beyaz orduların iç savaşta yenileceğine inanıyorduk. Buna neden inanıyorduk? Çünkü, Bolşeviklerin derebeyi topraklarını köylülere verdiğini, bütün emekçi halkın Bolşeviklerden yana olduğunu, Lenin'in barış için savaştığını biliyorduk. Bolşeviklerin kusursuz önderliği ve disiplini altındaki yüz elli milyonluk bir halk yığınının, hiçbir istilacı ordunun yenemeyeceği bir güç olduğunu da biliyorduk.”

Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa, bütün enerjisini orduya, onun donatımına, örgütlenmesine, Yunanlıları yenmeye, milli harekete karşı şurada burada patlak veren isyanları bastırmaya yöneltmiş bulunuyordu. Bunun için, bizim ilk görüşmemiz; bunu izleyen bundan sonraki görüşmelerimiz gibi, askeri işlerin ve askeri taahhütlerin konuşulmasıyla geçti.

Günlük işleri, konsolosluk işleri gibi konuları dışişleri bakanıyla konuşmamı rica etti ve “Tabii, benim yardımım gerekirse, her zaman sizinle görüşmekten büyük bir memnuluk duyacağım” diye ekledi.

2 Perekop'ta Kızıl Ordu'nun kazandığı bu zafer, Beyaz Ordu'nun çözülme sürecini de başlatmıştı (e.n.).

Mustafa Kemal Paşa üzerimde nasıl bir izlenim bırakmıştı? Birisi ile ilk tanıştığınız zaman, her şeyden önce onun dış görünüşüne bakar, elinizde olmayarak karşınızdakini inceler, onun jestlerine, gözlerinin, yüzünün anlatımına dikkat edersiniz!

Mustafa Kemal'in saçları sarı ve seyrek, bıyıkları kırmızımtırak ve kırpıktı. Bütün dış görünüşüne tonunu veren ve güçlü iradesini gösteren gözleri çeliktendi. Benim ilk konuşmamı dinlerken onları böyle görmüştüm. Masanın başına geçip küçük fincanlarla koyu kahvemizi içerken gözleri biraz koyulaştı, daha yumuşak, daha tatlı bir hal aldı. Bu ayırımı bundan sonraki karşılaşma ve konuşmalarımızda da, hem yalnız benimle değil, onun yakın çevresindeki kişilerle, İsmet ve Fevzi Paşalarla olan konuşmalarında da gördüm. Savaş sorunlarını çözerken yanında bulunduğum anlar olmuştur. Bu sıralarda gözleri, karşısındakini görmüyor izlenimini verirdi.

Mustafa Kemal Paşa ortadan biraz uzun boylu, dolgun vücutluydu. Yanakları çökükçe, kaşları sık ve genişti.

Beni ilk kez kabul ettiği zaman ceketinin yakasında, dört bir yanı defne dalı ile çevrilmiş bir yıldız vardı. Başında kahverengi yüksek bir astragan kalpak bulunuyordu. Odasında da çoğu zaman başında kalpakla oturuyordu.

Aralov'un görev yaptığı 1922-23 döneminde Ankara'dan bir görünüm.

Mustafa Kemal Paşa ile görüştüğten sonra, Azerbaycan'ın Türkiye sefiri İbrahim Abilov'u görmeye gittim. Abilov, Türkçe'yi çok iyi bilen eski bir Bolşevik'ti. Türk ilerici toplumu ve Mustafa Kemal ona büyük bir saygı göstermekteydi. Mustafa Kemal Paşa ile olan önemli konuşmalarımıza, Abilov yoldaş her zaman aktif olarak katılırdı.

Abilov’un yanında Büyük Millet Meclisi’nin üç üyesine rastladım. Bunlar, Reşat, Tevfik Rüştü ve Cemal Nuri Beylerdi.³ Böylece Türkiye’nin ileri gelen toplum adamlarıyla ilişki kurmaya başladım.

Mustafa Kemal Paşa ile görüştüktan sonra bütün bakanları, Genelkurmay başkanım, şehrin idarecilerini, meclisin ileri gelen milletvekillerini ziyaret ettim. Bakanlıklar büyük bir taş binada toplanmıştı. Bakanların çalışma odaları yarı karanlık bir koridor üzerinde bulunuyordu. Bir günde birkaç bakanı ziyaret etme fırsatını buldum. Bakanlarla görüşmeler samimi bir hava içinde ve içilmesi zorunlu olan bir fincan kahve başında geçiyordu. Bundan sonra bana yapılan karşı ziyaretler başladı. Bunlar birkaç gün sürdü.

Fahriye Hanım⁴

Mustafa Kemal Paşa’nın evinde ev işlerini, paşanın kuzini Fahriye Hanım idare etmekteydi. Karımla onun ziyaretine giderdik. Uzun boylu, düzgün vücutlu, kestane saçlı Fahriye Hanım, kara gözlerinin tatlı, yumuşak bakışıyla bende, konuşmalarından zevk duyulan zeki bir insan izlenimi bıraktı. Biz ona yolculuğumuzdan, Ankara’daki yaşantımızdan söz ederdik. O da, kuzeninin her zaman meşgul olduğundan, çok çalışmasından ve az dinlenmesinden söz eder, “Sağlık durumu pek de iyi değil, o ise bu çalışmalarıyla kendini harap ediyor” diye yakınır ve bu durum onu çok üzerti. Fahriye Hanım, Mustafa Kemal Paşa’nın yanında, paşanın işlerinin çokluğundan ve sağlığından söz etmeye kalkıştığı zaman paşanın can sıkıntısıyla yüzünü buruşturduğunu, Fahriye Hanım’ın konuşmasını kestiğini fark ettik. Fahriye Hanım eşim Sofiya İlyiniçna ile arkadaş oldu ve birkaç kez yalnız başına bize geldi. Fahriye Hanım şehirde yüzü kapalı dolaşırđı. Ama elçiliğe gelince çarşafını çıkarırdı. Kendisi biraz Fransızca bilirdi. Elçiliğe çevirmensiz gelirdi. Mustafa Kemal ona nazik davranır ve güler yüz gösterirdi.

Toplum Kadını Halide Edip

Bir gün eşimle beni, Büyük Millet Meclisi ikinci başkanı Adnan Bey’le eşi, yazar ve toplum kadını Halide Edip Hanım ziyaret etti. Benim Türkiye’de bulunduğum yıllarda Adnan Bey’in önemli bir rolü yoktu. Sorumlu bakanlıklarda (İçişleri Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı) bulunmuş olmasına rağmen oldukça renksiz bir kişiliğı vardı.

Orta yaşlı, kültürlü, enerjik bir kadın olan eşi Halide Edip Hanım’ın hayatı oldukça ilginçtir. Halide Edip, kızıla çalan saçları ve koyu gri gözleriyle, dış görünüşünde çekici bir kadındı. Halide Edip, bir toplum örgütü olan ‘Türk Ocakları’na üye seçilmiş ilk Türk kadınıydı. Kendisi pedagojik çalışmaları olan yetenekli bir yazardı. Birinci Dünya Savaşı’nda hemşirelik yapmıştı. Politik görüşleri bakımından, Jön Türklerin partisi İttihat ve Terakki’nin liderlerine, özellikle Cemal Paşa ile Talat Paşa’ya yakındı. Milliyetçi fanatizme, Ermeni kırımına aktif olarak karşı koymuştu. Daha ilk gününden beri Türkiye’nin bağımsızlığı için yapılan mücadeleye katılmış, emperyalizme karşı olan görüşlerini açıkça savunmuştu. Yabancı istilacılara ve padişah idaresine karşı yaptığı şiddetli mücadeleden ötürü, İngilizlerin ısrarıyla, padişah mahkemesi tarafından ölüm cezasına çarptırılmıştı. İstanbul’dan Anadolu’ya kaçmak zorunda kaldı. Orada gönüllü olarak Mustafa Kemal’in ordusuna katıldı. Ve Yunanlılara karşı savaştı.

3 Herhalde, o dönemde Gelibolu milletvekili olarak BM’de bulunan Celal Nuri İleri ile 1920’de Türkiye Komünist Fırkası kurucuları arasında yer alan Muğla milletvekili Tevfik Rüştü Aras (e.n.).

4 ‘Fahriye’ değil ‘Fikriye’ olacak (H.A. Ediz).

Karşılıklı iltifatlardan ve hal hatır sormanın ardından politik konulara geçtik. Adnan Bey daha çok susuyordu. Biz Halide Edip'le konuşuyorduk. Sovyet Rusya üzerine oldukça bilgisi vardı. Emperyalistler üzerine aramızda tartışma başladı. Halide Edip, Birleşik Amerika'nın, hiçbir art düşünce beslemeden, herhangi bir politik ve ekonomik baskıya başvurmadan Türkiye'ye yardım edebileceğini, bunun için de, Türkiye'nin Amerikan mandasını sağlamaya çalışması gerektiğini ileri sürdü. Halide Edip, Birleşik Amerika mandası sağlandığı takdirde, ABD'nin Türkiye'yi İngiliz baskısına karşı savunacağını da söyledi. Ben, Amerikan emperyalistlerinin Türkiye'yi, en aşağı Avrupa emperyalistleri kadar esaret altına almaya yetenekli olduklarını söyleyerek onunla tartıştım. Bunun üzerine Halide Edip, Birleşik Amerika'nın Filipinler'e yardımını örnek olarak ileri sürdü. Ben de kendisine tarihin bu yardımın bedelini gösterdiğini ve Filipinler'in tamamıyla Amerika'nın boyunduruğu altına girdiğini söyledim.

Halide Edip Hanım, tipik bir burjuva siyasetçisiydi. Zaman sınavını veremedi; Milli Kurtuluş hareketi, derebeylikle ve emperyalizmle savaş, onun gücünün dışındaydı. Kocasıyla birlikte, İngiliz liberalizminin kanatları altına sığındı.

Türkiye üzerinde Amerikan mandası fikri

Türkiye üzerinde bir Amerikan mandası kurulması tartışmaları, daha 'Müdafaa-i Hukuk' Sivas Kongresi'nde ortaya çıkmıştı. İtilaf Devletlerine karşı galip gelme umutlarını yitiren Sivas Kongresi'nin, içlerinde Refet Paşa, Bekir Sami Bey de bulunan bazı delegeleri, Amerikan mandasını 'kötünün iyisi' sayarak bu görüşü ortaya atmışlardı. Onlar bu görüşü savunurlarken, Erzurum ve Sivas Kongreleri kararlarının yedinci maddesine dayanmaktaydılar. Mustafa Kemal Paşa hemen o zaman bu paragrafın, Türkiye'nin, hangi devletten gelirse gelsin sadece bilimsel, endüstriyel ve ekonomik yardımları kabule hazır olduğunu, ama bunun politik ve milli bağımsızlık, toprak bütünlüğü vazgeçilmez koşuluna bağlılık anlamını taşıdığını ileri sürdü. Mustafa Kemal o zaman yabancı Amerikan mandasına olan bu eğilimle alay etti ve bu teklifleri şiddetle reddetti. Mustafa Kemal Paşa'nın o zamanki düşüncelerini bugün hatırlatmamız, yerinde bir davranış olacaktır.

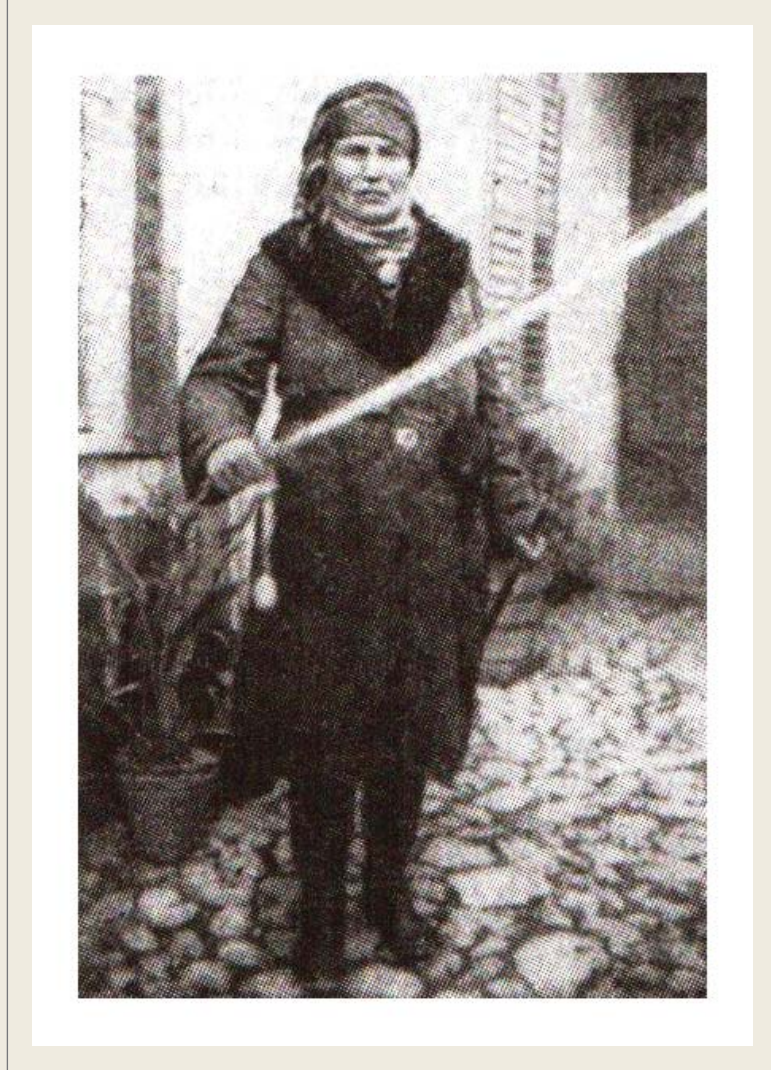
Ben şimdiye kadar, yalnız burjuva aydınlarının elçiliğimize yaptıkları ziyaretlerden söz ettim. Türkiye'nin sıradan insanları da elçiliğimizi ziyaret ederlerdi. Birkaç sefer elçiliğimize savaşçı kadınlardan çeteci Fatma Çavuş da geldi. Fatma Çavuş bir çetenin başında bulunuyordu. Yunanlılarla ve asilerle dövüşmüştü. Fatma Çavuş kısa boylu, zayıf, enerjik yüzlü, kara gözlü, yaşlıca bir kadındı. Bir defasında, yine bir çeteci olan ve annesiyle birlikte savaşa katılan oğlu ile elçiliğe geldi. Fatma'nın sırtında siyah bir ceket, ayağında çizgili bir eteklik vardı. Belindeki geniş kuşağında tüfek mermileri, kama, omzunda da kayış görünüyordu. Başını bir yemeni ile sarmıştı. Fatma Çavuş, Sovyet Rusya'ya olan sempatisini belirtmek, ayrıca bizim askerlik işlerimiz ve Rus kadınlarının iç savaşa katılmaları konusu üzerine ayrıntılı bilgi almak için gelmişti.

Elçiliğimize uzun boylu, düzgün vücutlu bir çeteci de gelirdi. O sıralarda misafirimiz bulunan ünlü Rus resim sanatçısı Y.Y. Lansere'den bu çeteci ile Fatma Çavuş'un portrelerini yapmasını rica ettim. Çeteciler resimlerinin yapılmasına razı oldular. Yevgeniy Yevgenyeviç Lansere de büyük bir memnurlukla bunların portrelerini yaptı. Ben ancak bu çeşit ziyaretlerin birkaçından söz ediyorum.

Sovyet elçisine gösterilen ilgi

Şehre her çıkışında tüccar, esnaf, beni dükkânlarına, mağazalarına, imalathanelerine davet ederek kendileriyle birer bardak çay ya da birer fincan kahve içme teklifinde bulunurlardı. Çarşıda görünmemle birlikte tüccarlar ellerini göğüslerine bastırarak beni selamlar ve söyleşmek için içeri buyur ederlerdi. Eğer çevirmensiz sokağa çıkmış bulunuyorsam konuşmamız selamlaşmakla, gülümsemekle ve Türkçe bildiğim birkaç sözle kalırdı.

Lenin adı ve onun yaptıkları Anadolu’da da biliniyordu. Bir gün elçiliğe, uzak Suriye köylerinden birinden bir mektup geldi.

Kurtuluş mücadelesi çetecilerinden Fatma Çavuş.

Suriye köylüsünün mektubu

Bu mektubun hikâyesini anlatmak gerek. Elçiliğimiz bu mektubu 1922 yılı sonlarında ya da 1923 yılı başlarında almıştı. Uzak ve ücra Suriye köylerinden birinde yaşayan Suriye köylüsü, köylerinde benim Lenin'in temsilcisi olduğumu duyduklarını, köyde çok kötü bir yaşam sürdüklerini, çok eziyet çektiklerini, Lenin'in bütün fakir fukaranın koruyucusu olduğunu ve kendi ülkesini zalimlerden kurtardığını bildiklerini yazıyordu.

Şimdi bu mektubu kelimesi kelimesine anlatmak çok zor, çünkü mektup bu satırların kaleme alınmasından 38 yıl önce yazılmıştı. Ama mektubun ana düşüncesini çok iyi hatırlıyorum; sanki şimdi önümdeymiş gibi çok iyi görüyorum, Arapça yazılmıştı.

Mektup, elçilik personeli üzerinde büyük bir etki yaptı. Bütün engellere, Sovyetler'e karşı yapılan bütün düşmanca propagandalara rağmen Lenin'le, Sovyet ülkesi ile ilgili gerçekler, ağızdan ağıza bütün Doğu emekçileri arasında yayılmıştı. Mektuba, Ekim Sosyalist devriminin büyük tarihsel etkisi, emekçilerin Lenin'e olan sonsuz sevgi ve saygıları açık seçik yansımıştı. Elçilik bu mektubu Moskova'ya, Dışişleri Halk Komiserliği'ne gönderdi.

Mustafa Kemal ile cephede karşılaşmalar

Bir buçuk yıl boyunca Mustafa Kemal Paşa'yla bizim elçilikte, onun evinde, mecliste, cephede karşılaştım. Mustafa Kemal Paşa uzun, ciddi konuşmalardan sonra müzik dinlemeyi, dans etmeyi severdi. Yanında müzisyenler olduğu halde, elçiliğimize geldiği geceler olmuştu. Halk müziği çalgılarının eşliğinde koro Türkçe şarkılar söylerdi. Mustafa Kemal'in kendisi de koroyla şarkı söylemeyi severdi. O zaman gözleri koyulaşır, kederli bir hal alırdı. Bu şarkılarda keder, halkın bitmez tükenmez savaşılarından duyduğu acılar, köylünün acı düşünceleri okunuyordu. "Nasıl ki güzel bir günde insanın yüreği hayat zor da olsa yaşama sevinciyle dolarsa, şarkı söylediğin ya da dinlediğin zaman da öyledir" diyordu Kemal Paşa.

Mustafa Kemal Sovyet elçiliğinde

Hatırlıyorum, bir gün Mustafa Kemal'in sekreteri telefon ederek, "Paşa bugün çok çalıştı," dedi, "sizi ziyaret etmek, biraz dinlenmek istiyor, yanında müzisyenler de olacak... Biraz neşelenmek, dans etmek için kadınlı erkekli elçilik memurlarını toplamanızı rica ediyor."

Gerçekten de akşama Mustafa Kemal geldi. Hem yalnız da değildi. Yaverlerini, yakın arkadaşlarını da getirmişti. Onunla birlikte, elçiliğin devamlı misafirlerinden, Milli Savunma Bakanı Kazım Paşa da vardı. Kemal Paşa vaktini masa başında dost konuşmaları arasında geçirmeyi severdi. Her zaman Narzan ya da Kafkasya'nın başka maden sularını isterdi. Pek tabii olarak masada şarap da bulunurdu.

Bu ziyaretinde Mustafa Kemal, Türk klasiklerinden, İran şairlerinden, özellikle Firdevsi'den birçok şiirler okudu. Türk şairi Necati'nin lirik şiirlerini severdi. Bunları okurken sesinde yeni birtakım notalar duyulurdu.

Mustafa Kemal milli şiiri çok iyi bilirdi: Yurdunu, onun tarihini, onun şarkılarını, ruhunun bütün derinliğiyle severdi. Özellikle Selçuk şiirlerinin güzelliğı ve tınısı onu esir ederdi.

Üzgün Türk melodilerinden sonra, Mustafa Kemal, eşimden ve elçilik sekreterinden, piyanonun eşliğinde Rus şarkıları söylemelerini rica etti. Mustafa Kemal, büyük bir memnunlukla onları dinledi, kendisi de şarkıya katıldı. Sonra `Kamarinskaya' adlı halk şarkısını çaldılar. Elçiliğın kadın memurları dansa kalktılar. Mustafa Kemal el çırpıyor, ayaklarıyla tempo tutuyordu. Vals ve başka danslar oynandı. Eğlence faslı bittikten sonra Mustafa Kemal beni ve Abilov'u ellerimizden tutarak bizimle bazı konuları konuşmak istediğini söyledi.

“Aziz dostlar, yoldaşlar, -Mustafa Kemal sık sık benimle Abilov'u yoldaş⁵ diye çağırırdı-cephedeki durum çok gergin: Yunanlılar, Eskişehir doğrultusunda altı tümenlik bir kuvvet yığılmış bulunuyorlar. Önümüzdeki hafta içinde onlardan bir saldırı bekliyoruz. Yakında toplanacak olan Cenevre Konferansı üzerinde bir etki yapmak istiyorlar. Taşıtımız, atımız, eşeğimiz yok. Biricik taşıtımız devedir. Develer bizde savaş kahramanıdır. Oysaki mermi götürmek zorundayız. Bize nakliye aracı ve at yardımında bulunmanızı rica ederim. Rusya'nın da güç durumda olduğunu biliyorum; Rusya da zengin değil, ama rica ediyorum, yardımcı olunuz. Top, tüfek, mermi ve para yardımından ötürü hükümetinize ve Lenin'e teşekkür ederim.”

Kısa bir süre sonra Mustafa Kemal, bir elçi olarak bana cepheden şöyle bir mektup gönderdi: “Ordu birliklerimizin, dostlarımızın memnunluğunu ve övgüsünü kazanacak bir durumda olduğunu bildirmekte acele ediyorum.””⁶

Kaynakça

Aralov, Seymon İvanoviç. 2014. *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*. Türkiye İş Bankası Yayınları.

5 Aralov burada parantez içinde Türkçe “yoldaş” sözcüğünü aynen veriyor (H.A. Ediz).

6 Aralov (2014), s. 63-74.

Grace M. Ellison

1890-1950 (Tahmini)

Kurtuluş savaşından hemen sonra Ankara'yı ziyaret eden ilk İngiliz gazetecidir. Türkiye'de tanınmasına neden olan kitap 1973 yılında Milliyet Gazetesi yayınları arasından çıkmış olan 'Kuva-i Milliye Ankara'sıdır. Günümüzde ise Sevr Anlaşması ile ilgili yorumlarıyla de sosyal medyada yerini almıştır.

Bu meclis salonunda demokrasinin bir belirtisi daha gözüme çarptı. Oturma yönünden, rütbe ve makam ayrımı gözetilmemiş. Milletvekilleri okul sıralarından ibaret iskemlelere neredeyse oturluyorlar. Reîsicumhur tartışmaları dinlemek için geldiğinde, şöyle bir çevresine bakıyor, ilk boş sıraya oturuyor. Sözcünün masasının önünde, konuşmalar için bir kürsü bulunuyor. Buradan pek akıcı ve canlı konuşmalar dinledim. Türklerin çoğu ellerinde not olmaksızın konuşuyor, sürekli el ve kol sallamaları Fransızlara benziyor.¹

“ANKARA III. - BÜYÜK BİR DOĞUŞUN OLAĞANÜSTÜ ATMOSFERİ

DOĞU'DA ve Batı'da, Avrupa'da ve Amerika'da olsun bütün gezilerimde hiç bir yerde Ankara'da olduğu kadar gerçek bir çabanın hâkim olduğunu duyduğum ölçüde heyecanlanmadım. Tarih öncesi bir uygarlığı arkalarına almış, insan biçiminde arılar, parlamentolarından içeriye ve dışarıya üşüşüyorlar. Gece ve gündüz vızıldıyorlar. Özgür ve bağımsız bir Türkiye için.

Lozan'daki delegeleri acaba ne yapacak. Savaş yalnızca geri mi bırakıldı, yoksa barış olacak mı? Bir an için yüreklerimiz büyük umutlar için çarpıyor. Kendimizi İstanbul'a yürürken görüyoruz. Başka bir an ise **Yunus Nadi Bey** dışarıdan gelen kötü haberleri rapor ediyor ve savaş hazırlıkları hızlandırılıyor.

1 Grace Mary Ellison, 1973. *Bir İngiliz Kadını Gözüyle Kuva-yı Milliye Ankara'sı*, Millet Yayınları, s. 154.

Yarbay, İngiltere'ye karşı kuşkularında direniyor. "Biliyor musunuz, ben kendi üstünlüğüme şaşıyorum" dedim. O hâlâ kanaat getirmemişti, daha çok delil istiyordu. Dedim ki "ikimiz de Türkiye'yi seviyoruz. Ayrıca ben sizin ülkenizi de seviyorum. Siz ise benimkinden hoşlanmıyorsunuz. Bundan dolayı ben sizden üstün değil miyim?"

Bir bakıma şüphe yok ki biz burada, Ankara'da her şeyi büyütüyoruz. Eğer Avrupa, "Özgür ve bağımsız bir Türkiye'nin kendi halkına ne anlattığını bir öğrenebilse, bu, dünyanın çıkarına olacaktı. Yine de bazen **Kardinal Gasparri**'nin sözleri üzerinde düşünüyorum: "Türkiye yalnız İngiltere'ye değil Fransa ve İtalya'ya bile hükmetmiştir."

Ve şimdi burada, Ankara'da onları bir tek ülkünün ardınca giderken görüyorum. Sınıf farklılaşmasını düşünmeden hepsi karışmış, hepsi ülkelerinin özgürlüğü için aynı amaca yönelmiş, hepsi - subaylar, milletvekilleri, bakanlar, memurlar, askerler, köylüler ve kervan sürücüleri ödedikleri değerden eşit oranda gururlu. Eh, bu dünyanın gerçek bir demokrasisi değildir de nedir?

ORİJİNAL "Bungalow" mimarisiyle Büyük Millet Meclisi, hâlâ kulüp - pavyona benzerliğini koruyor. Fakat sıfırın altında on ile on beş dereceler arasında değişen Ankara ikliminin elverdiği hızda, birçok ek binalar yapılıyor. Öte yandan da hâkim durumu, girişine ve çevresine harcanan büyük dikkat, tepede dalgalanan milliyetçi bayrağın şerefini ve soyluluğunu artırıyor. Kapıdan girdiğinizde, hemen solda büyük bir giriş odası var. Meclise ilk ziyaretimde günümün büyük bir bölümünü burada geçirdim. Arada bir konuşmalara katılmak için buradan geçirdim, bu odada daima kahve ve sigara bulunur. Burada hemen hemen bütün bakan ve milletvekilleriyle tanıştım. Burada hemen hepsini idealleri ve uğraşları yönünden akla gelebilecek her türlü sonu gelmeyen sorularla, yorardım. Yarı ciddi bir özür dilemeyle onlara "beni kendi kendini atamış günah çıkartan bir papaz kabul etmelisiniz. Sevdiğim ve hayran olduğum bir ulus için bunu yapıyorum" derdim. Koridorun öbür yanında da bazen, Reisicumhurluk odasında **Paşa**'ya (burada M. Kemal olarak biliniyor) bir kahve arasında "tünaydın" demeye izin verildim.

Doğrusu, yersiz bile olsa bütün sorularımı bu insanlar anladılar ve hiç birinden incinmediler. Benim herkesle tanışmamı ve her şeyi öğrenmemi istiyor göründüler.

Bu hevesim çok hoş sonuçlar da verdi. Birçok parlak zekâlı insan, kendilerini anlatmak ve hayallerini istekli bir dinleyiciye açıklamak olanağını buldular.

Başka sorunların yanında Ankara'nın mı yoksa İstanbul'un mu yeni devletin başşehri olacağını öğrenmek ve bu seçime karar verdirici nedenleri anlamak istiyordum.

İstanbul'un her köşesini severim. Camileri ve genel binalarıyla dini ve tarihi geçmişleri arasında yakın bir ilişki var. Rahatlık ve soyluluk, güzellik ve büyüklük bu binalarda birleşmiş. Acayip ama, bir insanın Ankara'da gözüne çarpan "Büyük Doğuş" havası İstanbul'da yok. Türkler aynı düşüncede birleşmişler ve bu seçimleri için tam ve pratik sebepler ileri sürmüşler. İstanbul'da insan geçici bir süre için kalabilir.

Fakat onlar Asya'lı bir başkent istiyorlar. Onlar kendi ülkelerini savaş gemilerinin muhtemel saldırılarından uzak bir yerden yönetmek istiyorlar. Eylemin beşiğiyle bağlılıklarını bu yeri seçmekle sürdürebilecekler. Bundan başka Ankara'da ilkel ve Asya'lı bir çekicilik var. Böylece kendilerini Batının ticaret üstüne kurulu imparatorluklarının entrika ve maddeciliğinden korumuş olacaklar.

Burada hepimiz kardeşiz, aynı ülküyü taşıyan, işçi arkadaşlarız. Burada herkes, Malta'dan, Mısır'dan, bozuk Osmanlı imparatorluk hükümetinden acı çekmiş. Böyle bir birlik ve doğal yakınlık başka yerde bulunabilir mi?

Doğu'nun kardeşliği bizim değişik sosyalizm şekillerimize benzemez. Demokrasi ya da sınıf farkını hemen bütünüyle yok saymak, cahil köylülerin zekâ otorite ve askeri güç bakımından kendilerinden üstün olanlara doğuştan gelen saygılı boyun eğişlerini ne değiştiriyor, ne de ortadan kaldırıyor. Onların dini, baş eğmeyi öğretiyor.

Bu demektir ki çıkarların gerektirdiğini herkes tanıyor. Herkesin iyiliği, her kişinin iyiliği ve her kişinin sorumluluğu demektir. Herkesin devlet tarafından kendilerine ne yapılabileceğini bilmekte, düşüncelerini söylemekte, istek ve şikâyetlerini belirtmekte, nezaketli bir dikkatle dinlenmekte eşit hakları vardır. Bütün millet kendi geleceği ve umutları üzerinde çalışıyor gibi bir duyguya sahip oluyorsunuz. Oysa bizdeki düzende böyle bir eşitliği, geçmişin köleliğine karşı bağırıp çağırılmadan ve direnmeler olmaksızın sağlayamazsınız.

Her Türk kendi düzeyine göre pek az bir şeyle yetinmektedir. Kişilik yapısı, mükemmel bir iyilik duygusundan dolayı şikâyetten uzaktır. Bu bizce belki cesaret noksanlığı diye yorumlanabilir. Onların büyük gücü ve büyük zayıflığı buradan gelmektedir. Hatta yeni “atak” Türk bile yakınmiyor. Buna niyeti olabilir. Ve yakınabileceğini de bize söyleyebilir. Batılı dostları belki onun biraz daha gürlütcü ve biraz daha itici olmasını isteyebilir. Fakat onun biraz daha içine girin, onu daha anlamaya çabalayın. Hatamızı kendimize gösterecektir. Eğer o her zaman böyle duygusal olmasa bizim hızlı ilerleme yöntemlerimizi kullanmayı denese, o zaman kendisi olmaktan çıkacak, uğrunda ne kadar yokluğa katlansa az gelecek, uğrunda ne kadar beklese ve çalışsa yeterli olmayacak, mükemmel mistik idealizmini kaybedecektir.

Bizim anladığımız biçimde bir cumhuriyeti henüz kurmamışlar. Dünyada hiç bir ulus Bolşevizme eğilimi bakımından bu kadar isteksiz olamaz. Hiç bir zaman, Lenin ve Trotsky'nin ilkeleriyle onların inançları arasında bir beraberlik bulunamaz. İnsan, milliyetçilerin isteklerinin arkasında, Kızillların etkisi olduğunu o kadar çok işitiyor ki... Bu suçlamaların bütünüyle uydurma olduğunu anlamak ve görmek için bu insanlarla kendi evlerinde tanışmak gerek. Sovyet Rusya Türklere ihtiyaç anında dost olmuştur. Belki de tekrar dost olabilir. Fakat bundan fazla bir şey beklenmemelidir.

Bolşevik Elçiliğinin büyüklüğü kendi mimarilerinin bir ölçüsü olabilir. Ama onların başarılarının bir belirtisi değildir. Fethi Bey ve Rauf Bey gibi kişilerin biraz döşenmiş köy odasından daha iyi olmayan küçücük iş yerlerinde çalıştıklarını görünce insan Sovyetlerin böyle büyük ve şehrin en göze çarpan binasına sahip olmasını yadırgıyor. İçlerinde bir ordu kadar daktiloyla birlikte yetmiş kişilik kadroya sahip. Ataşelerin otomobilleri, at arabaları ve borçlarını altın Rus Ruble'siyle ödemek gibi Batılı İükleri var.

Onlara Kızıl edebiyat eserlerini dağıtmaya izin vermişler. Ama aslında Türkiye'de kimse onları okumuyor.

Milletvekillerinden birine Türkiye'nin Bolşeviklerden ne kazandığını sordum. Bir yabancı temsilci Türkiye gibi dostsuz bir ülkeyi ziyaret eder de; “biz sizin düşünce ve ilkelerinizi tümüyle destekliyoruz. Sizin övdüğünüz özgürlük ve bağımsızlık doktrinine inandığımızı dünyaya göstermek istiyoruz” derse bize gösterilen bu biricik yakınlığı biz yüz geri mi etmeliyiz? “Bundan başka korumamız gereken birçok sınırlarımız var. Hiç olmazsa Sovyetlerle el sıkışmak suretiyle bir sınırlarımızı güvenlik altına aldık. Biliyorum ki bu minnete dayanan dostluk hareketi üzerinde çok konuşulmuş ve Avrupa'da şiddetle eleştirilmiştir. Belki bunun bize büyük bir zararı olabilirdi. Ama seçme hakkına sahip değiliz. Başka kim dostluk elini bize uzatmıştır?” dedi.

“Benim kabalığımı bağışlayın ama ya altınlar ve silahlar?” diye sordum.

“Çok az altın... iki milyon Türk lirasından bir kuruş fazla değil. Silahları ise her memleketten aldık. Rusya’dan aldığımız, Çekoslovakya’dan aldığımızdan çok değil, Silahların çoğunun İngiltere ve Yunanistan’dan alındığını söylesem şaşırırsınız,” diye karşılık verdi.

Ondan sonraki sorum “parayı nereden buldunuz” oldu. “Anadolu halkımızdan başka hiç bir ülkede halk, topraklarına, davalarına ve mısırlarına konmuş bu kadar ağır vergiyi kabul etmezdi. Başka hiç bir ülke varlığını korumak için bütün dünyaya karşı dayanmaya zorlanmamıştır. Vergilerimiz yüzde yetmiş beşe kadar çıktı. Böylece görüyorsunuz ki Avrupa bize yardım etmezse biz kendi kendimize yetiyoruz. Ve onların aldırılmazlığı için boşu boşuna gözyaşı dökmüyoruz.”

Bazı Avrupa gazeteleri yoldaş Araloff’un (Rus Büyükelçisi) Yeni Türkiye’nin bakanlar kuruluna kabul edildiği yolunda haberler bastılar. Ankara’daki elçilerden birine niçin kendi hükümetinin böyle apaçık yalanları tekzip etmediği sorulduğunda “eğer herhangi bir ülkedeki herhangi bir gazete, sizin İngiliz elçisinin, Fransız bakanlar kurulunda görev aldığını yazarsa, sizin hükümetiniz bunu protesto eder mi?”

Bir öğleden sonra Meclise geldiğimde bahçesinde bando çalıyordu. Kendi kendime parlamentonun ciddi meşgalesine çok acayip giden bir âdet diye, düşündüm.

Benden nezaketen, bandodan, çalması için bir parça seçmemi istediler. Ben de Türk müziği rica ettim. Milletvekillerinden birisi bir opera yazmış. Onun eserinden birkaç seçmeyi büyük bir zevkle dinledikten sonra bestecisiyle tanıştırdım. Opera, tabii, günün şartlarına uygun yazılmış. Heyecanlı ezgilerle dolu. Anlayan dinleyicilerin gözlerinden yaşlar getiriyor. Bana bir de halk aşk türküsü çaldılar. İki âşğın (Anadolu ve Rumeli) uzun yıllar ayrılıktan sonra birleşmeleri şarkısı... Yeniden dinlemeyi ve yanımda getirmeyi çok isterdim. İlk dinleyişte izlemek pek kolay olmamakla birlikte güzelliği büyüleyiciydi.

Rumeli’nin savaşın getirdiği dehşetten aldığı pay bitmişti. Şimdi Anadolu acı çekiyordu. Kabileler arasında ayrılıklar alevleniyordu. Önce, özel bağımsızlıklarını istemeye kıskırılan Rumların başkaldırması vardı. Sonra Alevilerin çıkardığı karışıklıklar, Adana’daki Ermenilerin ayaklanması daha sonra da Düzce, Hendek ve Adapazarı’ndaki mücadeleler... Abdülmecit’in 1864 katliamından sonra Sivas vilâyetini verdiği insanlar, tabii ki Halifenin adamlarıydılar ve milliyetçilerin davranışlarına içerliyorlardı.

Bu iki “âşğın” birbirine sevgisi gürültüsüz devam etmemişti. Tevekkeli değil bu birleşmeyi böyle bir heyecanla kutluyorlardı.

Meclis başkanı Mustafa Kemal Paşa bir gün bana Fransız Devriminden söz ediyordu. Kendi başlangıcını, Michelet’in tek masa ve iki sandalyeden kurulu küçük, fakir meclisiyle karşılaştırıyordu.

Burada, giriş odası ve M. Kemal’in bürosundan başka, Halide Edip Hanımın kocası Başkan muavini Adnan Bey’in (Adıvar) bürosu da var. Esas Meclis salonu (konser salonu olarak yapılmış) yabancılara ve basına ayrılmış galerileri, sahnesi ve sözcülerin kürsüsü ile mükemmel bir salon.

Sözcü (ben oradayken Başkan yardımcısı) sessizliği sağlamak için daima zil çalıyordu. Bütün sahne, Fransız Millet Meclisini andırıyordu. Burada da herkes aynı anda konuşuyor, birbirlerinin sözlerini izinsiz kesiyorlar.

Paşa’ya Parlamentonun gürültüsünün bana tuhaf geldiğini söylerken, **Fethi Bey**, bizim Westminster Parlamentomuzda toplantıların sessizliğinden ve soyluluğundan söz etti. (Tabii o bizim iyi zamanımızda orada bulunmuştu) Fethi Bey, bir defa daha çok mükemmel bir gözleyici, az

konuştugu halde ani karar verip uygulayan bir kimse olduğunu göstermişti. Onun Londra’da soğuk karşılanması, bizim uygarlığımıza duyduğu ilgiyi azaltmamıştı. Her zaman gördüklerini de takdirle anlatmıştı. Bana, İngiltere’ye, bu defa isimsiz olarak yeniden gitmek ve halkına davalarını daha iyi anlatabilmek için İngiltere’nin enstitülerini, politikasını incelemek istediğini söyledi.

Böyle bir emele ulaşmasını candan diledim. Avrupa’nın propagandası Türk milliyetçiliğini çok duygusal duruma getirdi. Onların bu şüpheciliğini ve çabucak incinmelerini insan kusurlu bulamaz. Kendilerinin çağırmadıkları ya da başvurmadıkları, en iyi yabancı uzmanların yardım tekliflerine kulak asmamalarına şaşmamalı. Özgürlük için mücadele çok zor olmuştu. En küçük bir tehlikeyi göze alarak büyük bir fiyat ödemek istemiyorlardı.

Bu meclis salonunda demokrasinin bir belirtisi daha gözümüne çarptı. Oturma yönünden, rütbe ve makam ayrımı gözetilmemiş. Milletvekilleri okul sıralarından ibaret iskemlelere nerede olsa oturuyorlar. Reiscumhur tartışmaları dinlemek için geldiğinde, şöyle bir çevresine bakıyor, ilk boş sıraya oturuyor. Sözcünün masasının önünde, konuşmalar için bir kürsü bulunuyor. Buradan pek akıcı ve canlı konuşmalar dinledim. Türklerin çoğu ellerinde not olmaksızın konuşuyor, sürekli el ve kol sallamaları Fransızlara benziyor.

Meclis hiç kapanmıyor. Her üyenin yıllık üç ay dinlenmeye hakkı var. Ben oradayken iki yüzden fazla üye bulunuyordu. Tüm üye sayısı üç yüz kırk kadardı.

Benim, Milliyetçi Meclisin doğmasına yol açan 16 Mart 1920 tarihini, İngilizlerin yarattığını unutmamama özellikle dikkat ediyorlar. O gün biz, yani İngilizler İstanbul’daki Türk parlamentosunu ele geçirmiş ve iki yüz elli kadar aydın vatandaşı Malta’ya sürmüştük, Ancak ondan sonradır ki milliyetçiler kendi meclislerini kurmaya karar vermişlerdir. Malta’dan gelenler ve İstanbul’dan kaçan öbür milletvekilleri bugünkü parlamentonun üçte ikisini teşkil ediyorlar. Geri kalan üçte biri Anadolu’dan gelme.

Bu mecliste, her sınıf insanı temsil eden, yaş ve toplumsal durumu değişik, her anlayışa uygun giyinen her türden insan var. Galeriden aşağıya, bu hevesli insan grubuna baktığımda gözüm eski günlerin göze hoş gelen kişisi Dersim milletvekiline ilişiyor. **Diab (Ağa)**, doksan yaşında, Türkçeyi güçlükle konuşan birisidir. Uzun, dik, yaşlı bir adam... Uzun beyaz sakallı, büyük delici mavi gözleri, gözlüğe hiç gerek duymuyor. Kabilesinin büyüklerine has başlık ve elbiselerini giyiyor. Amberden yapılmış bir tespihi de boynuna geçirmiş. Okuyup yazma bilmeyen tek milletvekili olmasına rağmen kendi bölgesinde önemli bir kabilenin şefi ve ileri geleni sayılıyor. Mecliste yalnızca iki kere konuştuğuna göre, dağ halkının kendi sorunlarını Ankara’nın dışında çözümlenebildiklerini düşünebiliriz. Bana söylediğine göre kendi adamları gibi o da yalnız keçi sütü ve ekmekte beslenirmiş. Çoğu da iki yüz yirmi yaşına geldiğinde kendisi gibi genç kalırmış.

Tuhaf ama Meclis, Mevleviler en ileri görüşlü birini göndermişler kahverengi silindir şapkası ve dini kıyafetiyle büyük Çelebi de göze çarpan bir kişi. İmparatorluğun kurucusu Osman’dan da eski bir aileden gelen Çelebi, hocalarla birlikte eski halifenin mevkiinden indirilmesi için rey vermiştir.

Birçok milletvekilinin hocalara karşı nefreti insanı şaşırtıyor. Fakat bana “onlar bizim gibi düşünmezler” diyen gazeteci haklı olabilir. Ona göre “İngiltere dışında her büyük ülke dinle devlet işlerini ayırmak akıllılığını göstermiştir. Oysa biz aynı şeyi öğütleyince kötü gözle bakıyorlar”. Yine dediklerine göre hocalar en ilerici önderlere ayak uyduramıyorlar. Bu nedenle çeşitli kurulların dışında kalmayı uygun görüyorlar. Meclis hiç şüphe yok ki yeni kazanılan özgürlük ve bağımsızlıkla bağdaşmayacak, ilerlemeyi köstekleyecek dini etkilere izin vermeyecektir.

Askeri üniformaların Meclise egemen oluşu Batılı bir gözlemcinin ilgisini çeker. Fakat şunu hatırlamalı ki ülke hâlâ savaş durumundadır. Birkaçı hâlâ fes giyiyor, ama büyük bir çoğunluk daha güzel olan kalpağa alışmış. Gri renkten kahverengi ve siyaha kadar her renkte olan kalpak rahat ve kışın da sıcak tutuyor.

Tabii ki bu Meclis'te her ileri atılımın başlangıcında olduğu gibi birçok güçlükler kendini duyuruyor. Hele kendi kendini yönetme deney ve alışkanlığı olmayınca bu daha da güç oluyor. Örneğin okuma yazma bilmeyen milletvekilleri Avrupa hakkında hiç bir şey bilmiyorlar. Batı'ya ait her şeyi aşırı bir güvensizlik ve nefretle karşılıyorlar. Öte yandan bir gün çok zeki bir işçiyle tanıştım. Türkiye'de tamamen İngilizlerinkine benzer işçi sendikaları kurmayı istiyormuş. Bunlar dışında Meclis'te bazı basit toprak işçileri, dükkâncılar avukatlar, Paris'te öğrenim görmüş doktorlar, gazete yazarlar;, üniversite profesörleri ve valiler var. En okumuş olanları Avrupa'daki her dili konuşuyorlar ve oradaki yaşayış biçiminden bilgileri mükemmel. Kadınların özgürlüğünü savunuyorlar. Ve Halide Hanım'ın Meclis'e bir üye olarak girmesi için ellerinden geleni yapıyorlar. Onlar bizim kabine çevresinde hiç yabancılık çekmeyeceklerdir. Kendi ülkelerinden başka bir ülkeden bütünüyle habersiz olan kişilerle kabine çok iyi çalışıyor. Bana söylediklerine göre "sosyal ya da sınıf ayrılıklarına herhangi bir parlamentoda yer yoktur. Bunları dışarıda sosyete kadınları yaratmaktadır."

LOZAN'DAKİ konferans sırasında gazeteler, skandal yaratan bir haber yaydılar. "Bir milletvekili, on altın Türk lirasına meclisten bir koltuk satın alabilir"miş. Aslında bütün Türk seçimleri hükümetin temsilcileriyle çok sıkı denetlenmektedir. M. Kemal ve arkadaşları hakkında birazcık bir şey bilen, bu tür bir rüşvet ya da alım satımına izin verileceğini hayal bile edemez.

MALTA politikasından akıllanmış olarak (keçisini bir odaya kitleyip odanın penceresini kapatmayı unutan Daudefnin kahramanının, tersine) Büyük Milli Meclis gerçek özgürlük ile bağdaşamayacak her şeye karşı gelmekle adına layık bir kimlik taşıyor. Anlatılamayacak zorluklar ve fedakarlıklarla dolu üç buçuk yıl, milliyetçileri çok iyi eğitmiş benziyor. Milliyetçilerin bu inanışları, bu gün Paşa'nın kendisinden tutun en basit dağ çobanına kadar herkesin dini olmuş. Ankara'da her gün gazete okuruz ve politika konuşuruz. Herkes yabancı telgrafları gözlüyor. Hepimiz meclise gidiyoruz. Devlet adamları yirmi dört saat durmadan çalışıyorlar. M. Kemal' in askeri önder ve sivil düzenleyici olarak dehasının bir eşi daha yok.

Peki, uluslar hala niçin şüphe içindedirler? Bu gün Türkler kendi ülkelerini kendileri yönetmeye kesinlikle kararlılar. Bunun için gereken yeteneğe sahiptirler. Avrupa onları dinlemeden suçladı ve onlara eşit bir antlaşma hakkını reddetti. Biz bunu değiştirmeli, Doğu'ya bir şans tanımalıyız. Milli Meclisi ne ölçüde yakından incelediysem, onlara duyduğum güven o kadar çok arttı."²

Kaynakça

Ellison, Grace Mary. 1973. *Bir İngiliz Kadını Gözüyle Kuvayı Milliye Ankara'sı*. Millet Yayınları.

Jean Deny

1879-1963

Türk Dilinin Grameri konusunda en kapsamlı çalışmaları yapmış, Fransız dilbilimcidir. Paris Şark Dilleri okulunda uzun yıllar öğretim üyesi olarak Türkçe öğretmiş, Osmanlı Lehçeleri üzerine yazdığı kitabı ile ünlenmiştir. Dilbilgisi ile ilgili kitapları hala dil bilimciler tarafından temel kaynak kitap olarak kabul edilmektedir.

Türkiye'deki dili yenileşmesi hareketiyle de yakından ilgilenen, 1933'te bir ara ülkemize gelen J. Deny 1936'da Ankara da düzenlenen III. Türk Dil Kurultayı'na da davet edildi; kendisi ve devrimleri hakkında çeşitli yazılar yazdığı Mustafa Kemal Atatürk ile de tanıştı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemi ile ilgili değerlendirmelerini ise Yeni Türkiye adlı kitabında yayınlamıştır bu kitaptan yazarın Ankara ile ilgili düşüncelerini de öğreniyoruz:

Yüksek yaylaların temiz ve aydınlık atmosferinde, geniş ovayı çevreleyen güzel tepelerden birinin üzerindeki şairane kalesiyle güzelliği yoktu denemez; fakat tuzlu ve çorak toprak bitkiye ve insana muhtaçtı ve kalenin içine ve etrafına dağılmış, sıkışık, alçak evleriyle çöl ortasında kaybolmuş gibi idi.¹

“DÖRDÜNCÜ KISIM

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

İlk milli parlamento

Damat Ferit Hükümetinin ilk işlerinden biri, zaten kendiliğinden dağılmış Mebusan Meclisini resmen lağvetmek oldu. Kanunu Esasının 7'nci maddesine göre kaleme alınan sarayın fermanı, İstanbul

1 Jean Deny, 2000. *Yeni Türkiye*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., s. 83

Merkez kumandanı Mustafa Natık Paşa tarafından Fındıklı Sarayında bekletilen 15 mebus huzurunda okundu (Pazartesi 12 Nisan 1920).

Mustafa Kemal, eskiden beri istediği, İstanbul dışında devamlı bir meclisin kurulması saatinin nihayet geldiğinde hükmetti.

Rıza Nur'un veto gösterisinden bir gün sonra, yani 20 Mart 1920'de milli sivil ve askeri mercilere hitaben kaleme aldığı bir beyanname ile "Ankara'da fevkâlade salâhiyeti haiz bir meclisin toplanacağı" bildirdi. Gazi tarafından bilâhare verilen izahattan anlaşıldığına göre, teşrii meclis tabiri kendi tarafından önce münasip görülmeyle beraber halk tarafından anlaşılmayacağı düşüncesiyle terk edilmiştir. Beyanname, İstanbul'den gelecek mebuslarla temsil edilme imkânından bahsediyor ve 15 günde bitirilmek üzere seçimlere başlanmasını talep ediyordu.

Türkiye için münasip hükümet şeklini münakaşa ile işe başladı. Bir hükümet reisinin veya padişah vekilinin seçilmesi arzu edilmediği kararlaştırıldı. Büyük Millet Meclisi, milletten aldığı bütün salâhiyetleri, teşrii ve icrai, elinde bulunduracaktı. Salâhiyetleri kendi içinden bir vekiller heyetine devredecek ve Meclis reisi de bu heyetin reisi olacaktı.

Böylece karara bağlanan tasarısının sonunda şu not vardı: Padişah ve halife, Meclis tarafından hazırlanacak kanun hudutları dahilinde, üzerinde baskı kalktıktan sonra, salâhiyetlerini elde edecektir.

Bu karardan sonra Mustafa Kemal, Meclis reisi ve hükümet başkanı seçildi. (24-25 Nisan 1920)

27 Nisan'da Fevzi Paşa, İsmet Bey Büyük Millet Meclisine kabul edildiler.

29 Nisan'da Meclis, İhaneti Vataniye kanununu çıkarıyordu.

30 Nisan'da, yeni Türk devletinin kuruluş Müttefiklere tebliğ edildi.

2 Mayıs'ta, Vekiller Heyetinin kuruluşuna dair kanun çıkarıldı. Genel Kurmay Başkanı bu heyete dahil bulunuyordu.

3 Mayıs'ta ilk milli kabine kuruldu. Fevzi Paşa Harbiye Vekili, İsmet Bey Genel Kurmay Reisi oldu. Heyetin diğer âzaları Şeyhülislâm Mustafa Fehmi, Dahiliye Camii, Hariciye Bekir Sami, Sıhhat Dr. Adnan, Maliye Hakkı Behiç, Maarif Rıza Nur, Nafia İsmail Fazıl, Adliye Celâlettin Arif beyler idi.

Yeni hükümet, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adını aldı ve 5 Mayıs'ta ilk defa toplandı.

Şu halde milli başkent, 1920'den itibaren Ankara'da yerleşiyordu.

O tarihlerde Angora dediğimiz, Galatların şehri ve Ogüst'un vasiyetnamesinin hakedilmiş (yazılmış) olduğu abideden dolayı meşhur tarihi Ankar, bir şehirden ziyade büyükçene bir köydü ve ehemmiyeti vilayet merkezi olmasından ileri geliyordu. Yüksek yaylaların temiz ve aydınlık atmosferinde, geniş ovayı çevreleyen güzel tepelerden birinin üzerindeki şairane kalesiyle güzelliği yoktu denemez; fakat tuzlu ve çorak toprak bitkiye ve insana muhtaçtı ve kalenin içine ve etrafına dağılmış, sıkışık, alçak evleriyle çöl ortasında kaybolmuş gibi idi. Yolcu burada hiçbir konfor bulamazdı. Otel diye harpten beri beyaz Ruslar tarafından işletilen ve yontma taştan yapıldığı için onlar tarafından Taşhan adı verilen barınak vardı.

Boğazın şirin kıyılarını terk ederek, toz ve o zamanlar hüküm süren sıtma içinde yaşamaya gelenlerin bu hareketindeki feragatı anlayabilmek için, eski İstanbulluların hissettiği soğumayı, içlerinde buldukları kayıtsızlık havasını tanımış olmak lazımdır. Onları canlandıran milli heyecanın büyüklüğü ve göç halindeki bu vatanın yeni şefinin cazibesi bu suretle ölçülebilir.

2. ve Son Damat Ferit Hükümeti ve Mili Kuvvetlerle Mücadelesi

Yeni Osmanlı kabinesi iktidarı 5 Nisan 1920’de aldı. Yeni kabine, tasvibini (onayını) almadan Hürriyet İtilaf Partisine istinat ediyordu. Bu parti ise bütün hükümet mevkilerinden Kuvvetlerle Mücadelesi tek başına faydalanmak istiyor ve Damat Ferit’ i siyasi görüş farkları tercihinde hoşuna gideni yaptığından beğenmeyip tenkit ediyordu.

Damat Ferit hükümet idaresinin zihniyeti, neşredilen hattı hümayun ile kısa zamanda ortaya çıktı. Padişah, Kanunu Esasının 27’nci maddesini zikrettikten sonra millicilik perdesi altında, zaten zor bir durumu büsbütün vahimleştiren ihtilalin tenkili (ortadan kaldırılması) lüzumuna işaret ediyordu.

Sultanın politikasında değişiklik âni ve kati idi. Bu değişiklik kabinenin ilk kararında, Şeyhülislam Dürrizade Aptullah Efendi imzalı ve 10 Nisan tarihli bir fetvada görülmektedir. Bu fetvada şu mülahazalar (görüşler) vardı: “Halifenin (Allah onu kıyamete kadar korusun) hükümdarlığı altında bulunan Müslüman şehirlerde toplanmış ve kendilerine reis seçmiş, yalan ve hileleriyle padişah hazretlerinin tebasını kandırmış, müsaadesiz asker toplanmış, vergi tarhetmiş (koymuş) kimselerin öldürülmesi, şeran caiz midir? Bu şakilleri öldüren halife askerlerinin gazi ve onlar tarafından öldürülenlerin şehit unvanına layık olacağı doğru mudur? Bütün bu sualleri cevap “evet”ti. Anadolu ile bütün muhabere (haberleşme) kesilmiş olduğundan, bu fetva müttefik tayyareleri ile atıldı.

Ertesi gün (11 Nisan), hükümet Meclisin lağvını ilan ediyor ve 23 Nisanda, metni verilen mukaddes fetvaya senada (övgüde) bulunarak, milli kuvvetlerle ilişiği olanların, bunlarla münasebetini kesmesi için bir hafta mühlet verildiğini bildiren bir tebliğ neşrediyordu.

Kemalistlere karşı, önce paşa unvanını alan, Muhammediye denilen birliklerin kumandanı, Çerkez Ahmet Anzavur Bey gönderildi. Bazı muvaffakiyetler kazandı, Bandırma’yı (16 Nisan), Adapazarı ‘nı (20 Nisan) geri aldı, bir karşılaşmada 500 kadar esir alarak Eskişehir civarına kadar ilerledi.

Nisan sonuna doğru, eski Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa kumandasında, erkânı harbiyesi de bulunan bir başka birlik kuruldu. Bu gaye için 300.000 Türk lirası tahsis edildi (ayrıldı). Sadrazam ve Hariciye Nazır Vekili Damat Ferit, Harbiye Nazırlığını da derihte etti (üzerine aldı) ve Bolu, Düzce mintikasında teşekkül eden birlikler, Hilafet ordusu adını aldı.

Süleyman Şefik de başlangıçta muvaffakiyetler kazandı. Hilafet ordusu, az sonra İzmit’ Biga’yı, Bursa’ya kadar olan havaliyi işgal ederken, halk Konya’da ve diğer şehirlerde millicilere karşı ayaklanarak, Mustafa Kemal’in askerlerine vahşiyane hareketlerde bulunuyordu.

11 Mayıs’ta Divanı Harp, Mustafa Kemal’in ve 20’nci Kolordu sabık kumandanı Ali Fuat Paşa, Kara Vasıf Bey, sabık Washington Elçisi Ahmet Rüstem Bey (Alfred Bilinski), sabık Sıhhat Müdürü Dr. Adnan ve eşi Halide Edip Hanım gibi bazı taraftarların idamına giyaben karar veriyordu.

Bu karar 24 Mayıs'ta, padişah tarafından tasdik edildi.

Mustafa Kemal, sadrazam tarafından alınan kararlara şiddetle mukabele etti (karşılık verdi).

İsyanı bastırmak için, Büyük Millet Meclisinden, evvelce İhaneti Vataniye Kanunu'nu çıkardı. 5 Mayıs'ta Ankara müftüsü, birçok dini ve sivil erkan tarafından imzalanan bir fetvayı, İstanbul'unkine mukabele olmak üzere ilan etti.

Bilâhare İhaneti Vataniye Kanunu'na istinaden (dayanarak) teşekkül eden (kurulan) İstiklal Mahkemeleri faaliyete başladılar.

Mustafa Kemal, durumu düzeltmeye muvaffak oldu. Hilafet ordusunu olduğu gibi diğer düşmanlarını da kaçırttı. 6 Haziran'da padişahın iki alayı Millicilere iltihak ettiler (katıldılar) ve 10 Haziran'da İstanbul Harbiye Nazırı çarpışmalara son verilmesini emrediyordu.

Damat Ferit kabinesi, bu çarpışmalara yeniden başlamak üzere kuvvetlerini teşkilatlandırmaktan yine de vazgeçmeyecektir ve göreceğimiz gibi Sevres muahedesinin (antlaşmasının) Mustafa Kemal tarafından tanınmasının reddi üzerine düşecektir.

Türk-Fransız Ankara Anlaşması

Gördüğümüz gibi, birliklerimiz Kilikya'da bir hayli aksiliklere maruz kalmışlardı. Diğer muvaffakiyetsizlikler de onları bekliyordu. 17 Mayıs'ta Milliciler, Pozantı mıntikasında şiddetli bir taarruza giriştiler ve aynı ayın 28'inde birçok birliğimiz esir edildi.

Lüzumsuz bir kan dökülmesini durdurmayı arzu eden ve bu mücadelenin hakii bir harbe dönerek soysuzlaşmamasını isteyen Fransa, Suriye Yüksek Komiserlik Umumi Sekreteri M. Robert de Caix de Saint-Aymour'u bir anlaşma aktiyle vazifelendirerek Ankara'ya gönderdi. 30 Mayıs'ta General Gouraund'nun temsilcisi 20 gün için mütakere imzalandı. Mustafa Kemal, müzakerelerde temsilcilerimizden Kilikya'nın tahliyesinin taahhüt edilmesini talep etti. Temsilciler bu hususta karar vermeye yetli olmadıklarını bildirdiler. Çarpışmalar, Zonguldak kömür mıntikasının 18 Haziran 1920'de Fransızlar tarafından işgalini Türklerin bir harp hali telakki etmeleri üzerine, yeniden başladı. Türk-Fransız sulhu bir sene sonra imzalanabilecektir.

Buna rağmen Ankara mütakeresi faydasız olmamıştır. Bu şimdiye kadar kimsenin tanımadığı Büyük Millet Meclisi hükümetiyle yabancı bir devletin aktettiği ilk anlaşmadır. Demek ki -bunu unutmayınız- bu hükümetin zımnen (üstü kapalı) tanınması teşebbüsünü (girişimini) Fransa yapıyordu.

İlk Milli Teşkilatı Esasiye Kanunu

Teşekkül eder etmez, Büyük Millet Meclisi Mustafa Kemal tarafından verilen direktiflere uygun olarak, Esas Teşkilat Kanunu'nu hazırlamakla meşgul oldu. Bu gayeyle seçilen Kanunu Esasi Encümeni, esasları 4 ay müzakere edilen bir layiha hazırladı. Münakaşa, bilhassa layihanın 2'nci maddesi üzerine yapıldı. Milli Meclis hükümetinin "gayenin husulüne değin" devam etmesi hükmü tehdit edici görülmekte idi. İki teyamül vardı. Bu tehditin muhafazasına taraftar olanlar, Millet Meclisini muvakkat (geçici) bir meclis telâkki ediyor (görüyor) ve hatta din adamları, hocalardan müteşekkil bu grubun sağ kanadı halifelik ve sultanlığın yeniden tesisinin daha vazıh (açık) olarak yer alacağı bir metnin ilavesini talep ediyorlardı. Diğerleri, milli hükümetin yeni şeklinin nihai olduğunu ileri sürerek talep edilen hususun reddini istiyorlardı.

Mustafa Kemal, sürüp giden bu münakaşalara son vermek gayesi ile o günkü halife ve padişahın bir hain olduğunu, dolayısıyla yaşanan zor şartlar içerisinde hilafet meselesini münakaşa etmenin yersiz olduğunu söyledi. (25 Eylül 1920)

Mesele muallakta (boşlukta) kaldı, fakat 13 Eylülde Mustafa Kemal tarafından hazırlanan tasarıyla uygun olarak Teşkilatı Esasiye ana maddeleri 20 Ocak 1921’de Meclisce kabul edildi. Metin, hakimiyetin millete ait olduğunu, milletin de bu hakkı Büyük Millet Meclisin bıraktığını ilan ediyordu. Meclis reisi hukuken, meclis içinden seçilen Vekiller Heyetinin Reisidir. Hilâfetin ne lağıvı ne de muhafazası mevzuu bahis idi. Zamanın zihniyeti, Meclisin şeri kanunlarının tatbikini gözetmekle mükellef olmasına lüzum göstermekle idi.

Büyük Millet Meclisinde Siyasi Partiler

Milli Mücadelenin başında, Millicilerin Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk tabir edilen geniş bir cemiyet kurmuş olduklarını söylemiştik. Bu hususlar, Erzurum, Sivas kongrelerinde ve nihai (son) şekil olarak Misakı Milli’de ifade edilmiştir. Misakı Milli’nin mahdut hükümlerine bakarak bunun bir parlamento partisi programı olarak kullanılmayacağı söylenebilir. Bu sebepten Mustafa Kemal, Mecliste tasvip gören Teşkilatı Esasiye’nin ana 10. maddesine istinat eden bir siyasi parti programı hazırladı. Ve 13 Eylülde bunu Halkçılık programı adı altında ilân etti. Yine bu programın prensiplerine nazaran tali siyasi gruplar teşekkül etti: Tesanüt grubu, İstiklâl grubu, Müdafaai Hukuk zümresi, Halk zümresi, Islahat grubu gibi. Parlamentonun çalışmasını vazife taksimiyle kolaylaştırmak için bu kuruluş teşvik edilmişti. Fakat az sonra hayal kırıklığına uğrandı. İhtilâfların hakikiden ziyade zahiri vasıflarına rağmen, müzakereler lüzumsuz yere uzuyordu.

Mustafa kemal, bunun üzerine Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti adı altında ve aynı ismi taşıyan eski cemiyetin parlamentoda temsili için bir grup teşkile karar verdi. (15 Mayıs 1921)

Mustafa Kemal tarafından idare edilen bu mütesanit (birlik) grup, Misakı Milliye istinat ederek (dayanarak) Teşkilâtı Esasiye’de bildirilen prensipleri tatbik edecekti.

Bahsettiğimiz kısa ömürlü gruplar istisna edilirse, Milli Mecliste siyasi partilerden ziyade birtakım siyasi temayüller (yönelimler) olduğu söylenebilir.

Sağ kanatta Müslüman muhafazakârlar, bilhassa din adamları vardı. Meclisin bazı ıslahatlarını başlangıçta geciktirmeye muvaffak oldu ise de, bu topluluk, ikinci Büyük Millet Meclisinde büsbütün ehemmiyetini kaybedecektir.

Sonra mutedil (ılımlı) muhafazakârlar vardı. Bunlar yavaş yavaş Mustafa Kemal politikasına iltihak ettiler (katıldılar).

Sol kanatta halkçılar, Mustafa Kemal’in siyasi fikirlerine taraftar olanlar vardı.

Aşırı solda komünistler var idi ise de, Maceralarını ileride anlatacağımız Yeşil Ordu ve Etem vakasında itibarlarını tamamen kaybettiler.”²

2 Deny (2000), s. 81-88.

“SEKİZİNCİ BAHİS

REJİMİN İSTİKRAR BULMASI CUMHURİYET

Lausanne Konferansını Takiben İç Siyasi Durum

Yeni Büyük Millet Meclisinin anlaşmasından sonra toplandığı görülmüştü. Halk Fırkası tarafından kuvvetle desteklenen seçimlerin, bu parti şefinin elleri arasına itaatli bir parlamento getireceği sanılabilirdi. Bu ümitler tamamen tahakkuk etmedi. Filhakika, muhaliflerin en mühimleri yeni Meclisten uzaklaştırılmış iseler de, Meclis eski azalarından çoğunu muhafaza ediyordu. Ve aralarında yeni rejim sertleştikçe muhalefet fikri uyanıyordu. Muhalefet, kendini sakladığından ve ihtiyatla sindiğinden, henüz elle tutulur halde olmamakla beraber, başını kaldırmak için müsait fırsatlardan istifadeye yeniden hazırды.

Bu karışık durumdan Mustafa Kemal, Türkiye’ye demokratik ve meşruti idare şeklini verirken, şahsi durumunu kuvvetlendirecek bir rejim değişikliği yaratmak için istifade edecektir.

Gazi, Cumhuriyeti ilan etmesine nelerin zorladığını bizzat anlatıyor. Burada, bu mevzuda, “Nutku” nun bize öğrettiklerini hülâsa etmekle yetineceğiz.

Yeni Fethi Bey kabinesi, aşikar bir kötü niyete maruz kalmakla gecikmedi. Bazı mebusların tavrı o kadar müteceviz idi ki iktidar hırsı ile hareket edip etmediklerinden şüphe edilebilirdi.

Kendini hırpalanmış hisseden ve vazifelerinden birini atmak suretiyle teselli bulacağını zanneden Başvekil Fethi Bey, 24 Ekim 1923 ‘te Dahiliye Vekillliğinden istifa etti. Aynı gün, Ali Fuat Paşa da, Millet Meclisi ikinci reislüğünden ayrılıyordu.

Bu istifalardan cesaret bulan muhalefet, Dahiliye Vekilligine, Mustafa Kemal’in bu mevkie onu istemediğini bile bile, Erzincan mebusu Sabit Beyi namzet gösterdi. Aynı zamanda Halk Fırkası grubu, İstanbul’da bulunan Rauf Beyi ikinci reislığe teklif etmeyi kararlaştırıyordu. Bu, namzet göstermeyi Lausanne siyasetinin vasıtalı bir reddi telâkki eden Mustafa Kemal’e karşı çıkınca cephe almaktı.

Fethi Bey ve arkadaşları, Mustafa Kemal’e, haksız tertip ve hücumlarda hareketsiz bırakıldıklarından, acı acı şikayet ediyorlardı.

Bunun üzerine Gazi, durumun zannedildiğinden de kötü olduğuna hükmederek, vekilleriyle müteakip tedbirler üzerinde anlaşmaya vardı.

Fethi Bey ve diğer vekiller, Çankaya’ya, Mustafa Kemal’in ikametgahına davet edildiler. Onlara, Mustafa Kemal, istifa etmelerini ve yeni bir kabine için teklifleri kabul etmemelerini tavsiye etti. Yalnız Fevzi Paşa, Genel Kurmay Başkanlığını, askeri meselelerde idarenin devam etmesini temin için, kabul edecekti. Kendi haline terk edilen Büyük Millet Meclisi, bu sebepten kargaşalığa düşecek ve neticesiz konuşmalarla meşgul olacaktı. İşte o sırada, yeni cumhuriyetçi rejimin ilânını teklif eden bir kanun tasarısıyla Mustafa Kemal müdahale edecekti.

Her şey bu plâna uygun olarak cereyan etti.

Cumhuriyet’in İlanı (29 Ekim 1923)

27 Ekimde, Fethi bey kabinesi istifa etti. 28’ inde Halk Fırkası merkezi, zorlukla namzetler listesini hazırlayabiliyordu. Aynı gün grupta, Fethi Bey başkanlığında müzakere edildi. Mustafa Kemal, kanunen reis olduğundan, bu toplantıya davet edildi. Müzakereler, bir neticeye varmaksızın, geç vakte kadar devam etti. Toplantı sonunda, Mustafa Kemal, fikrini söylemek için, bazı mebusları Çankaya’ ya götürdü. Kâzım Paşa vasıtasıyla davet ettiği İsmet ve Fethi Beyleri, aynı zamanda kendisini ziyarete gelmiş bulunan Rize mebusu Fuat ile Afyon Karahisar mebusu Ruşen Eşref’i de yemeğe alıkoydu. İşte bu yemekte, Mustafa Kemal ertesi günü Cumhuriyeti ilân edeceğini bildirdi. Davetlilerin ayrılacağı sırada yalnız İsmet Paşa’yı tuttu ve onunla bir kanun tasarısı hazırlamak için geç vakitlere kadar çalıştı.

29 Ekim Pazartesi, öğleden sonra, Halk Fırkası evvelki gibi bir neticeye ulaşamayan yeni bir toplantı yaptı ve ümitsizlik içinde, Gazinin fikrine müracaat etmeye, grubun açık oturumunda düşüncesini bildirmesini ricaya karar verdi.

Bu toplantı, aynı günün akşamı oldu. Davete icabet eden Mustafa Kemal, cevap vermek için mebuslardan bir saat mühlet talep etti. Bu mühlette, birçok mebusu odasına çağırarak, evvelki gece hazırladığı kanun tasarısı müsfettesini göstermek ve metni münakaşa etmek için istifade etti.

Bundan sonra, toplantı salonuna giden Mustafa Kemal, söz alarak, en iyi usulün Teşkilatı Esasiye’yi değiştirmek olduğunu bildirdi. Sonra, Cumhuriyetin ilanı tasarısını okudu. Yeni bir münakaşayı takiben bu tasarı kabul olundu ve toplantı İsmet Paşa riyasetinde Büyük Millet Meclisi açık içtimasına (toplantısına) çevrildi. Öğleden sonra saat altı idi. Teşkilatı Esasiye encümenine tasarı verilirken, gündemdeki diğer hususların müzakeresine geçildi. Bir müddet sonra encümen, tasarımı acilen müzakeresi kaydıyla iade ediyordu. Alkışlarla teklif kabul edildi. Bundan sonra Mustafa Kemal’i, yeni cumhuriyetin reisi yapan kanun oya kondu. Gizli oya iştirak eden 158 mebus tarafından tasarı ittifakla kanunlaştı.

Cumhuriyet rejimi, 29 Ekim 1923, saat 8.30’da ilan edilmişti.

29 Ekim 1923 Kanununun Metni

Türkiye’de Cumhuriyeti ilan eden bu kanun metninin tercümesi şudur: “Milletin bekasını ve hürriyetini temin eden harp müddetince milli hakimiyet esası kabul edilmiş ve bu esasa hassasiyetle riayet edilmişti. Bu tarzın millete temin ettiği hizmetleri tekrarlamak yersizdir. Milli hakimiyet millilerin kendi mukadderatının kendi tarafından idaresi esasına dayandığından Cumhuriyet idaresi ile karışmaktadır. Cumhuriyet kelimesi kendi kendini idare kavramını ifade etmek için daha makul görülmektedir. Cumhuriyetçi rejimi kafi bir şekilde ifade eden bu tarzın Teşkilatı Esasiye’ye yerleştirilmesine bu sebepten lüzum görülmüştür. Cumhuriyet ilan edildiğinde bir Cumhur reisliği ihdas etmek gerekmektedir.

“Salahiyetlerin tespiti bakımından, Cumhur reisinin Başkanvekili göstermesi, bunun da hükümeti kurması lazımdır. Netice olarak mevcut hükümet şeklini tasrih gayesi ile, Teşkilatı Esasiye kanununun 1, 3, 8, 9 maddelerinin müteakip şekilde değiştirilmesini ve devletin Müslüman dinine ve Türk lisanına dair yeni bir madde konulmasına lüzum olduğu kanaatindeyiz. Acilen oya başvurulmasını ve maddelerin kanunlaştırılmasını teklif ederiz.

1. Madde. Hakimiyet mutlak şekilde milletindir. İdare, halkın mukadderatını kendi kendine idaresi esasına dayanmaktadır. Türk hükümeti şekli cumhuriyettir.

2. Madde. Türk devletinin dini İslam, resmi lisanı Türkçedir.

4. Madde. Türk devleti, Büyük Millet Meclisince idare edilir. Büyük Millet Meclisi muhtelif hususları, bu arada hükümet çalışmalarını, vekiller vasıtasıyla idare eder.

10. Madde. Cumhur reisi, Büyük Millet Meclisi tarafından, açık oturumda azaları arasından ve bir devre için seçilir. Reis, halefi seçilesiye kadar, vazifesine devam eder ve tekrar seçilebilir.

11. Madde. Türkiye Cumhuriyetinin reisi devletin de reisidir. Bu sıfatla lüzum görüldüğünde Vekiller Heyetine başkanlık edebilir.

12. Madde. Başkan vekil, Büyük Millet Meclisi azaları arasından Cumhur Reisi tarafından seçilir. Diğer Vekiller yine Meclis azaları arasından ve Başvekil tarafından seçilirler. Cumhur Reisi, kabineyi Meclisin tasvibine arz eder. Eğer Meclis, toplantı halinde değil ise içtimaini bekler.”

10, 11, 12'nci maddeler, Gazi tarafından 28 Ekim gecesi hazırlandığı gibidir. 2'inci madde encümen tarafından ilave edilmiştir.

Ekim ayı ortalarından beri, basında, Teşkilatı Esasi'yede bir ıslahattan ve rejimin cumhuriyetle yenilenmesinden bahs olunmakta idi. Gazetelerin tedarike muvaffak oldukları Meclis Teşkilatı Esasiye encümeni tarafından hazırlanan bir kanun tasarısı, 23 Ekimde neşredilmekle değişik tefsirlere ve anlaşmazlıklara sebebiyet vermişti. 114 maddelik bu tasarının kabul edilenle pek az benzer tarafı vardı. En büyük fark ise, ilk tasarıda Cumhur reisinin yalnız Vekiller Heyetinin değil, Büyük Millet Meclisinin de kanunen başkanı tanınması idi.

Mustafa Kemal'in mahir ve enerjik müdahalesi olmaksızın, mezkur tasarının kabul edilmesi ve hiçbir zaman kanunlaşmaması muhakkak gibi idi.

Bundan böyle, O'nun sayesinde, Hükümet mekanizması, Cumhur reisinin himayesinde arızasız işleyecektir. Vekiller için istikrar temin edilmiştir. İsmet Paşa, bu devirden, yani 10 seneden beri memleketi, şefinin ve daimi dostunun umumi talimatları ile idare etmektedir.

Bu istikrar sayesinde iktisadi, idari, hukuki, içtimai dini bir programın tamamı, ciddi mukavemet olmaksızın tatbik edilecektir.

Hilafetin Lağvı 3 Mart 1924

Cumhuriyetin kuruluşunun 10.uncu yıl dönümü münasebetiyle hazırlanan böyle bir tarihi eser, Cumhuriyetin ilânı mevzuuna gelip orada kalmalıdır.

Bununla beraber evvelkilerin tabii bir neticesi olmakla beraber, hiç olmazsa kısaca mühim bir mevzu temas etmezsek, vazifemiz tamamlanmamış olur: Hilâfetin lâğvı.

İzmir'de yapılan harp oyunları sırasında (15-22 Şubat 1923) kararlaştırılan hilâfetin lâğvı, Halk Fırkası tarafından 2 Martta müzakere edildi.

3 Mart 1924'te Büyük Millet Meclisinde, eğitimin laikleştirilmesi, şeriye işleri, vakıflar (müdürlüklere değiştirildi) ve Erkanı Harbiye “Vekilliklerinin” kaldırılması kanunları ile beraber kabul edildi.

Kanunlaşan metinler kısa, fakat manalı (anlamalı) idi. Medreseler ve dün tedrisatı mekteplerinin kaldırılmasına ve nizamiye, şeriye mahkemelerinin tefrikine taalluk etmekte idi. Halife Abdülmecit Efendi, 4 Martta, yani kanunun kabulünün ertesi günü, bütün düşen hanedanla birlikte Türkiye'den ayrıldı.

Böylece yeni Türkiye'nin siyasi rejimi sağlamlaştırılmış oldu.”³

Kaynakça

Deny, Jean. 2000. *Yeni Türkiye*. Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık AŞ.

3 Deny (2000), s. 137-143.

5. Bölüm

DÖNÜŞÜM VE MODERN ANKARA'NIN İNŞASI

Claude Farrere

1876-1952

Fransızların ünlü yazarı Kurtuluş Savaşından önce başlayan ve hızla büyük bir ilgiye dönüşen Türkiye Cumhuriyetinin macerasını anlama tutkusunu *Les quatre dames d'Angora* adıyla Fransızca yayınlanan ve Türkçeye “Ankaralı Dört Hanım” adı ile çevrilen romanı ile Ferrere batılılaşmaya ya başlayan bir ülkedeki kadın erkek ilişkilerini İstanbul Ankara ekseninde anlatıyor. Biz bu romandaki kahramanlarımızın Ankara’ya varışlarını aktarmak istedik sizlere.

*Ben size Türk halkı hakkındaki görüşümü söylemek istedim. Halk hakkında konuşacak olursak, o, dünyanın en iyilerinden biridir... Ahlak, kanunlara itaat, dürüstlük, cesaret, sebat, zayıf olana karşı yumuşaklık ve şefkat ile hiçbir şeyin eğdiremeyeceği doğuştan bir gurur... İşte, size Anadolu köylüsü!*¹

“Luc Saint-Gemme sabahın erken saatlerinde uyandığında, takılı vagonun perdelerini açtı ve Anadolu ile karşılaştı.

Eskişehir’i epeyce arkalarında bırakmışlardı. Tren, şimdi, başka herhangi bir atlata görünemeyecek kadar ıssız ve boş bir bozkırın içinde, nefesi tıkanmış bir koşucu gibi etrafına buhar salarak tek hatta güçlkle ilerliyordu. Ankara’nın yakınlarında, Anadolu, tamamen boş ve engebeli bir yayla olarak gözünün önüne serilip gidiyordu. Şurada-burada serpilmiş birkaç çalı-çırpı kümesinin dışında ne ağaç ne de herhangi bir ekin tarlası görünüyordu; keçilerle tüyleri ipek gibi kaygan koyunlar çalıları kemirmekte idiler... Ve, arada sırada bir manda görünümü tamamlıyordu.

Keza, arada bir ev kümelerine rastlanıyordu. Ancak, bu kümeler de, birbirlerinden umutsuzcasına uzaktaydılar. Ve, aralarında, tamamen çıplak ve herhangi bir insan yapısından yoksun step her şeye tilkim duruyordu. Bir veya iki metre derinliğinde kazılmış birkaç çukur, buranın belki de ağaçlandırılmaya çalışıldığını gösteriyordu. Fakat, böyle bir girişimi destekleyecek başka herhangi bir şey yoktu; verimli toprak yokluğuyula su kıtlığı, kuru ağaçları dahi ortadan kaldırmıştı.

1 Claude Farrere, 2003. *Ankaralı Dört Hanım*, Berdan Matbaacılık, s.17.

Saint-Gemme 'çok kötü' diye mırıldandı. Yanılıyordu. Güzel, fakat tuhaftı. Bu sert topraklardan karanlık bir yazgı geçmişti; belki de Timurlenk'in bedduası... kim bilir? Asya'nın en ürkütücü derinliklerinden kopup gelen Moğollar ile onları adım adım takip eden Atilla, acımasız Cengizhan, aksak Timur'lar hiçbir zaman hiçbir şeyi yaratmayıp önlerine çıkan her şeyi daima yakıp yıkmaya yazgısını da beraberlerinde getirmişlerdi.

1402'de en parlak zaferlerini kazanmak üzere bu Ankara yaylasına geldikten bir süre sonra, arkalarında yıkım ve yokluktan başka kendilerini anımsatacak hiçbir eser bırakmaksızın gerisin geriye dönmüşlerdir.

Saint-Gemme açık pencereye yaslanmış dışarıyı seyrediyordu. Birden, yıkıntılarla dolu harap bir köy ile karşılaşınca şaşırdı. Ekilmiş, ancak, güçlkle işlenmiş olduğu her halinden belli olan küçük tarlalar o harap evlerde hali insanların yaşamakta olduğunu gösteriyordu.

- Anlayamıyorum... Bugünün büyük kültürünün bu topraklardan çıkmış olmasını anlayamıyorum... Canlandırıcı bazı mayalanmalar gerekmiş olmalı...

Romancı bir yandan bunları düşünürken, diğer yandan gözlerini çevresine dikmiş bakıyordu.

Daha ileride, birbirlerinden çok uzak ve tamamen ayrı, ancak modern görünümlü bu tür yerleşim merkezleri devam edip gitmekteydi. Amerikan tarzda inşa edilmiş bu yeni ancak küçük binalar ile dik açılı küçük yollar, görkemli olma iddiasındaki idare binalarını çevreliyordu. Çirkin görünümlü ve işçi veya madenci barakalarına benzeyen bu evlerin çirkinliği, Timur'un ayak basmış olduğu bu korkunç toprakların tarihin derinliklerinden çıkmış dekoru içinde daha da belirginleşiyordu. Saint-Gemme, çevredeki görünümün karmaşasının farkında idi. Tarlaların çevresinde toplanmış ekinler fazla değildi. Küçük tarlalar en iyi şekilde işlenmiş olmalarına karşın, elde edilen ekin miktarı çok azdı. Anlaşıyordu ki bu yeni köylerdeki insanlar, tıpkı eski köylerdeki gibi, ellerinden gelebileceğinin-en iyisini yapmakta idiler. Yazgıları ile tarihlerinin kötülüğünde ise, onların en ufak bir kabahati yoktu.

- Tüm bu zavallı uğraşın neye yaradığını bir türlü anlayamıyorum...

Saint-Gemme hep bu aynı sözleri mırıldanıp duruyordu. Koridorda garsonun o bilinen sesi, vagon-restoranda kahvaltının hazır olduğunu bildiriyordu. Romana düşüncelerinden sıyrılıp oraya yöneldi.

Francois Villandry kahvaltısına başlamıştı bile. Stendhal ödülünün genç sahibini görür görmez ona dostça seslendi:

- Size, Ankara platosunun İstanbul'un banliyölerine hiç benzemediğini söylemiştim... Ne kadar da sert katı bir toprak! değil mi? Ah! O Moğol atlarının nal izleri hala duruyor. Bu hep öyle! Ama, tam tersine, ne ışık! Güneşin doğuşunu gördünüz mü? Alev, alev yanıyor! Ve, ayrıca, toprağın engebelerinde bu bozkır renginin üzerinde oluşan menekşe gölgelerine bakın! Her taraftan göğü kamçulamakta olan menekşe gölgeler... Ve, bu Anadolu havasını ciğerlerinize çekin! Alkol gibi çarpan saf oksijen...

Etrafa bir serinlik çökmüştü. François Villandry o doğu esintisini ta içlerine kadar çekti. Nezaketten Sain-Gemme de derin bir soluk aldı:

- Hiç koku gelmiyor.

- Hayır. Bir de, İran'da olsaydık neler olacaktı! Çiçek kokuları; keza Arabistan'da da olsaydık Leydi Macbeth'in, gerçekleşmeyecek umudu içinde, o küçük ellerine sürmekte olduğu yoğunlaştırılmış rayihalar... Burada ise, hiç!

Satint-Gemme merak içinde sordu:

- Siz hiç İran'da veya Arabistan'da bulundunuz mu?

- Hayır. Fakat Pierre Loti bizlere İsfahan'dan söz etmiştir ve de Peygamber'in mezarı Medine'de bulunmaktadır. Sizin seviyenizdeki bir romancıya fazla bir şey söylemeye gerek yok... Bugünkü Türkler, görüyorsunuz ki Moğollar ile Arap ve İranlıların bir Karışımıdır... ve, burada ben ne Çerkez, ne Kürt ne de başkalarından söz ediyorum... Kısacası, oldukça karışık bir ırk... tıpkı biz Fransızların olduğu gibi... Buralarda, Ankara çevresinde, en ufak bir İran veya Arap izine rastlanmıyor, hele Kafkas izi hiç yok. Yalnız Moğollar ortaya çıktılar. Timurlenk hala yaşıyor ve tüm çevreyi dolduruyor. Beyazıt Yıldırım, onun talihsiz rakibi tamamen silindi. Bugünkü Türkler de, kendilerinin oralardan gelmiş olmalarını buralardan gelmiş olmalarına yeğlerler. Tuhaf, çocukça bir görüş... Değil mi? Ne yaparsınız ki, bu görüş yakında taniyacağınız Ankara çevrelerinde benimsenmiş ve kabul edilmiştir. Ve de asıl tuhaf olan husus da, uzak doğudakinin dışındaki tüm ırk bağlantılarını ret etmelerine rağmen, kendilerinin batılı olduklarını iddia etmeleridir.

- Ne?

- Evet. Öf tüm bunları ve buna benzer diğer birçok şeyi, size kendileri söyleyeceklerdir. Tabii... Daima, ben idareci konumda olanlardan söz ediyorum.

- Peki... ya, idare edilenler?

- Ah! Bu başka bir konudur. Ben size Türk halkı hakkındaki görüşümü söylemek istedim. Halk hakkında konuşacak olursak, o, dünyanın en iyilerinden biridir... Ahlak, kanunlara itaat, dürüstlük, cesaret, sebat, zayıf olana karşı yumuşaklık ve şefkat ile hiçbir şeyin eğdiremeyeceği doğuştan bir gurur... İşte, size Anadolu köylüsü! Hiçbir zaman size, söylenmesi gereken iyi şeylerin yarısını söylemeyecektir. Buna rağmen, bu köylü, tam anlamıyla bir köylüdür. Bir ara seviye olmaksızın, bu köylüden bir devlet adamı, hatta bir muhalefet adamı çıkmaz. Hatta, Türkiye'de orta sınıfın olmadığını da görüyoruz; bunun nedeni de, Türk halkının dünyanın en demokrat halkı olmasıdır. Eski zamanlarda büyük vezirler de, şeyh-ül-İslamlar da, çamurlar içindeki ayakkabılarını parlatan ayakkabı boyacıları ile tamamen aynı seviyede kabul edilirdiler. Bundan iyisi de olamaz; ta baştan beri halkın düşüncesini yücelterek kendine saygıyı yeşerten bir düzenden daha iyi bir şey tasavvur edilemez. Fakat, aynı zamanda, bir çöpçü ile bir şeyh-ül-İslam veya vezir arasında bir orta sınıfın oluşmasına da ta baştan engel olacak bundan güçlü bir durum da olamaz. Görüyorsunuz ki, aziz dostum, insan oldukça zavallı bir yaratıktır. Onu, ancak sopayla bir yere sürebilirsiniz. Ve, bu hususta en etkili sopa da, hasetten başka bir şey değildir. Şeyh-ül-İslam'ın elini sıktığı ayakkabı boyacısı, bu hareketle kendisini şeyh-ül-İslam'ın seviyesinde görmüş olmakla, durumundan memnun kalır. Ve, dolayısıyla, bir müessesede memur veya Galeries Lafayette'te satıcı olabilmek için çırpınan batıdaki bir ayakkabı boyacısının çabasını göstermez. Bu şartlar altında da, orta sınıf oluşamaz. Aynı zamanda, bu durum, bir yandan tesadüflerin en üst mertebelere yükselttiği idarecilerin yerlerine yenilerinin yetiştirilmelerini güçleştirirken, diğer yandan, eğitimsizlikleri nedeniyle, kime ve özellikle neye karşı koymaları gerektiğini bilen muhaliflerin oluşmasını da güçleştirir; bu suretle halk hiçbir şeye karşı koymaz... Ve, işte bu surette, Türkiye'de idare edilenler, gerçekte, idare edenlerin yapmış oldukları hatalar kadar yanılmış olmaz. Buna katılıyor musunuz?

- Evet... tamamen...

Suint-Gemme bir değişikliği arıyordu. Ve bunu da, vagonun açık penceresinden yakalayabileceğini sandı:

- Bir dakika! bu da ne? Gerçek bir zirai tesis... Sanki, gerçek... Ben ki, sabahtan beri öylesine aramış...

Villandry pencereye doğru döndü:

- Ah! bu, hakkında epeyce şey duymuş olduğum Gazi Çiftliği olsa gerek... Haklısınız... Etrafa bakınmanın değerini ispatlayan bir neden... İnsan gücünün bir çözü verimli bir toprak haline getirebileceğini ispatlayan iyi bir iş... Sonuçlar pek zayıf olabileceğine göre, hem bir delilik olarak adlandırabilirsiniz... Ne var ki, benim bu tür deliliklere karşı bir zaafım var... Ve, böylece Gazi Çiftliğini gördüğümüze göre Ankara'ya yaklaşıyor olmamız gerek.

Valizlerini kapatmış ve seyahat paltosunu, katlamış olarak Saint-Gemme, ağır trafikle herhangi bir ilgisi olmadığı görülen bir taşra garı ile karşılaştı. Gemme, her ne kadar bu yol işleri hakkında fazla bir şey bilmiyor ise de, bunu hemen anladı. Trenin frenleri gerilmiş ve kendisi yavaşlamıştı; ve, sonunda, lüks bir tartı mahallinin önünde durdu.

Luc Saint-Gemme, vagonun indiğinde, benliğinin derinliklerinde belli belirsiz bir gururun emarelerini hissetmekte idi. Sarı Asya ile böylesine karşı karşıya gelmesi bir cesaret işi değil mi idi? Gerçekten de Ankara Garı, herhangi sakın bir Avrupa başkenti terminalinin vermekte olduğu o güveni vermiyordu. Oradaki hamallardan kasketi bol yıldız sırmalı olanını seçerken de, hala, valizlerini ona teslim etmesinin doğru olup olmayacağından pek emin değildi. O sıralarda son derece şık giyinmiş birkaç kadın da, vagonun inmiş bulunan doktor Villandry'yi karşılamak için koşuştular. Şayet bu sıkıntılı memleketin kadınları hep böyle iseler, çok güzel giyinmekte olmaları gerekmektedir. Paris'in en şık caddelerinde görünen kadınların aynısıydılar...

Luc Saint-Gemme azıcık miyoptu. François Villandry'yi karşılamaya gelen kadınların basbayağı güzel oldukları da belli idi. Sarışınlardı. Lüks bir araba onları bekliyordu. François Villandry onlarla arabaya bindi; araba da hemen hareket etti.

Saint-Gemme'e gelince, Ankara Palas'ın otobüsüne binmekten başka yapacağı bir şey yoktu. Yolcuları pek fazla olmayan otobüs beklemeden kalktı. Ve, böylece Saint-Gemme Türk başkentini hemen tanıma imkanını buldu. Gar şehirden oldukça uzak olduğundan epeyce bir yolu kat etmeleri gerekiyordu. Yokuşun yukarılarında iki ikiz tepe kendilerini belli ediyordu. Biri, büyük bir ihtimalle Roma devrinden kalmış yan yıkık bir kaleyle taçlanmış olup gerçek eski Türk evleriyle kaplanmıştı; ve aralarında ikide bir minareler yükselmekteydi... Diğeri ise çıplak, kara ve tuhaftı. Kabaca kazılarak açılmakta olan bir yol iki tepeli birbirinden ayırıyordu. Kuzeye doğru da çöl uzanıp gidiyordu. Ancak güneye doğru, güzel olmaktan çok, büyük olma iddiasında olan modern binalar kendilerini göstermekteydiler; hepsi de birbirinden ayrı, birbirinden uzak, çok uzak yapılmış binalar, evler...

Otobüsün şoförü tüm güneyi kucaklayan bir jest yaparak izahat verdi:

Yenişehir... Büyükşehir!

Saint-Gemme ise, kendi kendine mırıldanıyordu:

- Belki de, gereğinden fazla büyük...

Otobüs Ankara Palas'ı gardan ayıran o bin beş yüz metreyi aşmakta iken, yeni ve demokrat ve de tüm yeniliklere açık Türk anlayışının bu araştırma gönüllüsü, bu işte göstermesi gereken tavrı ayarlıyordu.”²

Kaynakça

Farrere, Claude. 2003. *Ankaralı Dört Hanım*. Arion Yayınevi.

² Farrere (2003), s. 14-19.

Nelia Pavlova

1890-1940 (Tahmini)

Yaşam Öyküsü hakkında en az belge bulabildiğimiz bir Fransız gazeteci, yazar ve hatta şair. Denizli Ticaret Odası tarafından basılan *Gazinin Ülkesinde* adlı kitabı günümüze kadar gelmiş. 1929 yılında altı hafta kaldığı Ankara'yı dünyaya bir Ankara aşığı duyarlılığı ile anlatan bir yazarın izlenimlerini aktaralım istedik;

Kara gözlü, tatlı Ankara'yı terk ediyoruz. Ankara bu akşam, altın sarısı ve lâl rengi en güzel giysisine bürünmüş; bize elveda demek için. Batmakta olan bu sonbahar güneşi altında çok solgun. Güneş, Ankara'nın yaylaları kadar geniş olan keskin yamaçlarını sararıp solduruyor, uzatıp götürüyor bizimle.¹

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPAİ ANADOLUYA DOĞRU

Türk Ulusunun kalp atışlarını duymak için Anadolu'ya gelmek gerekiyor. Dinlemeyi, gözlemlemeyi bakmayı bilmek gerekiyor. Yeni Türkiye'nin mütad yaşantısını yaşamak, devamlı fedakârlıklarını görmek ve, eğer cesaret varsa, mahrumiyetlerini paylaşmak gerekiyor.

Uluslararası aktüel sorunlarla ilgilenebilmek için, özellikle Doğudaki olayların içyüzünü anlamak için Türkiye'nin yapısını tanımak, oradaki gelişmeleri izlemiş olmak zorunludur. Önceden toplanması gereken bu dokümanlar yoksa gerçekleri saptırmak ve aceleye getirilen veya yüzeysel bir araştırmadan, yanlışlarla dolu sonuçlar çıkarmak tehlikesine katlanılmış olunur.

Yolculuğu göze almak ve Yeni Türk Yurdu'nun beşiği olan Ankara'ya kadar yaya, ağır ağır yol alan Türk konvoylarının geçtiği yolu kat etmek gerekir.

1 Nelia Pavlova, 1985. *Gazi'nin Ülkesinde*. Denizli Sanayi Odası Yayınları.

Orada bir süre durmalı ve insanlarla, şeylerle alışıklık kurulmalıdır. O zaman, gerçekçi ve açık yürekli olmak için, iyice hareketlenmek ve bu ulusal birliğe zorunlu olarak katılmak, inkarı güç bir gerekliliktir.

***

Anadolu'nun uçsuz bucaksız ovalarında -çok büyük fedakarlıklar pahasına-henüz dört yıldan beri ekilen buğday ve arpalar, göz alabildiğine dalgalanıyorlar.

Buğday ve arpa tarlaları tay, keçi ve koyun sürülerinin otladığı çayırlarla kesiliyor.

Sayırsız yağlı kaz sürüleri, beyaz papatya demetleri gibi, yeşilliklere serpilmişler.

Şurada burada, çiftçiler, iri uyşuk öküzlerin koşulduğu karasabanlarla sert toprağı sürüyorlar.

Her yerde, yalınayak ve başı çıplak çocuklar, kadınlar, erkekler canla başla, durmadan çalışıyorlar.

- Bu insanlar, diyor bir yolcu, bunlar bugünkü bakanların kardeşleri ve yeğenleridirler: Barışta çiftçi, savaşta kararlı asker, gerektiğinde de devrimcidirler...

Beni Haydarpaşa'dan doğrudan doğruya Ankara'ya götüren tren, Anadolu'nun yeni demiryolları üzerinde görkemle gidiyor. Tamamen Avrupa'nın büyük ekspresleri biçimindeki vagon restoran aynı havada. Her tarafında Fransızca bilgiler yazılı.

Fakat zaman zaman, ikinci sınıf vagonlardaki bazı taşralı yolcular "Avrupalıya benzemek" gibi iyi niyete rağmen, yarı uykulu, kompartımanın konforlu koltuklarına oturmayı alışkanlık edinmemişler ve eski Türk usulü, içgüdüsel olarak yere bağdaş kurmuşlar.

Koridorda yaşlı bir büyükbaba, gazeteye burnunu dayamış, söktürmeye çalışıyor.

Bir köşede, iri siyah gözlü genç bir anne, yüzü açık, etrafı dört çocukla çevrili, şişkin göğsüyle yeni bebeğini emziriyor.

Komşum:

- Görüyor musunuz diyor, Yeni Türkiye çocuktan yana zengin. Erkeklerin yeni bir düzen yaratmak için tutkuyla çalıştıkları şu sıralar kadınlar, çabalarında canı gönülden cesaretlendirmek, yardım etmek için onların yanındalar.

Sağımızda ve solumuzda, tepeler üzerindeki kaba saba görünümlü köyler, yamaçlara sanki büyü ile asılmış gibiler.

Uzakta, çok uzakta, güneşin batımında, karanlık bir grup insan fark ediyorum. Yol boyunca bize doğru koşuyorlar. Tren yakın bir istasyonda duruyor.

Bitkin görünümlü genç bir kadın:

- Bu, Makedonya göçmeni bir çiftçi grubu, diyor.

Ürün kaldırmadan geliyorlar, muhtemelen. Tarım işçisidirler ve işte açık havada yol olarak yeni bir iş aramaya gidiyorlar.

- Peki nereden geliyorlar?
- Onu kendileri de bilmiyor!

Gerçekten, yirmi kişi kadardılar, yaşları belli değildi, ayakları çıplaktı; her birinin sırtında sarı, mavi veya kırmızı bir örtü vardı. Batan güneşin yaldızladığı toz bulutu içinde iri adımlarla yürüyorlardı.

Erkeklerin ardından gelen kadınlar çocukları ile birlikte uzun çığlıklar atıyor ve kaynaşıyorlar. Kongo zencilerinden daha karalar. Sert bir kese ve sabunlama ile güzel bir sütlü kahve rengi ten ortaya çıkabilir pekala, bilinemez ki? Şekilsiz tavalarında nereden topladıkları bilinmeyen günlük rızıklarını hazırlamak için duruyorlar ve açık havada, çalı - çırpıdan küçük bir ateş yakıyorlar.

Bir başkası:

Haşhaş kaldırılmasında çalışılarak kazanılan üç aylık ücret bu muhacirlere yılın geri kalanında yaşamak için yeter. Çalışmadıkları o kadar ayda varlıklarını sürdürebilmeleri Anadolu ağaçlarındaki tatlı meyvelerin bolluğuna bağlı, diyor.

Sapanca Garında, genç kız ve erkekler bize güzel meyvelerin sepet dolusunu 50 Kuruşa sattılar.

Hareket eden trenimizle birlikte düzlüklere vurup gitmek üzere demiryolunu terk eden göçmen grubu da uzaklaşıyor.

Grubu uzun süre izliyorum gözlerimle, bir tepeyi ağır ağır tırmanıyor ve Allah'tan korkmadan başıboş yaşamına yeniden başlamak üzere ufukta kayboluyor.

Bu zavallı göçmenleri topraklarını terk etmeye zorlayan adaletsizliği ta içimde duydum, hemen allak bullak ettik beni.

Bu vadilerin çevresinde; her yerde, böyle bahtsızların dolu olduğu diğer birçok Orta Doğu ülkelerinde olduğu gibi, onların direniş ve gururlarındaki bu sessiz sedasız erdemlerden söz ediliyor. Bu erdem, tüm çektiklerine rağmen kendilerinde her zaman mevcut ve onları kim olduklarını, ne olduklarını asla unutmamaya zorluyor.

Bir bizimkileri bir de çilekeş Makedonya'nın bu çobanlarını düşünüyorum. Makedonya'dakiler sürülerini rastgele dolaştırırlar, ovadaki çiftliklere, yazın dağların yaylaklarına götürürler. Bugün hepsi Sırpça veya Rumca konuşuyorlar. Sosyal yaşamları yabancılar tarafından düzenlenmiş, kendilerini ilgilendiren tüm yazılı yasaları yabancı dille ele alınmış, ve şu sıralar resmi dilleri Bulgarca. Yüzyıllar boyu tarihi ve ozanlarının saygınlığı sayesinde görkemini sürdüren Bulgarca...

O halde, bundan böyle yüzyıllar boyu bu dağlar bu göçmenlerin sefaletine tanık olacaklar,

Ankara'ya birkaç kilometre kala Büyük Türk Reformisti Gazi'nin çiftliği görülüyor.

Binlerce hektardan oluşan çiftlik ve çevresindeki birkaç modern yapı ile Yeni Türkiye'nin geleceği ve talihi simgelenmiş.

Büyük çoğunluğu Makedonyalılar. Türkler ve Bulgarlardan oluşan ve Gazi'nin özellikle sempati beslediği köylüler, daha düne kadar çorak ve çıplak olan çiftliğin topraklarında çalışıyorlar.

Gazi bu çiftliği yurttaşlarına örnek olsun diye kurdu. Nazari bilgi ile yetinmeyerek Anadolu yaylasının ve ovalarının özelliklerini deneysel olarak belirlemek ve bu topraklara en uygun ve verimli tarım türünü araştırmak istedi.

Danışmanım olmaya başlayan aynı yol arkadaşım:

- Bu örnek kuruluşlar şimdilik Gazi'nin şahsi mülkiyetindedir, dedi. Fakat Büyük Önderimiz kendine ait olan her şeyi gerçekte Türk Halkına ait saymaktadır.

Ankara Garında, sabahın erken saatine rağmen zarif giyinmiş kadınlar gri kızıl üniformalı subayları gülümseyerek yanıtlıyorlar. İnce uzun, diri bacakları ile, esnek bir ritimle yere basıyorlar. Yakın bir hangardan çıkan uçak başımızın üstünden geçiyor; modern sevimli villalar, çiçekli bahçeleri aşarak Çankaya'nın umudu olan rengi ile gökte kayboluyor.

Bu “batılı” ilerleme karşısında muhatabım sevinçten ıslıl ıslıl olan yüzünü bana doğru döndürüp şöyle diyor:

- Başkentimize vardığımız için bu Allah'ın hoş geldiniz demesidir.

Ve kayboluyor.

Küçük fakat temiz garın çevresinde Ankara, uzaktan, bir katı yıkık viraneleri, seyrek evleri, çok kötü kaldırımları ile küçük doğu kentlerinin özelliğini korumuş gibi görünüyor. Fakat beni Ankara Palas'a doğru götüren araba ilerledikçe Ankara - Palas bir Fransız şirketi tarafından işletilen kentin en güzel oteli - bir yenilik havası duyuluyor.

Önce, uygarlığın üstünde ölü toprağı vardı, Türk Halkının inatçı çalışkanlığı yaşamı yeniden canlandırdı.

İKİNCİ BÖLÜM

HALK PARTİSİ'NİN RUHU

GAZİ

Fransız Devrimi bütün dünyaya özgürlük düşüncesini aşıladı. Devrim; dünyayı aydınlatan güneş oldu.

İnsanlık onunla yüceldi, gücünün bilincine vardı ve bunu kanıtladı.

Gazi-Mustafa Kemal

“Yurt dediğimiz kutsal şeye şöyle bir göz atarsak onun mutluluk ve yaşamın nimetlerini içeren büyük bir toprak parçasından ibaret olduğunu göreceğiz. Oysa, bu kara toprağın üzerinde paha biçilmez hazineler gizlidir ve kahraman bir halk yaşamaktadır. Özgür ve bağımsız ülkeler gibi yaşamaya layık olduğumuzu dünyaya kanıtlamak için atalarınızdan kalan kutsal mirası değerlendirmemiz gerekmektedir.”

1923 yılının sonlarında, Cumhurbaşkanı seçilmesinden birkaç saat önce Gazi tarafından söylenen bu sözler gerçekleşme yoluna konmakta gecikmediler. Halife-Sultan 6. Mehmet'in iktidardan düşürülme tarihine rastlayan 1 Kasım 1921 tarihinde Türkiye, Cumhuriyet oldu.² Ocak 1921, Kasım 1922, Ekim 1923 ve Nisan 1924 tarihlerinde kabul edilen temel kanunlar Devlet'in yetkilerini ve statüsünü saptadılar. Hükümet 283 üyeli Büyük Millet Meclisi tarafından seçiliyor ve denetleniyordu. Devletin, yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üç temel gücü vardı.

Hakimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu ilkesinin sonucu olarak Cumhurbaşkanı, Büyük Millet Meclisi tarafından, üye tam sayısı ile yaptığı toplantıda, Meclisin kendi üyeleri arasından, bir meclis dönemi olmak üzere 4 yıl için seçiliyordu. Cumhurbaşkanı 4 yıl sonunda; yeniden seçilebilirdi.

Cumhurbaşkanı da, Büyük Millet Meclisine karşı sorumlu olan bakanlarını seçiyordu. Burada şunu belirtmek ilginç olacak; Büyük Millet Meclisi İç Tüzüğüne göre Meclisin yılda dört ay mecburi tatili vardı. Bunun gerekçesi de şuydu: "Milletvekillerine, seçmenleri ile ilişki kurma imkanı sağlamak."

Kahramanlıklarla dolu ve tarihte eşi asla kaydedilmemiş müthiş Devrim'den sonra Türk Ulusu, karanlıkları dağıtmayı ve örtüleri yırtmayı çok iyi becerdi.

Modern demokrasiye tutkun Ulus, yani özgürlüğe ve uyarılığa açık Türkler, ideallerini gerçekleştirmek için şahlandılar.

Batı ve Doğu'nun kendisi bile, bu Devrimin farkındaymış gibi görünmek istemiyorlar, fakat Küçük Asya'da yanan ateşin alevleri dosdoğru ve yalın, göklere doğru yükseliyor.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in onuruna Türk'ün Marseillaise³ ini yazan yaşlı, büyük Şair Akif boşuna demiyor:

"Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak

Sönmeden yurdumun üstünde parlayacak en son ocak!"

Halkının yöneltici aksiyon adamı Gazi, Halk Partisi'ni kurdu.

Sultanlığın bir tür yeniden uyarlaması olan ve dar anlamda yurtseverliğe değin idealini bir türlü aşamayan daha önceki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin aksine Cumhuriyet Halk Partisi, kelimenin Avrupa'da kabul edilmiş tam anlamıyla çok kesin bir programa dayalı büyük bir demokratik, siyasi partiye dönüştü. Gazi Mustafa Kemal, koşullardan ve adının dayanılmaz prestijinden yararlanarak bir şahıs diktatoryası kurmaya kalkışmadı; barış yolunda, Yeni Türkiye'nin ileriki ekonomik gelişmelerinin ve geleceğinin metotlu şekilde nasıl olacağını belirledi.

SAVFET (ARIKAN) BEYLE SÖYLEŞİ

Halk Partisi Genel Sekreteri

Halkevi'nin çok sade bir odasında, Erzincan Milletvekili, Halk Partisi Genel Sekreteri Savfet Bey tarafından dünyanın en yürekten kabulü ile karşılandım.

2 Yazar burada bir tarih yanlışlığı yapmıştır (Ç.N.).

3 Marseillaise: Fransızların milli marşı.

Orta boyu, zayıf, hoş çehresi ile Savfet Bey henüz kırkında gözüküyor. Fransa konusunda ilk cümlelerinde Bayan Albert Sarraut, Claude Farrere, Franklin - Bouillon ve Fransa'nın değerli büyükelçisi M. de Chambrun'dan bahsetti. Bu sonuncusu için Halk Partisi Genel Sekreteri'nin çok özel bir sempatisi var.

Bu eski subay çok kültürlü, Fransız dilini rahat konuşuyor ve inceliklerini biliyor. Hoşgörülü Türklerin yanında geniş ve yine hoşgörülü düşüncelerini açıkça, rahatlıkla söylemekten kaçınmıyor.

- Siyaset ordusunu kesinlikle bir yana korsak ve bağımsızlık savaşı için geçici bir süre için çevresinde toplanabilen, toplumsal yönden tutucu unsurları hemen atmakta tereddüt etmezsek, Gazi Mustafa Kemal politik dehasının ölçüsünü tamamıyla gösterdi bizlere. Şimdiki "kurtarıcı" sıfatıyla kalmayıp geleceğin kurucusu da oldu.

Savfet Bey, Cumhurbaşkanı ve Halk Partisi Başkanı Gazi'den bahsederken böyle tanımlıyor onu.

- Bildiğiniz gibi Halk Partisi bugün rejimin adamakıllı örgütlenmiş yapı biçimine dönüştü, rejimin iskeletini oluşturdu.

Önceliği Erzurum, Sivas ve Ankara Kongrelerine dayanır. Bu kongrelerde Gazi, ateşkesin ardından, ülkenin kurtarılması için uyanık güçleri bir araya getirdi.

Bu Parti olmadan belki de Cumhuriyet ilan edilemeyecekti. Her hâlükârda o olmadan Cumhuriyet; demokratik espri içinde, yani gerçek Cumhuriyet biçiminde algılanamayacaktı.

- Millet Meclisi, yürütme yetkisini haiz delegeleri aracılığı ile Bakanlıklar teşkilatını yönetmektedir. Meclis, seçimine göre bu kişilere yasama olsun, yürütme olsun tüm yetkileri vermektedir. Fakat sonuçta kesin hakimiyet partidedir.

Bize, ülkeyi diktatorya modeline göre yönettiğimiz söylenmektedir. Yine sık sık, mecburi bir durumu temsil eden politikamızın bu yönetim şeklini Faşist İtalya'nınki ile karşılaştırmak istenmektedir.

Fransız Devrimi bile, aynı düzenin gerekliliklerine katlanmak zorunda kalmamış mıydı?

O halde buna dayanarak Türkiye'de İtalya'dakinden çok farklı gerçek bir devrim yaptığımızı belirtebilirim.

Türk Devrimi sosyal, yönetsel, ekonomik ve askeri reformlar yaparak yeni bir Devlet yarattı. Eski rejim yüzyıllar boyu bu tür reformları yapmayı reddetmişti.

***

Gerçekten, ortadan kalkmış bir hanedanın çok üstün kabul edilen varlığı ile Halife'nin otoritesi, yine bu hanedan içindekilere önemli bir miras şeklinde intikal ediyordu.

Halife, Manevi bir güçle donatılmıştı. Diğer ülkelerde bu gücün sınırlanmış olmasına rağmen İslam da dinsel güç, dogmaların ve dini inançların sınırlarını aşıyordu. Toplumsal, yargısal, yönetsel ve aynı zamanda hükümet gücüne değin tüm alanlara müdahale ediyordu.

O zaman, Halifeliğin manevi gücünün devam etmesinin ülkenin yararlarına dokunabileceğinden korkan Mustafa Kemal, Halifeliği kaldırdı. Yalnızca Millet Meclisi kaldı. Etnik birlik ilkesi dinsel birlik ilkesine üstün kılındı.

Yurt ve ırk bilinci düşüncesi ötekilerin tümüne hâkim oldu. Kutsal şey, din; bundan böyle kişi vicdanına ait bir husustu. Öyleyse dini inanç kişisel bir düzendi.

Başbakan İsmet Paşa, nutuklarından birinde Halifeliğin kaldırılışını şöyle açıkladı:

- Halifeliği kaldırarak manevi tüm ayrıcalıkları kaldıran tam ve köklü bir iş yaptık. Çünkü Yeni Türkiye tüm ötekiler gibi modern bir ulus olmak istiyor. Yeni Türkiye teokratik devlet anlayışını reddediyor, çünkü geleceği ve mutluluğu ile yalnız kendisi uğraşmak istiyor.

İzmit Nutku'nda Gazi, bu önemli olayı aşağıdaki şekilde yorumladı:

- Halife kelimesi basit olarak hükümet anlamına geliyor. Bundan sonra Halife veya Sultan diye adlandırılan hiç kimsenin geleceğimize, anlaşmalarımıza, ulus tarafından yaratılmış yeni Devletimizin bağımsızlığına karışmasına izin vermeyeceğiz. Allah'ın da böyle bir buyruğu yoktur.

Bir devrim yaptık ve onu devam ettiriyoruz. Ülkenin bazı bölgelerinin bilinçli veya bilinçsiz, bilerek veya bilmeyerek isyan ettiğini biliyorsunuz. İsyanı zorla bastırmak zorunda kaldık. Şimdiye kadarki tüm bu yaptıklarımızdan sonradır ki bu düzgün sağlandı. Biliyorsunuz ki Fransız Devrimi yüz yıla yakın bir süre devam etmiştir.

Esaslı bir devrimin üç yılda tamamlanabileceğini sanmak bir hata yapmak olacaktır. Zaman zaman belki şu veya bu şeyler meydana gelecektir. Fakat her halükarda inançlarımızın sürekliliğini ve başarı umudumuzu bozmadan koruyarak muzaffer olacağız.

Bugün hocaları memnun edersek yarın Müslüman dünyasını, sonra tüm dünyayı memnun ederiz. Onların hepsini memnun etmek kolaydır. Fakat o zaman amacına ulaşmayacak olan biz olacağız. Uzlaşmaya eğilimli kimseler bir devrimi tamamlayamazlar ve zaten günümüzün sefalet hali ve karışıklığında hiç kimseyi memnun etmek mümkün değildir. Ülke dört başı mamur ve ulus mutlu olduğu zaman herkes memnun olacaktır.”

Halifelik öldü ve toprağa gömüldü. Kemiklerinden birlik düzen sağlandı. Türk ulusu modern bir uçak gibi, berrak göğe kanat açmayı deniyor: Yükseklerle ve uzaklara uçacak, zira yeniden dirilmiş ve gençleşmiş. Motor teklemesiz işliyor; pilot hem gözü pek hem ihtiyatlı; nereye gideceğini biliyor.”⁴

“ALTINCI BÖLÜM

ANKARA'DAN AYRILIŞ

Kara gözlü, tatlı Ankara'yı terk ediyoruz. Ankara bu akşam, altın sarısı ve lâl rengi en güzel giysisine bürünmüş; bize elveda demek için. Batmakta olan bu sonbahar güneşi altında çok solgun. Güneş, Ankara'nın yaylaları kadar geniş olan keskin yamaçlarını sararıp solduruyor, uzatıp götürüyor bizimle.

Tekrar görüşmek üzere, “güzel ve kuvvetli” Ankara, sana böyle seslenmeyi çok seven çocuklarının dediği gibi...

Seni kalbimde biraz kederle terk ediyorum, sevgilisinden ayrılan aşık gibi, muzaffer, göz kamaştırıcı parlaklıktaki gençliğinin karşısında tüm benliğimle titredim.

4 Pavlova (1985), s. 3-16.

Sevgili ozanlarından birinin dörtlükleri yükseliyor dudaklarıma ve bu aşk ve hüznü şarkısını mırıldanıyorum:

“Ey benim güzel sevgilim, dostum.

Beni neden böyle terk ediyorsun.

Dost mehtabın altında ne kadar mutlu olacaktık burada.

Geri dön sonbahar çağırıyor seni,

Çabuk dön...”

Bu da benim sana yanıtım:

O şimdilik dönmeyecek

Menekşe gözlü kız...

İri adımlarla uzaklaşıyor

Ve beyaz ellerini yolluyor sana

Daha çok veda öpücüğü almak için

Gklerindeki yıldızlar kadar!..

Tren, Anadolu'nun çorak tepelerini tırmanıyor şimdi yaylalarda kendini yeniden duyuran temiz ve serin hava bizi yeni uzun yolculuklara isteklendirmekte.. Çok sayıda köy geçiyoruz. Fakirler; fakat duyarlı gönüller için bu ne büyüdü?

Başları rüzgârda, sarı kırmızı ve mavi giysiler içindeki genç kadınlar altın ve gümüş gerdanlıkları göğüsleri üzerinde dans ederken damlara serili altın rengi mısırları başaklarından ayırıyorlar:

Daha uzakta bir avluda yaşlılar, kurutmak üzere iplere incir ve armut diziyorlar : “Bu meyveler kuruyunca kışın o kadar lezzetli olurlar ki!”

Ağaç oymalı balkonu ile diğrlerinden daha büyük ve gösterişli bir evin damında köyün en güzeli “Sultan”, bayramlıkları içinde ve başı açık, düş kuruyor... Diğrleri gibi çalışmayı yediremiyor kendine... Onun yerine anası çalışıyor. Tarlalardan dönen genç erkekler balkonun altından geçiyorlar bu sıra... O kadar güzel ki!..

Orta kaldırımın çevresinde, meydanlarda, her yerde, başları dik. Yüzleri yaz güneşi ile çok güzel bronzlaşmış genç erkekler, yürüyüp duruyorlar.

Gönllerinde dağların sakin barışı var. Ve Yunanistan'a doğru uzanan uçurumlar... Daha düne kadar düşmanları olan Yunanistan onlardaki güçlülük duygusunu uyandırmıyor artık...

Kara topraktan bir bent, altın parıltılı güneş altında, ufku kapatıyor. Çayırılığın bir çukurundan parıldayarak çıkan birkaç pınar, insanı yaşama bağlayan tek bağ gibi... Dzlklere doğru inen yol zıplar gibi kaybolup ortaya çıkan tepeler arasında görünmez oluyor.

Umutsuzluğ düşünler, yalnız bir sığınak aramak için değl, güçlerini yeniden kazanmak ve yeni zafer umutları tatmak için buraya gelebilirler. Gözlerimizin önünde kaynaşan Türk Gençliğı bizim için en canlı örnektir.

Bu sıra uzaklardan, kaygısız küçük çoban, göklerin maviliklerine masum şarkısını yollamaya devam ediyor.

Ankara'da altı hafta... Altı hafta bir rüya gibi geçti. Yaşadığım bir doğu şiiri idi bu! Başı açık köy güzeli Sultan gibi yeni etkisinden kurtuluyorum Anadolu'nun; kendime ait olduğumu yeni yeni duyuyorum.

Çorak toprak, güç yaşam, yakıcı güneş, bir halkın tümüyle yeniden doğuşu, siyasi, parasal sorunlar vs. vs... Her şey unutuluyor sonunda!

Bu tatlı sonbaharın Anadolu anılarına yeniden kaptırıyorum kendimi. Altın renkli mısırı, esmer ve sarışın güzel kadınları, göz kamaştırıcı câmleri, kuru dağları, kehribar rengi kaysılarla dolu ağaçları, devrilmiş ceviz ağaçları ve yarı çıplak küçük çoban.

Ve bu, ne başı ne sonu olan ebedi Doğu öykülerinden biri sanki... Fakat hiçbir zaman böylesi söylenmemiş; Türk Halkının ki kadar canlısı, dipdirisi!"⁵

Kaynakça

Pavlova, Nelia. 1985. *Gazi'nin Ülkesinde*. Denizli Sanayi Odası Yayınları.

Paul Gentizon

1885-1955

İsveçli gazeteci ve yazar Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki Ankara'yı bize oldukça ayrıntılı bir biçimde anlatmayı başarmış bir yazar. 1922 yılında geldiği Ankara'da beş yıl kalmıştır. *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu* adlı kitabıyla bu duygularını birçok dilde yayınlanan bu kitabıyla ölümsüzleştirmeyi başarmıştır.

Üzerinde durulacak diğer bir ayrıntı da Loti'ni pek sevdiği kafes ya da parmaklıklar artık yeni kentin pencerelerini süslemiyor. Bol ışık ve bol hava isteyen modern sağlık kuralı çok eskinin Müslüman sosyal gelenekleri karşısında üstün geldi.¹

“26 Mayıs 1925 günü, Ankara hükümetinin yarı resmi organı *Hakimiyeti Milliye* gazetesi, çıkan bir kasırga sonunda bazı kerpiç evlerin üç dakikada birkaç avuç toz haline geldiğini yazabiliyordu. Bununla beraber, 1920'den itibaren millî harekete katılmak amacıyla on binlerce kişi rastgele bu evlerde kalmayı göze alarak koştular. Bizim kenar semt işçilerinin dayanamayacağı bu türlü işkenceyi gönüllü olarak kabul ediyorlardı. Diplomatlar, servis şefleri, yüksek derecedeki memurlar, milletvekilleri, hatta bizzat bakanlar bizim kentlerin en alçakgönüllü işçilerinden daha kötü şartlar altında evlere yerleşmek zorunda kaldılar. Bu yıllarda yatma yeri olarak kullanılan iki han o derece dolu oluyordu ki gece koridorlarda yorganlarına sarılmış olarak uyuyanları tepeleyip geçmeden başka çare yoktu. Birkaç talihsiz yolcunun yazın, uykuda boşluğa yuvarlanmayı göze alarak yataklarını çatılara serdirmek zorunda kaldıkları olmuştur.

Kurtuluş Savaşı sırasında halkın yarısı buralarda oturdu demekten çok ordugah kurdu demek daha doğru olur. Devletin tüm hizmetleri aynı binaya yerleşmiş bulunuyorlardı. Her bakanlık tek bir odaya sığınmıştı. Gerçek anlamda otel yoktu. Kanalizasyon, su akıntı yeri, hamamdan başka banyo imkanı yoktu. Bu tabloya şunu da ekleyebilirsiniz; herkesin, kullanmamayı salık verdiği sudan başka içecek şey bulunmamaktaydı. Her yaz oradaki bataklıklardan kaynaklanan sıtma çok acıklı tahribata

1 Paul Gentizon, 1983. *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu*, Bilgi Yayınevi, s. 247.

neden olmaktadır. İşte şimdi cumhuriyet, uygunsuz, oturulması güç, sağlıksız durumda olan bu büyük köyü devlete layık bir başkent haline getirmek istemekteydi.

Ankara'nın, Küçük Asya'nın ortasında bulunmakla Kurtuluş Savaşı sırasında sahip olduğu ayrıcalık, bu yeni Türk başkentine şansın nereden geldiğini anlamaya yardım eder. Daha eski dönemlerden itibaren Ankara, Anadolu'nun kaderinde ilk planda rol oynadı. Roma döneminde "Ansir" adını almıştı. Birçok tapınak ve amfiteatra sahip bulunmakla Küçük Asya'nın en gözde kenti olmuştu. Sonra Bizans'ın parlaklığı onun ışığını solgunlaştırdı. Persler, Araplar burayı ele geçirdiler ve tahrip ettiler. Asya'nın yüksek yaylalarından inen Selçuklular onu kale haline getirdiler. Timur ve onun Moğolları burasını yakıp yıktılar. Osmanlılar gelince, Anadolu gittikçe terk edildi. Asya karakterindeki Ankara yavaş yavaş çöküntüye ve unutulmaya bırakıldı. Mısırlılar, 1833'te, Mehmet Ali Paşa döneminde orayı ele geçirdiler ve birkaç hafta kaldılar. 1922'de de Trikopis kıtaları buraya 90 kilometre kalıncaya kadar yaklaştılar. Bu mesafe Yunan hareketinin son sınırı oldu. İşte Türkiye Cumhuriyeti başkentinin tarih çizgisi böyledir. Garip bir katederdir, Ankara kâh mutluluğa erişir, kâh çöküntüye düşer. Bazen yükselişle Anadolu'nun öteki kentlerinin güzelliğine gölge düşürür. Bazen zayıf, önemsiz bir kasaba durumuna gelir, ama hiçbir zaman yaşama gücünü kaybetmez. Efes, Asos, Tralles, Pirene, Bergama, Hieropolis gibi çağdaşları uzun süre önce silinip gittiler. Sadece Ankara henüz yüzyıllara göğüs germektedir.

Bugün, iki anıt, kentin geçmişindeki büyüklüğe tanıklık etmektedir; Ogüst Mabedi ve Selçuk Surları. Birincisi Galat prensleri tarafından büyük imparatorun zaferine anıt olarak yaptırılmıştır. Romanlar döneminden kalan en önemli yapıdır. Bu bina, korunmuş olmasını şu olaylara borçludur: Bizans imparatorluğu döneminde bu tapınak, kilise haline getirildi. XVII. yüzyılda ise, Bayram ayında bir hacı hemen onun yanı başında bu camii yaptırdı² ki bu, bugün de kentteki en görkemli bir Müslüman mimari eseri olarak durmaktadır. Sarıklı mezar taşları, anıtkabir durumuna gelmiş ve dinsel anıtın bir bölümü olarak Türkler tarafından ziyaret edilen bu binanın etrafında yer almışlardır. Sonuçta cami, bu tapınağı da korumuştur. Tapınaktan elde kalanlar, özellikle zarif efrizlerle süslü duvarlar ve üstün güzelliğini kanıtlayan soylu silmelerle işlenmiş kapıdan ibarettir.

Bununla beraber bilginlerin ilgisi, bu kalıntılardan çok, XVII. yüzyıldan beri bilinen ve son derece önemli olan kitabeler üzerinde toplanmaktadır. Tapınağın girişten önceki sahanlık kısmındaki Müslüman mezarlarının üst tarafında gerçekten taşa oyulmuş Latince bir metin vardır ve onu "*siyasi vasiyet*" diye adlandırmak uygun olur. İmparator Ogüst tarafından yetmiş beş yaşında iken yazılmıştır. Bir bakıma davranışlarının, daha doğrusu saltanatına dair açıklamasının özetidir.

Kitabe, kuşkusuz, zamanın ve insanların hücumuna uğramıştır. Birçok yerinde mermer kötü hava koşullarından zarar görmüştür. Roma usulüne göre duvarda taşları sağlam tutturmak üzere bronz çengeller çekmek niyetiyle büyük çukurluklar açılmıştır.

Kente egemen görünüşü ile Selçuklu kalesi, Asya'nın en olağanüstü müstahkem mevki olarak kabul olunmaktaydı. Bugünkü durumu ile de kocaman boyutlarıyla olduğu kadar mimarisindeki özelliğiyle insanı şaşkınlığa düşürmektedir. Küçük tehlikeli geçit yerleri biçiminde dar kapılarla delinmiş ve acayip köşeli çıkıntılarla dantellenmiş kalın duvarları tepenin tüm zirvelerini, hatta baş döndürücü bir boğazın üzerindeki sivri kayaların bulunduğu yeri kucaklar. Hisar bütünü ile insan üzerinde büyük etki yapmaktadır. Bu garip ve güçlü yapının ortasına girince sanki tarihten gelen heyecan esintisiyle bu kubbelerin altında Selçukluların küçük atlarının nal seslerini işitirsiniz. Mazgalların arkasında

Mongolların, yüzlerini dayamış oldukları yaylarını gerdiklerini görürsünüz. Burada her şey, bütün gücü ile Ankara'nın geçişini anımsatır.

Kentin bütün tarihi zaten bu duvarlarda adeta yazılı gibidir. Bölgede taş bulunmaması nedeniyle Selçuklu ustaları, ellerinin altında ne varsa rastgele malzeme olarak kullanmışlardır. Öyle ki bu kalenin yan taraflarında, şurada burada eski tapınaklardan koparılmış mermerler, sütun başlıkları ve gövdeleri, mitolojik resimleriyle kutsal taş masalar, anıtsal dikmeler, mezar taşları, oyma taş parçaları, efrizler, hatta put düşmanı Hıristiyan ve Müslümanlar tarafından başları koparılmış heykeller, kabartma resimler, Bizans haçlarından Yunan ve Latin kitabelerine kadar her şey şaşkınlık içinde görülür. Bu eski uygarlık kalıntılarına pek, duyarlı olan turistler için bu mucize durumundaki surlar, üzerine rastgele serpilmiş bulunan bu arkeolojik sanat kırıntılarında daha çekici bir şey olamaz.

Selçuk kalesinin eteğinde uyuyan eski kentin çevresindeki çıplak kırsal alanda yeni Ankara kurulmaktadır. İlk önce eski kenti, başlıca sokaklarını genişleterek, kerpiç evleri sağlam taşın binalar haline getirerek, yanmış mahalleleri, park ve bahçe durumuna sokarak cumhuriyete yeni başkent yapmak düşünülüyordu. Bu nedenle önce Başbakanlık, Tarım Bakanlığı, Mustafa Kemal okulları gibi önemli binalar eski Ankara'da yapıldı. Kalenin yakınında değerli birçok arsadan Adliye Sarayı gibi önemli binaların yapımı için yararlanıldı. Ama bir süre sonra, yöneticiler bu eski kentin yeniden onarılmasına çok zaman ve para harcamak gerektiği kanaatine vardılar. Bu nedenle, çevrede yeni bir kent kurmayı yeğ tuttular. Bu amaçla hemen hemen çevredeki tüm arazinin kamulaştırılması için Büyük Millet Meclisi'ne 1924 tarihinde bir kanun tasarısı sunuldu.

Artık yeni Ankara geniş bir şantiye durumuna girmişti. Toprak renkli eski ev yığını durumundaki semtlerden başlayarak her yönden ovaya doğru yeni yollar açılmaya başlandı. Geleceğin metropolüne cadde olması amacıyla yapılan bu yollar boyunca şimdi Avrupa biçiminde binalar ortaya çıkmaktadır. Bunların bir kısmı daha şimdiden bitmiş, ya da bitmek üzeredir. Bunlardan başkası güzelce kaldırılmış olan Gardan kente giden bulvardır. Burada da bir yanda Büyük Millet Meclisi, Sayıştay gibi ona bağlı bölümler, Hukuk Okulu (eski Meclis binası), *Hakimiyeti Milliye* gazetesi, öte yanda ise, birçok villalar ve elli odalı büyük bir otel Fransız şirketinin desteği ile, tüm Batı konforu ile kısa süre içinde hizmete açılmıştır. Ve işte öteki bulvar üzerinde çok gösterişli bir bina: Posta Dairesi. Onun yakınında arşiv binası, kurulmuş iskelenin ortasında yükselmekte. Ayrıca Ziraat Bankası'nın temeli atılmış bulunmaktadır. Diğer bir yerde, geçen sonbaharda Mustafa Kemal'in huzurunda yapılan görkemli bir tören ile milli bir müzenin temeli atıldı. Milli dokumacılık şirketine ait bir fabrikanın pek yakında açılışı yapılacak. Burada Cumhuriyet Bulvarı açılacak ve tiyatro, müzik konservatuvarı, Kimya Okulu, Bakteriyoloji Enstitüsü yer alacak.

Gar ile kent arasında büyük bir park düşünülüyor. Hepsini bu kadar değil. Eski kentten iki kilometre uzakta, tarlaların ortasında, kırmızı çatıları, aydınlık yüzleriyle kiralık evler bitirilmek üzeredirler. Bu semtte 170 apartman kışa girmeden önce bitirildi. 100 kadarı da bu sene yapılmış olacak. Doğal olarak bu ilk çekirdek kentin yükselişinde her türlü şehircilik gösteri ve süsüne yer verilmemiştir. Bu evler birbirlerini dik açılarla kesen, dümdüz uzanan yollar şebekesi üzerinde sıralanmıştır. Yeni kentin büyük yapıcısı olan Ankara Valisi Haydar Bey, "Yeni kentin planı Potsdam'ınkinin aynıdır" diyordu. Bir ya da iki kattan oluşan bu apartmanların mimarisi Batıdaki kiralık villalarınkinden herhangi biri gibidir. Bu anlamda insan, eski özgün Türk Bizans stiline zarif cumbalı cepheleriyle korunmamış olmasına esef ediyor. Ama sanatkarlar bu konuda tavsiye almış değildiler. Ankara'nın yeni yapıcıları, estetik araştırmalarla zaman kaybetmek istememişler, her şeyden önce rahat, sade evler yapmayı düşünmüşlerdir. Geçmişe göre büyük ilerleme, bütün yeni binalarda kerpiç, hatta bazı hallerde ahşap kullanılmasının valilik kararıyla yasaklanmasıydı. İlke olarak sadece taş, tuğla ve

çimento kullanılmaktadır. Hükümet, gerçekte yapının çabuk bitirilmesinden çok sağlamlığına önem vermek kararındadır. Bu nokta, üzerinde durulmaya son derece değer bir olaydır. Zaten bütün Asya Ortadoğu'sunda evler genellikle acele yapılır ve gerekli dikkat gösterilmez. Köylünün hatta bazı durumlarda kentlinin evi gerçek bir evden çok kulübeyi, bir çardağı andırır.

Üzerinde durulacak diğer bir ayrıntı da Loti'ni pek sevdiği kafes ya da parmaklıklar artık yeni kentin pencerelerini süslemiyor. Bol ışık ve bol hava isteyen modern sağlık kuralı çok eskinin Müslüman sosyal gelenekleri karşısında üstün geldi.

Sonuçta gözün görebildiği her yörede Batı uygarlığından esinlenmiş bir kent ortaya çıkmaktadır. Önünüzde engin bir yapıcı çabası sergilenmektedir. Dün bir stepten başka bir şey olmayan topraktan şimdi bir kent fişkırmaktadır. Dostoyevski'nin bir gün anti-Amerika diye nitelediği Doğuyu tanıyan herhangi bir kimse için bu durum son derece üstün bir görüntüdür. Bu işte mühendis, mimar, duvarcı ve doğramacının ne güçlüklerle karşılaştığını hesap etmek gerekir. Örneğin sadece çakıl ve kalker oralarda yeterli miktarda vardır. Öteki malzemeye gelince, iki yıldan daha az bir zamanda hemencecik birçok özel fabrika meydana getirmek gereği duyuldu. Şimdi de demir, sac, çelik, kömür, çeşitli gereç, boya ve camdan tutunuz da inşaat kerestesine kadar pek çok şey İstanbul'dan getirilmektedir.

İnsan bu yeni kenti yaratan gücün hemen tamamının Türklere ait olduğunu anlayınca şaşkınlık daha büyük oluyor. Şurası gerçektir ki İstanbul'da son yarım yüzyılın bütün yapıları Şişli, Nişantaşı gibi yeni semtler hep Hıristiyan azınlık tarafından yapılmıştı. Burada ise, Türk, sadece birkaç yabancı uzmanın yardımıyla kendi işini bizzat kendisi görmeye koyulmuştur. Eski anlayış, az çalışma düşüncesi ortadan kalkmış gibidir. Şimdi, yeni Ankara inşaatının geniş şantiyesi bu tutum değişimini gözler önüne sermektedir. Topraktan fişkırın kuruluşların ve binaların çevresinde her yörede yüzlerce işçi çırpınmaktadır. Çekiçler, testereler, malalar durmadan işlemekte, arabalar, kamyonlar çimento ve taş yüklü olarak gidip gelmektedirler. Kiriş ve kaldırım taşları yığınlar halindedirler. Askerler telgraf direkleri dikiyorlar. Havada binlerce tel karşılaşmakta. Bir posta otomobili, bir yangın pompası bütün hızıyla geçmekte. Her yanda bir canlılık, dinmeyen bir çalışma havası var. İslâmın kadercilik anlayışı silinmiş görünüyor. Adeta Doğu gözden kaybolmuştur. Kendinizi bir Batı kentnin banliyösünde sanırsınız. Gar tarafına bir göz atarsanız, tam anlamıyla şaşkınlık duyarsınız. İki yıldan daha az bir süre içinde silah malzemesi fabrikası, vagon atölyesi, petrol ve kömür depoları, tüten bacalarıyla başka üretim yerlerini kapsayan yepyeni bir çevre meydana gelmiştir. Daha önemlisi, birkaç kilometre ötede, tam bir çöl görünümünde olan bir yerde büyük fabrikalardan bir semt ve yanında bir işçi mahallesi kurulmuştur. Böylece yeni başkentin bütün ihtiyaçları tam bir işbirliği halinde yan yanadırlar. Bir tuğla üretim yeri, bir kireç fırını, bir elektrik santrali, bir çimento fabrikası ve bir kereste biçme atölyesi, bunların makine gürültüsü ile stepi şaşkına çevirmiştir. İşte bu yeni Ankara'dır. Artık eskilik ölmüştür, geçmişte kalmıştır. O, dine dayanan imparatorluğun mirasıdır. Yenilik, canlılık tamamen cumhuriyetin eseridir.

Her şeye rağmen bu sırada Ankara'da rahat bir hayat sürmek imkanı yoktur. Modern kentin yapımının bitmesi beklenirken konut bulmak işi çok güçleşmiştir... Oteller az, odalar altın pahasına. Çok kez kendi odanızı öteki yolcularla paylaşmak zorunda kalıyorsunuz. Hatta yüksek rütbeli görevliler bile çok iyi yerlerde oturma imkanına sahip değildirler. On binlerce nüfus akını en sade kiralık yerlerin fiyatını iştirilmemiş derecede yükseltmekle kalmıyor aynı zamanda arazi fiyatının spekülasyonunu da harekete getiriyordu. Toprağın pahalılaşması Ankara'daki yapımcıların karşılaştıkları ilk güçlüktür. Bu durum büyük sorunlara neden olmaktadır. Kuşku yok ki bu yeni kentin geleceği, en küçük arazi parçasına aşırı fiyat ödeme zorunluğu karşısında ciddi sorunlarla yüz yüze gelecek. Örneğin metrekaresi 1000 Türk lirasından daha fazlaya yükselmiş bulunuyor. Bu 15000 fr. eder. Batının en kalabalık

kentlerindeki arsa fiyatını aşmaktadır. Hatta İstanbul'un en önemli ticaret semti olan Beyoğlu'nda bile aynı düzeydeki arazinin değeri bu fiyatın onda biri kadar bile değildir. Bunun gibi, 1919'da yıllık kira bedeli 15 lira olan evler bugün sahiplerine 4000 lira getirmektedir. Durum gittikçe normalin dışına çıkmaktadır. Arsa ve bina fiyatının bu biçimde yükselmesi kentin dengeli gelişmesine önemli zararlar verecektir.³

Bu anormal durumun temel nedeni, 1923'ten beri nüfusun birdenbire hızla artmasından başka bir şey değildir. Ankara olağanüstü bir çoğalmanın sancısını çekmektedir. 1837'de *Rexier*, Ankara'nın nüfusunu 20.000 olarak değerlendiriyor ve bunun üçte birinin Hıristiyan olduğunu bildiriyor. *Perrot* ise 1865'te 25.000'in Türk, 12.000'in Katolik Ermeni, 4.000'in Ortodoks Ermeni, 3.000'in Rum ve 1.000 kadarının da Yahudi olduğundan söz ediyor. Dünya Savaşı'nın başında kentte 40.000 kişi oturmaktaydı. 1920'de Rumların ve Ermenilerin gidişinden ve yangından sonra bu rakam 30.000'e düşüyor. Ama Ankara'nın başkent olmasıyla birden bir akın, nüfusu birkaç senede iki katına çıkarıyor.⁴ Bu 60.000 nüfus içinde hiç Rum bulunmamaktadır. Ermenilere gelince, bunlar Katolik 50 aile kadardır. İspanyol lehçesi konuşan yerli Yahudiler 1865'te olduğu gibi bin kişilik bir toplumdurlar. Bu zayıf azınlıklar ve ülkenin yenilenmesi çabalarına katılan bazı yabancılar dışında, bu sırada kentte sadece Müslüman Türkler oturmaktadır.

Ne olursa olsun, 30.000'e yakın kişi, modern mahallelerin yapımını beklerken rastgele yerleşmek ve çamurdan yapılmış, en küçük konforu olmayan evlerde oturmak zorunda kalmışlardır. Bugün tanınmış bir milletvekilinin evini ararken yıkılmak üzere olan, tahtaları kağşamış, tabanı dövülmüş topraktan olan bir evin önünde bulunursanız, şaşmayınız. Milletlin seçkinleri olmalarına rağmen, Avrupa işçisinin dayanamayacağı bir hayat türünü ses çıkarmadan, gönüllü olarak kabul eden bu insanların fedakârlıklarını daha çok değerlendirirsiniz. Bu çetin ve sert hayata cesaretle uyumda, konfor ve lüksten yoksunlukta ve bunlara dayanma gücünde derin bir fazilet vardır. Bu durumda, rahatlığın verdiği gevşeklik içinde olan Avrupa'mız, bir gün karşısına çıkacak olan Asya'ya engin bir güç verecektir.

Özet olarak şunu diyebiliriz; bugün için Ankara bir cennet olmaktan uzaktır. Lokantalar, oteller, akıntı yerleri, banyolar, elektrik, su gibi ihtiyaçları karşılayacak durumda değildir. Üstelik doğanın da pek insafı yoktur. Orada yaz ayları çok sıcak, kış ise soğuktur. Güneşe karşı gölgeleme imkanı bulunmadığı gibi düşük ısıyı önleyecek kömür de yetersizdir. Güneş, yeri kasıp kavurduğu sırada hava öylesine ince bir tozla doludur ki, baştan ayağa toza bulanırsınız. Hatta bakanlıklardaki odacılar, insan

3 Bu sırada, başkentini yapımında uygulanan yöntemde görülen noksanlar hakkında bazı eleştiriler yayınlanmaktadır. Önceden bir uzman tarafından hazırlanmış bir plan olmadığından çalışmalarda kısmi kroki esaslı olarak rastgele işlem yapıldığından bu çalışmalar, günün birinde kentin gelişimi ile ahenkli olamayacağı iddia ediliyor. 1927'de, Avrupa'nın büyük kentlerini ziyaret eden Ankara valisi, dönüşünde: "Bir şey bilmedikleri halde işe karışmak suretiyle hazineye zarar veren kişileri' kınamak için bir bildiri yayınladı. Genel olarak bugün bile yeni Ankara'da teknisyen ve uzmanlar çok azdır. Bir kentin kuruluşu çok güç bir işdir. Bir kent çok kez yüzyıllık metotlu ve sürekli bir çabanın sonunda meydana gelir. Sadece istek yetersizdir. Bu işte bilim gereklidir. İşte bu nedenle Ankara valiliği kendini her şeyden önce, Ankara'nın genel planını yapabilecek yabancı uzmanlara başvurma zorunluğunda gördü. Avrupalı mimarların kısa süre-de yapacakları projenin uygulanması altmış yıldan daha uzun bir zaman alır. Bu eser yüz milyon liraya mal olur. Türkiye, Avrupa ülkelerinininkinden her bakımdan aşağı olmayan bir başkente sahip olmak istegindedir. Bu kendisi için bir onur olacaktır. Girişim biçimi onu gösteriyor; o, bu işte başarılı olacaktır.

4 1927 sayımına göre nüfus 58.000'dir. Bu duruma göre sayı, sekiz yıldan az bir süre içinde iki katına çıkmıştır. Aynı oranda artış sürerse birkaç yıl sonra Ankara, cumhuriyetin İstanbul'dan sonra en kalabalık kenti olacaktır. Bir başka görüş daha bazı şaşkınlığa neden oldu: Bu 58.000'lik nüfusun 35.000'i erkek, 23.000'i kadındır. Hiçbir kentin nüfus sayımında, iki cins arasında bu denli fark asla görülmemiştir. Ama Ankara için bu doğaldır. Kiraların pahalılığı ve konut azlığı binlerce görevliyi ailelerinden uzakta yaşamak zorunda bıraktı. Yeni başkent bir tür kale görevi yapmaktadır. Bu nedenle kadın cinsine orada hemen hemen yer verilmemiştir.

karşısına çıkacak duruma gelmeniz için, uzun saplı tüyden araçlarla tozunuzu almak zorunda kalırlar. Yağmur yağınca sokaklar, kalın, yapışkan çamurdan bataklık haline gelir.

Her şeye rağmen, Türkiye Cumhuriyeti yeni başkentine içtenlikle bağlı kalmaktadır. Mustafa Kemal ve İsmet Paşa gibi rejimin öncüleri, herkesten önce bu kente saygı duygularıyla bağlanmışlardır. Bu duygu insanların kalbine, uğrunda savaş verdikleri, acı çektikleri yerler hakkında doğal olarak doğmaktadır. Türk'ün özgürlüğü Anadolu'nun bu kentinde doğduğuna göre Ankara'nın önemi büyüktür. Kurtuluş Savaşı sırasında Türk savunmasının genel karargâhı olan bu kent şimdi milli idealin odak noktası olmuştur. Şimdi Türk milliyetçiliğinin kalbi durumundadır. Ankara adının ihtiva ettiği her türlü sıkıntı, bunalım ve acılar, onun aynı zamanda simgelediği vatanseverlik gibi yeni duygular karşısında Türklerin gözlerinden silinmektedir. Çökmüş, ihmale uğramış, sağlık koşullarından, konfordan, hemen her şeyden yoksun olan bu kentin, Yunanlılara karşı savaşta direniş merkezi olarak seçilmesi bile başlı başına sağlam bir cesaret davranışıdır. Söyler misiniz ünlü kaç kişi, zafer kazanmış bu genç komutanların davranışını gösterir ve hemen zaferden sonra, Boğaz kıyılarında dünyanın en güzel manzaraları önünde, zevkli ve hoş bir atmosfer içinde sultan saraylarında oturmayı reddeder, hayatı biraz olsun kolay ve tatlı kılacak şeylerin hiçbirine sahip olmayan, çıplak, yüksek bir yayladaki kentin perişanlığı içinde oturmayı yeğ tutar.

1924 yılının yaz aylarında başkenti gerçek bir malarya salgını sardığı sırada da aynı kahramanlık duygusu bir kez daha tekrarlandı.⁵ Bu dönemde, garip bir kader cilvesi diyelim, Hükümet Başkanı İsmet Paşa ile birlikte Maliye ve Sağlık Bakanları da aynı ateşli hastalığa yakalandılar. Ama bu durumda bile, büyük, küçük hiçbir görevli işini bırakmadı. Yeni idealin ele alınışı bu denli güçlüydü.

Ankara'nın kibar semti, kentin dört kilometre doğusunda, yükseklerde bulunan Çankaya'dır. Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra özel ve resmi konutunu oraya nakletti. İsmet Paşa, daha birçok bakan ve milletvekili de orada güzel villalar yaptırdılar. Çevrelerinde daha şimdiden Avrupa'dakiler biçiminde birkaç bahçe oluşmaktadır. Oraya gitmek isterseniz, yeni bir cadde ve düzenli bir otobüs servisi emrinize hazırdır. Hem de hoş bir gezi ile. Gök alabildiğine açık, ufuk engindir. Gözler hiçbir engele uğramadan kuru ve dalgalı tepelerden oluşan bir derya üzerinden uzaklara kadar uzanır. Özellikle akşam, gün batışında, havanın pembeleştiği ve tepelerin gölgelerini vadilere uzattığı sırada görünüş, aldığı biçim ve renklerle bir büyüklük ahengi yansıtır.

Türk otoriteleri, elçilikler yapmak için Çankaya'da gerekli gördükleri araziye parasız vermektedir. Bu avantajdan ilk yararlanan Almanya oldu. Trenle ta Bavyera'dan takılıp sökülebilir ahşap büyük bir ev getirdiler. İki yıl önce, duvar temeli üzerine kurulmuş bulunan bu yapı, daha şimdiden bir bahçe ile de süslenmiştir. İşte, biraz ötede kocaman bir bina daha. Bir işçi ekibi son çalışmalarını yapıyor. Basık çatısı, rastgele çıkıntıları olan dik açık taraçası, geometrik sahanlıklarıyla kübik bir bina. Gelenekçi stiliyle, yeni Sovyet Elçiliği olacağını haber veriyor. Öteki büyük devletler, nedense henüz yapı için hiçbir girişimde bulunmadılar. Fransa, sadece kentte elverişli sayılabilir bir bina kiralamakla yetindi. Oysa, İstanbul'daki elçilik ve temsilciliklerin sürdürüleceğine dair ileri sürülen kanılar yavaş yavaş suya düşmüş görünmektedir. Görünüşe bakılırsa, tüm ülkelerin temsilciliklerinin kesinlikle yeni başkentte, diplomatik konutlar semti olan Çankaya'da yerlerini alacakları gün pek uzak değildir.

Ankara'da modern bir kent meydana getirme işi, zaman ve para ister. Ama her şeyden çok, başlanan işi bırakmadan sonuna kadar yorulmadan götürebilecek irade ister ki buna Doğuda rastlamak pek olağan değildir. Ama burada iradeyi Mustafa Kemal temsil etmektedir. O şimdi Büyük Petro gibi kentin yapıcısı olmak unvanına layık olmuştur. Romalılar aynı yerde Ansir'i yapmışlardı. Oğüst,

5 Kentin çevresinde bulunan anofeli bataklıklar şimdi kurutulmuştur. Ankara, kesinlikle kinin uygulamasıyla kurtarılmıştır.

onu Asya'nın en gözde kentlerinden biri durumuna getirdi. Türk kurtuluş kahramanının karşısında hiçbir engelin dayanamayacağı da kuşkusuzdur. Evet, yirmi yıl sonra belki tepeleri ormanlaşmış, otobüslerin, tramvayların gidip geldiği geniş bulvarları, heykelleriyle süslü, parkları olan, modern bir devletin başkentliğine layık, güzel yapılmış, zengin ve mutlu bir Ankara'nın ortaya çıkmasına hiçbir şey engel olamayacaktır. Bu sonuç her şeyden çok, sadece Türklere özgü ilk gerçek başkent olacağı için çok önemlidir. İmparatorluğun son bulduğu zamana; yani, 1922 yılının Ekim ayına kadar Osmanlı sultanları Bizans kentlerinde yaşadılar. Grekçe adı İkonium olan Konya onlara ilk hükümet merkezi oldu. Sonra sıra ile Bursa, eski adı Adrien olan Edirne ve Konstantin kenti olan Bizans'a geldiler. Başından sonuna kadar Osmanlı İmparatorluğu başkent olarak yabancı ellerde yapılmış metropollerden yararlanmışlardır.

Bir başka gerçek var; Türk İslâm aleminde, cinsiyet ayırımı, normal ve dengeli bir sosyal hayata engel olduğundan kent, Batı uygarlığının yarattığı biçimde örgütlenmiş bir site niteliğine erişmemiştir. Bütün Müslüman Ortadoğu'da kent, bugüne kadar çok kez büyük, bazen de çok geniş bir köyden başka bir şey olamamıştır. Yani, düzenli ve güçlü hayatın gerektirdiği biçime uymayan evler yığını durumunu aşamamıştır. Merkezde camiin, pazar yerinin çevresinde ahşaptan ya da topraktan yapılmış dağınık konutlar. Müslüman kenti bugün böyledir. Onlarca henüz, büyük sanayi, iyi düzenlenmiş ticaret, geniş yollar, büyük mağazalar, spor meydanları, müzeler gibi sosyal hayatla ilgili yerler, bahçeler, dinlenme alanları bilinmemektedir. Bu nedenle İstanbul'da bile levanten metropol, kentin en iyi, en güzel yerinde bulunan Müslüman semti İstanbul, günden güne rahat yaşayan zümre tarafından terk edilmektedir. Beyoğlu, Nişantaşı ve Şişli'de Avrupa biçiminde konutlarda Türklere yabancıların kiracısı olmuşlardır.

Ankara ile Türkiye'de ilk kez bir kent, tamamı Türk eseri olan, içinde Avrupalı gibi yaşanabilecek, yeni bir toplumun oluşturduğu ilk başkent meydana getiriliyor. Kadın erkek cinsleri arasında ayırımın son bulmuş olması, harem ve çok kadınla evlilik usulünün ortadan kaldırılması zaten eski biçimdeki yapıya gerek bırakmamıştır. Birçok salonu olan eski konaklara artık ihtiyaç yoktur. Küçük dairelerden ibaret Batı biçimindeki villalar, cumhuriyetin kurmakta olduğu yönetime pekala uymaktadır. Bu anlamda Ankara tamamen yeni Türkiye'yi ihtiva etmektedir, onun fikrini simgelemektedir. İmparatorluk, doğal olarak, İstanbul'u kendi idealine göre biçimlendirmişti. Cumhuriyet ise Ankara'yı kendi düşüncesine göre yapmaktadır. Bu deneyimin başarısı bütün ülkelerin iyiliğine olan sonuçları içerecektir. Başkent, ötekilerine örnek olacak. Bütün Türkiye'de bu örneğe göre kent kurma modası başlayacak. Konutlarda olduğu gibi Türk kentleri de kılık değiştirecek. Konya, Trabzon, Adana, Bursa, Kayseri, Sivas, Eskişehir artık Batıdaki kardeşleri gibi bulvarlara, kaldırımlara, bahçe ve parklara, otel, kanalizasyon, aydınlatma, akıntı yerlerine, tiyatro, statlar gibi imkanlara kavuşacaklar. Ülke tümü ile verilen hızı sürdürecektir.

Ankara'da şu sırada, çınlayan çekiç sesleri bütün dünyanın dikkatini çekecek bir niteliktedir. Anadolu'da kendini gösteren değişimin önemini kavramak için Küçük Asya'da bir gezi yaparak orada karşılaşılacak yıkık sitelere, yapısı yarı kalmış saraylara, suyu akmayan çeşmelere, çökmüş hanlara bir göz atmak yeter. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nin yapıcı çabası, uyanan Asya'da görülenlerin en önemlilerinden biridir.”⁶

Kaynakça

Gentizon, Paul. 1983. *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu*. Bilgi Yayınevi.

6 Gentizon (1993), s. 247-255.

Ernst A. Egli

1893-1974

Kısa bir süreliğine 1927 yılında Türkiye'ye gelen Viyana doğumlu genç mimar yeni kurulmakta olan Cumhuriyetin binalarını çağdaş ve yaratıcı özelliği olan mimarlara yaptırmak gibi bir kararı olduğundan haberdar değildir. Ama Cumhuriyetin binalarının üstün mimari eserler olarak yapılması için görevlendirilen Mimar Kemalettin Bey Egli'yi ne yapıp, yapıp Türkiye'de tutmaya kararlıdır ve bunu başarır. Egli on üç yıl boyunca mimarlıkta yapar öğretim üyeliği de. Ankara'daki birçok bina onun çizimleri ile yaşam bulmuştur. Kendi ağzından dinleyelim:

“Bu arada Yenişehir'e giden ana cadde üzerindeki İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nün inşaatına başlamıştım. Bu okulda genç Türk kızları fevkalade iyi öğretmenlerden, ev idaresi, dikiş, nakış, şapka yapımı gibi derslerin yanında, dil, edebiyat, tarih ve benzeri genel kültür dersleri de alacaklardı. Tabii ki moda ve çocuk bakımı da müfredatın içindeydi. Kısacası okulun, çoktan beri siyasi açıdan eşitliğe kavuşmuş olan Türk kadınının eşitlik hakkını taçlandıracak modern bir programı vardı. Benim kanım da daha sonra bu okulda birçok derslerine girdi. Bu bina uzun süre Ankara'nın en güzel binası olarak kabul edildi, bütün dünyada hakkında yayınlar yapıldı ve beğenildi.”

“Ankaralılışmak

Aile bir arada

Karım iki kızımıyla birlikte İstanbul'a ikinci kez geldiği zaman, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü Başkanı olarak er geç İstanbul'da oturmak zorunda kalacağımı biliyordum. Onun için onları Kadıköy Moda'daki Şana Pansiyonuna yerleştirdim. Yıl 1928'di, kızlarımın biri 12, diğeri

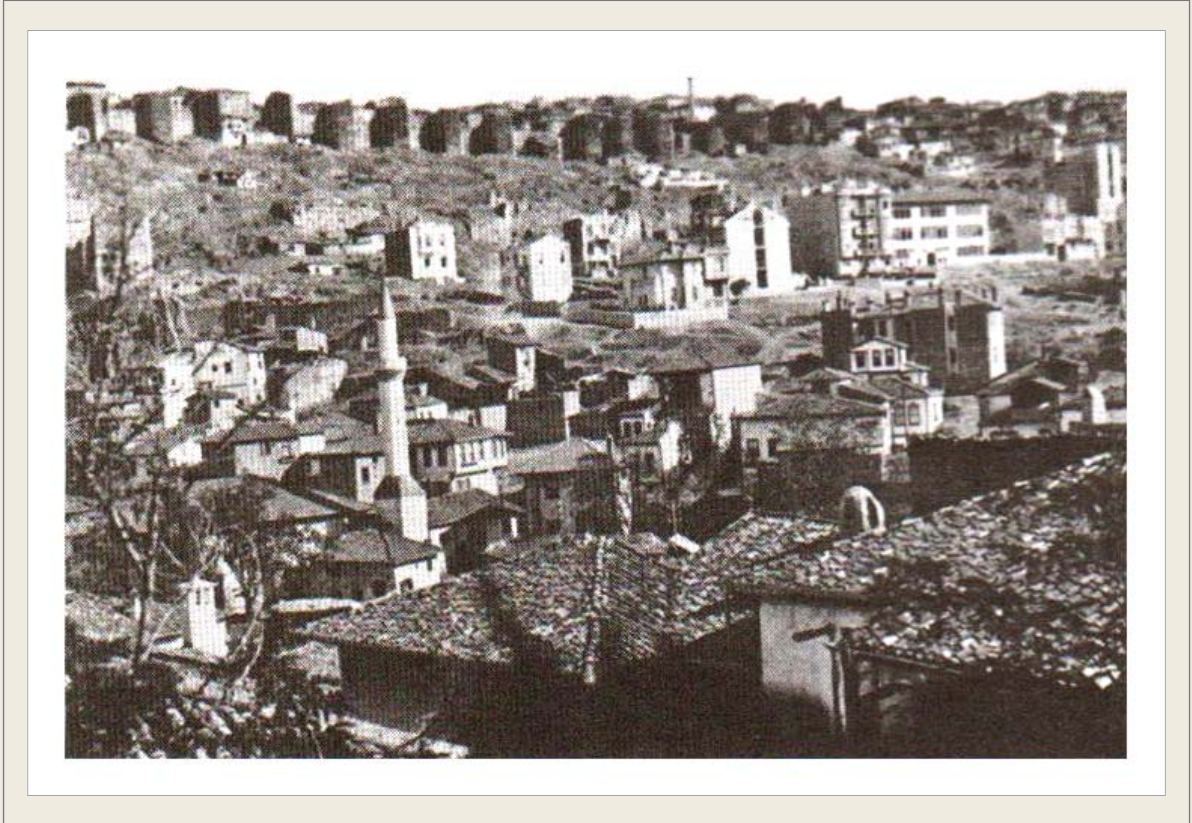
1 Ernest A. Egli, 2013. *Genç Türkiye İnşa Edilirken*, İş Bankası Kültür Yayınları, s. 36.

4 yaşındaydı. Önceleri çalışma zamanımı İstanbul ve Ankara arasında bölüyordum. Fakat karım pansiyonda kalmaktan memnun değildi, benim yanıma gelmek istiyordu.

Bir gün aniden çocukları ve çocukların özel öğretmenini de alarak trene bindi ve Ankara'ya geldi. Hemen bir ev kiraladım ama maalesef ev de, çevresi de pek iyi değildi. Daha sonra Mimar Sokak'taki başka bir eve geçmeyi düşünüyordum. İlk defa o zaman evimizi basit de olsa, rahat bir şekilde döşedik. O zamanlar Ankara'nın şartları zordu ve her şey yetersizdi; her türlü belediye hizmeti, ihtiyaçların karşılanması, ulaşım, evler.

Ama bu durum bizim için hiç önem taşıyordu. Kaydedilen her ilerlemeye ve yeni Türkiye'nin kuruluşuna seviniyorduk; bunda bizim de katkımızın olmasından mutlu oluyorduk. Sözleşmem 1929'da sona erdiği zaman Viyana'ya geri dönmedim, Viyana'dan aldığım izni ve Türkiye'deki sözleşme süremi uzattım. Bu Kemal Paşa'nın mucizesiydi. Beraber çalıştığı insanları, halkın temsilcilerini, öğretmenleri ve gençliği daha iyi ve akıl dolu bir geleceğe bakmaya, bu geleceği hedef edinmeye yönlendirmiş ve hepimizi başarıya inandırmıştı. İşte bu inanç ve bu inanan gözle görülür başarılı sonuçları bize Ankara'yı sevdireyordu.

Ernst Egli'nin Türkiye'ye geldiği yıllarda Ankara Kalesi çevresinde boy gösteren ilk apartmanlar.

Kemal Paşa'dan o zamanlar bize, insanı harekete geçiren, teşvik eden, cesaretlendiren nasıl itici bir gücün, iradenin geçtiğini, ben ancak yıllar sonra 1953'te, BM kanalıyla iki yıl için tekrar Ankara'ya geldiğim ve her şeyi değişmiş bulduğum zaman tam olarak idrak edebilecektim. Bu konuya ileride tekrar döneceğim.

1930'dan önceki bu yıllarda Ankara'nın çevresinde arkadaşlarla geziler yapardık. Kızılcahamam, Ankara'nın içme suyunu temin eden barajın yapıldığı Çubuk, koni şeklindeki bir dağ tepesinin çevresinde sarılı gibi duran Kalecik, Polatlı ve Anadolu usulü tahta semerli eşek sırtında tırmandığımız Elmadağ gezdiğimiz yerlerdi. Ben semerden aşağıya indiğimde -daha doğrusu düştüğünde- bacaklarımı sanki bana ait değilmiş gibi hisseder ve yürümekte zorluk çekerdim. Genellikle dere kenarlarındaki dar yeşil alanlara, söğütlerin gölgesindeki dinlenme yerlerine piknik yapmaya giderdik. Bu alanlar çıplak dağ eteklerine hayat veren yerlerdi. Buralarda gölge altında ve serinlikte bu çorak tabiata çabuk alışır ve onun bu küçük güzel hediyelerinden sevinç duyardık, belki de Adem'in cennette duyduğu sevinçten bile daha fazla.

1931'de Ulus Meydanı. Fotoğraftaki binalardan günümüze sadece İş Bankası kalmıştır. Sağında görülen Taşhan'ın yerine birkaç yıl sonra Sümerbank genel müdürlüğü inşa edilmiş ve anıtın yeri değiştirilmiştir.

Türkiye'nin doğası

Türkiye toprakları çok çeşitlidir, Anadolu'nun her tarafında farklılıklar gösterir. İç Anadolu, güneyde Akdeniz'e paralel Toros Dağları'yla, kuzeyde ise Karadeniz boyunca uzanan Kuzey Anadolu Dağları'yla çevrelenmiş bir yayladır ve az yağış alır. Sadece batıya, Türklerin Adalar Denizi dediği Ege Denizi'ne doğru, bu yaylayı nehir vadileri keser; Büyük Menderes, Küçük Menderes ve Gediz vadileri. Buralardan rüzgar ve yağmur bölgenin içlerine kadar girer ve verimlilik getirir.

Torosların güneyinde ve Kuzey Anadolu Dağları'nın kuzeyinde kalan topraklar yer yer cenneti andıran alanlara dönüşmüştür. Fakat doğuya doğru gittikçe arazi yükselerek Doğu vilayetlerinin yabani, uçurumlarla dolu yapısına bürünür. Bu geniş çerçeve içindeki Anadolu coğrafyasında, hatta Orta Anadolu bozkırlarında bile sayısız değişiklikler ve sürprizler vardır.

Ortada, Konya ve Kayseri arasında kalan geniş düz arazide sonsuz uzaklıktaki ufka bakmak mümkündür, burada *fata morgana* oyunları ile mavi su yüzeyleri, güneşli şehirler görülür. Bu seraplara aldananlar için gördüklerine ulaşmak mümkün olmaz. Sanki bu yansımalar, burada oturan insanların suya, yeşil bitki örtüsüne ve daha güzel bir yaşama duydukları derin hasretin sembolüdür. Yaylanın içinden çok eski yollar geçer, özellikle güneydoğudaki Külek Boğazı ile kuzeybatıdaki boğazlar arasındaki yol tarihi açıdan büyük önem taşır. Bu yollarda hacılara ve seyahat edenlere konaklama ile korunma sağlayan ve çoğu kez Selçuklu ve Osmanlı mimari sanatının güzel örnekleri olan kervansaraylar vardır.

Orta Anadolu yaylasının eteklerinden arazi, ekseri aralarında nehir vadilerinin de bulunduğu dağ sırtlarına doğru yükselir. Burada vadilere doğru üzerlerinde erozyon kıvrımları görülen ve çok karakteristik yapıdaki, çıplak, taşlık, çok renkli dağlar ve dar veya geniş tabanlı alüvyal vadiler bulunur. Bu yerler yalnız ilkbaharda canlanır, bunun dışında çaylar, ırmaklar boyunca gür bitki örtüsüne sahip dar yeşil alanlar olarak kalır.

Buralarda toprak renginde olduklarından ve yapı tarzlarından dolayı uzaktan pek fark edilemeyen seyrek köyler vardır. Genellikle eski ulaşım yollarından ve askeri yollardan uzakta, eski dönemin hırsızlarından ve eşkıyalarından korunmak için adeta gizlenmiş, geriye çekilmiş gibi dururlar.

Fakat İç Anadolu yaylasından güneye, Toros Dağları'nın arkasındaki Akdeniz kıyılarına veya kuzeydeki Karadeniz sahillerine gelenlere, bu çok verimli ve kendine özgü bölgeler nasıl da sürprizler hazırlamışlardır! Bu yerlere gittiğimde, çoğu kez kendi kendime, "Biraz oyalan, burası çok güzel," demek istemişimdir. Gerçek ormanlar ile verimli koruların gölge ve serinlik sağladığı bu topraklarda her dönemde şehirler kurulmuştur. Güneydeki bu bölgeler, limonların, portakalların, muzların yetiştiği yerlerdir. Kuzeyde, Karadeniz bölgesinde fındık yetiştirilir, şimdi uzun bir süredir çay ekim alanları da var.

Batıdaki şanslı topraklarda ise portakal, zeytin, incir yetişir ve bu topraklar, insanlık kültürünün tarihe gömülmüş birçok eski medeniyetini kucaklarında saklar. Bu topraklarda her yerde, kaybolmuş bir yaşamın üzerinde daha fakir de olsa, yeni bir hayat gelişir ve eskinin gizlice yaşamaya devam mı ettiği yoksa bugünkü yaşamın köklerini mi beslediği de tam olarak bilinemez. Anadolu hiçbir yerde tekdüzelik göstermez, daima farklıdır, özeldir, değişkendir. Ülkenin her yerde sahip olduğu bu genişlik insanı kendi içine yöneltir, sorunlar arasındaki mesafeler insanın kendine gelmesini sağlar.

Yeni bakan

Bakan Necati Bey'in yerine 1929'da Reşit Galip Bey getirildi. Böylece benim için de, verimli geçen üç yıllık yeni bir dönem başladı. İsmet Paşa Kız Enstitüsü, kız ortaokulu (Polatlı'daki ilkokul ve öğrenci yurdu) ve Fuat Bulca'nın evi bana bu dönemde verilen işlerdi. Dışarıdan bakıldığında bu yılların benim için özelliği, ailemle birlikte İstanbul'a taşınmamdır. Fakat bunun ne anlama geldiğini, ancak işini Ankara ve İstanbul arasında paylaştırmak zorunda kalanlar anlar.

Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki görevim süresince bu iki şehir arasında yılda yaklaşık olarak 15 kere, 9 yıl içinde de 135 kere seyahat ettim; gidiş geliş ayrı hesaplanırsa bu, 9 yılda 270 yolculuk demek olur. Her iki şehrin atmosferinden de büyük zevk aldım, ikisinin de tadını çıkardım. Erkekler yönünden

çok faal, çalışkan, ileriye bakan ve siyasi açıdan daima yeniliklere gebe olan Ankara: Devlet görevlileri, bakanlar, müsteşarlar, milletvekilleri, devlet ihalelerinin peşindeki işadamları, bütün dünyadan gelen gazetecilerle dolu bir şehir. Diğer taraftan bir zamanların cihan imparatorluğun eski başkentinin yumuşak, melankolik ruh hali, çok gerilere uzanan zengin bir geçmiş, mukayese edilemeyecek güzelliklerle dolu deniz kenarındaki bir şehir, kuzey ile güney, batı ile doğu arasında yumuşak veya sert bir hesaplaşma, İstanbul. Ben de bu tezdin ayrılmaz bir parçası olmuştum. İstanbul'a her gidişimde sabah erkenden İzmit Körfezi'nde, masal gibi mavi bir atmosferin içinde uyanacağımı, Anibal'ın mezarının yanından geçip Boğaz'a, okuluma koşacağımı düşünerek sevinirdim. Diğer taraftan akşam Ankara'ya gitmek üzere Haydarpaşa'dan trene binerken de, ertesi günü Eskişehir ve Ankara arasında uyanacağım için, Porsuk Nehri'nin geniş vadisini ve yanındaki çorak ama çok renkli, havanın ve suyun etkisiyle aşınmış çıplak dağları seyredeceğim için ve nihayet tekrar Ankara'da olacağım için, kaydedilen ilerlemeleri, arkadaşlarımı görecekim ve en yeni havadisleri öğrenecekim için sevinirdim.

Ankara manzaraları

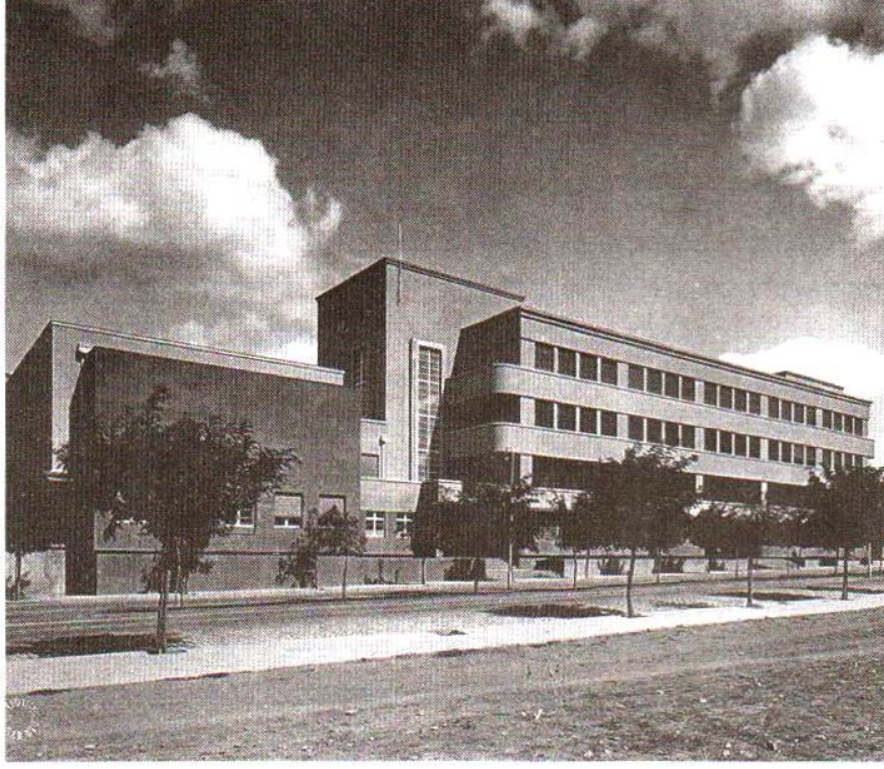
Ankara'da o zamanlar olaylar hızla birbirini takip ederdi.

Bir keresinde, Atatürk Rus misafirleri için bir davet vermişti. Ben Atatürk'ün yanında duruyordum pala bıyıklı süvari generali Budyonniy, sonradan Sovyetler Birliği başkanlık konseyi üyesi olan General Voroşilov ile daha sonra hakkında bir şey duymadığım ve ismini hatırlamadığım bir Ermeni-Rus generaliydi. Başka bir sefer de Birinci Dünya Savaşı'nda Mezopotamya'da komutanlık yapmış Alman generaller vardı. Kemal Paşa (o günlerde artık Atatürk adını almıştı) bu generaller hakkında hiç iyi konuşmamıştır. O gün de Atatürk onların askeri performanslarını beğenmediğini, neredeyse onları rencide edici bir şekilde göstermişti. Bir defa da, Alman finans dâhisi olarak tanınan Hjalmar Schacht'ın onuruna verilen bir yemekte bulunmuştum. Çok uzun boylu olan Schacht, pek boylu olmayan İsmet Paşa'nın yanında oturuyordu. Her ikisi de ağır işitiyorlardı. Schacht, İsmet Paşa'yı eğilerek dinliyor, İsmet Paşa da hep yukarıya doğru konuşuyordu. Bu durumda ikisi de gittikçe birbirlerine yaklaşmak zorunda kaldılar. Öyle ki, sonunda sanki İsmet Paşa Hjalmar Schacht'ın kucağında oturuyormuş gibi bir görüntü ortaya çıktı. "İsmet Paşa Schacht'ın devlet finansmanındaki sırrını öğrenmeye çalışıyor" fısıltısı kulaktan kulağa dolaştı. Fakat Schacht kendi açısından çok cömert davranarak Türkleri oyuna getirdi. Türkiye'ye Almanya'dan satın alınacak mallar için yüksek bir kredi açtı, bu suretle Türkiye'yi, ithalatının yaklaşık yüzde 60'ını Almanya'dan almaya zorladı. Ayrıca yedek parça siparişleri de devamlı Almanya'ya verilecekti. Evet, Ankara'da daima yeni bir şey görmek, duymak, konuşmak mümkündü.

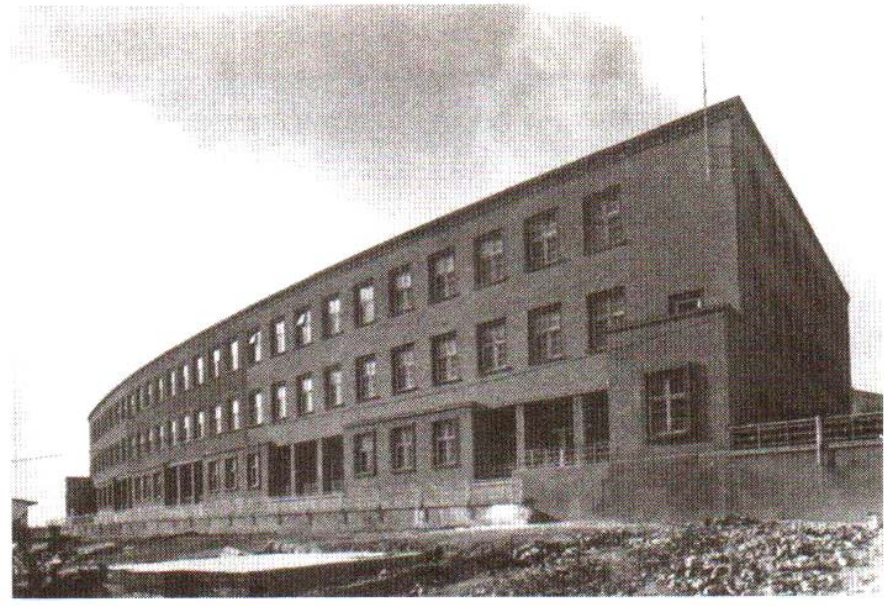
İki okul

Bu arada Yenişehir'e giden ana cadde üzerindeki İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nün inşaatına başlamıştım. Bu okulda genç Türk kızları fevkalade iyi öğretmenlerden, ev idaresi, dikiş, nakış, şapka yapımı gibi derslerin yanında, dil, edebiyat, tarih ve benzeri genel kültür dersleri de alacaklardı. Tabii ki moda ve çocuk bakımı da müfredatın içindeydi. Kısacası okulun, çoktan beri siyasi açıdan eşitliğe kavuşmuş olan Türk kadınının eşitlik hakkını taçlandırarak modern bir programı vardı. Benim kanım da daha sonra bu okulda biçki derslerine girdi. Bu bina uzun süre Ankara'nın en güzel binası olarak kabul edildi, bütün dünyada hakkında yayınlar yapıldı ve beğenildi.

**Ernst Egli'nin tasarladığı ve 1930-1934 arasında inşa edilen
İsmet Paşa Kız Enstitüsü.**

Ernst Egli'nin 1930-1931'de inşa ettiği Ankara Kız Lisesi'nin genel görünüşü.

İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nde öğrenciler.

Sonra bu okul, yanında inşa edilen, fakat biraz daha yüksekte, tepede kalan kız lisesiyle tamamlandı. Bu okulda da Türk kızları yükseköğrenim öncesinde lise olgunluğunu kazanacaktı. Bu binayı öncekine uyumlu olarak yaptım, onu bir halka gibi tepeye oturttum ve sınıfları öne çıkararak binayı düzenli bir biçimde bölümlere ayırdım. Hem okul olarak hem de mimari yapı olarak bu bina da çok beğenildi, çok dost kazandı. Zaman zaman okulu ziyaret ederdim ve burada yeni bir geleceğe hazırlanan genç kızların canlı, neşeli konuşmalarından, çalışmalarından büyük memnuniyet duyardım. Sonraları bu okulun bazı mezunlarıyla tenis oynama zevkini de tattım ve kısa zamanda kendilerine layık olan mevkilere gelen ve bu mevkileri de hakkıyla dolduran bu yeni kuşağı görerek mutlu oldum. Öte yandan, yıllar sonra İsviçre’de kadınların siyasal eşitliğine, yine bazı kadınların şiddetle karşı çıkan konuşmalarını duyduğumda ise afallayacak, şaşkına dönecektim.

Ernst Egli’nin Atatürk’ün hediyesi olarak Fuat Bulca için 1935-1936’da inşa ettiği villa. Sahibi 1953’te binayı satmış, ev yıkılmıştır ve yerine bir otel yapılmıştır.

Fuat Bulca evi

Benim için çok özel, çok önemli bir görev de, Atatürk’ün Fuat Bulca için bir ev yapmamı istemesidir. Fuat Bulca o zamanlar Türk Tayyare Cemiyeti’nin başkanıydı.

Yapısı itibariyle bir devlet kuruluşu olan ve daha sonra Türk Hava Kurumu adını alan bu cemiyetin görevi Türk ordusunun uçak donatımını temin etmektir. Atatürk’ün en eski mücadele arkadaşlarından

biriydi Fuat Bulca. Atatürk'ün doğum yeri olan Selanik'te ilkokuldan sınıf arkadaşlarıydılar ve o zamandan beri de hep yakın arkadaş olarak kalmışlardı. Sultana ve sultanın despot yönetimine karşı Jön Türklerden beri hiç ara vermeden yürütülen muhalefet hareketinin içinde de Bulca Atatürk'ün yanında olmuştu. Fuat gibi, subay çıktıktan sonra da sultanın idaresine karşı gizli propaganda faaliyetlerine devam eden Mustafa Kemal, yaklaşık 1905'te Şam ve Kahire'de gizli bir cemiyet kurmuştu. Bu cemiyetin faaliyeti, II. Abdülhamid'in 1909'da tahttan indirilip yerine V. Mehmed'in (1909-1918) geçmesinden sonra da devam etti. Atatürk'ün Fuat Bey'le arkadaşlığı Trablusgarp Savaşı'nda (1911-1913), Balkan Savaşı'nda (1912-1913), Birinci Dünya Savaşı'nda (1914-1918) ve daha sonra Kurtuluş Savaşı'nda kazanılan zaferlerin arkasından yeni Türkiye'nin kuruluşunda da sürdü.

İşte bu sadık dostu için Atatürk bir ev yaptırmak istiyordu. Bazı Türk yapı özelliklerinden de esinlenerek yaptığım ilk projemi Atatürk pahalı buldu. Daha mütevazı bir plan yapmamı istedi, yaptığım yeni planı herkes beğendi ve bu plan uygulandı.

Çok sürmedi, Atatürk'ün ölümünden sonra, 1953'te Fuat Bulca bir inşaat şirketinin evini arsasıyla satın alıp yerine modern bir otel yapmak istediğini, onlarla görüşme halinde olduğunu açıkladı bana. Ve söylediği aynen gerçekleşti. Fuat Bulca'nın evi yıkıldı. Bulca'nın kazanç hırsıyla, Atatürk'ün hediyesi olan evi bütün tarihi ve manevi değerleriyle birlikte pazarlığa çıkarıp yüksek fiyata satmasını benim anlayabilmem mümkün değildi. Bu olay, benim mimarlığa bağlılığımı zedeleyen, azaltan olayların sadece bir tanesiydi.”²

Kaynakça

Egli, Ernest A. 2013. *Genç Türkiye İnşa Edilirken*. İş Bankası Kültür Yayınları.

Norbert Von Bischoff

1894-1960

NORBERT VON BISCHOFF 1930-1932 yıllarında Türkiye’de Avusturya Büyükelçiliği müsteşarı, 1933 yılında Avusturya Büyükelçisi olarak bulunmuş. *Ankara Türkiye’deki Yeni Oluşumun İzahı* adı ile yazdığı kitap sonradan Türk Siyasetinde önemli bir rol oynayacak olan Burhan Belge tarafından dilimize çevrilmiş ve Ulus gazetesi tarafından basılmış. Günümüz Türkçesi ile de bir basımı var ama biz ilk çeviriyi hiçbir düzeltme yapmadan size sunmak istedik.

Göçebelik hayatının başıboş akışı ile İslami kozmopolitlik yüzünden mekan ve zaman bahislerinde karar kılmaktan çekinen Türk ruhu, şimdi artık Anadolu’nun çetin toprağına bağlanmakta ve ondan kendine yeni ve öz bir yurd yapmaktadır. Türk ruhu, bu toprakları kendi örneğine göre işlemektedir. Bu toprakları işledikçe, Türk ruhu, kendi selametini bulacaktır; çünkü bu ruh için, selamet arayacak başka yer kalmamıştır.¹

Bütün diğer çareler, hatta nazari surette mümkün bile olsa, Asya’daki siyasal hadiselerin mekanizmasına uydurulamazdı. Zira, Avrupa’da, hukuku düvel bakımından sağlam bir temel üstüne kurulduğu halde, tatbikat sahasında ekseriyetle tesirsiz kalan azlıklar sisteminin, şüpheli mevcudiyetini medyun bulunduğu politik, psikolojik ve kültürel amiller Türkler ile Kürtler arasında mevcut değildir.

Eğer hariçten gelen cebri müdahaleler, hadisatın gidişini durdurmazsa, Anadolu Kürtlerinin Türkleşmesi için iki nesillik zaman kafidir. Ancak bugün Türkiye’nin yegane toplu azlığını teşkil eden Kürdlerin mevcudiyeti, sosyal ve ekonomik geriliğinden dolayı, Türk Cumhuriyeti’nin ve Türk cemiyetinin, Ermeni ve Rumların kovulmasıyla elde edilen milli birliğini tehlikeye düşüremez.

1 Norbert Von Bischoff, 1936, *Ankara: Türkiye’deki Yeni Oluşumun İzahı*, Ulus Gazetesi, s. 228.

Fakat Ermeni ve Rumların kovulmasındaki eşsiz ehemmiyet sade bundan ibaret değildir. Bu tedbir, Türkiye'nin ulusal birliği bakımından haiz olduğu etnolojik faydadan gayri, sosyal alanda da tesirlerini göstermiştir.

Eski imparatorluk zamanında Türkler cemiyet içindeki vazifelerden ancak birkaçını üzerlerine alarak geri kalanını ve bilhassa ekonomik hayata hakim olan işleri İstanbul'dan en ücra Anadolu köyüne kadar, Rumlar ile Ermenilerin eline bırakmışlardı. Ancak bu iki ırkın ortadan kalkmasından sonradır ki, Türkler, onlardan serbest kalan işleri ellerine almak imkânını bulmuşlar daha doğrusu bu işleri ellerine almak mecburiyetinde kalmışlardır. Ve bundan sonradır ki, cemiyet bir Türk cemiyeti olmuştur.

Bunun gayet acele yapılması lâzımdı. Bir banka yahut fabrika idaresini, bir tren yürütmesini, bir kazan yakmasını, cihan pazarlarında mal satmasını, beton binalar yapmasını hulâsa, o zamana kadar başkalarının kendisine temin etmekte olduğu bin bir tane işi, Türk, derakab ve bir gece içinde öğrenmeğe mecburdu.

Halbuki, tecrübesi yoktu. Ve bu yüzden, bazı hatalar yaparak bazı zararlar gördü. Bunlara rağmen, bu defasında da, Doğulu insanın büyük becerikliliği ve tuttuğu işi o saat başarıya kabiliyeti görüldü.

Bugün Türk bankaları her tarafta çalışmakta, Türk trenleri her tarafta yürümekte, kazanları Türk kömürü ile Türkler yakmakta, Anadolu mahsulleri dünyanın her tarafında mahreç bulmakta ve beton gövdeli yapılarla silolar, başka yerlerde olduğundan iyi olmasa bile onlardan fena da olmamak üzere Türkiye'nin toprağından fişkırmaktadır. Halbuki başka yerlerde yılların tecrübesi vardır.

Bütün bu işlere vücut veren tek tek milyonlarca emek ve sonunda muvaffakiyete inkılap eden binbir muvaffakiyetsizliktir. Bu başarı belki dağınıktır; adsız olduğuna, sessiz ve gönülsüz devam ettiğine hele hiç şüphe yoktur. Buna rağmen halbuki, Türk milletinin en şaşırtıcı başarısı, bu alandaki başarıdır.

Türk milletinin ilk defa olarak meydana koyduğu bu cemiyet, bünyesi ve yapısı itibarıyla, tamamen garbteki cemiyetin aynı olacaktır. Nasıl ki bunu çerçevelemekte olan devlet ve ekonomi de garbteki örneklerinin aynı olarak tasavvur edilmekte ve tahakkuk ettirilmektedir.

Yakın bir göçebelik hayatının son artıklarını, bu cemiyet, acele, tasfiye etmektedir. Yeni cemiyette, Türk, "mukim" olacaktır ve kendi yurdunun toprağında kendisi - yalnız kendisi kök salmış olacaktır.

İlk defa olarak, Türk, kendinin olan, maddesiyle hazır ve coğrafyası ile mevcut olan bir yurt elde etmiştir. Bir yurd ki, kendinindir, kendisine vazifeler yüklemektedir ve bütün bunların mesuliyetinden, yalnız kendisi mesuldür. Bir coğrafik bölgeye bağlı bulunmak, garp devletlerinin varlığını tayin eden bir esastır. Türk için halbuki, böyle bir esas yepyeni bir şeydir.

Bir zamanlar, Türk, doğu ile batı yahut şimal ile cenupta topraklar fethetmişti; padişahı için. Bunun arkasından, ufalma devresine giren imparatorluğun eyaletlerini memur olarak idare etmiş, hududlarını asker olarak müdafaa etmeğe çalışmış yahud muhacir kabileleri halinde lazım gelen noktaların nüfus unsurunu teşkil etmişti. Makedonya'da ve Anadolu'da, Ulahistan'da ve Bosna'da, Trakya ve Epir'de, hep padişah namına. Fakat hiç bir yerde, bulunduğu toprağı ısınmamış çünkü nereye gitti ise, orada başkaları ile yaşamak mecburiyetinde kalmıştır. Hiç bir yere kendi öz toprağı, kendine mahsus toprak adını verememiştir.

Şimdi halbuki; imparatorluğun terekesi ile kurtuluş harbinin kızgın ateşleri arasından bir yurdun doğduğunu görüyordu. Bu toprağın üzerinde, o, çünkü “göçebe”, şimdi artık “yerleşik” olmakta ve sarsılmadan durmaktadır.

Yeni Ankara, bu hâdisenin sembolü ve şahididir. Ankara ile, Türk, yeni yurdun hidayetini varmaktadır. Ankara, bu yeni yurd uğruna yatırılan rehindir. Ankara, ilk şehirdir ki, onu yalnız Türkler inşa etmiştir. Şimdiye kadar nereyi fethettiler ve içinde oturdularsa, orayı kendilerinden önce başkaları inşa etmişti. Öyle ki, onların göçebe ruhları, bu şehirlere karşı derin bir bağlılık duymadı, o şehirlerde kalmak kararını, içten veremedi. İstanbul da dahil olmak üzere, bu şehirler, Türkler için, sadece konak yerleri idi. Türk varlığının müstakil hayat sahaları, müstakil arzu sahaları, müstakil başarı sahaları değildi.

Göçebelik hayatının başıboş akışı ile İslami kozmopolitik yüzünden mekan ve zaman bahislerinde karar kılmaktan çekinen Türk ruhu, şimdi artık Anadolu'nun çetin toprağına bağlanmakta ve ondan kendine yeni ve öz bir yurd yapmaktadır. Türk ruhu, bu toprakları kendi, örneğine göre işlemektedir. Bu toprakları işledikçe, Türk ruhu, kendi selametini bulacaktır; çünkü bu ruh için, selamet arayacak başka yer kalmamıştır.

Tradisyonlarına bağlı kalarak yaşayan ve “yerleşik” olan garbta, bir kuvvet bir diğerini tahtından indirdi mi, taç ve taht gibi birçok zahiri sembolleri ile beraber mistik bir merkez tesiri yapan payitahtını da tesellüm eder. Tradisyon tanımayan bozkırlar Asya'sında, böyle değildir. Ön ve Orta Asya'nın hududsuz sahaları üzerine serpilmiş bulunan binlerce şehirden her biri, bir zamanlar, bir hakanlığın tacını taşımış ve binlerce hakanın payitahtını bugün ya bozkırın toprağı ya çölün kumu örtmektedir. Bunların duvarları yıkılmış, bunların hisarları fatihin savletine dayanmamıştır. Evleri yerlere kapanmış, insanları dağılıp gitmiştir. Ve bir başka noktada, yeni hakanın sarayı ve şehri yükselmiştir.

Bu ezeli kanun, Asyalı milletlerle bazı şark Avrupası milletlerinde bugüne kadar itibardadır. Ne zaman tarihi inkişaflarında bir duraklama yahut kapma olsa, devlet merkezlerini değiştirirler. Bükreş - Moskova -Tokyo arasındaki devlet merkezlerinden hiç bir tanesi, bundan yüz sene önce, merkez değildi.

Türkiye Cumhuriyeti' de, merkezini padişahlar şehrinde kaldırmakla bu kanuna uyuyordu. Şu var ki, o, yeni merkezini geçici olarak ve bir handa mola verir gibi seçmiyordu. Türkiye Cumhuriyeti, devletin merkezini, orada oturmak ve orada artık kalmak için seçiyordu. Bu itibarla, yeni merkez Ankara, Türk milletinin şu sıralarda yaratmakta olduğu eseri temsil etmektedir. Ankara, Türk varlığının korkunç olduğu kadar kahramanca değişmesinde, diri bir sembol vazifesi görmektedir. Ankara, geri gelmeyecek olan bir sondan sonra bir yeni başlangıç ve mesuliyetlerle dolu bir istikbale doğru yığıtçe atılmış ilk adımdır.

Bu millet, son defa olmak üzere göçebe tasasızlığına uyarak, çadırlarını Boğaziçi'nden söküyor ve Anadolu'nun bağrına kuruyor. Fakat aynı zamanda ve “yerleşik” olmak kararını vermekle bütün bu görüş tarzına kat olarak veda ediyor. Artık Ankara'da kurulanlar, çadır değildir, yahut kerpiç ile keresteden yapılmış çadırımsı şeyler değildir. Ankara'da yapılan binalar, taştan ve betondan yapılıyor. Kalsınlar ve devam etsinler diye. Çünkü bu toprakta kurulan devletin de artık, burada, kalması ve devam etmesi lazımdır. İşte Ankara, ilk Türk şehri ve yerleşik olmuş Türk milletinin merkezi Ankara, budur.

Devlet merkezinin naklinde, öyle iddia edildiği gibi, stratejik sebepler âmil olmamıştır. Sebepler, ruhidir.

İstanbul ne aslı, ne tarihi ne de ismi bakımından hiç bir zaman bir Türk şehri olmadığı gibi olmayacaktır da...

Tali bu şehre, bulunduğu nokta itibarıyla, öyle geniş ufuklar vermiştir ki, bunların hiç bir milli sınır içinde kalmasına imkan yoktur. Bugünkü fukaralığına ve bakımsızlığına rağmen, İstanbul, bir dünya şehri, dünyanın şehridir. Sokaklarında türlü diller çınlamaktadır, insanları türlü kaynaklardan gelmektedir, havası da üç ayrı alemin ihtirasları, arzuları ve ihtilatları yüzünden ağırdır, bunaltıcıdır.

Böyle bir havada ve böyle bir toprakta, Türk milli ruhunun fidanı, sürüp gelişemezdi. Ona daha sağlam, daha azad, daha sert bir hava ve daha el değmemiş, daha kuvvetli bir toprak lâzımdı. Hattâ İstanbul'daki her taş ve her saray, Türk kudretinin gerilemesi ile inkırazını ve yabancının gururunu anlatan bir şahid ve hattâ mavi boğazların üzerinde dolaşan bir hayal, büyük milli şerefin çığnendiği günleri hatırlatan bir diğer şahid olmasa idi...

İstanbul'un indirildiği tahta başkasının değil de Ankara'nın oturtulmasına gelince, bu bir kere, onun, Anadolu yaylasının bağrında bulunmasından, bundan sonra da, uzanan demiryolunun nihayetinde bulunmak itibarıyla, kurtuluş harbinin epik kahramanlık günlerinde, hem ordu karargahı olmağa hem de ihtilâlin politik sevk ve idaresine yetmekle, sosyal ve teknik bir kifayet göstermesinden ileri gelmiştir. Ankara bununla öyle bir itibar ve şan kazanmıştır ki, yeni devlete merkez olmak ve milli ruhun ateşini barındırmak işinde, hiç bir şehir onunla derecede ve şerefte, yarışa çıkamazdı.

Buna bir de şunu ilave etmek lâzımdır ki, tabiat, Ankara'nın, daha doğrusu onu kucaklayan Galatya'nın manzarasında, Anadolu'nun öz manzarasını yaratmıştır. Sade geografik değil, her bakımdan, Anadolu'nun bu parçası, manzaralar arasında ara bulan ve manzarayı manzaraya bitişiren bir hususiyet taşımaktadır. Değişik iklimler ve manzaralar memleketi Anadolu'da, çeşit topraklarla ayrı iklimlerin merkezi de, Ankara'dır.

Anadolu'nun cenubtan şimale, doğudan batıya giden yolları, Ankara'da kesişmektedir. Kapadokya'nın buğday tarlaları, Likaonya'nın çöllerine, burada ulaşmaktadır. Bitniya ile Paflagonya'daki ormanlarla şarktan gelen asık suratlı çıplak dağların uçları, burada birleşmektedir. Ve sahillerdeki bağlık bahçelik mübarek manzaralara hâs yeşillik ve gölgeliklerin bir serpintisi gibi parçalar, kadiri mutlak bozkırların nemli bağrında burada yeşermektedir.

Buna rağmen halbuki, Ankara'nın hükümet merkezi değil de Türk devletinin ve milletinin merkezi ölçüsünde inşasına girişilmesi, Anadolu Türklüğünün yeniden doğmasına yol açan kahramanlıklar arasında dahi cüretli bir teşebbüstü. Çünkü susuzluğu, sıtmalık civarı ve ekonomik kifayetsizliği ile Ankara, birçok şehirler arasında her halde en elverişsizi idi. Modern bir şehrin ihtiyaçlarına cevap veren hususlar yaratmak için Ankara için harcanan fedakârlıklar, paralar ve enerjiler Bursa, Konya yahud Eskişehir için harcanmış olsa idi, bu üç şehir birer cennete dönerdi.

Türkiye'nin merkezini meydana getirmek için çorak ve Çetin bir toprak ile yapılan bu mücadele ile dünyanın en çok üvey -ana muamelesine tabi tuttuğu bir memleket parçasını ileriliğe ve asalete götürmek ve ondan bir milli yuva yapmak arzusu, Türk milletinin, asırlarca bakımsız bıraktığı Türk memleketi namına yaptığı bir kefarettir.

Bugün su tesisatı, barajlar, yollar, mektepler, hastaneler ve saraylar şeklinde yalnız Ankara vilâyetinde yapılmış olan eserler, bütün bir Türk hâkimiyeti zamanında bütün Anadolu'da yapılmış olandan daha çok, daha büyük ve daha ehemmiyetlidir. Bu yapıcılık, Selçuk devletinin yapıcılığı ayarındadır. Onunla bunun arasında ve Selçuklardan öte tam bin senelik bir devre içinde, Anadolu toprakları böyle bir inşa fırtınasına takribi olarak dahi, şahid olmamıştır.

Gerçi bu başarıyı çerçeveleyen şekiller, yirminci asırdaki cihan tekniğinden alınmış ve gerçi bunun plan ve realizasyon haline konması içinde birçok yabancı mütehassıslar da kullanılmıştır. Çünkü Türklerde bütün bu işleri, örnek olacak bir mükemmeliyetle yapacak elemanlar henüz kâfi miktarı bulmamıştır. Buna rağmen, bu başarı, Türk ruhunun bir hayat ifadesinden başka bir şey değildir.

Türkler İslami şark kültürü sahasından çıkarak garb kültürü sahasına girmek kararını vermişlerdir. Çünkü bir millet olarak yaşayabilmek bahsinde muhtaç oldukları teknik vasıtaları, onlara ancak bu kültür sahası verebilirdi. Ve Türkler, biliyorlardı ki, bu kültür sahasında yaşayanlardan ve yaratılardan biri olmak için, bir çıraklık devresini kabul etmekten başka bir çare yoktur. Binaenaleyh, kararları, kesin ve ciddidir. En iyi hocaları seçmeleri, en temiz kaynaklara gitmeleri, bundandır. Ve Türkler, dünya yüzünde teknik kültüre bağlanmış ne kadar memleket varsa, bunların hepsinde bu kültürün bir ve aynı şey olduğunu da tesbit etmişlerdir.

Türk milli ruhu, herkes için umumi olduğunu anladığı ve bildiği bu kültürü, bütün tamamlığı ve bütün katılığı ile almak kararındadır. Böyle bir kararı, tradisyonda menfaat görmeyen şark milletleri verebilirler. Bunun içindir ki, Türk milleti, bugünün universal kültürünü, bütün şartları ve bütün sarahatiyle almağı tercih ederek, bu kültürün şekillerini, sözde milli bir damga vurmaya hevesiyle bozmağa ve itibardan düşürmeğe tenezzül etmemektedir. Bunun içindir ki, Ankara'nın yeni saraylarında, taştan veya alçıdan arabeskler ile süslenmiş sivri kemerler göremezsiniz.

Avrupa'nın "oriental" adını verdiği bu uydurma arşitektür unsurları, zamanlarını yaşamış ve ancak zamanlarının mimarlık görüşlerine cevap vermiş olan muhteşem Acem, Arab ve Hind motiflerinin, Avrupalı'nın sathi ve sahte hassasiyet saikasıyla yaptığı tahrifler ve taşışlardır.

Ankara, böyle bir sahtekârlığa yanaşmamıştır. Onun sade ve geniş cepheli yapıları, bugünkü mimarlık görüşünün en kudretli ve en mukni örnekleridir.

Gine aynı görüşe uyararak, Türk, pitoresk festen ve kerliferli sarıktan yaz geçerek bütün dünyanın giydiği şapkayı yahut kasketi giymiştir; aynı görüşe uyararak, belki daha süslü fakat Türk dilinin yapısına hiç de uygun olmayan arab harflerini bırakarak herkesin kullandığı lâtin harflerini kabul etmiştir; ve hep aynı görüşün tesiri ile ki, Türk hâkimleri, artık kur'andan alınmış bir fıkıha göre değil, İtalya'dan alınmış bir ceza kanunu ve İsviçre'den alınmış bir medeni kanuna göre adalet biçmektedirler.

Bunun yabancı hayat şekillerine zorla ve organik olmayan bir tarzda bir intibak olduğunu söyleyerek şikayet edenler ve değerli milli şekillerin bu suretle hafifmeşrepçe feda edilmiş olduğunu iddia edenler olduğu gibi bütün bu işleri sathi bir utilitarizm bakımından mütalea ve müdafaa edenler de mevcuttur. Her iki taraf da, esası görememiş olmak dolayısıyla hatalı ve haksızdır. Şüphesiz, "fes" dediğimiz şey, aslında, ne Türklük ne de hattâ Müslümanlık ile alâkası olan bir başörtüsüdür. "Fes" i Adalı Rumlar giymekte idi ve bu padişahın müdahale ve emri üzerinedir ki şarkta herkesin giydiği bir şey olmuştur. Olmuştur ama yine şarkta değil, garb fabrikalarında yapılmıştır."²

Kaynakça

Von Bischoff, Norbert . 1936. *Ankara: Türkiye'deki Yeni Oluşumun İzahı*. Ulus Gazetesi Tercümanlar Kütüphanesi No:9.

Ernest Mamboury

1878-1953

Galatasaray Lisesi Fransızca ve Geometri hatta bazı yazarlara göre Felsefe öğretmenliği yaparken Anadolu'da yürütülen arkeolojik çalışmaların gönüllü işçisidir. Fransızca olarak hazırladığı İstanbul ve Ankara Gezi Rehberleri gelmiş geçmiş en iyi rehberler olarak kabul edilmektedir. 1933 yılında Fransızca olarak basılan Ankara Gezi Rehberi 2015 yılında Ankara Üniversitesi tarafından günümüz Türkçesi ile dilimize kazandırılmıştır. Mamboury'nin Ankara Gezi Rehberinden bazı seçmeleri aktarıyoruz sizlere.

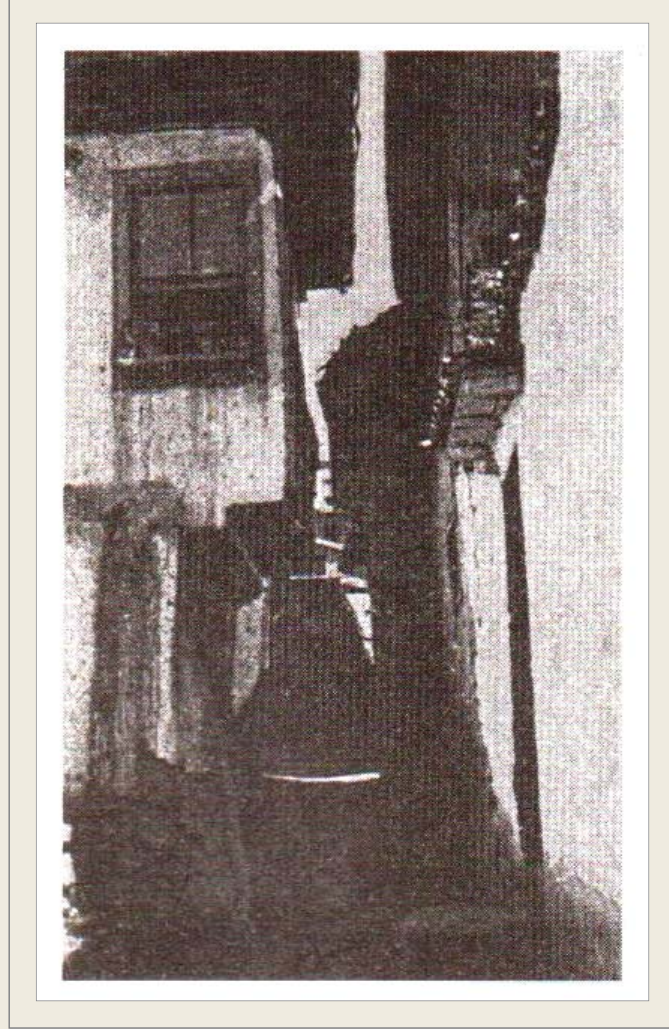
Haziran ayında Ankara, gölgede 34-35 derece sıcaklık ile çoktan yaz mevsimine girmiştir; meclis kısa bir süre sonra tatile çıkacak ve milletvekilleri civardaki evlerine çekilecek, yabancı diplomatlar ile hali vakti yerinde olanlar İstanbul Boğazı'na taşınacaklardır; Ankara halkı, "bağlara" yani şehrin yakınlarında, biraz yüksekte bulunan ve harika üzümlerin yetiştiği köylere gidecektir.¹

"GÜNÜMÜZDE ANKARA"

Ankara'ya gelen bir yabancı, sarp kanyonların ve kıraç, bakımsız ovaların arasından geçen uzun bir güzergâhın pekiştirdiği pek çok karamsar düşünceyle sınırlandırılır ve bu düşünceler yabancıyı, Ankara'yı çok sınırlı yaşam koşullarına sahip zavallı bir kasaba olarak görmeye yöneltir. Bu yabancı belki de Ankara'da hiç bulunmamış üstelik kendisine: " -Ankara'ya mı gidiyorsunuz? Ah! Şehrin zorluklarını göreceksiniz. Ankara'da iyi otel ve su yok, üstelik sıtma var, hiçbir şey bulunmuyor, her şeyi İstanbul'dan getirtmek gerekiyor." vs. diyecek birkaç adamcağıza rastlayacaktır. Bu kötü niyetli eleştirmenler, haksız yere, yeni başkente karşı, oldukça muhalif bir anlayış yaratırlar. Ankara, büyük bir adamın görüşlerinden güç alan ve iyi niyetli bir halk tarafından desteklenen Hükümet iradesinin neler yapabileceğini kanıtlamaktadır.

***

1 Ernest Mamboury, 2015, *Ankara Gezi Rehberi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 17.

Ankara, 1923

Eski şehirde bir sokak. Fotoğraf: E. Mamboury.

1923. Ankara yeni Cumhuriyet'in başkenti olur; yeterli bina yoktur, bakanlıklar derme çatma binalarda hizmet vermektedir, genel idareler, bankalar ve diğer yönetimler çoğunlukla kerpiç evlere yerleşmiştir, üst düzey görevliler yıkık dökük konutlarda görev yaparlar, Cumhurbaşkanı ise mütevazı bir konutta oturur. Tesadüfen Ankara'ya gelen yabancılar temiz olmayan hanlarda kalırlar, sıtma tüm nüfusu inletmektedir, yanmış kül olmuş semtler ise sonsuza dek ölü kalacakmış gibi görünür.

***

1931. Bir sihirli görünmez değnek her şeyi değiştirdi. Gardaki 40.000 m²lik bataklık alan kurutuldu ve sıtma hastalığı yok oldu, bir genişleme planı oluşturuldu, eski şehrin bir ucundan diğerine Hausmann'inkilere benzeyen çalışmalar başlatıldı. 4000 ev inşa edildi ve 4000 tane daha inşa edilecek.

Bir zamanlar ölülerin yattığı yerlerde gerçek kamu binaları yükseldi; tüm bakanlıklar geniş alanlara yerleştirildi, görkemli bir Cumhurbaşkanlığı Köşkü inşa edildi; bankalar ise hakiki hizmet binaları inşa ettirdi; çok sayıda otel, konaklama sektörüne, bir başkentten beklenen rahatlığı sunan iyileştirmeleri yerine getirerek kapılarını hizmete açtı, büyük okullar inşa edildi, Yenışehir, Cebeci, Çankaya, Çankırı Kapı, Gar vs. yakınlarında birçok semt oluştu. Yanan semtler yeni yapılarla

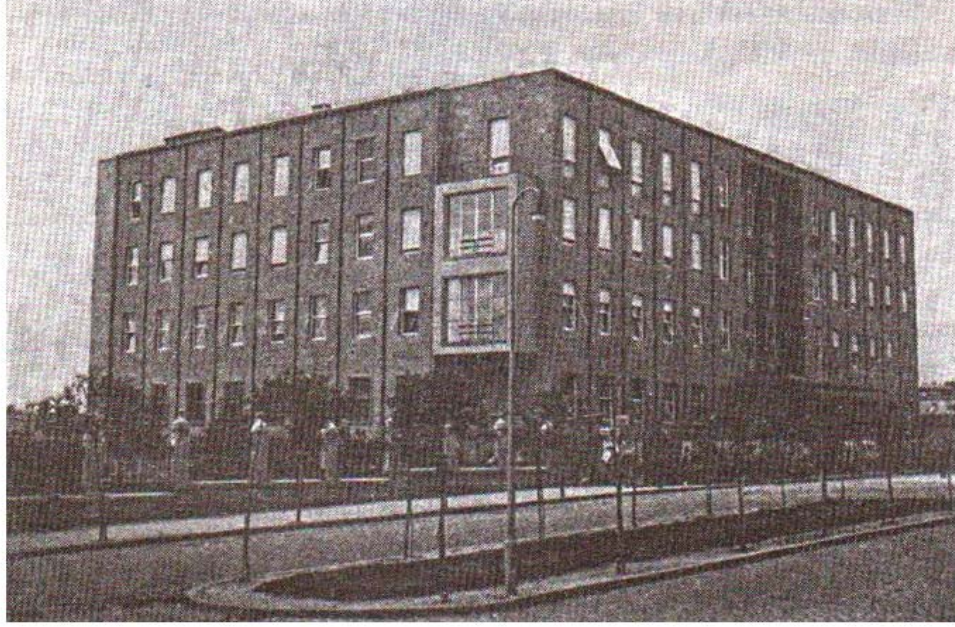

Ankara, 1933
Gazi Bulvarı.

donatılıyor, bu coşkulu yeni yaşam biçimi sınır tanımayan faaliyetlerini her yerde sürdürüyor. Yoğun siyasi döneminden sonra Ankara, hummalı bir yapılaşma dönemi yaşıyor, çok yakında üçüncü büyük dönüşümünü yaşayacak: Bu, düşünsel yaratılara, büyük iktisadi ve endüstriyel girişimlere ve ulusal refaha elverişli olağan bir dönem olacak.

Sağlık Bakanlığı
Fotograf: Sébah & Joailler.

Merkez Bankası
Mimar Prof. Holzt Mayster.

Çankaya'da bir köşk

ANKARA'YI HANGİ MEVSİMDE ZİYARET ETMEK GEREKİR?

İş için Ankara'ya gelen birçok ziyaretçi çoğu zaman, seyahat edecekleri mevsimi seçmek olanağına sahip değildir. Ancak bunun hiçbir önemi yok, zira Ankara her mevsimde güzel ve ilginçtir. Bununla birlikte, sıcaklardan rahatsız olanlar için Ankara'yı ilkbahar ya da sonbaharda ziyaret etmek en iyisi olacaktır. İlkbaharda Anadolu yeşildir ve canlı renklere bürünür; ekili alanlar ve çiçeklenmiş meralarla bezenmiş Ankara çevresi Fransa'nın Jura bölgesinin büyüleyici bir köşesini andırır. Sıcaklık katlanılabilir derecede olacak, sonsuz semaya hemen hemen her zaman sadık olan güneş olağanüstü güzellikteki ışığını geçmişin hatıralarına ödünç verecektir. Ankara, adeta vızıldayan bir arı kovanı gibi, hayat dolu olacaktır: Millet Meclisi toplantılar yapacak, oteller tıka basa dolu olacak, toplumun yüksek tabakası, katılımı ile sanat ve spor etkinliklerini onurlandıracaktır. Ankara'da ilkbahar araba gezintilerinin mevsimidir.

Haziran ayında Ankara, gölgede 34-35 derece sıcaklık ile çoktan yaz mevsimine girmiştir; meclis kısa bir süre sonra tatile çıkacak ve milletvekilleri civardaki evlerine çekilecek, yabancı diplomatlar ile hali vakti yerinde olanlar İstanbul Boğazı'na taşınacaklardır; Ankara halkı, "bağlara" yani şehrin yakınlarında, biraz yüksekte bulunan ve harika üzümlerin yetiştiği köylere gidecektir. Bu dönemde, sanat ve spor yaşamı ölür, toplantılar ve kabul törenleri ertelenir, oteller boşalır, idari işleri yürütmek için sınırlı bir personel yeterli olmaktadır. Bununla birlikte, bir yabancı yaz mevsiminde korkusuzca Ankara'ya gelebilir, çünkü sıcaklıkların kuvvetli olmasına rağmen hava kurudur ve insanlar terlemez, geceler ise serin geçer. İşte bu dönem, pek çok ünlü kentin izinde, ülkenin bir ucundan diğerine araba ile yolculuk edebilecek zamandır. Yeri gelmişken, Ankara dışına çıkmak zorunda kalan yabancı bir turist her iki günde bir, bir kez kinin tableti alması oldukça faydalı olacaktır.

Evcak Vekâleti Binası.

İşte sonbahar. Yavaş yavaş herkes evine döner ve hayat olağan seyrine geri dönmeye başlar. At yarışları, maçlar, toplantılar ve konserler tüm hızıyla devam eder; hava gezintiler için elverişli, ancak günler kısadır; yine de sonbahar, ilkbaharın yerini tutmaz.

Ve işte kış mevsimi. İstanbul sis ve nem içinde iken Ankara'da hava soğuk ve kurudur, kar yağar ve toprağı bembeyaz bir örtü kaplar. Güneş hemen hemen her zaman parıldar ve hoş bir sıcaklık verir. Millet Meclisi görevine döner ve sosyal yaşam canlanır; konserler, tiyatro oyunları, konferanslar birbirini izler, kabul törenleri çakışır. Ankara'da kış mevsimi oldukça güzel geçer.”²

Hıfzıssıhha Enstitüsü
Fotoğraf: Sébah & Joailler.

“KALE

Son yıllarda yayımlanan ve Ankara'yı anlatan kitap ve gazete yazılarının neredeyse hepsi şehri anlatırken şehrin “Selçuklu Kalesi'nden” bahsetmişlerdir. Kısmen doğru olan bu adlandırma son 70 yılda, bu değerli ören yeri hakkında hiçbir bilgilendirme çalışması yapılmamış olması gerçeğinden kaynaklanıyor. Papalık Doğu Enstitüsü'nde profesör olan R. P. de Jerphanion, 1927 ve 1928'de Ankara'ya yaptığı ziyaretlerinde birçok not derlemiş ve birçok gözlem yapmıştır; bunları 1929'da yayımlamıştır (*Anadolu Arkeolojisinden Seçmeler*). Bu çalışma birçok defa Ankara Kalesi'nin Selçuklu yapısı olmadığını ancak bazı bölümlerinin Konya sultanları ve Osmanlı hükümdarları tarafından onarılıp yeniden yapıldığını kanıtlamıştır. Bununla birlikte, inşa dönemleri ve kurucular söz konusu olduğunda, R. P. de Jerphanion'un vardığı sonuçlar bütünüyle bizimkilerle uyumlu değildir.

Hacı Bayram'dan Görülen Kale Manzarası

Fotoğraf: Sébah & Joailler.

Edebi ya da yazıtlara dair belgeler bulunmasa da, surlar üzerinde bile kolayca ayırt edilebilecek çok farklı dönemlerin izleri gözlemlenebilecektir. Müslümanlara ait olmayanlar belki Roma'ya ya da daha yüksek olasılıkla Bizans'a ait olacak ve Bizans'a ait olmayanlar Müslümanlara dolayısıyla Danişmend, Selçuklu, Moğol ya da Osmanlı dönemine ait olacaktır. Bu son durumda, tespit daha zor olacak ve hangisinin Selçuklu, hangisinin Osmanlı dönemine ait olduğu kesin olarak belirlenemeyeceği için ancak hangi dönemden kaldığı şüphe götürmeyen mevcut yapılar üzerinden karşılaştırma yapılabilecektir.

Ankara yüzyıllar boyunca çok sayıda imparatora, sultana ya da hükümdara ait olmuştur. Dolayısıyla, bunların her biri döneminin ve çıkarlarının gerektirdiği ölçüde ve çalışmalarına getirdikleri farklılıkların ayırt edilebilmesini sağlamak için kendilerine özgü nitelikleri de katarak şehrin surlarını inşa etmiş ve onarmışlardır. Romalıların devamı olan Bizanslılar hemen hemen aynı malzemeleri kullanmışlardır ancak Bizanslıların işleri daha özensiz, büyük blokların taş dizinleri daha düzensiz, ek yerleri daha açıktır; Bizanslıların kırmızımtırak harçları, Romalılarınki gibi beyaz kum ve kireçten oluşmak yerine kireçli ve daha çok kum karışımı olan kırık tuğla kalıntılarında oluşur. Yapı tekniği neredeyse aynı olsa da savunma yöntemleri zamanla değişmiştir; IX. yüzyıldaki onarımlar sırasında, Bizanslı imparatorlar, üst kalenin güney yüzüne Hıristiyanlığın sembolünü yerleştirerek dini şehir savunması ile doğrudan birleştirmişlerdir. III. Mikhaıl şerefine yazıları, eskiden Parmak Kapı üstünde bulunan ve şehrin savunmasından bahseden bir yazıtta "Sağlamlaştı, Tanrı'nın bastığı taşlar arasındasın" yazmaktadır. Şüphesiz, bunlar haç şeklinde oyulmuş, mazgal deliklerinin üstündeki en üst duvarın tüm güney yüzünde bulunan taşlardır. Bu taşlar Filistin'den mi gelmişlerdir? Mümkün. Ve İsa bu taşlar üzerinde yürümüş müdür? Yazıtın söylüyor gibi görüldüğü budur ancak kesinliği yoktur.

Şehri ele geçiren çeşitli Müslüman sultanlar, hanlar ve hükümdarlar sadece var olan surların bakımını ve onarımını yaptırmışlardır. Bununla birlikte Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde özellikle Hatip Çayı'nın kenarında yeni surlar yapılmıştır.

Yapılan çok sayıda gözlemin sonucu olarak, Bizans döneminde kum karışımı ezik tuğladan oluşan beyaz-kırmızımtırak harç kullanılırken, İslamiyet döneminde (1173'den itibaren) yapılan bütün onarımlarda ve yükselen tüm yapılarda kum tanelerinden oluşan beyaz ya da kül grisi bir harç kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Bir başka gözlem ise Ankara'da İslamiyet dönemi surlarında çok sayıda dikey ve

yatay duvar gergisi bulunurken, Bizans surlarında hiç tahta duvar gergisi kullanılmadığını göstermiştir. Kalenin hanlarında görebileceğimiz gibi, Osmanlı döneminde özellikle ikili dikey ve yatay duvar gergisi kullanılmıştır. Öte yandan, tuğla ve taş kullanımları da oldukça farklıdır: Bizanslılar surları örmek için, 3-4-5-6 ya da 7 katman şeklinde farklı yüksekliklerdeki tuğlalar ve 5-4-3- ya da 2 katman şeklinde taş kullanırken Müslüman yapı ustaları sadece taş karışımı olan tuğla kullanmışlar ya da dekor olarak, göze hoş görünen bir motif elde etmek amacıyla bir ya da daha fazla taşla birbirini izleyen tuğlaları, yatay ve dikey olarak yerleştirmişlerdir. Topoğrafik taslakta, Ankara'nın yüzyıllar boyunca, birbiri ardına eklenen pek çok surla sahip olduğunu ve bildiğimiz üç surlardan ikisinin hâlâ mevcut olduğunu gördük. Mantıklı varsayımlara ve az sayıdaki belgeye bakıldığında Ankara'nın başlangıçta, batı-doğu, kuzey-güney ve tersi yönde, dört büyük yolun birleşme noktasında bulunan bir kaleden ibaret olduğu görülüyor. Bu kale Ankara Çayı'nın düzlüğünde sona eren dar geçidi ve düzlüğün kendisini gözetleme amacı ile yapılmış olmalıdır. İlk haliyle, bugünkü kayalığın zirvesine kartal yuvası gibi yerleştirilmiştir. Ardından, yontulmamış bloklardan ve kerpiçten yapılmış surlarının koruması altında, etrafına birkaç derme çatma kulübe yapılmıştır; saldırı halinde bu kulübelerin sakinleri mallarıyla birlikte askerlere destek olmaya gitmişlerdir. Eski ve yeni Hititler, Frigler, Sümerler bu kaleden geçmişler ancak büyük olasılıkla kalede ve savunma araçlarında bir değişiklik yapmamışlardır. Bu konuda kesin olarak bir şey bilinmiyor. Zira kalenin zirvesindeki derin katmanlarda bulunan yeni toprak setlerinin, bu çok eski zamanlar hakkında bizden neler sakladığını bulmak için hiçbir kazı yapılmamıştır. Büyük İskender Gordion'dan sonra M.O. 334 yılında bu kaleyi kuşatmış ve almıştır. Galatlar kaleye M.O. 278 yılında gelmişler, kırk yıl kadar süren ve yağma ile geçen varlıklarının ardından, o zamandan itibaren Galatia olarak adlandırılan, eski Frigya'nın bir bölümüne yerleşmişlerdir. Ankara, Galatların üç başkentinden biri olmuş ve Tektosaglar buraya yerleşmiştir. Tektosaglar gelenekleri gereği "oppida" adı verilen ve büyük taşlardan yapılmış bir surla kuşatmışlardır. Eski Frig Kalesi'ni ve batıda, batan güneşe bakan yamaç üzerindeki yeni Galatia şehrini çevrelediğini varsaydığımız bu sur belki de genişlik açısından surların bugünkü alanına sahipti. Yerleşik hayata geçen Galatların başkenti alanını genişletmiş ve git gide ovaya yerleşmiştir. Roma birliklerinin başında olan Manlius, şehri fethettiğinde şehrin güvenliğini sağlamıştır. Augustus'un Roma dönemiyle şehir gittikçe genişlemiş, kuzeye doğru yükselmiş ve bugün Roma ve Augustus Tapınaklarının bulunduğu tepeyi kaplamıştır. Şehrin büyüyüp zenginleşmesinin sonucu olarak düşmanlardan korunmak amacıyla şehirde güçlendirme çalışmaları yapılmış; kale yeniden inşa edilmiş, şehir alanının etrafına sağlam bir sur yaptırılmıştır. Bazı kalıntıları bulunan bu sur, kalenin kuzey-batı köşesinden aşağıya doğru iniyor, bugünkü Tabakhane Mahallesi'ni dışarıda bırakıp, kendisine hendek görevi gören Hatip Çayı'nın mendereslerini takip ediyor, mezarlıkların kapıları dışında bırakan bir bataklık içine alan ova boyunca güneye dönüyor, eski Namazgâh Kapısı civarına ulaştığında, bilinmeyen ancak şüphesiz Hisar Kapı'ya yakın bir noktadan kaleye doğru yükseliyordu. Bunlar büyük olasılıkla Caracalla'nın (211-217) onarımını yaptırdığı surlardır zira Ankyra Kral Yolu üzerindeydi; Perslere karşı sefere çıkan her imparator burada duraklıyor ve bir süre kalıyordu; bu imparatorlar şehre görkemli anıtlar bırakmış, şehri güzelleştirmiş, güçlendirmiş ve Ankyra, Küçük Asya'nın en önemli Roma Bulvarı olmuştur.

M.S. 324'de imparatorluğun başkentinin İstanbul'a taşınmasıyla ve 395'te Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle Ankyra önemini kaybetmemiştir; Perslere yönelik bir kale olarak surları sağlam tutulmuştur. Gotların ve Perslerin işgali bu önemi İstanbul imparatorlarına hatırlatmıştır. Ankyra, Herakleios'un çabalarına rağmen Pers Kralı Hüsrev tarafından 620'de alınmış ve harap edilmiştir; Herakleios savaşı Pers krallığı'na taşınmış ve Ninova'da Şah'ın birliklerine başarılı bir şekilde bozguna uğratmıştır. II. Konstans, 659'da Ankara'yı işgal eden Araplara karşı savaşmış, üstün gelmiş, onları barışa zorlamış ve vergiye bağlamıştır. Bu sebeple, sürekli olan Arap tehdidi karşısında ilk sur hattını yapanın II. Konstans olduğu varsayılır.

727'de İznik'in duvarlarının bir kısmını da onaran İsaüralı III. Leon, VII. ve VIII. yüzyıllardaki Arap akınlarından sonra surları yükseltmiştir. Bu surlar, İsaüralı III. Leon'un Centeniers kulesinin yakınında yaptırdığı İznik Sudan ile karşılaştırıldığında, üst kaleyi yaptıranın da yine İsaüralı III. Leon olduğunu söylemek olasıdır ancak bunu kesin olarak bilemiyoruz. I. Nikephoros 805 yılında Harun el Raşit'le yaptığı savaşta surların onarımını yaptırmış ve şehri savunma konumuna getirmiştir; yeni bir yapı eklemek yerine yüzeysel bir onarım yaptırmış olması olasıdır ancak bunu da kesin olarak bilemiyoruz.

Sarhoş lakaplı III. Mikhail, ileride I. Basileios olacak Basileios'un yardımlarıyla 858'de İznik'in surlarının bakımını yaptırdıktan sonra 859'da Ankyra Kalesi'nin onarımını yaptırmıştır. Bu, elimizde kayıtlı bir belgesi olan tek onarımdır. Bizanslı tarihçiler bize III. Mikhail'in önemli çalışmalarından hiç bahsetmeyip onu utanılacak, içkiye, ahlaksızlığa ve sirk oyunlarına düşkün biri gibi gösterebilirler de Ankara surları, bir yüzyıl önce bütünüyle, bugün ise kısmen korunmuş olan ve bu imparatorun yaptırdığı onarım çalışmalarını gösteren dört yazıtı üzerinde barındırır. Yerleri saptanmış bu yazıtların haç şeklinde taşlarla aynı sur hattında olması ve bir arada bulunması, bu imparatorun çalışmalarının ayırt edilmesini sağlar.

Bu Bizans dönemine dair bildiğimiz tek şeydir.

Selçuklu döneminde, veliat I. Keykubad'ın (1219-1237) Konya'nın meşru sultan olan ağabeyi I. Keykavus'a başkaldırdığını, Ankara şehrini ele geçirdiğini, orada siperler oluşturduğunu ve üç yıl boyunca kardeşine karşı koyduğu görürüz. I. Keykubad surlara birçok defa onarım yaptırmıştır. 1240-50'de Konya Sultanı II. Keykavus, Dere surlarının onarımını yaptırmış, yeni korumalar kurmuş ve kalenin kuzeybatı köşesinin yakınındaki derenin gizli kapılarında birine bir yazıt bırakmıştır.

Sonrası hakkında, İbrahim Paşa'nın birliklerinin Kale'de ve Ankara çevresinde ordugâh kurduğu 1832-33 yıllarına kadar kesin bir şey bilinmiyor. Eski Ankaralıları ailelerinden duydukları, Mısırlılar tarafından özellikle kalenin batısında ve kuzeyinde yapılmış olan, bazı çalışmalardan bahsetmişlerdir ancak doğruluğu kesin kaynaklara göre Mısır birliklerinin tüm şehri baskından korumak için ovanın duvarlarının onarımını yaptırmışlardır.

O halde, tarihi verilere göre, Milattan itibaren aşağıdaki gibi bir tablo düzenleyebiliriz:

Roma dönemi M.Q. 25 - MS_ 324.

Şehrin alt kısmı yeni Gallo-Roma şehrini koruyan bir dış surla çevrilmiştir.

Caracalla (211-217) şehrin surlarını onartmış ve yükseltmiştir.

Bizans dönemi 324-1173.

II. Konstans, 659-668 yılları arasında büyük olasılıkla tepenin orta yamacına dış suru yaptırmıştır. İsaüralı III. Leon 720 ya da 740'da duvarların onarımını yaptırmış ve büyük olasılıkla üst kaleyi inşa ettirmiştir (727'de İznik). I. Nikephoros 805'te yeniden surların onarımını yaptırmıştır.

III. Mikhail ve Basileios 859'da surların onarımını yaptırmış ve yükseltmiştir. (858'de İznik) *Danışmend dönemi 1073-1143.*

Bu dönem hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Selçuklu dönemi 1143-1308.

I. Keykubad (1219-1237) çok sayıda onarım yaptırmıştır. 1249-50'de kale duvarlarının onarımını yaptırmış ve derede yeni surlar yükseltmiştir.

Moğol ve Abi dönemi 1308-1360.

Bu dönem hakkında bir bilgi yoktur.

Osmanlı dönemi 1360-1833.

Tüm kalenin onarımı yapılmış ve tüm şehrin etrafında ova duvarı kurulmuştur. Mısırlı Mehmed Ali'nin oğlu ve generali İbrahim Paşa 1832-33'de şehrin batı ve kuzey surları ile ova surlarının onarımını yaptırmıştır. Şimdi, kalenin herhangi bir kısmının inşası ya da onarımı kesin olarak herhangi bir imparatora, sultana ya da hükümdara atfedilebilir mi? Bu soru bize tehlikeli gibi görünüyor ve onarım yaptıran kişilerin isimlerinin yazılı olduğu duvarlar dışında söyleyebileceğimiz her şey teknik yapı ayrıntılarına, az çok doğru olan akıl yürütmelere, tarihi bilinen herhangi bir anıtlı yapılan karşılaştırmalara dayalı olacaktır. Aşağıda surun güncel halinin farklı bölümlerinin atfedildiği belirli dönemleri gösteren bir tablo oluşturuyoruz ancak bu rehberi kullanacak olan okuyuculardan bu atıfları doğruluğu kesin bir belge olarak değil genel tartışmaya bir katkı olarak görmelerini rica ederiz.

*****

ÇEŞİTLİ ÖZELLİKLER

Bugün gördüğümüz biçimiyle Kale çok farklı nitelikteki üç duvar sırasından oluşur: Art arda gelen ve birincisi yamacın ortasında, ikincisi ise dağ doruğunda olan iki sur doğuda aynı sur hattı üzerindedir; iki küçük sur dizisi yamaç duvarları ile dere kayalarının duvarları arasında kurulmuştur. Yamacın ortasındaki Dış Kale'nin duvarı dolambaçlı bir sıraya katılarak kuzeyde, güneyde ve batıda bulunur; üst surun doğu yüzünün iki ucundaki kale burçlarına bağlanır. Bu Dış Kale, bize göre bugün eksiktir; zira bu kulenin doğu yüzünde devam etmesi gerekiyordu. Büyük kare kulelerle donatılmış bu Dış Kale'nin, yarım daire şeklindeki kulelerle korunan iki kapısı vardır ve bu kuleler, en azından batıda olanları, İznik'te olduğu gibi, daha sonraki bir döneme aittir. Bu kapılar yıllar boyunca birçok defa onarılmış ve güçlendirilmiştir. Güneyde olan Hisar Kapı'nın 5 m. 40 cm. önüne, yarım daire şeklindeki iki kulenin arasına yerleştirilmiş, üzerinde yeni bir kapı bulunan ikinci bir perde duvar inşa edilmiştir. Bu ikinci kapının mimarisinin üst kaledeki Zindan Kapısı'ninkiyle olan benzerliği kapının da aynı dönemde yapıldığını belirtmek için yeterlidir. Öte yandan, ön perde duvar dikkatle incelendiğinde duvarın iki ucunun yarım daire şeklindeki kulelere dayandığı dolayısıyla bağlı olmadığı görülür. Diğer tüm saptamaların önüne geçen bu saptama, alt surun üst surdan önceki bir dönemde yapıldığını gösterir. Bu Dış Kale, eskiden büyük ölçüde, İç Kale'yle aynı hatta; doğu yüz üzerinde devam ediyordu ancak kuşku yok ki Dış Kale'nin bu kısmı yıkılmış ve İç Kale'nin inşası sırasında onunla aynı şekilde ve aynı hat üzerinde yeniden yapılmıştır. Kullanılan malzemelere bakıldığında, az sayıda bazalt bloğu ve yıkılan eski anıtlardan kalan çok sayıda mermer blok kullanılmıştır; az sayıda yazıt, daha da az sayıda heykel kalıntısı bulunmaktadır ve var olanlar da ilk yüzyıllara aittir. Parçalanmış büyük tuğla tanelerinden yapılmış kireçli harç, derin kısımlar ve taş köşeleri haricinde eklemelerde artık kullanılmamaktadır ve bloklar zamanla yıpranarak yuvarlaklaşmışlardır. Blokları kendi aralarında birleştirmek için demir kanca kullanılmamıştır. Belirli bir yüksekliğe kadar tüm sur, büyük taş dolgudan yapılmış ve buradan itibaren tuğlalarla yükseltilmiştir. Bununla birlikte, bu sur İstanbul'da Blakernai'den hâlâ görünen Heraklieos'un surlarıyla karşılaştırıldığında göze çarpan benzerlikler bulunmuştur. Kalan

birkaç kulede, başlangıçta bu kuleleri donatan mazgallar hâlâ görülebilir. Her iki dönemde mazgalların çok aşağıda kaldıkları düşünülmüş ve perde duvarlar gibi bu mazgallar da kulelere eski mazgallara yerleştirilen pencerelerle aydınlatılan iç istihkâmlar yapılarak, tuğlalar yardımıyla yükseltilmiştir. Bütün bu çalışmalar Bizanslılara aittir; zira tuğlalardan yapılmış büyük eğri bir haç, Batı kapısı olan Dış Ala Kapı'nın solunda bulunan kulenin ön sol mangal siperinin tuğla işçiliğiyle hâlâ görülebilmektedir. Dere tarafındaki kale duvarları dizisi şu şekilde kuruludur: Duvar dizisi kuzey batıdaki köşe kuleyi terk ettikten sonra doğuya doğru zirvenin kuzey yamacı boyunca gider, İç Kale'nin kuzeybatı başlangıcını oluşturan kulede sonlanır; ardından doğu yönünü takip ederek Dere'nin yamacını iner, kendisinin yerini alan tepedeki kayaya ulaşır, kayalık üzerinde devam eder ve kuzey doğu üst kale olan Akkale'nin kuzeyinde çıkıntılı bir köşe oluşturarak kuzey doğuda bir noktada sonlanır. Oradan güneye doğru çıkar ve üst kalenin bazalt ucunda kaybolur. Kayalık seviyelerinin oluşturduğu eğrilikler takip edildiğinde, bu hattın arazi yapısının tüm elverişli bölümünü kaplayan tek hat olduğunun hemen farkına vardır, bu temel ayrıntının yapı ustasının görüş keskinliğinden kaçmadığı kesindir. Ayrıca, bu kalenin kuzeye doğru yay biçiminde düzenli bir kemer oluşturarak savunma gücünü artıran girinti ve çıkıntıları vardır. Bizans surunun kalıntıları her yerde görülmektedir ancak hiçbir yerde, art arda yapılan onarımlar burada olduğu gibi yapının ilk özelliklerini değiştirmemiştir.”³

Kaynakça

Mamboury, Ernest. 2015. *Ankara Gezi Rehberi*. Ankara Üniversitesi Basımevi.

